

М. М. СЛЮСАРЕВСЬКИЙ, О. І. ГУМЕНЮК,
М. С. ДВОРНИК, Л. П. ЧЕРНИШ

**СОЦІАЛЬНА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ:
ОСОБЛИВОСТІ ВІДОБРАЖЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ
ПРОЦЕСІВ У ГРОМАДСЬКІЙ ДУМЦІ
(2014–2018)**

Д о в і д н и к

**Нас знову обдурять, обкрадуть – дарма!
В нас щось віродилось, потужне і гоже,
І нас на правдивім шляху обійма –
І Ти уже нас не цураєшся, Боже!..**

Микола Петренко

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

М. М. СЛЮСАРЕВСЬКИЙ, О. І. ГУМЕНЮК,
М. С. ДВОРНИК, Л. П. ЧЕРНИШ

**СОЦІАЛЬНА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ:
ОСОБЛИВОСТІ ВІДОБРАЖЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ
ПРОЦЕСІВ У ГРОМАДСЬКІЙ ДУМЦІ
(2014–2018)**

Д о в і д н и к

Київ 2019

NATIONAL ACADEMY OF EDUCATIONAL SCIENCES OF UKRAINE
INSTITUTE FOR SOCIAL AND POLITICAL PSYCHOLOGY

MYKOLA M. SLYUSAREVSKYY, OLHA I. HUMENIUK,
MARYNA S. DVORNYK, LIUDMYLA P. CHERNYSH

**SOCIAL SITUATION IN UKRAINE:
PECULIARITIES OF TRANSFORMATIONAL PROCESSES'
REFLECTION IN PUBLIC OPINION
(2014–2018)**

H a n d b o o k

Kyiv 2019

Рекомендовано до друку вченою радою Інституту соціальної та політичної психології
НАПН України (протокол № 14/18 від 20 грудня 2018 р.)

Рецензенти:

Головаха Є. І., член-кореспондент НАН України, доктор філософських наук, професор
Олійник В. В., дійсний член НАПН України, доктор педагогічних наук, професор
Жадан І. В., кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник

С 49 **Слюсаревський М. М.**

Соціальна ситуація в Україні: особливості відображення трансформаційних процесів у громадській думці (2014–2018) : довідник / Гуменюк О. І., Дворник М. С., Черниш Л. П. ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – Київ : Талком, 2019. – 272 с.

ISBN

У довіднику вміщено та прокоментовано дані масових опитувань, що проводились Інститутом соціальної та політичної психології НАПН України впродовж п'ятиріччя після Революції Гідності. Ці дані відображають особливості сприйняття суспільством української державності, відомих постатей історичного минулого і сучасності, символічні уявлення та ідеологічні преференції громадян, їхнє ставлення до поточних подій державного і суспільного життя, динаміку соціальної напруженості в суспільстві, кризові явища у сфері довіри до державних і суспільних інститутів у “постмайданний” період, громадську думку щодо розвитку і реформування вітчизняної освіти, геополітичні орієнтації населення, рівень його громадянської компетентності та активності, участь у волонтерському русі.

Адресується політикам, працівникам органів державної влади та місцевого самоврядування, журналістам та науковцям, що досліджують суспільні процеси. Може становити інтерес також для всіх, хто хотів би перевірити власні міркування про те, що відбувається в українському суспільстві, науково достовірними фактами.

УДК 316.6:316.613(035)

ISBN

Slyusarevskyy M. M.

Social Situation in Ukraine: Peculiarities of Transformational Processes' Reflection in Public Opinion (2014–2018) : Handbook / Humeniuk O. I., Dvornyk M. S., Chernysh L. P. ; National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Institute for Social and Political Psychology. – Kyiv: Talkom, 2019. – 272 p.

The handbook contains and comments on mass surveys conducted by the Institute for Social and Political Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine during the five years after the Revolution of Dignity. These data reflect the peculiarities of society's perception of Ukrainian statehood, of historical past and present famous personalities; the peculiarities of symbolic representations and ideological preferences of citizens, their attitude to current events of state and public life; the peculiarities of social tension dynamics and crisis phenomena in the sphere of trust to state institutions in the Post-Maidan period; the peculiarities of public opinion on the development and reform of national education, geopolitical orientation of the population, the level of citizens' civic competence and activity, participation in the volunteer movement.

Addressed to politicians, government officials, local government officials, journalists and scholars who study social processes. It may also be of interest to anyone who would like to test their own thinking about what is happening in Ukrainian society with scientifically valid facts.

З М І С Т

Передмова	10
1. Державна незалежність як історичний вибір українського народу. Ставлення суспільства до заходів з відзначення річниць проголошення незалежності.....	15
<i>Коментар</i>	36
2. Оцінка громадянами ситуації в країні, чинників і можливостей впливу на неї. Рівень соціальної напруженості в суспільстві	41
<i>Коментар</i>	59
3. Ідеологічні преференції та світоглядні орієнтири громадян	63
3.1. Питання української державності, мовної політики, декомунізації, геополітичного вибору України	63
<i>Коментар</i>	71
3.2. Питання війни і миру, національної безпеки	74
<i>Коментар</i>	79
3.3. Питання економічної політики, здійснення реформ.....	82
<i>Коментар</i>	88
3.4. Ставлення до влади та її дій, протестні настрої	91
<i>Коментар</i>	97
4. Довіра українців до найважливіших державних та суспільних інститутів.....	101
<i>Коментар</i>	108
5. Громадська думка щодо реформування та розвитку освіти як одного з пріоритетних напрямів гуманітарної політики держави	112
5.1. Загальна характеристика стану вітчизняної освіти та процесу її реформування. Найрезонансніші освітні нововведення	112
<i>Коментар</i>	138
5.2. Особливості розвитку та реформування різних ланок освіти	145
5.2.1. Дошкільна освіта.....	145
5.2.2. Середня освіта	147
5.2.3. Професійно-технічна освіта.....	165
5.2.4. Вища освіта.....	168
<i>Коментар</i>	173

5.3. Новий Закон України “Про освіту”, концепція “Нова українська школа”	182
<i>Коментар</i>	204
5.4. Перебіг вступних кампаній до вищої школи	210
<i>Коментар</i>	221
5.5. Питання протидії корупції у сфері освіти	225
<i>Коментар</i>	231
6. Думки громадян з окремих аспектів зовнішньої політики (українсько-російські відносини, європейська та євроатлантична інтеграція)	235
<i>Коментар</i>	245
7. Громадсько-політична активність населення	250
7.1. Обізнаність щодо розбудови громадянського суспільства та взаємодії з державою	250
<i>Коментар</i>	253
7.2. Залученість до роботи громадських організацій. Волонтерський рух	256
<i>Коментар</i>	260
7.3. Участь у масових акціях	263
<i>Коментар</i>	269

CONTENTS

Foreword.....	10
1. State Independence as a Historical Choice of Ukrainian People. Society's Attitude Towards Activities in Celebration of Independence Declaration's Anniversary.....	15
<i>Comment</i>	36
2. Citizens' Estimation of the Situation in the Country, Factors and Opportunities to Influence It. The Level of Social Tension in Society.....	41
<i>Comment</i>	59
3. Ideological Preferences and Worldview Landmarks of Citizens.....	63
3.1. Issues on Ukrainian Statehood, Language Policy, Decommunization, Geopolitical Choice of Ukraine.....	63
<i>Comment</i>	71
3.2. Issues on War and Peace, National Security.....	74
<i>Comment</i>	79
3.3. Issues on Economic Policy, Reforms' Implementation.....	82
<i>Comment</i>	88
3.4. Attitudes Towards the Authorities and Their Actions; Protest Moods... <i>Comment</i>	91 97
4. The Trust of Ukrainians to the Most Important State and Public Institutions.....	101
<i>Comment</i>	108
5. Public Opinion on the Reform and Development of Education as One of the Priorities of the State's Humanitarian Policy.....	112
5.1. General Characteristics of the National Education's Condition and Its Reform Process. The Most Resonant Educational Innovations.....	112
<i>Comment</i>	138
5.2. Features of Development and Reformation of Different Links of Education.....	145
5.2.1. Pre-School Education.....	145
5.2.2. Secondary Education.....	147
5.2.3. Vocational and Technical Education.....	165
5.2.4. Higher Education.....	168
<i>Comment</i>	173

5.3. New Law of Ukraine “About Education”, the “New Ukrainian School” Conception.....	182
<i>Comment</i>	204
5.4. Admission Campaigns’ Run to Higher Education.....	210
<i>Comment</i>	221
5.5. Issues on Corruption’s Counteracting in Education	225
<i>Comment</i>	231
6. Citizens’ Opinions on Particular Aspects of Foreign Policy (Ukrainian-Russian Relations, European and Euro-Atlantic Integration)	235
<i>Comment</i>	245
7. Public-Political Activity of the Population	250
7.1. Awareness upon Civic Society’s Building and Engagement with the State	250
<i>Comment</i>	253
7.2. Non-Governmental Organizations’ Involvement. Volunteer Movement.....	256
<i>Comment</i>	260
7.3. Participation in Mass Actions	263
<i>Comment</i>	269

ПЕРЕДМОВА

Наш час не балує нас передчуттям надто райдужних перспектив, а ще більше – втіхою від реалій повсякдення. І все ж в останні роки країна і її людність помітно змінюються – значно помітніше, ніж за попередні десятиліття нашої Незалежності. Точкою відліку цих змін стала Революція Гідності. На жаль, не всіх її цілей досягнуто, але після неї в Україні, безперечно, склалася нова соціальна ситуація. Процеси трансформації суспільства, за всієї їхньої неоднозначності та гальмівних чинників, прискорюються і поглиблюються, охоплюють дедалі ширші сфери суспільного буття і суспільної свідомості. Це і є головною відмітною рисою ситуації, про яку йдеться.

Сутність трансформаційних процесів, що відбуваються в Україні, як відомо, полягає в переході від тоталітаризму до демократії, від надмірної державної зарегульованості економіки до цивілізованих ринкових відносин, від усеохопної несвободи, притаманної радянській добі, до вільного розвитку та самореалізації кожної людини, утвердження її особистісної і національної гідності. Головні напрями й нагальні завдання трансформації держави і суспільства було визначено в Стратегії сталого розвитку “Україна – 2020”, схваленій Указом Президента України від 12 січня 2015 року. Метою її проголошувалися впровадження в країні європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції у світі. Завдання ставилися значущі й амбітні, такі, що відповідали очікуванням учасників Революції Гідності та широких верств населення, які її підтримали, з одного боку, і викликам сучасного глобалізованого світу, з другого.

Дії влади з реалізації цих завдань, звісно, важко вважати цілком задовільними. Невдоволення ними з боку народних мас переконливо підтвердили президентські вибори, що відбулися навесні 2019 року, на яких чинний на той час глава держави зазнав нищівної поразки. Однак, поділяючи справедливе невдоволення з приводу половинчастості та непослідовності дій осіб, яких привела до влади Революція Гідності, незадовільного стану започаткованих ними реформ, слід враховувати водночас, що нинішній етап трансформаційних процесів від самого початку розгортався фактично в умовах затяжної війни з російським агресором, до якої не були психологічно підготовленими не тільки державне керівництво України та українське військо, а й українське суспільство загалом. Реальність війни з колишнім “братом” приголомшила багатьох.

І це ще одна суттєва особливість ситуації, що склалася. Упродовж 2014–2018 років вона мала не лише трансформаційний вектор, а й виразний мілітарний аспект. Від народу України в цей період вимагалася максимальної

мобілізації сил і ресурсів не лише на суспільні перетворення, а й на захист свободи, незалежності й територіальної цілісності своєї Батьківщини. І потреба такої мобілізації далеко не в усіх суспільних верствах знаходила належне розуміння. Сплески патріотизму поєднувалися з розчаруванням та зневірою. Фактор втоми від війни виявляв себе і виявляє нині дедалі помітніше.

Особливості наявної ситуації специфічно переломлюються в громадській думці українців. Останню можна порівняти із чутливим барометром, що відображає стан справ і перебіг подій в усіх сферах суспільного життя, внутрішній і зовнішній політиці держави.

Проте роль громадської думки не слід зводити лише до констатації наявних реалій. На відміну від авторитарних і тоталітарних режимів, де вона існує здебільшого у прихованих формах і приречена на глухе мовчання, за демократичного державного ладу громадська думка покликана бути дієвим політичним інститутом, що справляє істотний вплив на суспільні процеси, рішення законодавців та урядовців. На жаль, в українському суспільстві, обтяженому спадщиною тоталітарного минулого, це покликання громадської думки ще недостатньо усвідомлюється. Після Помаранчевої революції і тим паче Революції Гідності у владних верхах мало не сакральної значущості набули меседжі про співпрацю з громадськістю. Проте вибіркове залучення представників окремих об'єднань громадян до ухвалення державних рішень (програм діяльності, стратегій розвитку, законопроектів, нормативних актів тощо) нерідко співіснує з дивовижно байдужим ставленням до громадської думки як вияву колективного розуму народу, преференцій та аберацій свідомості великих соціальних груп і суспільства в цілому. Отже, проблема її систематичного вивчення і своєчасного врахування набуває сьогодні в Україні виняткової ваги.

Важливість громадської думки не означає, однак, що вона завжди є слухною й безпомильною. У ній годі шукати струнко вибудованої і несуперечливої картини світу. Певна суперечливість громадської думки за нинішніх українських реалій зумовлюється, з одного боку, суперечливістю самого суспільного життя, здійснюваних трансформаційних процесів, накопиченим у країні негативним досвідом затягування та імітації реформ, виснажливих політичних протистоянь та економічних прорахунків. Але, з другого боку, суперечливість громадської думки зумовлена й тим, що поряд із прогресивними поглядами, справедливим невдоволенням тими чи тими діями влади, цілком зрозумілими інвективами з приводу некомпетентності та корумпованості найодіозніших представників чиновницького корпусу вона часом несе в собі й відверто хибні, недалекоглядні судження та оцінки, віджили стереотипи та упередження, базується на успадкованому з радянських часів застарілому способі мислення і відтак спрощено реагує на виклики сучасного світу. До того ж громадська думка українців цілеспрямовано деформується російською пропагандою та проросійськими силами в Україні, постійно зазнаючи впливу використовуваних ними маніпулятивних технологій. Тому

вона може нести в собі як конструктивний, так і деструктивний потенціал з погляду завдань суспільного поступу.

Необхідно також мати на увазі, що громадська думка не лише відображає наявну соціальну ситуацію, а й у певному розумінні долучається до її творення. Річ у тім, що згідно з теорією соціальних ситуацій^{*}, вплив ситуації на людину завжди опосередковується уявленнями людини про цю ситуацію. За будь-яких обставин ситуація – це не лише сукупність елементів навколишнього середовища, а й продукт взаємодії людини і середовища. Через те, відображаючи уявлення людей про ситуацію, в якій вони перебувають, громадська думка неодмінно сама перетворюється на її компонент, тією чи іншою мірою, у кращий чи гірший бік її видозмінює. Інакше кажучи, відображена громадською думкою ситуація стає почасти такою, якою її мислять люди, а не лише утвореною об'єктивними обставинами, намірами та діями суб'єктів ухвалення державних і політичних рішень.

Громадську думку не можна ігнорувати, проте й не слід абсолютизувати, вважати її істиною в останній інстанції. З огляду на неї можновладці мають коригувати реформаторський курс, своєчасно виправляти власні помилки та прорахунки. Разом з тим можна погодитися з відомими українськими вченими С. В. Кульчицьким та Б. О. Парахонським, що головним пріоритетом політики Української держави має бути недопущення розколу громадської думки у корінних питаннях існування нації^{**}, і додамо – корінних питаннях трансформації суспільства. Але щоб ураховувати громадську думку і, тим більше, намагатися впливати на неї, її треба бачити такою, як вона є, без прикрас і самообману. Для цього й потрібне її вивчення.

В Інституті соціальної та політичної психології НАПН України нагромаджено значний досвід досліджень громадської думки, які здійснюються за найрізноманітнішими напрямками і, як правило, в моніторинговому режимі, що дає уявлення про її динаміку. У цьому довідковому виданні вміщено та коротко прокоментовано дані таких досліджень, отримані протягом 2014–2018 років. На наш погляд, вони досить рельєфно і цілісно відтворюють особливості відображення у громадській думці трансформаційних процесів та інших аспектів життя країни, її труднощів і звитяг у цей непростий період вітчизняної історії.

Маємо зазначити, що йдеться переважно про дані кількох моніторингових циклів. Це передбачало відповіді респондентів під час кожного із “зрізів” того

---

* Докладніше про це див. у нашій статті: Слюсаревський М. М. Ситуація як об'єкт соціально-психологічного дослідження: історіогенез і сучасний стан проблеми / М. М. Слюсаревський // Наукові студії із соціальної та політичної психології: зб. статей / Акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології. – К., 2009. – Вип. 23 (26). – С. 5–24.

** Україна і Росія в історичній ретроспективі: Нариси в 3-х томах / Ін-т історії України НАН України ; редада: В. М. Литвин (голова), І. М. Дзюба, Я. Д. Ісаєвич, О. С. Онищенко, В. А. Смолій, С. В. Кульчицький та ін.; відп. ред. В. А. Смолій. – К. : Наук. думка, 2004. – Т. 3. Новітній український державотворчий процес / Кульчицький С. В., Парахонський Б. О. – 327 с.

чи іншого моніторингу на одні й ті самі чи максимально схожі за формулюваннями запитання. Цим забезпечувалася порівнюваність отриманих результатів. Проте, зважаючи на появу в суспільному житті нових обставин, на нові події, ініціативи та дії владних інстанцій, запитання моніторингового типу в разі потреби поєднувалися із запитаннями, які можна назвати ситуативно зумовленими, подієвими. Отримані за їхньою допомогою дані, якщо це видається доцільним, теж наводяться нижче.

Наведено, окрім того, дані двох досліджень, що стосуються стану вітчизняної освіти та заходів з її реформування, проведених на замовлення Міністерства освіти і науки України восени 2016 та 2017 років за фінансової підтримки громадських організацій (ГО “Інститут лідерства, інновацій та розвитку”, ГО “Комунікації для змін”). Ці дослідження істотно доповнюють моніторинговий цикл з освітньої проблематики.

У ході кожного дослідження (як моніторингового, так і замовного) опитувалось, як правило, близько чи трохи більше 2000 респондентів за вибіркою, що репрезентує населення України віком від 18 років і старше, а в разі вивчення громадської думки з проблем освіти – від 16 років і старше. При цьому, оскільки частки суб’єктів освіти (вчителів, учнівської молоді тощо) у соціально-демографічній структурі населення, а отже і вибірковій сукупності, зрозуміло, недостатні для статистично коректних висновків, застосовувався принцип так званої опуклої вибірки^{*}, що давало змогу робити такі висновки.

Опитування здійснювалися методом інтерв’ю в усіх регіонах держави за винятком Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та окупованих територій Луганської і Донецької областей. Для аналізу регіональних особливостей використовувався умовний поділ України на чотири макрорегіони: Західний (Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька області), Центральний (Вінницька, Житомирська, Київська, Кіровоградська, Полтавська, Сумська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська області та м. Київ), Східний (Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська, Харківська області) та Південний (Миколаївська, Одеська, Херсонська області).

Не характеризуючи отримані дані у змістовому аспекті (цю функцію виконують коментарі до кожного розділу довідника), зауважимо, втім, що вони є не лише достовірними, а й почасти унікальними, заповнюють деякі “білі плями”, залишені колегами-соціологами. Наприклад, тільки з даних нашого моніторингу читач наразі може дізнатися про рівень і динаміку довіри суспільства до вітчизняної системи освіти, адже її, як не дивно, жоден із соціологічних центрів, котрі вивчають довіру населення до різних суспільних інститутів, навіть не включає до переліку цих інститутів. А тим часом

---

^{*} Див.: Панина Н. В. Технология социологического исследования (курс лекций) / Н. В. Панина. – 2-е изд. – Киев : Ин-т социологии НАН Украины, 2001. – 277 с.

вітчизняна освіта, попри всі її проблеми та недоліки, впродовж багатьох років поспіль є одним з незмінних лідерів суспільної довіри.

Наскільки нам відомо, не мають аналогів і дані про символічний простір українського суспільства, що відображають особливості історичної пам'яті народу, сприйняття ним як “матеріалізованих” національних символів (на кшталт державної символіки, історичних подій та знаменних дат, предметів національного побуту, інших природних та рукотворних об'єктів), так і символів “персоналізованих” – персоналій видатних діячів української літератури і мистецтва, національно-визвольного руху. Чимало нового дані наших досліджень можуть сказати також про громадянську компетентність співвітчизників, рівень соціальної напруженості в суспільстві та протестні настрої населення, про його світоглядні преференції та ставлення до війни на сході, про перебіг вступних кампаній до вищої школи, перші успіхи в подоланні корупції у сфері освіти та психологічне підґрунтя її живучості тощо.

У формулюваннях запитань і розподілах відповідей з освітянської проблематики збережено ту термінологію, яка на час проведення опитувань була офіційно прийнятою і, отже, використовувалася в анкетах для означення закладів освіти: ДНЗ – дошкільний навчальний заклад, ЗНЗ – загальноосвітній навчальний заклад, ПТНЗ – професійно-технічний навчальний заклад, ВНЗ – вищий навчальний заклад. Зберігаються також норми тодішнього правопису.

Сподіваємося, пропоноване видання становитиме інтерес для всіх, кого цікавить стан суспільної свідомості українців, їхні погляди, тривоги та застороги, сумніви та надії.

1. ДЕРЖАВНА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ ЯК ІСТОРИЧНИЙ ВИБІР УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ. СТАВЛЕННЯ СУСПІЛЬСТВА ДО ЗАХОДІВ З ВІДЗНАЧЕННЯ РІЧНИЦЬ ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Розподіл відповідей на запитання *“Чи підтверджуєте Ви прийнятий у 1991 році Акт проголошення незалежності України?”* (у %)

	Вересень 2014 р.	Вересень 2015 р.	Вересень 2016 р.	Вересень 2017 р.	Вересень 2018 р.
так	92,4	91,0	92,1	93,1	92,6
ні	7,6	9,0	7,9	6,9	7,4

Довідково. Згідно з даними ЦВК 1 грудня 1991 р. на аналогічне запитання всеукраїнського референдуму відповіли “так” понад 90% його учасників, проте вони становили лише 76,03% усіх громадян, що досягли 18-річного віку. Тому саме з останньою, а не першою цифрою правомірно порівнювати відповідні результати всеукраїнських опитувань дорослого населення.

У регіональному розрізі:

Західний макрорегіон

	Вересень 2014 р.	Вересень 2015 р.	Вересень 2016 р.	Вересень 2017 р.	Вересень 2018 р.
так	97,7	97,8	96,2	95,8	92,2
ні	2,3	2,2	3,8	4,2	7,8

Центральний макрорегіон

	Вересень 2014 р.	Вересень 2015 р.	Вересень 2016 р.	Вересень 2017 р.	Вересень 2018 р.
так	95,1	92,1	91,9	90,6	93,9
ні	4,9	7,9	8,1	9,4	6,1

Східний макрорегіон

	Вересень 2014 р.	Вересень 2015 р.	Вересень 2016 р.	Вересень 2017 р.	Вересень 2018 р.
так	85,5	88,9	93,1	90,9	94,3
ні	14,5	11,1	6,9	9,1	5,7

Південний макрорегіон

	Вересень 2014 р.	Вересень 2015 р.	Вересень 2016 р.	Вересень 2017 р.	Вересень 2018 р.
так	96,6	78,8	82,0	96,9	85,2
ні	3,4	21,2	18,0	3,1	14,8

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
так	98,4	92,4	89,2
ні	1,6	7,6	10,8

Розподіл відповідей на запитання **“Чи є, на Вашу думку, сьогодні Україна справді незалежною державою?”** (у %)

	Вересень 2014 р.	Вересень 2015 р.	Вересень 2016 р.	Вересень 2017 р.	Вересень 2018 р.
так	44,1	35,3	43,0	36,6	29,9
ні	35,0	50,0	38,6	42,6	49,6
важко відповісти	20,8	14,7	18,4	20,7	20,4

У регіональному розрізі:

	Макрорегіони																			
	Західний					Центральний					Східний					Південний				
	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
так	59,2	58,8	39,0	34,9	34,2	36,8	33,6	46,4	40,7	36,2	38,9	24,2	40,8	30,5	21,8	56,8	22,2	44,9	41,0	20,7
ні	23,9	25,5	39,2	30,1	39,8	33,8	47,1	33,7	40,1	45,4	44,2	68,7	41,8	52,0	56,3	30,1	61,5	45,9	52,4	66,7
важко відповісти	16,9	15,7	21,8	34,8	26,0	29,4	19,3	20,0	19,2	18,4	16,9	7,1	17,4	17,5	21,8	13,1	16,3	9,2	6,6	12,6

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
так	37,1	29,2	26,4
ні	41,4	52,7	50,8
важко відповісти	21,5	18,2	22,9

Розподіл відповідей на запитання **“А чи вважаєте Ви, що Україна спроможна існувати як справді незалежна держава?”** (у %)

	Вересень 2014 р.	Вересень 2015 р.	Вересень 2016 р.	Вересень 2017 р.	Вересень 2018 р.
так	74,7	73,9	74,2	71,1	71,7
ні	11,7	14,4	13,0	13,1	14,0
важко відповісти	13,6	11,7	12,8	15,8	14,3

У регіональному розрізі:

	Макрорегіони																			
	Західний					Центральний					Східний					Південний				
	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
так	92,8	84,3	80,2	78,9	75,8	74,7	75,5	75,6	74,4	72,9	62,9	73,2	72,5	66,6	74,0	79,5	49,6	62,0	56,4	53,3
ні	2,5	10,5	9,1	8,8	10,0	9,4	11,6	12,8	11,5	13,8	19,3	13,3	10,3	14,8	11,8	11,7	34,8	27,7	22,5	28,1
важко відповісти	4,7	5,2	10,8	12,2	14,1	15,8	12,9	11,6	14,1	13,3	17,8	13,6	17,2	18,6	14,2	8,8	15,6	10,2	21,1	18,5

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
так	75,4	73,4	66,9
ні	9,4	15,4	15,0
важко відповісти	15,2	11,2	18,0

Розподіл відповідей на запитання “Як Ви сприйняли святкування нинішньої річниці незалежності України” (у %)

	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
це викликало в мене передусім гордість як у громадянина	22,3	14,8	17,0	16,0	18,8
разом з гордістю я відчував гіркоту втрат і невиправданих сподівань	30,5	35,8	33,2	29,8	29,6
це була передусім нагода розважитись і відпочити	5,5	12,2	10,2	11,9	9,2
вважаю цю святкову метушню спробою відвернути увагу суспільства від проблем, які переживає держава	21,2	21,6	22,9	26,3	27,0
цей день для мене не є святом	11,5	11,2	11,3	9,0	8,3
важко відповісти	8,9	4,6	5,4	6,9	7,2

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
це викликало в мене передусім гордість як у громадянина	18,2	23,4	14,5	14,8
разом з гордістю я відчував гіркоту втрат і невиправданих сподівань	39,4	28,9	26,0	21,5
це була передусім нагода розважитись і відпочити	6,3	3,7	16,6	14,8
вважаю цю святкову метушню спробою відвернути увагу суспільства від проблем, які переживає держава	17,1	28,4	31,7	30,4
цей день для мене не є святом	11,5	7,4	5,0	12,6
важко відповісти	7,4	8,1	6,2	5,9

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
це викликало в мене передусім гордість як у громадянина	29,4	18,9	11,8
разом з гордістю я відчував гіркоту втрат і невиправданих сподівань	23,1	31,6	31,1
це була передусім нагода розважитись і відпочити	14,1	10,1	4,8
вважаю цю святкову метушню спробою відвернути увагу суспільства від проблем, які переживає держава	16,1	24,8	37,1
цей день для мене не є святом	6,3	7,5	10,5
важко відповісти	11,0	7,2	4,8

Розподіл відповідей на запитання “Як Ви поставилися до проведення в Києві військового параду на честь нинішньої річниці незалежності України?” (у %)

	Вересень 2016 р.		Вересень 2017 р.		Вересень 2018 р.	
цілком позитивно	21,2	50,5	21,0	52,9	20,2	50,3
скоріше позитивно	29,3		31,9		30,1	
скоріше негативно	15,9	25,3	15,7	24,3	17,3	25,5
зовсім негативно	9,4		8,6		8,2	
важко відповісти	13,0		11,2		15,2	
мені це байдуже	11,2		11,6		8,9	

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
позитивно (цілком позитивно + скоріше позитивно)	53,2	51,1	48,7	46,7
негативно (скоріше негативно + зовсім негативно)	22,7	26,6	28,3	20,8
важко відповісти	13,4	16,6	14,7	14,8
мені це байдуже	10,8	5,7	8,3	17,8

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
позитивно (цілком позитивно + скоріше позитивно)	63,3	50,2	42,4
негативно (скоріше негативно + зовсім негативно)	11,3	25,3	35,1
важко відповісти	13,7	15,9	15,0
мені це байдуже	11,7	8,6	7,5

Розподіл відповідей на запитання *“Як Ви сприйняли участь у параді, що проходив у Києві, військовослужбовців збройних сил 18-ти країн-партнерів нашої держави (Канади, США, Польщі та ін.)?”* (у %)

	Вересень 2017 р.		Вересень 2018 р.	
цілком позитивно	21,1	44,4	18,7	45,6
скоріше позитивно	23,3		26,9	
скоріше негативно	12,0	23,4	12,4	22,0
зовсім негативно	11,4		9,6	
важко відповісти	11,4		8,6	
мені це байдуже	9,9		8,4	
нічого про це не чув	11,3		15,4	

Примітка. У 2017 р. запитання формулювалося так: *“Як Ви сприйняли участь у параді на честь нинішньої річниці незалежності України військовослужбовців збройних сил Канади, США, Польщі та інших країн-партнерів нашої держави?”*.

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Макрорегіони			
	Західний	Централь-ний	Східний	Південний
позитивно (цілком позитивно + скоріше позитивно)	54,2	51,3	35,7	34,0
негативно (скоріше негативно + зовсім негативно)	7,8	17,5	34,5	34,1
важко відповісти	5,2	9,8	10,3	6,7
мені це байдуже	8,2	9,0	5,6	14,1
нічого про це не чув	24,5	12,4	13,9	11,1

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
позитивно (цілком позитивно + скоріше позитивно)	57,4	47,1	36,1
негативно (скоріше негативно + зовсім негативно)	9,3	21,1	31,3
важко відповісти	11,3	7,7	8,0
мені це байдуже	8,2	9,3	7,3
нічого про це не чув	13,7	14,8	17,3

Розподіл відповідей на запитання *“Які здобутки українського народу, на Вашу думку, найбільше заслуговують сьогодні бути предметом його національної гордості?”* (у %)

	Вересень 2015 р.	Вересень 2018 р.
Творчість великих українських поетів, письменників, композиторів та виконавців (Т.Шевченко, Леся Українка, І.Франко, М.Лисенко, С.Крушельницька та ін.)	54,5	56,5
Досягнення українських спортсменів	36,9	48,0
Історія українського козацтва, Запорозької Січі	42,2	47,0
Перемога у Другій світовій війні	43,8	46,7
Вершинні досягнення української народної творчості (думи, пісні, декоративно-вжиткове мистецтво, народна архітектура тощо)	37,7	38,4
Проголошення незалежності України у 1991 році	32,7	37,4
Волонтерський рух	не було у списку	36,0
Збройні сили України	23,4	32,3
Революція Гідності 2013–2014 років та збройна відсіч російській агресії	36,4	28,4
Боротьба українських правозахисників (П.Григоренко, Л.Лук'яненко, М.Руденко, В.Чорновіл та ін.) проти тоталітарного режиму	21,6	24,0
Міжнародне визнання України в сучасному світі	24,2	23,7
Діяльність видатних провідників українського національно-визвольного руху (М.Грушевський, В.Винниченко, С.Петлюра та ін.)	17,4	21,9
Досягнення української космонавтики	17,0	20,6
Повоєнна відбудова народного господарства (у 2-й половині 1940-х років)	20,9	18,8
Історія створення та боротьби УПА (Української повстанської армії)	15,2	16,1
Трудові досягнення робітників і селян Радянської України (П.Ангеліна, М.Демченко, О.Стаханов, О.Гіталов та ін.)	14,4	14,2
Помаранчева революція 2004 року	13,2	10,9
Вітчизняна система освіти	6,1	8,2
Українська революція 1917–1921 років	6,0	6,9
Сучасний промисловий потенціал України	5,6	не було у списку
Успіхи у створенні ринкової економіки	4,1	5,7
Інше	2,7	1,1
Важко відповісти	6,1	4,0

Примітка. Сума перевищує 100%, оскільки респонденти мали можливість обирати кілька варіантів відповіді.

У регіональному розрізі:

	Макрорегіони							
	Західний		Центральний		Східний		Південний	
	Вересень 2015 р.	Вересень 2018 р.	Вересень 2015 р.	Вересень 2018 р.	Вересень 2015 р.	Вересень 2018 р.	Вересень 2015 р.	Вересень 2018 р.
Творчість великих українських поетів, письменників, композиторів та виконавців (Т.Шевченко, Леся Українка, І.Франко, М.Лисенко, С.Крушельницька та ін.)	54,3	57,2	55,7	42,5	53,1	71,7	54,8	65,2
Досягнення українських спортсменів	28,1	36,1	43,0	41,7	28,3	68,7	54,8	40,7
Історія українського козацтва, Запорозької Січі	44,2	46,1	40,9	45,4	46,6	54,3	31,9	36,3
Перемога у Другій світовій війні	25,5	30,1	42,2	41,7	52,5	60,5	63,7	62,2
Вершинні досягнення української народної творчості (думи, пісні, декоративно-вжиткове мистецтво, народна архітектура тощо)	33,3	47,2	42,2	32,9	31,9	38,9	45,9	38,5
Проголошення незалежності України у 1991 році	50,9	44,6	38,9	39,7	10,9	30,1	30,4	34,1
Волонтерський рух	не було у списку	40,1	не було у списку	34,6	не було у списку	38,3	не було у списку	26,7
Збройні сили України	31,5	36,1	26,7	35,1	12,7	31,3	23,0	17,8
Революція Гідності 2013–2014 років та збройна відсіч російській агресії	63,7	49,8	38,7	32,0	22,4	15,6	9,6	5,2
Боротьба українських правозахисників (П.Григоренко, Л.Лук'яненко, М.Руденко, В.Чорновіл та ін.) проти тоталітарного режиму	39,7	46,1	22,8	23,5	8,0	11,5	15,6	13,3
Міжнародне визнання України в сучасному світі	28,1	20,8	21,1	25,2	26,3	21,2	22,2	30,4

**Соціальна ситуація в Україні:
особливості відображення трансформаційних процесів у громадській думці (2014–2018)**

	Макрорегіони							
	Західний		Центральний		Східний		Південний	
	Вересень 2015 р.	Вересень 2018 р.	Вересень 2015 р.	Вересень 2018 р.	Вересень 2015 р.	Вересень 2018 р.	Вересень 2015 р.	Вересень 2018 р.
Діяльність видатних провідників українського національно-визвольного руху (М.Грушевський, В.Винниченко, С.Петлюра та ін.)	28,8	45,4	17,4	21,3	6,8	8,8	21,5	9,6
Досягнення української космонавтики	6,7	21,6	17,2	16,9	17,7	25,4	34,8	19,3
Повоєнна відбудова народного господарства (у 2-й половині 1940-х років)	7,1	12,3	13,9	12,9	32,7	31,3	42,2	20,7
Історія створення та боротьби УПА (Української повстанської армії)	38,2	36,4	12,2	16,9	5,9	3,8	3,7	3,7
Трудові досягнення робітників і селян Радянської України (П.Ангеліна, М.Демченко, О.Стаханов, О.Гіталов та ін.)	7,5	20,1	13,9	10,5	12,1	13,9	35,6	15,6
Помаранчева революція 2004 року	28,5	20,4	13,3	13,4	2,9	4,1	8,1	0,7
Вітчизняна система освіти	3,4	2,6	6,3	10,1	3,8	8,8	16,3	11,1
Українська революція 1917–1921 років	6,4	12,3	7,2	9,0	2,7	2,1	9,6	1,5
Сучасний промисловий потенціал України	5,6	не було у списку	4,3	не було у списку	5,6	не було у списку	9,6	не було у списку
Успіхи у створенні ринкової економіки	3,0	7,8	3,9	8,1	1,8	2,7	12,6	0,7
Інше	1,9	1,1	2,2	1,1	4,4	0,6	1,5	2,2
Важко відповісти	1,5	2,6	6,7	5,0	6,2	2,4	12,6	7,4

Примітка. Сума перевищує 100%, оскільки респонденти мали можливість обрати кілька варіантів відповіді.

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
Творчість великих українських поетів, письменників, композиторів та виконавців (Т.Шевченко, Леся Українка, І.Франко, М.Лисенко, С.Крушельницька та ін.)	57,6	56,6	56,0
Досягнення українських спортсменів	47,8	48,7	47,0
Історія українського козацтва, Запорозької Січі	49,0	50,5	41,0
Перемога у Другій світовій війні	36,1	45,4	55,3
Вершинні досягнення української народної творчості (думи, пісні, декоративно-вжиткове мистецтво, народна архітектура тощо)	43,9	36,3	37,9
Проголошення незалежності України у 1991 році	45,9	38,1	31,2
Волонтерський рух	42,4	37,0	30,7
Збройні сили України	37,3	29,1	33,4
Революція Гідності 2013–2014 років та збройна відсіч російській агресії	34,9	28,0	24,6
Боротьба українських правозахисників (П.Григоренко, Л.Лук'яненко, М.Руденко, В.Чорновіл та ін.) проти тоталітарного режиму	29,4	22,9	22,1
Міжнародне визнання України в сучасному світі	23,9	24,5	22,4
Діяльність видатних провідників українського національно-визвольного руху (М.Грушевський, В.Винниченко, С.Петлюра та ін.)	29,0	19,8	20,1
Досягнення української космонавтики	23,5	17,8	22,6
Повоєнна відбудова народного господарства (у 2-й половині 1940-х років)	12,9	16,3	26,1
Історія створення та боротьби УПА (Української повстанської армії)	19,2	16,3	13,8
Трудові досягнення робітників і селян Радянської України (П.Ангеліна, М.Демченко, О.Стаханов, О.Гіталов та ін.)	12,2	11,7	18,8
Помаранчева революція 2004 року	12,9	11,9	8,3
Вітчизняна система освіти	8,2	8,6	7,5
Українська революція 1917–1921 років	7,8	6,8	6,5
Успіхи у створенні ринкової економіки	7,8	7,1	2,3
Інше	1,2	1,3	0,8
Важко відповісти	3,9	2,9	5,5

Примітка. Сума перевищує 100%, оскільки респонденти мали можливість обирати кілька варіантів відповіді.

Розподіл відповідей на запитання “Що для Вас особисто є символом України?” (у %)

	Жовтень 2015 р.	Місце у рейтингу	Вересень 2018 р.	Місце у рейтингу
державна символіка (синьо-жовтий прапор, тризуб, Гімн “Ще не вмерла України ...”)	68,1	1	77,1	1
національне вбрання, вишиті рушники	61,4	2	62,3	2
українська мова	не було у списку	не було у списку	52,1	3
національні страви і напої (хліб із салом, борщ, галушки, горілка з перцем і т.п.)	44,3	3	50,6	4
українська народна пісня	38,8	4	50,3	5
Дніпро	37,6	5	37,5	6
національні музичні інструменти (кобза, бандура, трембіта)	35,9	7	37,0	7
червона калина	36,8	6	33,9	8
Карпатські гори	29,2	8	32,4	9
національна валюта (гривня)	27,4	10	27,1	10
Майдан Незалежності в Києві	27,9	9	26,9	11
пшеничне (житнє) колосся	22,8	11	24,6	12
гетьманська булава	21,9	12	24,1	13
ФК “Динамо” (Київ)	15,6	17	18,7	14
о. Хортиця	20,9	13	17,1	15
Чорне море	16,3	16	16,3	16
верби, тополі	17,9	14	16,0	17
зброя та спорядження українського козацтва	13,3	18	16,0	18
сучасні вітчизняні літаки (АН-124 “Руслан”, АН-225 “Мрія”, Ан-148, АН-158 та ін.)	12,9	19	15,4	19
Тарасова могила на канівській кручі	17,2	15	15,1	20
Донбас	10,3	20	11,9	21
Чорнобиль	9,9	21	13,5	22
церковна і релігійна символіка	6,7	22	10,0	23
ФК “Шахтар” (Донецьк)	5,6	23	7,6	24
комуністична і радянська символіка (червоно-синій прапор, п’ятикутна зірка, серп і молот)	1,3	24	не було у списку	
інше	2,8		3,2	
вважаю, що Україна не має символів	2,5		1,1	
важко відповісти	3,8		1,4	

Примітка. Сума перевищує 100%, оскільки кількість варіантів відповіді респондентів не обмежувалася.

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
державна символіка (синьо-жовтий прапор, тризуб, Гімн “Ще не вмерла України ...”)	78,4	73,7	75,6	89,6
національне вбрання, вишиті рушники	71,3	60,7	63,2	48,1
українська мова	76,9	57,0	32,9	34,8
національні страви і напої (хліб із салом, борщ, галушки, горілка з перцем і т.п.)	56,0	48,5	52,9	41,5
українська народна пісня	68,7	44,8	49,1	35,6
Дніпро	47,8	30,0	44,1	25,9
національні музичні інструменти (кобза, бандура, трембіта)	52,2	32,6	37,1	21,5
червона калина	50,0	39,3	19,7	19,3
Карпатські гори	45,9	29,3	30,3	21,5
національна валюта (гривня)	32,8	32,0	19,1	19,3
Майдан Незалежності в Києві	39,2	30,2	15,9	19,3
пшеничне (житнє) колосся	30,2	27,8	21,5	10,4
гетьманська булава	34,0	23,7	11,8	37,0
ФК “Динамо” (Київ)	23,5	18,7	19,1	8,1
о. Хортиця	20,1	9,1	29,4	7,4
Чорне море	20,1	16,7	10,0	23,0
верби, тополі	20,5	18,5	12,4	8,1
зброя та спорядження українського козацтва	34,3	14,8	8,2	3,7
сучасні вітчизняні літаки (АН-124 “Руслан”, АН-225 “Мрія”, Ан-148, АН-158 та ін.)	20,5	16,5	13,5	5,9
Тарасова могила на канівській кручі	14,9	17,6	10,0	20,0
Донбас	13,8	9,8	14,7	8,1
Чорнобиль	12,7	14,6	11,8	16,3
церковна і релігійна символіка	16,0	9,1	8,2	5,2
ФК “Шахтар” (Донецьк)	9,7	5,9	9,7	3,7
інше	0,4	4,6	4,4	0,7
вважаю, що Україна не має символів	0,0	0,9	1,8	2,2
важко відповісти	0,7	1,7	2,1	0,0

Примітка. Сума перевищує 100%, оскільки кількість варіантів відповіді респондентів не обмежувалася.

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
державна символіка (синьо-жовтий прапор, тризуб, Гімн “Ще не вмерла України ...”)	80,7	80,1	70,9
національне вбрання, вишиті рушники	62,6	62,5	62,0
українська мова	57,5	55,3	44,7
національні страви і напої (хліб із салом, борщ, галушки, горілка з перцем і т.п.)	52,4	47,8	53,1
українська народна пісня	50,4	51,6	48,6
Дніпро	37,0	38,1	37,0
національні музичні інструменти (кобза, бандура, трембіта)	40,2	35,3	37,3
червона калина	31,5	33,6	35,8
Карпатські гори	36,2	33,0	29,3
національна валюта (гривня)	29,1	31,0	20,9
Майдан Незалежності в Києві	34,6	27,6	21,4
пшеничне (житнє) колосся	26,4	22,0	26,9
гетьманська булава	29,1	23,6	21,6
ФК “Динамо” (Київ)	22,4	19,3	15,6
о. Хортиця	16,5	17,6	16,8
Чорне море	18,5	16,7	14,4
верби, тополі	14,2	15,2	18,3
зброя та спорядження українського козацтва	23,2	14,1	14,2
сучасні вітчизняні літаки (АН-124 “Руслан”, АН-225 “Мрія”, Ан-148, АН-158 та ін.)	15,7	16,9	13,2
Тарасова могила на канівській кручі	14,6	16,3	13,9
Донбас	11,0	12,0	12,3
Чорнобиль	14,6	12,6	14,2
церковна і релігійна символіка	9,4	9,4	11,1
ФК “Шахтар” (Донецьк)	12,2	6,9	5,5
інше	1,6	4,1	2,9
вважаю, що Україна не має символів	1,6	0,6	1,4
важко відповісти	0,0	1,5	2,2

Примітка. Сума перевищує 100%, оскільки кількість варіантів відповіді респондентів не обмежувалася.

Розподіл відповідей на запитання “Хто з історичних діячів і/чи наших видатних сучасників для Вас особисто найбільшою мірою символізує Україну?” (у %)

	Жовтень 2015 р.	Місце у рейтингу	Вересень 2018 р.	Місце у рейтингу
Тарас Шевченко	65,5	1	72,7	1
Леся Українка	48,9	2	50,6	2
Богдан Хмельницький	37,1	3	45,5	3
Іван Франко	не було у списку	–	36,5	4
Ярослав Мудрий	30,4	5	33,7	5
Небесна Сотня	32,6	4	30,9	6
Михайло Грушевський	27,0	6	30,3	7
Володимир Великий	21,3	11	27,5	8
Ліна Костенко	24,0	9	27,4	9
Святослав Вакарчук	26,0	7	22,9	10
Степан Бандера	18,3	13	21,9	11
Богдан Ступка	23,0	10	21,8	12
В'ячеслав Чорновіл	16,4	15	20,9	13
Віталій і Володимир Клички	25,5	8	20,8	14
Іван Мазепа	18,1	14	19,5	15
Олександр Усик	не було у списку	–	18,9	16
Ніна Матвієнко	не було у списку	–	17,4	17
Микола Амосов	не було у списку	–	15,5	18
Василь Стус	13,8	18	15,3	19
Валерій Лобановський	11,8	20	14,3	20
Роксолана	15,8	16	12,9	21
Борис Патон	9,3	21	12,5	22
Олег Сенцов	не було у списку	–	12,3	23
Джамала	не було у списку	–	11,4	24
Нестор Махно	8,3	22	8,5	25
Симон Петлюра	6,1	27	8,4	26
Юлія Тимошенко	6,9	25	6,0	27
Петро Порошенко	8,2	23	5,9	28
Сидір Ковпак	не було у списку	–	5,2	29
Надія Савченко	19,8	12	2,5	30
Софія Ротару	14,6	17	не було у списку	
Руслана Лижичко	13,3	19	не було у списку	
Раїса Кириченко	7,6	24	не було у списку	
Верка Сердючка (А. Данилко)	6,3	26	не було у списку	
Дмитро Ярош	4,1	28	не було у списку	
Арсеній Яценюк	1,7	29	не було у списку	
інші	1,2		1,7	
на мою думку, нікого персонально не можна вважати символом України	11,2		7,3	
важко відповісти	4,0		3,3	

Примітка. Сума перевищує 100%, оскільки кількість варіантів відповіді респондентів не обмежувалася.

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
Тарас Шевченко	86,6	68,0	66,8	76,3
Леся Українка	58,6	51,1	40,9	57,8
Богдан Хмельницький	44,8	46,1	40,9	56,3
Іван Франко	49,6	37,8	20,3	46,7
Ярослав Мудрий	38,1	33,5	25,6	45,9
Небесна Сотня	49,6	33,0	18,8	17,0
Михайло Грушевський	43,3	32,2	12,4	43,0
Володимир Великий	33,2	28,9	15,9	40,7
Ліна Костенко	42,5	32,4	12,1	19,3
Святослав Вакарчук	30,6	20,7	23,2	14,1
Степан Бандера	49,3	17,8	9,7	12,6
Богдан Ступка	27,6	19,3	17,1	30,4
В'ячеслав Чорновіл	36,2	23,7	8,8	11,9
Віталій і Володимир Клички	25,0	21,5	17,6	17,8
Іван Мазепа	29,9	20,7	9,7	19,3
Олександр Усик	21,3	17,4	17,9	21,5
Ніна Матвієнко	20,9	19,1	12,9	15,6
Микола Амосов	14,2	15,0	9,4	34,8
Василь Стус	28,0	14,8	7,9	10,4
Валерій Лобановський	15,7	17,0	7,9	18,5
Роксолана	19,0	9,1	8,8	23,7
Борис Патон	13,1	12,2	10,3	17,8
Олег Сенцов	15,3	14,1	9,1	8,1
Джамала	10,1	10,2	15,0	8,9
Нестор Махно	7,5	6,5	10,0	13,3
Симон Петлюра	14,9	8,9	4,1	4,4
Юлія Тимошенко	3,4	6,7	6,5	7,4
Петро Порошенко	4,9	7,6	5,3	3,7
Сидір Ковпак	6,7	3,9	4,4	8,1
Надія Савченко	1,9	2,0	2,6	5,2
інші	0,0	1,3	3,8	0,7
на мою думку, нікого персонально не можна вважати символом України	0,7	8,3	11,2	7,4
важко відповісти	1,1	5,4	2,6	2,2

Примітка. Сума перевищує 100%, оскільки кількість варіантів відповіді респондентів не обмежувалася.

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
Тарас Шевченко	72,4	74,5	70,7
Леся Українка	50,0	52,5	48,6
Богдан Хмельницький	48,8	46,3	42,3
Іван Франко	37,0	38,1	34,1
Ярослав Мудрий	32,7	35,1	32,5
Небесна Сотня	35,4	34,7	23,3
Михайло Грушевський	33,9	32,1	25,7
Володимир Великий	26,8	28,0	27,4
Ліна Костенко	31,5	29,3	22,6
Святослав Вакарчук	33,1	25,3	13,5
Степан Бандера	21,7	24,0	19,5
Богдан Ступка	16,5	23,3	23,1
В'ячеслав Чорновіл	15,4	24,8	19,5
Віталій і Володимир Клички	28,7	20,3	16,6
Іван Мазепа	24,4	20,8	14,7
Олександр Усик	29,9	18,9	12,0
Ніна Матвієнко	15,0	17,6	18,5
Микола Амосов	7,9	14,3	21,6
Василь Стус	11,8	16,9	15,4
Валерій Лобановський	13,4	13,3	16,1
Роксолана	12,6	13,5	12,3
Борис Патон	8,3	11,1	16,8
Олег Сенцов	9,4	13,7	12,3
Джамала	16,1	14,1	5,0
Нестор Махно	5,9	10,5	7,5
Симон Петлюра	11,4	8,4	6,5
Юлія Тимошенко	3,9	6,2	7,0
Петро Порошенко	7,9	5,6	5,0
Сидір Ковпак	2,0	4,7	7,7
Надія Савченко	2,8	1,9	3,1
інші	2,4	2,3	0,5
на мою думку, нікого персонально не можна вважати символом України	6,3	7,3	7,9
важко відповісти	4,7	2,3	3,8

Примітка. Сума перевищує 100%, оскільки кількість варіантів відповіді респондентів не обмежувалася.

Розподіл відповідей на запитання *“Нижче наведено відомі прізвища лідерів України різних часів. Хто з них, на Вашу думку, гідний найбільшої слави, а хто, навпаки, вкрив себе найбільшою ганьбою?”* (у %)

● *гідні слави*

	Жовтень 2015 р.	Вересень 2018 р.
Богдан Хмельницький	61,2	70,2
Михайло Грушевський	42,6	52,2
Іван Мазепа	28,5	27,3
Петро Дорошенко	15,6	18,4
Володимир Щербицький	8,7	15,7
Павло Скоропадський	13,0	14,7
Леонід Кравчук	8,9	13,6
Леонід Кучма	6,5	13,6
Симон Петлюра	8,9	12,6
Іван Виговський	9,4	10,3
Петро Порошенко	не було у списку	6,0
Петро Шелест	2,5	5,8
Юрій Хмельницький	5,9	5,4
Віктор Ющенко	5,2	5,0
Іван Брюховецький	2,4	3,7
Станіслав Косіор	2,6	2,7
Віктор Янукович	2,7	2,5
інший	2,9	1,4

Примітки. 1. Сума перевищує 100%, оскільки респонденти мали можливість обирати кілька варіантів відповіді.

2. У 2011–2015 запитання формулювалося так: *“Нижче наведено відомі прізвища колишніх лідерів України різних часів. Хто з них, на Вашу думку, гідний найбільшої слави, а хто, навпаки, вкрив себе найбільшою ганьбою?”*.

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
Богдан Хмельницький	57,7	69,3	80,2	73,1
Михайло Грушевський	66,3	51,6	38,6	59,7
Іван Мазепа	35,6	32,0	14,9	25,4
Петро Дорошенко	40,1	16,9	7,3	7,5
Володимир Щербицький	12,0	12,9	22,2	16,4
Павло Скоропадський	15,4	14,4	17,9	6,7

**Державна незалежність як історичний вибір українського народу.
Ставлення суспільства до заходів з відзначення річниці проголошення незалежності**

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
Леонід Кравчук	12,0	13,3	18,2	6,7
Леонід Кучма	8,2	10,7	18,2	22,4
Симон Петлюра	19,9	15,3	6,1	5,2
Іван Виговський	24,0	8,2	5,2	2,2
Петро Порошенко	7,5	6,7	6,1	0,7
Петро Шелест	4,9	7,3	5,8	2,2
Юрій Хмельницький	6,7	4,4	6,1	4,5
Віктор Ющенко	6,7	7,8	0,9	2,2
Іван Брюховецький	7,1	3,3	2,7	0,7
Станіслав Косіор	3,7	3,8	1,5	0,0
Віктор Янукович	1,9	3,6	1,8	1,5
інший	1,1	1,1	1,2	3,0

Примітка. Сума перевищує 100%, оскільки респонденти мали можливість обирати кілька варіантів відповіді.

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
Богдан Хмельницький	71,7	69,6	69,9
Михайло Грушевський	59,8	52,9	46,3
Іван Мазепа	32,3	26,6	24,9
Петро Дорошенко	20,5	18,1	17,5
Володимир Щербицький	10,6	13,2	22,4
Павло Скоропадський	15,0	16,9	11,6
Леонід Кравчук	14,6	12,7	14,4
Леонід Кучма	15,4	12,3	14,1
Симон Петлюра	17,3	12,1	10,3
Іван Виговський	14,6	10,2	7,5
Петро Порошенко	7,9	6,3	4,4
Петро Шелест	4,3	5,0	7,7
Юрій Хмельницький	5,5	5,8	4,9
Віктор Ющенко	6,3	5,0	4,1
Іван Брюховецький	3,1	4,3	3,3
Станіслав Косіор	2,4	1,9	4,1
Віктор Янукович	2,8	2,8	1,8
інший	1,6	1,9	0,5

Примітка. Сума перевищує 100%, оскільки респонденти мали можливість обирати кілька варіантів відповіді.

● *вкрили себе ганьбою*

	Жовтень 2015 р.	Вересень 2018 р.
Віктор Янукович	84,0	78,2
Петро Порошенко	не було у списку	50,0
Віктор Ющенко	44,9	41,7
Леонід Кучма	31,1	21,9
Леонід Кравчук	20,9	16,2
Симон Петлюра	10,6	13,3
Станіслав Косіор	12,5	10,5
Іван Мазепа	7,2	9,3
Юрій Хмельницький	5,0	7,3
Володимир Щербицький	6,4	5,4
Іван Брюховецький	2,9	4,3
Петро Шелест	3,1	3,6
Павло Скоропадський	2,3	3,6
Іван Виговський	2,7	2,9
Богдан Хмельницький	1,6	1,6
Петро Дорошенко	1,5	0,8
Михайло Грушевський	1,0	0,8
інший	2,7	0,5

- Примітки.** 1. Сума перевищує 100%, оскільки респонденти мали можливість обирати кілька варіантів відповіді.
2. У 2011–2015 запитання формулювалося так: *“Нижче наведено відомі прізвища колишніх лідерів України різних часів. Хто з них, на Вашу думку, гідний найбільшої слави, а хто, навпаки, вкрив себе найбільшою ганьбою?”*.

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
Віктор Янукович	81,0	82,3	75,8	64,4
Петро Порошенко	39,9	47,2	56,9	63,0
Віктор Ющенко	36,6	36,6	46,8	57,0
Леонід Кучма	32,5	25,7	10,7	15,6
Леонід Кравчук	19,8	13,1	15,0	22,2
Симон Петлюра	9,7	8,6	17,7	25,2
Станіслав Косіор	14,6	10,6	11,3	0,0
Іван Мазепа	7,1	6,7	17,4	3,0

**Державна незалежність як історичний вибір українського народу.
Ставлення суспільства до заходів з відзначення річниць проголошення незалежності**

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
Юрій Хмельницький	12,7	8,2	2,8	4,4
Володимир Щербицький	12,7	4,0	3,1	1,5
Іван Брюховецький	10,1	4,7	0,9	0,0
Петро Шелест	7,1	4,0	1,5	0,7
Павло Скоропадський	7,8	3,8	1,2	0,7
Іван Виговський	1,1	4,9	2,4	0,7
Богдан Хмельницький	4,1	1,3	0,6	0,0
Петро Дорошенко	1,5	0,7	0,6	0,0
Михайло Грушевський	0,4	1,1	0,9	0,0
інший	0,7	0,7	0,3	0,0

Примітка. Сума перевищує 100%, оскільки респонденти мали можливість обирати кілька варіантів відповіді.

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
Віктор Янукович	82,9	79,1	73,8
Петро Порошенко	45,8	49,7	53,2
Віктор Ющенко	41,0	40,9	43,4
Леонід Кучма	23,5	22,7	19,8
Леонід Кравчук	13,5	15,9	18,3
Симон Петлюра	10,8	12,6	15,9
Станіслав Косіор	12,4	10,2	9,8
Іван Мазепа	8,0	7,9	12,1
Юрій Хмельницький	6,8	8,7	5,7
Володимир Щербицький	6,4	4,1	6,7
Іван Брюховецький	6,0	4,4	3,1
Петро Шелест	6,4	2,6	3,3
Павло Скоропадський	4,0	4,1	2,8
Іван Виговський	3,6	2,8	2,6
Богдан Хмельницький	2,4	1,7	1,0
Петро Дорошенко	0,8	0,9	0,5
Михайло Грушевський	0,4	0,9	0,8
інший	0,4	0,9	0,0

Примітка. Сума перевищує 100%, оскільки респонденти мали можливість обирати кілька варіантів відповіді.

Розподіл відповідей на запитання “*На Вашу думку, чи потребує Україна започаткування загальнонаціонального діалогу щодо проекту майбутнього держави?*” (у %)

	Вересень 2014 р.	Вересень 2018 р.
так, потребує невідкладно	33,7	32,7
так, але після залагодження воєнного конфлікту на сході	37,8	31,6
ні, не потребує – досить уже порожньої балаканини	13,5	21,3
інша думка	1,0	0,4
важко відповісти	14,0	14,0

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Макрорегіони				
	Західний	Централь- ний	Східний (з Донбасом)	Донбас	Південний
так, потребує невідкладно	37,5	27,9	38,2	29,4	25,2
так, але після залагодження воєнного конфлікту на сході	35,7	37,1	21,3	40,0	30,4
ні, не потребує – досить уже порожньої балаканини	11,9	20,3	26,9	23,5	29,6
інша думка	0,4	0,2	0,6	0,0	0,7
важко відповісти	14,5	14,4	13,0	7,1	14,1

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
так, потребує невідкладно	34,4	33,8	30,1
так, але після залагодження воєнного конфлікту на сході	34,8	32,7	28,1
ні, не потребує – досить уже порожньої балаканини	16,4	20,4	25,8
інша думка	0,8	0,4	0,3
важко відповісти	13,7	12,8	15,8

Розподіл відповідей на запитання *“Якби це залежало від Вас, яке майбутнє Ви особисто обрали б для Донеччини та Луганщини?”* (у %)

	Вересень 2014 р.	Вересень 2018 р.
збереження нинішнього статусу областей України	58,1	54,2
автономія у складі України	18,2	20,5
незалежні державні утворення ДНР та ЛНР	3,5	2,0
незалежна республіка Новоросія	2,5	1,2
суб'єкти Російської Федерації	5,3	4,2
інше	2,2	2,2
важко відповісти	10,3	15,7

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Макрорегіони				
	Західний	Централь- ний	Східний (з Донбасом)	Донбас	Південний
збереження нинішнього статусу областей України	54,6	64,7	42,5	53,5	47,0
автономія у складі України	21,9	13,7	25,1	24,4	29,1
незалежні державні утворення ДНР та ЛНР	2,6	2,8	0,9	0,0	0,7
незалежна республіка Новоросія	1,1	1,3	1,2	1,2	1,5
суб'єкти Російської Федерації	4,5	4,1	5,3	7,0	0,7
інше	1,9	1,5	2,7	5,8	3,7
важко відповісти	13,4	11,8	22,4	8,1	17,2

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
збереження нинішнього статусу областей України	56,4	54,4	52,5
автономія у складі України	20,6	20,3	20,6
незалежні державні утворення ДНР та ЛНР	2,3	1,5	2,5
незалежна республіка Новоросія	1,2	1,3	1,3
суб'єкти Російської Федерації	2,7	4,8	4,3
інше	1,6	1,6	3,3
важко відповісти	15,2	16,1	15,6

Коментар

● Підтримка громадянами незалежності України протягом усього періоду після Революції Гідності перебувала на стабільно високому рівні. Акт проголошення незалежності на момент останнього опитування черговий раз підтвердила абсолютна більшість опитаних (92,6%), зокрема у Центрі – 93,9%, на Заході – 92,2%, на Півдні – 85,2%. Особливо слід наголосити, що й на Сході, почасти охопленому війною, ці показники з кожним роком зростали і станом на 2018 рік досягли рівня, навіть вищого, ніж загалом по Україні (94,3%). Щоправда, порівняно нижчою стабільністю відзначалося ставлення до проголошення незалежності на Півдні: майже щороку тут спостерігалось то значне збільшення прибічників Акта, то їх деяке зменшення. Крім регіональних особливостей, помітною є й вікова тенденція: що молодші респонденти, то більше вони були схильні підтверджувати Акт проголошення незалежності.

● Доволі суперечливу картину демонструють відповіді респондентів на запитання про те, чи є, на їхню думку, Україна справді незалежною державою. Відразу після Революції Гідності, у вересні 2014 р., частка позитивних відповідей на це запитання (44,1%) помітно переважила частку негативних (35%). Проте в подальшому “питома вага” негативних відповідей виявляла хоч і нестабільну, але загалом виразну тенденцію до збільшення і в 2018 р. становила майже 50%, тоді як кількість позитивних відповідей зменшилася до 29,9%. При цьому є підстави стверджувати, що на загальнонаціональне співвідношення тих, хто вважає Україну незалежною державою, і тих, хто її такою не вважає, поряд із об’єктивними чинниками істотно впливав регіональний розподіл даних, зумовлений різним розумінням незалежності представниками різних регіонів (так, якщо на Заході її розуміли переважно як незалежність від Росії, то на Сході – як незалежність від країн євроатлантичного світу). Утім, незважаючи на різне розуміння незалежності певною частиною населення, представники всіх регіонів усе ж сходилися на думці, що Україна спроможна існувати як справді незалежна держава. У цьому були впевнені загалом понад 70% українських громадян, а протилежної думки дотримувалися лише 14% (решта не визначилися). І такий розподіл відповідей протягом 2014–2018 рр. залишався фактично незмінним. Окремі регіональні флуктуації громадської думки на нього істотно не впливали.

● Попри певну мінливість протягом останніх років стабілізувалися суспільні настрої щодо святкування річниць незалежності України. У майже 20% респондентів святкові заходи викликали гордість за країну. Близько третини опитаних зазначали, що під час святкування вони теж відчувають гордість, однак разом із гіркотою втрат і невіпадкових сподівань. Водночас поволі збільшувалася кількість осіб, котрі вважають святкування незалежності

лише спробою відвернути увагу суспільства від проблем, які переживає держава: від 21,2% у 2014 р. до 27% у 2018 р. Проте за цей же період з 11,5% до 8,3% зменшилася частка респондентів, які не вважають День Незалежності святом. Як нагоду передусім розважитись і відпочити сприймали його 9,2% опитаних, найчастіше – на Сході та Півдні (16,6% і 14,8%, відповідно).

- Ставлення до проведення військового параду на честь Дня Незалежності протягом останніх трьох років залишалося тією чи іншою мірою позитивним у більш ніж половини опитаних, тоді як не підтримувала парад лише чверть респондентів. Понад 45% опитаних позитивно сприймали участь у параді країн-партнерів нашої держави, що удвічі більше частки тих, хто висловився із цього приводу негативно (22%). Позитивне сприйняття військовиків із країн-партнерів значно переважало негативно на Заході та в Центрі; у Східному і Південному регіонах “питома вага” позитивного і негативного сприйняття була майже однаковою. Найбільше підтримували проведення параду та участь у ньому іноземних партнерів особи віком від 18 до 29 років: їх було приблизно на 20% більше, ніж тих, кому 56, і старших.

- Простежується тенденція до консолідації історичної пам’яті українців. Про це свідчить зростання частоти вибору мешканцями всіх регіонів України запропонованих альтернатив, що є варіантами відповіді на запитання “Які здобутки українського народу, на Вашу думку, найбільше заслуговують сьогодні бути предметом його національної гордості?”. До вартих гордості здобутків опитані у 2018 р. віднесли насамперед творчість великих українських поетів, письменників, композиторів та виконавців (Т. Шевченко, Леся Українка, І. Франко, М. Лисенко, С. Крушельницька та ін.) (56,5%, приріст порівняно з 2015 р. становив +2%), досягнення українських спортсменів (48%, приріст +11,1%), історію українського козацтва, Запорозької Січі (47%, приріст +4,8%), перемогу в Другій світовій війні (46,7%, приріст +2,9%). Серед найвагоміших здобутків українського народу опитані називали також вершинні досягнення української народної творчості (38,4%), проголошення Незалежності України у 1991 році (37,4%), волонтерський рух (36%), Збройні сили України (32,3%). Цікаво, що альтернативу “проголошення незалежності України у 1991 році” частіше обирали наймолодші представники вибірки (45,9%), рідше – опитані середнього віку (38,1%) і тим паче ті, кому 56 років і більше (31,2%)

- Значно рідше респонденти згадували серед найбільших здобутків народу історію створення та боротьби Української повстанської армії (16,1%), Помаранчеву революцію 2004 року (10,9%), Українську революцію 1917–1921 років (6,9%). У 2015 р. понад третину респондентів назвали предметом національної гордості Революцію Гідності 2013–2014 років і збройну відсіч російській агресії. Проте на момент останнього опитування їхня частка зменшилася на 8%.

- Звертає на себе увагу певне вирівнювання ставлення мешканців різних регіонів до окремих здобутків українського народу. Так, на Півдні порівняно з

2015 р. майже вдвічі знизилася частота вибору альтернатив “повоєнна відбудова народного господарства у 2-й половині 1940-х років” (з 42,2% до 20,7%), “трудові досягнення робітників і селян Радянської України” (з 35,6% до 15,6%) та “досягнення української космонавтики” (з 34,8% до 19,3%). Натомість частота вибору цих альтернатив значно зросла на Заході: повоєнну відбудову народного господарства обрали 12,3% мешканців регіону (приріст +5,2%), трудові досягнення робітників і селян Радянської України – 20,1% (приріст +12,6%), досягнення української космонавтики – 21,6% (приріст +14,9%).

● Спостерігалися позитивні зміни в символічних уявленнях респондентів. Про це свідчить збільшення частоти вибору альтернатив з віяла відповідей на запитання “Що для Вас особисто є символом України?”. Серед “матеріалізованих” символів опитані назвали передусім державну символіку (77,1%), національне вбрання, вишиті рушники (62,3%), українську мову (52,1%), національні страви і напої (50,6%), українську народну пісню (50,3%). Порівняно з 2015 р. частота вибору згаданих символів зросла приблизно на 10%, крім альтернативи “національне вбрання, вишиті рушники”, за якою приріст був незначним, та альтернативи “українська мова”, яку 2018 року було включено до списку символів уперше*. Серед символів, які респонденти обирали найрідше, залишилася, зокрема, церковна і релігійна символіка (10%). Як засвідчило опитування 2015 року, комуністична і радянська символіка вже практично не сприймалася громадянами як символ України (через те під час останнього опитування цю альтернативу було зі списку вилучено). Характерними є певні регіональні особливості символічних уявлень українців. Так, державну символіку назвали символом України приблизно по 70% опитаних в усіх регіонах, чого не можна сказати про альтернативу “українська мова”: її популярність зменшувалася із Заходу (76,9%) на Схід (32,9%).

● Серед “персоналізованих” символів України на перші місця респонденти виводили, причому дедалі частіше, Тараса Шевченка (72,7%), Лесю Українку (50,6%) та Богдана Хмельницького (45,5%). Трохи більше третини опитаних чи близько того вважали символами України Івана Франка, Ярослава Мудрого, Небесну Сотню, Михайла Грушевського, Володимира Великого, Ліну Костенко. Такі постаті, як Степан Бандера, Іван Мазепа, Нестор Махно та Симон Петлюра, що були об’єктами нищівних ідеологічних інвектив радянської пропаганди, обирали значно менші частки респондентів – 21,9%, 19,5%, 8,5% та 8,4%, відповідно.

● Спостерігалися певні регіональні відмінності у виборі осіб, які символізують Україну. Найбільшою поляризованістю характеризувалася громадська думка щодо постаті Степана Бандери: на Заході символом України його назвала майже половина опитаних (49,3%), у Центрі – 17,8%, на Півдні –

---

* Раніше ця альтернатива не включалася, оскільки під час розроблення методики дослідження на початку 2000-х років, коли запитання ще було відкритим, майже ніхто з респондентів не згадав мову як символ України.

12,6%, на Сході – тільки 9,7%. Нерівномірно розподілились і відповіді респондентів щодо альтернативи “Небесна Сотня”: у Західному регіоні її обрали 49,6% мешканців, у Центрі – 33%, на Сході – 18,8%, на Півдні – 17%. Івана Франка помітно частіше згадували як символ України на Заході та Півдні (відповідно 49,6% і 46,7%), ніж у Центрі (37,8%) і на Сході (20,3%). На Заході значно популярнішими, ніж в інших регіонах, особливо на Сході та Півдні, виявились такі постаті, як Іван Мазепа та Симон Петлюра. Крім того, у Східному регіоні, де спостерігалася найменша частота вибору практично всіх “персоналізованих” символів України, найбільш поширеною, порівняно з іншими регіонами, була думка, що нікого персонально не можна вважати символом України (11,2%).

● З-поміж керманців України різних часів найбільш гідними слави опитані вважали зазвичай діячів далекого минулого. На момент останнього опитування, як і три роки перед тим, лідерські позиції посіли Богдан Хмельницький (70,2%) та Михайло Грушевський (52,2%). На Заході частіше, ніж в інших регіонах, віддавали симпатії Петру Дорошенку (40%) та Івану Виговському (24%), тоді як на Сході – Володимирі Щербицькому (22,2%). А серед тих, хто вкрив себе ганьбою, респонденти були схильні частіше згадувати керівників часів незалежної України. Перше місце в цьому антирейтингу посів Віктор Янукович (78,2%), далі в порядку убутання – Петро Порошенко (50%), Віктор Ющенко (41,7%), Леонід Кучма (21,9%) та Леонід Кравчук (16,2%). Таку характеристику колишніх президентів України, звісно, не слід сприймати буквально. На неї беззастережно заслуговує, напевне, лише В. Янукович. Що ж до інших президентів, то остаточний вердикт їм винесе історія. А в наш час, характеризуючи їх як таких, що вкрили себе ганьбою, респонденти радше чинять символічний акт помсти за власні несправджені очікування, ніж намагаються дати цим державним діячам бодай якоюсь мірою об’єктивну оцінку. Привертає увагу й те, що зовсім незначна кількість опитаних називала серед тих, хто вкрив себе ганьбою, відверто негативні постаті: Івана Брюховецького (4,3%), Юрія Хмельницького (7,3%), Станіслава Косіора (10,5%). Це свідчить про істотні ганджі в історичній пам’яті наших співвітчизників.

● На запитання “Чи потребує Україна започаткування загальнонаціонального діалогу щодо проєкту майбутнього держави?” дві третини опитаних, як і в 2014 р., відреагували вибором альтернатив “так, потребує невідкладно” (32,7%) і “так, але після залагодження воєнного конфлікту на сході” (31,6%). Утім, істотно збільшилася частка тих, хто обрав варіант “ні, не потребує – досить уже порожньої балаканини” (21,3% у 2018 р. проти 13,5% у 2014-му). Найрідше відмовлялися від загальнонаціонального діалогу щодо майбутнього держави на Заході (11,9%), а на Донбасі виявилось найбільше тих, хто воліє започаткувати такий діалог, але після залагодження воєнного конфлікту (40%).

● Долю Донеччини та Луганщини понад половину респондентів, як і 2014 року, вважали за доцільне вирішити шляхом збереження нинішнього статусу областей України. Найбільше тих, хто поділяє таку думку, було серед мешканців Центрального регіону (64,7%). Ще 20,5% представників загальнонаціональної вибірки вважали, що Донбас має бути автономним у складі України; найбільше ж таких відповідей траплялося на Півдні (29,1%). Майже 16% респондентів не змогли визначитися з відповіддю. Абсолютна меншість опитаних обрала альтернативи антиукраїнського штибу: “незалежні державні утворення ДНР і ЛНР” (2%), “незалежна республіка Новоросія” (1,2%) та “суб’єкти Російської Федерації” (4,2%), при цьому так відповідали істотно рідше, ніж 2014 року.

2. ОЦІНКА ГРОМАДЯНАМИ СИТУАЦІЇ В КРАЇНІ, ЧИННИКІВ І МОЖЛИВОСТЕЙ ВПЛИВУ НА НЕЇ. РІВЕНЬ СОЦІАЛЬНОЇ НАПРУЖЕНОСТІ В СУСПІЛЬСТВІ

Розподіл відповідей на запитання *“Оцініть, будь ласка, ту соціально-економічну та політичну ситуацію, в якій протікає Ваше життя і життя Ваших рідних та близьких”* (у %)

	Грудень 2014 р.	Грудень 2015 р.	Лютий 2017 р.	Лютий 2018 р.
цілком нормальна	1,5	2,1	2,2	3,4
нормальна	16,0	21,4	18,6	23,3
погана	44,0	45,9	46,3	39,8
дуже погана	23,4	18,4	20,6	13,9
важко відповісти	13,9	11,5	11,7	19,1
<i>не відповіли</i>	<i>1,2</i>	<i>0,7</i>	<i>0,5</i>	<i>0,4</i>

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Цілком нормальна	Нормальна	Погана	Дуже погана	Важко відповісти
Захід	1,1	24,7	37,8	14,2	22,1
Центр	5,2	25,5	37,4	10,6	21,4
Схід	1,8	19,8	45,7	13,9	18,9
Південь	6,0	23,1	38,8	25,4	6,7

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	Цілком нормальна	Нормальна	Погана	Дуже погана	Важко відповісти
18–29 років	7,0	33,6	30,9	5,9	22,7
30–55 років	2,6	24,4	41,8	12,2	18,9
56 років і більше	2,2	15,9	43,2	21,3	17,4

Розподіл відповідей на запитання *“Чи вистачає грошей Вашій сім’ї?”* (у %)

	Грудень 2014 р.	Грудень 2015 р.	Лютий 2017 р.	Лютий 2018 р.
зовсім не вистачає	20,7	20,0	23,1	12,8
ледь-ледь вистачає	25,4	26,2	24,7	23,3
вистачає на найнеобхідніше	37,0	36,7	34,1	38,8
в основному вистачає	15,5	14,5	15,4	20,6
вистачає майже на все	1,2	1,7	1,8	3,1
вистачає повністю	0,3	0,6	0,7	1,1
<i>не відповіли</i>	<i>0,0</i>	<i>0,3</i>	<i>0,2</i>	<i>0,3</i>

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Зовсім не вистачає	Ледь-ледь вистачає	Вистачає на найнеобхідніше	В основному вистачає	Вистачає майже на все	Вистачає повністю
Захід	13,2	18,4	41,7	21,8	3,0	1,9
Центр	12,5	21,4	34,1	25,1	5,2	1,7
Схід	9,4	26,8	46,2	16,8	0,9	0,0
Південь	22,2	31,1	31,9	13,3	1,5	0,0

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	Зовсім не вистачає	Ледь-ледь вистачає	Вистачає на найнеобхідніше	В основному вистачає	Вистачає майже на все	Вистачає повністю
18–29 років	3,1	15,2	41,8	34,8	3,9	1,2
30–55 років	11,5	22,0	42,0	20,0	3,4	1,1
56 років і більше	20,6	30,0	33,3	12,9	2,2	1,0

Розподіл відповідей на запитання “Чи задоволені Ви своїм життям загалом?” (у %)

	Грудень 2014 р.	Грудень 2015 р.	Лютий 2017 р.	Лютий 2018 р.
цілком задоволений(-а)	4,7	6,1	5,7	6,5
скоріше задоволений(-а)	24,5	27,8	24,6	31,1
скоріше не задоволений(-а)	33,9	33,2	32,4	27,8
зовсім не задоволений(-а)	20,7	17,9	19,2	13,1
важко відповісти	14,9	14,0	16,3	19,1
не відповіли	1,4	0,9	1,7	2,3

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Задоволені (цілком задоволений + скоріше задоволений)	Не задоволені (скоріше не задоволений + зовсім не задоволений)	Важко відповісти
Захід	47,2	30,2	22,6
Центр	37,2	41,6	21,2
Схід	34,5	46,8	18,6
Південь	36,2	53,9	10,0

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	Задоволені (цілком задоволений + скоріше задоволений)	Не задоволені (скоріше не задоволений + зовсім не задоволений)	Важко відповісти
18–29 років	55,2	27,8	17,1
30–55 років	39,7	40,0	20,3
56 років і більше	26,9	52,9	20,2

Розподіл відповідей на запитання **“Чи вважаєте Ви, що раніше – до вказаного Вами вище часу* – соціально-економічна та політична ситуація, в якій протікало Ваше життя, була кращою, ніж тепер?”** (у %)

	Грудень 2014 р.	Грудень 2015 р.	Лютий 2017 р.	Лютий 2018 р.
однозначно так	25,2	24,3	27,1	23,5
скоріше так	38,9	41,0	41,0	43,2
скоріше ні	13,4	13,9	12,8	12,9
однозначно ні	4,7	2,7	2,2	2,2
важко відповісти	17,6	17,9	16,7	18,0
не відповіли	0,2	0,2	0,2	0,2

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Так (цілком так + скоріше так)	Ні (скоріше ні + зовсім ні)	Важко відповісти
Захід	56,2	15,0	28,8
Центр	61,4	19,5	19,0
Схід	76,6	11,8	11,7
Південь	82,2	8,9	8,9

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	Так (цілком так + скоріше так)	Ні (скоріше ні + зовсім ні)	Важко відповісти
18–29 років	52,2	19,2	28,6
30–55 років	68,4	14,5	17,1
56 років і більше	73,9	13,5	12,7

* На момент останнього опитування більшість респондентів (56,2%) вважала, що та соціально-економічна й політична ситуація, в якій протікає їхнє життя, склалась у 2014–2017 рр. Ще 14,5% дотримувалися думки, що вона склалась впродовж 2012–2013 рр. До більш ранніх років відносили її початок 27,3% респондентів. Не відповіли 1,9% опитаних.

Розподіл відповідей на запитання “*На Вашу думку, хто насамперед несе відповідальність за ту ситуацію, яка нині склалася в Україні?*” (у %)

	Березень 2014 р.	Травень 2014 р.	Жовтень 2014 р.	Вересень 2018 р.
нове керівництво країни на чолі з П. Порошенком	39,1	43,2	37,8	56,3
старе керівництво країни на чолі з В. Януковичем	54,4	53,7	50,4	50,3
Російська Федерація	35,3	40,4	42,4	22,9
самі громадяни України	11,8	9,9	13,2	18,4
країни Європейського Союзу та США	14,9	12,2	8,1	8,9
місцева влада	1,3	8,4	6,5	5,7
інший	2,3	1,0	1,8	0,9
важко відповісти	3,9	3,0	7,5	5,4

Примітки. 1. Сума перевищує 100%, оскільки респонденти мали можливість обирати кілька варіантів відповіді.

2. Під час опитувань, що проводилися в березні і травні 2014 р., другу альтернативу цього запитання було сформульовано так: “нове керівництво країни на чолі з О. Турчиновим та А. Яценюком”.

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Макрорегіони				
	Західний	Центральний	Східний (з Донбасом)	Донбас	Південний
нове керівництво країни на чолі з П. Порошенком	51,7	51,1	58,3	39,5	78,2
старе керівництво країни на чолі з В. Януковичем	55,8	54,0	47,6	41,9	33,8
Російська Федерація	27,1	26,0	22,8	33,7	3,8
самі громадяни України	25,7	17,8	14,8	12,8	15,0
країни Європейського Союзу та США	2,6	6,4	13,0	8,1	19,5
місцева влада	11,5	4,8	2,7	5,8	4,5
інший	1,5	1,1	0,6	0,0	0,0
важко відповісти	3,7	5,7	7,1	8,1	3,8

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
нове керівництво країни на чолі з П. Порошенком	49,4	54,8	62,7
старе керівництво країни на чолі з В. Януковичем	55,3	50,4	47,1
Російська Федерація	25,1	22,0	22,7
самі громадяни України	22,7	18,5	15,6
країни Європейського Союзу та США	6,3	8,7	10,8
місцева влада	3,9	5,0	7,8
інший	0,8	0,4	1,8
важко відповісти	5,5	6,6	3,8

Розподіл відповідей на запитання “*Чи згодні Ви з тим, що надалі соціально-економічна і політична ситуація, в якій проходить Ваше життя, буде змінюватись на краще?*” (у %)

	Грудень 2014 р.	Грудень 2015 р.	Лютий 2017 р.	Лютий 2018 р.
однозначно так	6,3	6,5	5,2	3,6
скоріше так	21,2	21,1	19,0	20,3
скоріше ні	29,0	29,4	30,6	31,2
однозначно ні	12,2	12,0	15,6	12,3
важко відповісти	31,2	30,8	29,4	32,5
не відповіли	0,1	0,2	0,2	0,0

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Так (цілком так + скоріше так)	Ні (скоріше ні + зовсім ні)	Важко відповісти
Захід	25,4	37,4	37,1
Центр	25,8	43,4	30,8
Схід	19,0	45,4	35,6
Південь	27,4	51,1	21,5

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	Так (цілком так + скоріше так)	Ні (скоріше ні + зовсім ні)	Важко відповісти
18–29 років	42,0	26,5	31,5
30–55 років	21,4	43,1	35,5
56 років і більше	16,1	54,6	29,3

Розподіл відповідей на запитання “*Чи можете сказати особисто Ви, що справляєте вплив на суспільні процеси, які відбуваються навколо Вас?*” (у %)

	Жовтень 2015 р.		Вересень 2018 р.	
однозначно так	4,8	21,9	3,7	19,6
скоріше так	17,1		15,9	
скоріше ні	34,4	70,3	35,7	69,2
однозначно ні	35,9		33,5	
важко відповісти	7,7		11,2	

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Так (однозначно так + скоріше так)	Ні (скоріше ні + однозначно ні)	Важко відповісти
Захід	20,6	62,7	16,8
Центр	22,6	63,7	13,7
Схід	12,1	83,0	5,0
Південь	25,9	66,6	7,4

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	Так (однозначно так + скоріше так)	Ні (скоріше ні + однозначно ні)	Важко відповісти
18–29 років	22,0	65,0	13,0
30–55 років	22,1	67,8	10,1
56 років і більше	14,7	73,8	11,5

Розподіл відповідей на запитання “Якщо Ви вважаєте, що не справляєте впливу на суспільні процеси, то чому?” (у % до кількості респондентів, які дали негативну відповідь на попереднє запитання)

	Жовтень 2015 р.	Вересень 2018 р.
для цього сьогодні немає реальних механізмів	24,6	25,1
вважаю, що такими питаннями мають займатися ті, хто на цьому розуміється	33,2	29,6
це нікому не потрібно	17,4	25,3
я сам(-а) не відчуваю в цьому потреби	13,5	13,1
інша думка	1,5	1,1
важко відповісти	9,7	5,8

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Макрорегіони			
	Західний	Централь- ний	Східний	Південний
для цього сьогодні немає реальних механізмів	25,0	25,1	26,0	22,5
вважаю, що такими питаннями мають займатися ті, хто на цьому розуміється	34,5	31,6	21,4	39,3
це нікому не потрібно	16,1	23,4	35,2	18,0
я сам(-а) не відчуваю в цьому потреби	14,9	14,4	11,4	11,2
інша думка	0,6	1,4	1,4	0,0
важко відповісти	8,9	4,1	4,6	9,0

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
для цього сьогодні немає реальних механізмів	22,7	30,5	20,0
вважаю, що такими питаннями мають займатися ті, хто на цьому розуміється	30,1	26,9	32,5
це нікому не потрібно	20,2	24,4	29,2
я сам(-а) не відчуваю в цьому потреби	18,4	10,8	13,1
інша думка	1,2	1,1	1,0
важко відповісти	7,4	6,4	4,3

Розподіл відповідей на запитання “*Чи задоволені Ви можливостями свого впливу на ту соціально-економічну і політичну ситуацію, в якій проходить Ваше життя?*” (у %)

	Грудень 2014 р.	Грудень 2015 р.	Лютий 2017 р.	Лютий 2018 р.
цілком задоволений(-а)	1,1	1,8	1,7	2,2
скоріше задоволений(-а)	9,3	10,5	9,8	11,7
скоріше не задоволений(-а)	34,2	36,0	35,1	33,5
зовсім не задоволений(-а)	24,6	28,5	30,1	27,9
важко відповісти	30,8	23,1	23,0	24,5
<i>не відповіли</i>	<i>0,1</i>	<i>0,1</i>	<i>0,2</i>	<i>0,2</i>

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Задоволені (цілком задово- лений + скоріше задоволений)	Не задоволені (скоріше не задо- волений + зовсім не задоволений)	Важко відповісти
Захід	14,3	57,2	28,6
Центр	14,3	59,4	26,2
Схід	12,6	65,3	22,2
Південь	14,8	68,2	17,0

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	Задоволені (цілком задово- лений + скоріше задоволений)	Не задоволені (скоріше не задо- волений + зовсім не задоволений)	Важко відповісти
18–29 років	23,4	49,0	27,6
30–55 років	12,8	62,4	24,8
56 років і більше	9,4	68,2	22,4

Розподіл відповідей на запитання “*Як Ви вважаєте, чи справляють істотний вплив (позитивний або негативний) на цю ситуацію перелічені нижче особи, органи державної влади та інші структури?*” (у %)

- Директори підприємств (установ і т. ін.)

	Грудень 2014 р.	Грудень 2015 р.	Лютий 2017 р.	Лютий 2018 р.
однозначно так	9,2	9,9	8,9	10,9
скоріше так	19,5	24,3	19,7	25,6
скоріше ні	24,8	24,6	28,4	24,4
однозначно ні	17,1	14,5	18,1	11,3
важко відповісти	29,7	26,2	24,6	26,8
<i>не відповіли</i>	<i>0,3</i>	<i>0,6</i>	<i>0,4</i>	<i>1,0</i>

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Так (цілком так + скоріше так)	Ні (скоріше ні + зовсім ні)	Важко відповісти
Захід	46,9	33,1	20,0
Центр	38,0	37,3	24,8
Схід	32,1	31,8	36,0
Південь	25,9	48,1	25,9

• **Місцева влада**

	Грудень 2014 р.	Грудень 2015 р.	Лютий 2017 р.	Лютий 2018 р.
однозначно так	17,8	22,6	19,9	21,9
скоріше так	31,8	39,3	35,4	43,5
скоріше ні	18,1	14,0	20,7	12,4
однозначно ні	9,6	6,7	7,4	4,6
важко відповісти	22,2	17,0	16,4	16,3
<i>не відповіли</i>	0,5	0,4	0,2	1,2

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Так (цілком так + скоріше так)	Ні (скоріше ні + зовсім ні)	Важко відповісти
Захід	64,6	19,3	16,2
Центр	65,0	19,5	15,5
Схід	72,1	9,4	18,5
Південь	58,6	25,9	15,6

• **Верховна Рада України**

	Грудень 2014 р.	Грудень 2015 р.	Лютий 2017 р.	Лютий 2018 р.
однозначно так	50,4	54,5	58,4	58,2
скоріше так	27,7	28,0	25,8	23,5
скоріше ні	6,0	4,4	4,8	5,4
однозначно ні	2,7	2,6	2,4	3,6
важко відповісти	12,7	9,7	8,0	8,4
<i>не відповіли</i>	0,5	0,8	0,6	0,9

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Так (цілком так + скоріше так)	Ні (скоріше ні + зовсім ні)	Важко відповісти
Захід	86,3	6,8	6,8
Центр	81,1	8,8	10,1
Схід	86,6	4,4	9,1
Південь	68,9	26,6	4,4

• **Кабінет Міністрів на чолі з В. Гройсманом***

	Грудень 2014 р.	Грудень 2015 р.	Лютий 2017 р.	Лютий 2018 р.
однозначно так	60,2	62,7	60,4	58,5
скоріше так	25,6	24,4	26,2	22,8
скоріше ні	4,1	3,3	3,0	4,6
однозначно ні	1,7	2,3	1,7	3,1
важко відповісти	8,3	6,8	8,4	10,3
не відповіли	0,2	0,4	0,2	0,6

* Під час опитувань 2014–2015 рр. у цьому запитанні вказувалося прізвище тодішнього очільника Уряду.

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Так (цілком так + скоріше так)	Ні (скоріше ні + зовсім ні)	Важко відповісти
Захід	80,3	7,6	12,1
Центр	81,2	7,9	10,9
Схід	86,9	3,2	9,9
Південь	73,4	20,0	6,7

• **Президент України П. Порошенко**

	Грудень 2014 р.	Грудень 2015 р.	Лютий 2017 р.	Лютий 2018 р.
однозначно так	62,9	61,5	65,7	62,6
скоріше так	22,7	26,1	21,5	19,5
скоріше ні	4,1	3,8	3,3	5,5
однозначно ні	1,9	2,2	2,2	4,1
важко відповісти	8,2	6,2	7,1	7,9
не відповіли	0,2	0,2	0,2	0,5

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Так (цілком так + скоріше так)	Ні (скоріше ні + зовсім ні)	Важко відповісти
Захід	81,3	9,2	9,5
Центр	81,8	8,0	10,2
Схід	92,7	3,8	3,5
Південь	61,5	30,4	8,1

• **Правоохоронні структури (Національна поліція*, суди, прокуратура)**

	Грудень 2014 р.	Грудень 2015 р.	Лютий 2017 р.	Лютий 2018 р.
однозначно так	24,4	26,3	25,4	25,3
скоріше так	29,9	31,7	36,6	33,9
скоріше ні	14,1	16,5	12,6	12,9
однозначно ні	6,5	5,6	5,1	5,2
важко відповісти	24,5	19,4	19,9	22,0
не відповіли	0,6	0,4	0,5	0,6

* Під час опитування 2014 р. – “міліція”.

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Так (цілком так + скоріше так)	Ні (скоріше ні + зовсім ні)	Важко відповісти
Захід	58,2	15,6	26,2
Центр	62,8	16,1	21,1
Схід	61,5	16,4	22,2
Південь	46,6	35,6	17,8

• Керівництво Російської Федерації на чолі з В. Путіним

	Грудень 2014 р.	Грудень 2015 р.	Лютий 2017 р.	Лютий 2018 р.
однозначно так	45,3	28,9	32,0	24,9
скоріше так	26,8	30,1	28,0	25,2
скоріше ні	6,9	10,9	11,6	13,7
однозначно ні	4,9	7,6	7,7	10,3
важко відповісти	16,1	22,1	20,6	25,1
не відповіли	0,1	0,3	0,2	0,7

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Так (цілком так + скоріше так)	Ні (скоріше ні + зовсім ні)	Важко відповісти
Захід	48,6	29,7	21,7
Центр	48,6	25,2	26,1
Схід	61,4	13,1	25,4
Південь	33,4	37,8	28,9

• Керівництво США та країн Європейського Союзу

	Грудень 2014 р.	Грудень 2015 р.	Лютий 2017 р.	Лютий 2018 р.
однозначно так	32,3	28,2	28,8	27,7
скоріше так	35,8	35,0	34,1	31,4
скоріше ні	7,2	8,7	12,2	11,3
однозначно ні	3,7	5,6	4,5	8,2
важко відповісти	20,7	21,8	20,2	20,6
не відповіли	0,3	0,7	0,2	0,7

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Так (цілком так + скоріше так)	Ні (скоріше ні + зовсім ні)	Важко відповісти
Захід	39,5	32,9	27,6
Центр	57,5	18,0	24,5
Схід	83,3	4,4	12,3
Південь	45,2	38,5	16,3

• **Олігархи, політичні та економічні клани**

	Грудень 2014 р.	Грудень 2015 р.	Лютий 2017 р.	Лютий 2018 р.
однозначно так	41,1	40,3	54,8	54,3
скоріше так	28,5	30,8	24,9	22,4
скоріше ні	6,0	6,0	5,2	6,0
однозначно ні	4,6	4,0	3,4	4,9
важко відповісти	19,6	18,6	11,6	11,8
не відповіли	0,3	0,3	0,1	0,6

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Так (цілком так + скоріше так)	Ні (скоріше ні + зовсім ні)	Важко відповісти
Захід	67,8	15,1	17,0
Центр	74,0	11,1	14,8
Схід	90,1	4,7	5,2
Південь	73,3	18,5	8,1

• **Населення інших регіонів України, в яких Ви не проживаєте**

	Грудень 2014 р.	Грудень 2015 р.	Лютий 2017 р.	Лютий 2018 р.
однозначно так	9,6	4,7	5,5	4,8
скоріше так	18,6	18,6	12,6	11,9
скоріше ні	25,1	27,9	34,0	32,9
однозначно ні	18,5	20,2	21,1	20,4
важко відповісти	28,1	28,1	26,7	29,2
не відповіли	0,2	0,5	0,2	0,7

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Так (цілком так + скоріше так)	Ні (скоріше ні + зовсім ні)	Важко відповісти
Захід	18,3	46,6	35,1
Центр	17,8	55,1	27,1
Схід	12,2	53,5	34,2
Південь	22,2	63,7	14,1

• **Представники тих національностей, до яких Ви не належите**

	Грудень 2014 р.	Грудень 2015 р.	Лютий 2017 р.	Лютий 2018 р.
однозначно так	3,7	2,7	4,2	4,1
скоріше так	10,2	10,7	8,8	9,8
скоріше ні	31,5	31,2	35,4	35,5
однозначно ні	24,3	24,3	25,9	21,2
важко відповісти	30,0	30,5	25,5	28,6
не відповіли	0,4	0,6	0,2	0,7

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Так (цілком так + скоріше так)	Ні (скоріше ні + зовсім ні)	Важко відповісти
Захід	15,4	51,9	32,7
Центр	18,7	56,1	25,2
Схід	8,4	56,6	35,0
Південь	9,6	71,8	18,5

• **Опозиційні політичні сили***

	Грудень 2014 р.	Грудень 2015 р.	Лютий 2017 р.	Лютий 2018 р.
однозначно так	14,7	10,7	10,7	8,3
скоріше так	24,0	24,3	19,8	21,4
скоріше ні	21,0	23,0	24,6	23,8
однозначно ні	10,6	12,1	11,7	11,8
важко відповісти	29,6	29,6	33,1	34,0
не відповіли	0,2	0,3	0,2	0,7

* У кожний часовий період уточнювалося, які саме політичні сили маються на увазі; під час останніх чотирьох опитувань вказувалося, що йдеться про Опозиційний блок.

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Так (цілком так + скоріше так)	Ні (скоріше ні + зовсім ні)	Важко відповісти
Захід	32,8	31,3	35,9
Центр	29,3	36,3	34,3
Схід	24,5	37,1	38,5
Південь	40,3	39,5	20,1

• **Лідери так званих ДНР та ЛНР, командири збройних формувань, що воюють на їхньому боці**

	По вибірці в цілому				Донбас (Донецька та Луганська області)			
	Грудень 2014 р.	Грудень 2015 р.	Лютий 2017 р.	Лютий 2018 р.	Грудень 2014 р.	Грудень 2015 р.	Лютий 2017 р.	Лютий 2018 р.
однозначно так	26,4	13,4	13,2	11,0	18,2	9,4	5,9	5,7
скоріше так	34,3	27,5	27,8	24,1	43,7	35,3	15,3	30,7
скоріше ні	11,2	20,4	18,9	21,8	8,2	23,5	31,8	27,3
однозначно ні	7,2	12,5	13,2	11,1	9,7	14,1	25,9	10,2
важко відповісти	20,8	25,7	26,6	31,5	20,2	16,5	21,2	26,1
не відповіли	0,1	0,4	0,2	0,6	0,0	1,2	0,0	0,0

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Так (цілком так + скоріше так)	Ні (скоріше ні + зовсім ні)	Важко відповісти
Захід	37,8	32,8	29,4
Центр	36,0	35,8	28,2
Схід	32,9	27,4	39,7
Південь	34,1	38,5	27,4

• Українська армія та волонтерські організації, що її підтримують

	По вибірці в цілому				Донбас (Донецька та Луганська області)			
	Грудень 2014 р.	Грудень 2015 р.	Лютий 2017 р.	Лютий 2018 р.	Грудень 2014 р.	Грудень 2015 р.	Лютий 2017 р.	Лютий 2018 р.
однозначно так	20,4	17,4	14,3	11,3	8,5	7,1	4,7	8,0
скоріше так	32,9	32,5	30,8	31,9	48,4	37,6	44,7	51,1
скоріше ні	13,6	16,1	18,7	19,1	13,2	16,5	18,8	11,4
однозначно ні	7,5	9,2	8,5	8,6	6,6	9,4	14,1	3,4
важко відповісти	25,4	24,3	27,6	28,4	23,0	28,2	17,6	25,0
не відповіли	0,2	0,4	0,1	0,7	0,3	1,2	0,0	1,1

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Так (цілком так + скоріше так)	Ні (скоріше ні + зовсім ні)	Важко відповісти
Захід	44,3	23,3	32,4
Центр	45,7	27,8	26,5
Схід	44,7	26,0	29,2
Південь	31,1	42,2	26,7

• Праворадикальні сили (“Правий сектор” та ін.)

	Грудень 2014 р.	Грудень 2015 р.	Лютий 2017 р.	Лютий 2018 р.
однозначно так	16,9	12,4	10,7	9,4
скоріше так	29,6	29,4	23,2	23,0
скоріше ні	13,2	17,4	21,8	20,3
однозначно ні	9,3	9,1	10,2	10,5
важко відповісти	30,4	31,0	33,8	35,8
не відповіли	0,6	0,7	0,3	1,0

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Так (цілком так + скоріше так)	Ні (скоріше ні + зовсім ні)	Важко відповісти
Захід	30,5	24,3	45,2
Центр	26,9	35,2	38,0
Схід	44,0	24,3	31,7
Південь	28,1	47,4	24,4

- **Проросійські сили в Україні**

	Грудень 2014 р.	Грудень 2015 р.	Лютий 2017 р.	Лютий 2018 р.
однозначно так	24,8	18,3	18,2	15,3
скоріше так	29,7	28,7	29,3	26,1
скоріше ні	11,5	15,7	14,8	14,2
однозначно ні	6,3	8,1	9,3	8,9
важко відповісти	27,1	28,6	27,6	34,7
не відповіли	0,6	0,7	0,7	0,9

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Так (цілком так + скоріше так)	Ні (скоріше ні + зовсім ні)	Важко відповісти
Захід	51,7	23,0	25,3
Центр	39,4	27,5	33,1
Схід	42,6	12,2	45,2
Південь	28,4	37,3	34,3

- **Мафія**

	Грудень 2014 р.	Грудень 2015 р.	Лютий 2017 р.	Лютий 2018 р.
однозначно так	37,6	31,1	36,2	34,2
скоріше так	22,3	33,6	26,9	23,1
скоріше ні	8,6	7,3	8,7	8,4
однозначно ні	6,1	6,1	5,3	6,5
важко відповісти	25,1	21,4	22,6	27,1
не відповіли	0,3	0,4	0,3	0,7

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Так (цілком так + скоріше так)	Ні (скоріше ні + зовсім ні)	Важко відповісти
Захід	51,6	21,0	27,5
Центр	61,0	18,1	20,9
Схід	62,0	6,1	31,9
Південь	47,4	15,6	37,0

- **Іноземний капітал**

	Грудень 2014 р.	Грудень 2015 р.	Лютий 2017 р.	Лютий 2018 р.
однозначно так	31,5	29,7	32,2	32,6
скоріше так	25,4	33,6	25,1	25,0
скоріше ні	9,2	5,7	9,6	8,2
однозначно ні	6,9	5,1	5,8	5,5
важко відповісти	26,7	25,3	27,1	28,0
не відповіли	0,2	0,6	0,1	0,7

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Так (цілком так + скоріше так)	Ні (скоріше ні + зовсім ні)	Важко відповісти
Захід	48,8	19,9	31,3
Центр	57,3	16,5	26,1
Схід	68,5	5,2	26,2
Південь	51,8	14,0	34,1

Розподіл відповідей на запитання **“Чи задовольняють Вас результати впливу на ситуацію, що склалася, з боку тих осіб (органів влади, інших структур), які впливають на неї, з Вашого погляду, найбільше?”** (у %)

	Грудень 2014 р.	Грудень 2015 р.	Лютий 2017 р.	Лютий 2018 р.
однозначно так	2,0	0,4	1,5	0,7
скоріше так	7,2	6,8	5,2	5,9
скоріше ні	24,7	31,6	25,5	29,1
однозначно ні	48,5	47,7	55,7	48,8
важко відповісти	14,9	11,4	11,7	14,9
не відповіли	2,7	2,1	0,4	0,5

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Так (цілком так + скоріше так)	Ні (скоріше ні + зовсім ні)	Важко відповісти
Захід	8,4	74,6	17,0
Центр	6,9	74,9	18,2
Схід	4,4	87,5	8,2
Південь	8,2	74,6	17,2

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	Так (цілком так + скоріше так)	Ні (скоріше ні + зовсім ні)	Важко відповісти
18–29 років	11,4	67,8	20,8
30–55 років	6,6	80,9	12,6
56 років і більше	3,8	81,7	14,5

Динаміка задоволеності респондентів результатами впливу на ситуацію, що склалася, з боку тих осіб (органів влади, ін. структур), які впливають на неї, з їхнього погляду, найбільше (у %):

	Задоволені (однозначно так + скоріше так)				Не задоволені (скоріше ні + однозначно ні)				Важко відповісти			
	Грудень 2014 р.	Грудень 2015 р.	Лютий 2017 р.	Лютий 2018 р.	Грудень 2014 р.	Грудень 2015 р.	Лютий 2017 р.	Лютий 2018 р.	Грудень 2014 р.	Грудень 2015 р.	Лютий 2017 р.	Лютий 2018 р.
Директори підприємств (установ і т. ін.)	19,4	22,2	8,8	11,8	67,8	61,1	76,5	70,6	12,9	19,7	14,7	17,6
Місцева влада	6,8	26,0	17,2	26,0	69,5	60,0	66,7	44,9	23,7	14,0	16,1	29,0
Верховна Рада України	8,1	4,2	4,1	5,0	76,0	83,0	82,7	78,8	15,9	12,8	13,1	16,1
Кабінет Міністрів України	15,1	4,3	4,3	6,5	70,6	87,7	86,7	78,2	14,3	8,0	9,0	15,2
Президент України П. Порошенко	13,6	9,5	3,9	3,2	65,0	77,2	83,2	82,3	21,3	13,4	12,9	14,5
Правоохоронні структури (поліція, суди, прокуратура)	2,7	4,5	6,8	7,0	81,1	77,3	77,3	76,7	16,2	18,2	15,9	16,3
Керівництво Російської Федерації на чолі з В. Путіним	2,0	1,6	4,1	2,1	89,5	90,5	89,2	84,5	8,4	7,9	6,8	13,4
Керівництво США та країн Європейського Союзу	3,8	6,0	6,0	10,3	85,9	85,5	79,7	74,2	10,3	8,4	14,3	15,5
Олігархи, політичні та економічні клани	1,3	1,9	3,1	2,2	94,8	92,3	91,0	87,8	3,9	5,8	5,8	10,0
Населення інших регіонів України, в яких Ви не проживаєте	2,9	6,7	0,0	8,3	91,2	86,7	81,3	70,8	5,9	6,7	18,8	20,8
Представники тих національностей, до яких Ви не належите	0,0	10,0	0,0	9,1	88,2	80,0	89,4	63,7	11,8	10,0	10,5	27,3

**Оцінка громадянами ситуації в країні, чинників і можливостей впливу на неї.
Рівень соціальної напруженості в суспільстві**

	Задоволені (однозначно так + скоріше так)				Не задоволені (скоріше ні + однозначно ні)				Важко відповісти			
	Грудень 2014 р.	Грудень 2015 р.	Лютий 2017 р.	Лютий 2018 р.	Грудень 2014 р.	Грудень 2015 р.	Лютий 2017 р.	Лютий 2018 р.	Грудень 2014 р.	Грудень 2015 р.	Лютий 2017 р.	Лютий 2018 р.
Опозиційні політичні сили	0,0	5,9	0,0	6,3	82,6	70,5	87,5	68,8	17,4	23,5	12,5	25,0
Лідери так званих ДНР та ЛНР, командири збройних формувань, що воюють на їхньому боці	2,2	11,8	11,1	9,5	90,3	82,3	77,8	76,1	7,5	5,9	11,1	14,3
Українська армія та волонтерські організації, що її підтримують	49,3	31,0	43,7	17,8	32,3	48,2	40,7	53,5	18,5	20,7	15,6	28,6
Праворадикальні сили (“Правий сектор” та ін.)	2,9	16,7	0,0	7,7	85,3	58,3	86,6	77,0	11,8	25,0	13,3	15,4
Проросійські сили в Україні	3,9	2,9	0,0	5,3	88,3	91,1	90,0	79,0	7,8	5,9	10,0	15,8
Мафія	0,0	6,0	0,0	1,9	93,3	88,1	87,1	80,6	6,7	6,0	12,8	17,5
Іноземний капітал	5,9	10,7	7,0	13,6	81,4	69,6	79,1	69,7	12,8	19,6	13,9	16,7

Розподіл відповідей на запитання «**Чи згодні Ви із судженням: “Рівень мого власного добробуту залежить насамперед від мене, а не від соціально-економічної та політичної ситуації в державі”?**» (у %)

	Грудень 2014 р.		Грудень 2015 р.		Лютий 2017 р.		Лютий 2018 р.	
однозначно так	12,0	38,3	14,7	40,9	11,5	37,6	14,6	41,3
скоріше так	26,3		26,2		26,1		26,7	
скоріше ні	28,7	39,8	26,6	38,9	29,0	39,2	28,6	38,5
однозначно ні	11,1		12,3		10,2		9,9	
важко відповісти	20,2		20,0		22,6		19,7	
<i>не відповіли</i>	1,7		0,2		0,7		0,6	

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Макрорегіони			
	Західний	Централь- ний	Східний	Південний
так (однозначно так + скоріше так)	45,5	41,9	38,3	40,7
ні (скоріше ні + однозначно ні)	30,1	35,3	48,0	43,0
важко відповісти	24,4	22,7	13,7	16,3

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	15–29 років	30–55 років	56 років і більше
так (однозначно так + скоріше так)	46,9	44,4	34,5
ні (скоріше ні + однозначно ні)	30,4	35,5	47,8
важко відповісти	22,7	20,1	17,7

На основі відповідей респондентів на наведені вище запитання в процесі моніторингу визначався рівень соціальної напруженості в суспільстві.

Динаміка соціальної напруженості в Україні у 2008–2018 роках

	По Україні в цілому	Захід	Центр	Схід	Південь
Грудень 2008 р.	3,22	2,13	3,02	3,89	3,43
Червень 2009 р.	2,8	2,23	2,96	2,71	3,39
Грудень 2009 р.	2,81	2,31	2,36	3,73	2,54
Грудень 2010 р.	1,53	2,15	2,17	0,97	0,6
Листопад 2011 р.	2,66	3,06	3,08	2,45	1,6
Грудень 2012 р.	1,73	2,03	2,04	1,5	1,09
Грудень 2013 р.	2,22	2,5	2,5	2,0	1,8
Березень 2014 р.	2,59	2,1	2,21	3,37	2,29
Грудень 2014 р.	3,08	2,34	3,18	3,26	3,66
Грудень 2015 р.	3,19	2,86	3,05	3,8	2,8
Лютий 2017 р.	3,5	2,87	3,55	3,54	4,44
Лютий 2018 р.	2,93	2,51	2,5	3,82	3,37

Показник соціальної напруженості (N) обчислювався за формулою:

$$N = O + (O_1 + O_2) / 2 + iV + jW,$$

де O – загальне невдоволення респондентів наявною в суспільстві ситуацією; O_1 – ретроспективна оцінка минулого стану ситуації чи тієї ситуації, яка їй передувала; O_2 – прогнозна оцінка майбутнього стану ситуації чи тієї ситуації, що має прийти їй на зміну; V – невдоволення респондентів можливостями свого впливу на ситуацію; i – ступінь інтернальності респондента, який зумовлює значущість для нього власного впливу на ситуацію; W – невдоволення діями тих персоніфікованих соціальних сил, які, за уявленнями респондентів, здатні впливати на ситуацію; j – приписуваний респондентом тим чи тим персоніфікованим соціальним силам ступінь зовнішнього впливу на ситуацію.

Інтегральні значення показника соціальної напруженості, які наведено в таблиці, підраховувалися за 21-бальною шкалою від -10 до +10 балів. Як бачимо, соціальна напруженість в суспільстві протягом 2018 року дещо знизилася, за винятком Східного макрорегіону.

Теоретичні засади визначення показника соціальної напруженості див. у: *Слюсаревський М. М.* Соціальна напруженість: теоретична модель необхідних і достатніх показників // *Наук. студії із соц. та політ. психології: Зб. статей / АПН України, Ін-т соц. та політ. психології.* – К.: Сталь, 2002. – Вип. 5 (8). – С. 3–24; *його ж.* Діагностика, прогнозування та коригування соціальної напруженості: концептуальна модель // *Наук. студії із соц. та політ. психології: Зб. статей / АПН України, Ін-т соц. та політ. психології.* – К.: Міленіум, 2007. – Вип. 18 (21). – С. 49–69.

Коментар

- Станом на початок 2018 р. понад половину громадян України тією чи іншою мірою негативно оцінювали наявну соціальну ситуацію (ту, в якій протікає життя їх самих та їхніх рідних і близьких). Проте порівняно з 2014 р. кількість негативних оцінок загалом зменшилася із 67,4% до 53,7%, а кількість позитивних зросла із 17,5% до 26,7%. Тобто сприйняття людьми наявної ситуації хоч і повільно, але поліпшувалося, що може свідчити як про відносне підвищення рівня добробуту певної частини населення, так і про адаптацію окремих його категорій до умов їхнього життя.

- Про це ж свідчить і деяке зростання часток респондентів, сім'ям яких грошей “в основному вистачає” та “вистачає на найнеобхідніше”, і зменшення кількості тих, кому їх “не вистачає зовсім”, а також зростання частки осіб, тією чи іншою мірою задоволених своїм життям загалом, і зменшення кількості тих, кого їхнє життя більшою чи меншою мірою не влаштовує. Так, якщо у 2014 р. скоріше та зовсім не задоволених своїм життям було 54,6%, то у 2018 р. їх залишилося 40,9%. Проте позитивні та негативні оцінки як наявної ситуації, так і грошового забезпечення сім'ї та ступеня задоволеності життям загалом нерівномірно розподілялися в регіональному розрізі. На Півдні та Сході негативних оцінок було значно більше, ніж у Західному та Центральному регіонах. Приміром, тією чи іншою мірою не задоволені своїм життям на Півдні були майже 54% опитаних, а на Заході ледь більше 30%.

- Істотно не змінювалася від 2014 р. оцінка респондентами наявної ситуації порівняно з тією, в якій протікало їхнє життя раніше. Понад 60% опитаних вважали, що ситуація, яка передувала наявній, була кращою. Така думка найчастіше була притаманна старшому поколінню (73,9%) та респондентам з Півдня (82,2%). Інакше кажучи, хоч оцінки наявних умов життя дещо й поліпшувалися, людям видавалось, як правило, що раніше жилося краще. І таке сприйняття наявної ситуації є вельми серйозним симптомом, адже

переважна більшість опитаних вела її відлік від подій, пов'язаних з Революцією Гідності. Це “спрацьовувало” як один із психологічних чинників підтримання в суспільстві соціальної напруженості – так само як і стабільно песимістичні очікування щодо можливостей зміни на краще наявної ситуації. На момент останнього опитування понад 40% респондентів були тією чи іншою мірою впевнені, що надалі змінюватись на краще вона не буде, протилежної думки дотримувалися лише близько 24% опитаних, а майже третина не могли визначитися щодо перспектив зміни наявної ситуації. І такий розподіл відповідей залишався фактично стабільним від 2014 р. При цьому частка песимістичних очікувань збільшувалася з віком респондентів, а в регіональному розрізі – із Заходу на Південь. У 2018 р. песимістичні очікування серед осіб старшого віку та мешканців Півдня висловлювали понад половину опитаних.

● На початку 2014 р. відповідальність за ситуацію, що склалася, респонденти поклали переважно на старе керівництво країни на чолі з В. Януковичем (54,4%). Нову українську владу вважали відповідальною 39,1% опитаних, Російську Федерацію – 35,3%, країни ЄС та США – 14,9%. У 2018 р. частка осіб, які поклали відповідальність на В. Януковича та його оточення, суттєво не змінилася (50,3%), проте водночас істотно зросла кількість респондентів, що вважали відповідальним за наявну ситуацію нове керівництво країни на чолі з П. Порошенком (56,3%). Тобто відповідальність за те, що діється в країні, ніби поділилась у громадській думці навпіл між старою і новою владою. Разом з тим зменшилася “питома вага” звинувачень, з одного боку, на адресу Російської Федерації (до 22,9%), з другого – країн ЄС та США (до 8,9%). Натомість помітно збільшилася – з 11,8 до 18,4% – кількість опитаних, які вважали відповідальними за наявну ситуацію самих громадян України. Частота покладань відповідальності на місцеву владу, хоча дещо й зросла, залишалась невисокою (5,7%). У регіональному розрізі покладання відповідальності на нове керівництво країни на чолі з П. Порошенком найчастіше спостерігалось на Півдні (78,2%), що поєднувалось з найнижчими показниками звинувачень на адресу режиму Януковича (33,8%) та Російської Федерації (3,8%). На Донбасі всупереч очікуванням частка тих, хто покладає відповідальність на Російську Федерацію, виявилась істотно більшою, ніж в інших місцевостях (33,7%), а частки звинувачень на адресу нового і старого керівництва країни – практично однаковими (39,5% і 41,9%). Простежено також чітку залежність покладання відповідальності за наявну ситуацію од віку респондентів: що вони були молодші, то частіше поклали її на режим Януковича, Російську Федерацію та самих громадян України, а зі збільшенням віку частішали претензії до нового українського керівництва, країн ЄС та США і місцевої влади.

● Невдоволення громадян України ситуацією, в якій проходить їхнє життя, поглиблювало відчуття неможливості бодай якось впливати на суспільні процеси, що відбуваються навколо. Про це протягом 2015–2018 рр. більш чи менш однозначно заявляли приблизно 70% опитаних. А частка тих, хто з різною мірою впевненості стверджував, що все ж справляє вплив на суспільні

процеси, не перевищувала 22% і мала тенденцію до зменшення. Ще меншою була кількість респондентів, тією чи іншою мірою задоволених можливостями свого впливу на наявну ситуацію (коливалася в межах 10–14%). Частка невдоволених становила понад 60%; найбільшою вона була в Південному регіоні та в середовищі осіб віком 56 років і старше (понад 68%). Проте серед опитаних, які заявляли, що не впливають на суспільні процеси, лише кожен четвертий пояснював це відсутністю реальних механізмів для здійснення такого впливу. Решта пояснювали свою неучасть у суспільних процесах тим, що “такими питаннями мають займатися ті, хто на цьому розуміється” (29,6%), що “це нікому не потрібно” (25,3%), що “я сам(-а) не відчуваю в цьому потреби” (13,1%). Як бачимо, низький ступінь залученості громадян до суспільного життя часом спричинюється браком не лише відповідних умов, а й відповідної мотивації.

- Респонденти зазвичай були схильні вважати, що на умови, в яких проходить їхнє життя, значно більший вплив, ніж вони самі, справляють певні зовнішні сили, уособлені в керівництві держави, органах влади, тих чи тих тіньових структурах. На думку опитаних, найістотніше впливали на поточну соціально-економічну та політичну ситуацію передусім Президент України (82,1% тією чи іншою мірою ствердних відповідей), Верховна Рада України (81,7%), Кабінет Міністрів України (81,3%), а також олігархи, політичні та економічні клани (76,7%). Дещо рідше в цьому контексті згадувалися керівництво Російської Федерації (50,1%) та проросійські сили в Україні (41,4%). Українську армію та волонтерські організації, що її підтримують, наділяли впливовістю 43,2% опитаних. Проте на підконтрольній українській владі частині Донбасу цей показник був значно вищим (майже 60%), що видається цілком природним.

- На запитання, чи впливають на поточну ситуацію представники тих національностей, до яких не належать опитані, і населення інших регіонів, у яких вони не проживають, “однозначно так” та “скоріше так” відповідали порівняно небагато респондентів – на момент останнього опитування 13,9% та 16,7%, відповідно. При цьому частки таких відповідей у міжнаціональному аспекті не мали тенденції до збільшення, а в міжрегіональному – тяжіли до зменшення. Отже, ексцеси масового протистояння між людьми різних національностей чи мешканцями різних регіонів в Україні, на щастя, в найближчій перспективі можна вважати малоімовірними.

- Високими і такими, що мали негативну динаміку, були показники невдоволення громадян діями найбільш впливових, на їхню думку, сил. Результатами діяльності тих інститутів, яким приписувалася найбільша впливовість, у 2018 р. були тією чи іншою мірою невдоволені 77,9% опитаних і лише 6,6% – тією чи іншою мірою задоволені. Найбільше невдоволення у респондентів викликали дії олігархів, політичних та економічних кланів (87,8%). Невдоволення діями президента П. Порошенка з роками посилювалось і зрештою практично урівнялося з невдоволенням діями російського

керівництва на чолі з В. Путіним (82,3% і 84,5%, відповідно). Переважна більшість респондентів висловлювала невдоволення впливом проросійських сил в Україні, напівкримінальних та кримінальних структур (“мафії”), діяльністю парламенту та уряду, поведінкою праворадикальних сил, правоохоронних структур, лідерів так званих ДНР і ЛНР тощо. Українська армія та волонтерські організації, що її підтримують, у 2014 р. вирізнялись як єдиний інститут, впливом якого респонденти були більше задоволені, ніж не задоволені. Однак 2018 року невдоволення з приводу впливу на поточну ситуацію з боку армії та волонтерів висловили вже 53,5% респондентів, а задоволення – лише 17,8%. Таку похмуру картину трохи пом’якшує хіба що зростання кількості задоволених місцевою владою (від 6,8% у 2014 р. до 26% у 2018-му).

- Тією чи іншою мірою згодних і не згодних із судженням “Рівень мого власного добробуту залежить насамперед від мене, а не від соціально-економічної та політичної ситуації в державі” протягом усього періоду спостережень було практично порівну (приблизно по 40%). Проте в Західному регіоні траплялося трохи більше тих, хто покладається на себе (45,5%), а на Сході переважала частка зорієнтованих на ситуацію в країні (48%). У відповідях на це запитання простежувалася й певна вікова залежність: у міру підвищення віку опитуваних вони рідше погоджувалися з думкою, що мають покладатися насамперед на себе.

- На основі наведених вище даних підраховувався інтегральний показник соціальної напруженості в Україні. З кінця 2013 р. відбувалося його поступове зростання (від 2,2 бала). У 2017 р. він уже становив 3,5 бала, перевищивши рівень, характерний для періоду глобальної економічної кризи 2008 року. Однак у 2018 р. зростання інтегрального показника соціальної напруженості зупинилося, ба більше, він знизився до 2,9 бала. До його зниження спричинилося насамперед позитивніше оцінювання певною частиною населення своєї життєвої ситуації, проте інші чинники (суб’єктивне сприйняття наявної ситуації як гіршої порівняно з тією, що була раніше, невдоволення можливостями свого впливу на неї, а також діями впливових зовнішніх сил тощо) стримували це зниження. Деяке падіння рівня соціальної напруженості спостерігалось в усіх регіонах, крім Східного, в якому напруженість, навпаки, зросла з 3,5 до 3,8 бала. А стабільно найнижчі показники соціальної напруженості упродовж останніх п’яти років спостерігалися на Заході (не досягли 3 балів), де населення зазвичай порівняно більше задоволене своїм життям та мірою свого впливу на суспільні процеси.

3. ІДЕОЛОГІЧНІ ПРЕФЕРЕНЦІ ТА СВІТОГЛЯДНІ ОРІЄНТИРИ ГРОМАДЯН

У цьому розділі наведено розподіли відповідей (у %), що відображають згоду чи незгоду респондентів з низкою суджень, узятих з друкованих засобів масової інформації різного спрямування та інтернету. Ці судження було вміщено в анкеті практично без змін або з незначними змінами суто редакційного характеру.

3.1. Питання української державності, мовної політики, декомунізації, геополітичного вибору України

**Хоча на шляху нашої державності багато перешкод, я все одно вважаю:
Україна повинна бути незалежною**

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти	Не відповіли
Грудень 2014 р.	76,9	4,4	18,6	0,1
Грудень 2015 р.	80,5	4,5	14,9	0,2
Лютий 2017 р.	72,4	7,4	19,7	0,4
Лютий 2018 р.	74,0	6,5	19,4	0,2

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
Захід	74,1	6,4	19,5
Центр	77,7	4,5	17,7
Схід	70,8	4,7	24,5
Південь	70,4	17,8	11,9

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
18–29 років	81,7	5,1	13,2
30–55 років	74,9	6,4	18,7
56 років і більше	68,4	7,5	24,1

Вивести країну з кризи здатні українські патріоти. Відродження національної самосвідомості дасть Україні змогу стати могутньою державою

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти	Не відповіли
Грудень 2014 р.	60,6	16,6	22,6	0,2
Грудень 2015 р.	59,6	15,0	25,3	0,2
Лютий 2017 р.	52,7	19,9	26,6	0,6
Лютий 2018 р.	51,6	18,4	29,6	0,4

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
Захід	63,3	7,6	29,2
Центр	56,1	12,3	31,6
Схід	36,4	30,6	32,9
Південь	53,7	29,9	16,4

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
18–29 років	55,1	16,4	28,5
30–55 років	50,6	17,5	32,0
56 років і більше	51,3	21,0	27,7

Найнебезпечнішим ворогом народу України, його державності та демократії є націоналізм

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти	Не відповіли
Грудень 2014 р.	29,8	45,3	24,8	0,1
Грудень 2015 р.	27,2	42,8	29,6	0,5
Лютий 2017 р.	30,7	34,3	34,6	0,4
Лютий 2018 р.	33,6	29,9	35,8	0,7

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
Захід	13,6	42,6	43,8
Центр	26,0	33,9	40,0
Схід	49,6	18,4	32,1
Південь	60,0	22,2	17,8

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
18–29 років	27,8	34,1	38,0
30–55 років	32,9	30,6	36,5
56 років і більше	38,7	26,9	34,4

У незалежній Україні і державною, й офіційною може бути тільки одна мова – українська

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти	Не відповіли
Грудень 2014 р.	53,3	28,4	18,2	0,1
Грудень 2015 р.	57,4	26,1	16,4	0,1
Лютий 2017 р.	57,1	25,4	17,4	0,1
Лютий 2018 р.	53,9	28,2	17,6	0,2

У регіональному розрізі:

		Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
Захід	2014 р.	82,9	5,8	11,3
	2015 р.	84,0	5,6	10,4
	2017 р.	71,5	16,1	12,4
	2018 р.	75,2	7,9	16,9
Центр	2014 р.	63,8	16,9	19,2
	2015 р.	62,5	23,6	13,9
	2017 р.	59,6	21,3	19,1
	2018 р.	61,0	22,5	16,5
Схід	2014 р.	32,2	47,4	20,4
	2015 р.	38,2	39,1	22,6
	2017 р.	49,4	32,5	18,0
	2018 р.	36,0	43,0	21,1
Південь	2014 р.	31,1	48,1	20,9
	2015 р.	35,8	42,5	21,6
	2017 р.	40,0	40,0	20,0
	2018 р.	34,1	51,1	14,8

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
18–29 років	58,0	26,5	15,6
30–55 років	54,6	27,3	18,1
56 років і більше	50,8	30,7	18,5

Українсько-російську двомовність треба закріпити в Конституції

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти	Не відповіли
Грудень 2014 р.	30,3	42,3	27,0	0,4
Грудень 2015 р.	28,1	46,7	25,0	0,2
Лютий 2017 р.	25,8	47,0	27,1	0,2
Лютий 2018 р.	33,9	39,3	26,5	0,2

У регіональному розрізі:

		Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
Захід	2014 р.	5,1	77,3	17,6
	2015 р.	10,9	65,2	24,0
	2017 р.	10,2	65,4	24,4
	2018 р.	16,2	51,9	32,0
Центр	2014 р.	23,0	43,7	33,2
	2015 р.	18,9	55,9	25,2
	2017 р.	18,3	52,4	29,3
	2018 р.	21,7	48,8	29,5
Схід	2014 р.	43,2	28,0	28,8
	2015 р.	45,9	27,4	26,8
	2017 р.	41,1	35,5	23,4
	2018 р.	52,2	26,5	21,3
Південь	2014 р.	61,5	20,0	18,5
	2015 р.	49,3	28,4	22,4
	2017 р.	44,4	21,5	34,1
	2018 р.	65,2	15,6	19,3

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
18–29 років	30,7	42,8	26,5
30–55 років	31,7	40,5	27,8
56 років і більше	39,0	35,9	25,1

Позбутися комуністичного минулого – важлива й неодмінна умова прогресу нашого суспільства

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти	Не відповіли
Грудень 2015 р.	37,1	39,2	23,2	0,5
Лютий 2017 р.	26,7	44,4	28,4	0,5
Лютий 2018 р.	42,8	25,2	31,6	0,3

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
Захід	56,6	10,9	32,5
Центр	41,4	22,1	36,4
Схід	32,9	39,7	27,4
Південь	46,7	28,1	25,2

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
18–29 років	54,3	14,8	30,9
30–55 років	44,0	22,6	33,5
56 років і більше	34,6	35,3	30,0

Проводячи так звану декомунізацію, влада намагається приховати свою неспроможність вирішувати набагато важливіші проблеми

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти	Не відповіли
Грудень 2015 р.	64,5	19,0	16,3	0,2
Лютий 2017 р.	66,7	15,7	17,4	0,2
Лютий 2018 р.	66,2	11,7	21,9	0,2

Примітка. У 2015 та 2017 роках судження формулювалося так: “Перейменовуючи міста і вулиці, влада намагається приховати свою неспроможність вирішувати набагато важливіші проблеми”.

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
Захід	59,8	11,0	29,2
Центр	56,8	15,3	27,9
Схід	79,0	8,2	12,8
Південь	80,0	9,6	10,4

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
18–29 років	57,6	16,3	26,1
30–55 років	67,5	10,7	21,8
56 років і більше	70,4	10,1	19,5

Україна – європейська держава і має прямувати в Європу

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти	Не відповіли
Грудень 2014 р.	58,8	15,9	25,1	0,2
Грудень 2015 р.	56,4	16,8	26,8	0,0
Лютий 2017 р.	51,7	20,8	27,4	0,1
Лютий 2018 р.	53,9	17,1	28,7	0,2

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
Захід	60,9	7,1	32,0
Центр	58,6	15,8	25,6
Схід	47,8	19,2	32,9
Південь	40,7	36,3	23,0

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
18–29 років	66,4	9,4	24,2
30–55 років	54,0	14,8	31,1
56 років і більше	46,4	25,0	28,6

Європейський союз – красивий міраж, до якого нам не дійти ніколи

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти	Не відповіли
Грудень 2014 р.	35,8	35,2	28,8	0,2
Грудень 2015 р.	34,4	37,2	28,2	0,2
Лютий 2017 р.	39,9	28,0	31,8	0,3
Лютий 2018 р.	39,4	30,0	30,4	0,2

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
Захід	27,4	29,3	43,2
Центр	32,0	37,4	30,5
Схід	49,6	24,2	26,2
Південь	63,0	21,5	15,6

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
18–29 років	26,5	40,5	33,1
30–55 років	39,3	30,9	29,8
56 років і більше	47,7	22,7	29,6

**Необхідно якнайшвидше провести референдум і відновити союз братніх
радянських народів**

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти	Не відповіли
Грудень 2014 р.	12,4	63,6	24,0	0,1
Грудень 2015 р.	16,5	60,2	23,2	0,1
Лютий 2017 р.	9,0	64,0	26,9	0,2
Лютий 2018 р.	14,6	54,8	30,5	0,2

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
Захід	6,0	61,1	32,8
Центр	12,3	56,6	31,1
Схід	14,3	55,4	30,3
Південь	40,0	35,6	24,4

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
18–29 років	9,4	62,1	28,5
30–55 років	14,1	57,8	28,1
56 років і більше	18,5	46,8	34,8

Надходження західноєвропейських та американських інвестицій є необхідною умовою успішного виходу України з кризи

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти	Не відповіли
Грудень 2014 р.	49,9	16,2	33,6	0,3
Грудень 2015 р.	39,2	25,3	35,3	0,2
Лютий 2017 р.	35,6	25,8	38,2	0,3
Лютий 2018 р.	32,1	27,8	39,7	0,3

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
Захід	34,2	18,8	47,0
Центр	29,1	25,4	45,4
Схід	32,1	33,3	34,4
Південь	39,3	40,0	20,7

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
18–29 років	35,9	24,2	39,8
30–55 років	31,8	28,5	39,7
56 років і більше	30,4	29,5	40,1

Якби в Україну прийшов російський капітал, ожила б економіка, люди мали б роботу й зарплату – як у Росії

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти	Не відповіли
Грудень 2014 р.	15,8	53,9	30,1	0,2
Грудень 2015 р.	19,7	51,0	28,9	0,4
Лютий 2017 р.	14,9	48,4	36,2	0,5
Лютий 2018 р.	17,1	44,3	38,3	0,3

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
Захід	6,4	59,6	34,0
Центр	11,5	52,8	35,7
Схід	23,9	28,9	47,2
Південь	40,3	25,4	34,3

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
18–29 років	9,3	54,1	36,6
30–55 років	16,9	44,3	38,8
56 років і більше	22,1	38,7	39,2

Україна занадто різна, і в одній державі нам не ужитися

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти	Не відповіли
Грудень 2014 р.	17,4	59,6	22,5	0,5
Грудень 2015 р.	15,5	60,5	23,8	0,2
Лютий 2017 р.	11,2	63,7	25,0	0,2
Лютий 2018 р.	14,2	56,2	29,0	0,6

Довідково. Розподіл відповідей на почасти аналогічне запитання “Чи вважаєте Ви, що попри всі зовнішні та внутрішні загрози Україну можна зберегти як єдину державу?” 2014 року був таким (у %):

	Березень 2014 р.	Травень 2014 р.	Вересень 2014 р.
так, бо того, що об’єднує громадян України, значно більше, ніж того, що роз’єднує	63,4	69,3	68,3
ні, Україна занадто різна, і в одній державі нам не ужитися	16,2	16,1	14,3
важко відповісти	20,4	14,6	17,4

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
Захід	11,7	57,2	31,1
Центр	8,9	64,6	26,5
Схід	19,6	43,9	36,5
Південь	24,4	60,0	15,6

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
18–29 років	12,5	63,4	24,1
30–55 років	13,8	55,7	30,6
56 років і більше	16,2	53,4	30,4

Незважаючи ні на що, події в Україні загалом розвиваються в правильному напрямі

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти	Не відповіли
Грудень 2014 р.	32,9	33,6	33,4	0,2
Грудень 2015 р.	32,2	32,7	34,6	0,4
Лютий 2017 р.	20,2	46,0	33,5	0,2
Лютий 2018 р.	20,9	48,5	30,3	0,2

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
Захід	25,7	34,7	39,6
Центр	22,5	38,3	39,2
Схід	16,0	64,7	19,2
Південь	19,3	70,4	10,4

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
18–29 років	27,6	37,7	34,6
30–55 років	20,1	51,7	28,2
56 років і більше	18,0	51,4	30,5

Коментар

- Підтримка громадянами української державності є стабільно високою, засвідчуючи усталений суспільний консенсус щодо цього питання. Три чверті респондентів як по вибірці загалом, так і в усіх регіонах дотримувалися переконання: хоча на шляху нашої державності багато перешкод, Україна має бути незалежною. Проти цієї тези висловлювалися щонайбільше 7% опитаних, вагалися з відповіддю менше 20%. Таке співвідношення тих, хто сумнівається та заперечує потребу незалежної української державності, спостерігалось, знов же таки, й по вибірці загалом, і в регіонах. Єдиний виняток – Південний регіон, де під час останнього опитування висловились проти майже 18% респондентів, а вагалися з відповіддю близько 12%.

- Революція Гідності стимулювала поцінування в суспільстві українського патріотизму. Тож думку про те, що вивести країну з кризи здатні українські патріоти і відродження національної свідомості дасть їй змогу стати могутньою державою, у 2014 р. поділяли 60,6% опитаних. У 2018 р. – в міру розчарування владою, що декларувала український патріотизм, – їхня кількість зменшилася до 51,6%. Водночас розпочалася своєрідна реінкарнація насадженої ще радянською пропагандою тези про те, що найнебезпечнішим ворогом народу України, його державності та демократії є націоналізм. Частка респондентів, згодних із цією одіозною тезою, зросла з 29,8% до 33,6%, а частка не згодних зменшилася із 45,3% до 29,9%. Переконаність у конструктивній силі патріотизму та національної свідомості традиційно демонстрували найчастіше мешканці Західного регіону (63,3%), найрідше – Східного (36,4%). Небезпеку націоналізму вбачали – теж традиційно – передусім мешканці Сходу (49,6%) та Півдня (60%), де стереотипи радянської пропаганди вкорінилися найдужче.

- Понад половину опитаних вважали: у незалежній Україні і державною, і офіційною може бути тільки одна мова – українська. Рівень підтримки громадянами української мови як державної по країні загалом з роками істотно не змінювався. Водночас понад третину респондентів обстоювали закріплення в Конституції українсько-російської двомовності. Проти конституційного закріплення двомовності висловилися близько 40% опитаних, що вочевидь менше, ніж тих, хто засвідчив підтримку української мови як єдиної державної. Тобто не всі громадяни, як бачимо, мали чіткі переконання з цього питання. Підтримували українську мову як єдину державну значно більше в Західному та Центральному регіонах (75,2% і 61%, відповідно), ніж на Сході та Півдні (36% і 34,1%, відповідно). Проти закріплення в Конституції українсько-російської двомовності теж, зрозуміло, висловлювалися значно частіше мешканці Західного та Центрального регіонів. Разом з тим, як не дивно, тенденція деякого збільшення частки прихильників законодавчо закріпленої двомовності спостерігалася не лише на Сході та Півдні, а й на Заході. Певною мірою зменшилась на Заході й кількість тих, хто підтримує українську мову як єдину державну. Найбільш стабільною щодо мовних питань залишалася позиція Центрального регіону.

- Незважаючи на полярність думок щодо декомунізації, якими переповнений вітчизняний інформаційний простір, частка її прихильників загалом в Україні мала тенденцію до збільшення, хоча й стрибкоподібно змінювалася: 2015 р. – 37,1%; 2017 р. – 26,7%; 2018 р. – 42,8%. Найбільше тих, хто вважає декомунізацію важливою й необхідною умовою прогресу нашого суспільства, було на Заході (56,6%), найменше – на Сході (32,9%). Водночас дві третини громадян (66%), а на Сході та Півдні близько 80%, погоджувалися з тим, що проводячи декомунізацію, влада намагається приховати свою неспроможність вирішувати набагато важливіші проблеми. І серед таких громадян часом траплялися й ті, котрі визнавали потребу позбутися спадщини комуністичного минулого. Тобто усвідомлення потреби декомунізації не гарантувало автоматичної підтримки дій влади, яка її здійснювала.

- На думку більшості опитаних, Україна – європейська держава і має прямувати в Європу. Проте частка згодних із цим судженням порівняно з 2014 р. зменшилась з 58,8% до 53,9%. Натомість дещо збільшилась і наблизилася до 40% кількість респондентів, котрим Європейський Союз нагадує міраж, до якого не дійти ніколи. Такий песимізм щодо європейського майбутнього країни зростав із Заходу (27,4%) на Південь (63%) та з віком опитаних (наймолодші – 26,5%, найстарші – 47,7%). Певний скепсис стосовно геополітичного вибору України відображає також істотне зменшення (з майже 50% до 32,1%) частки респондентів, які вірять у те, що надходження західноєвропейських та американських інвестицій допоможе Україні успішно вийти з кризи. Утім, це не призвело до істотного зростання частоти вибору протилежного судження, що пов'язує економічний розвиток України з приходом російського капіталу (17,1%). Лише на Півдні підтримка цього судження сягнула вражаючих масштабів (40,3%). Причому віра в чудодійні

можливості російського капіталу тут, як побачимо далі, зазвичай парадоксально поєднувалася з утопічними мріями про повернення до радянського минулого.

- Прихильників радикально-ностальгійних настроїв (судження “Необхідно якнайшвидше провести референдум і відновити союз братніх радянських народів”) в Україні лишалося загалом небагато (менше 15%) і їхня кількість істотно не зростала. Однак порівняно з попередніми роками у 2018 р. майже на 10% зменшилася частка тих, хто висловлює незгоду з реанімацією СРСР (до 54,8%). Це вельми тривожний “дзвіночок”. Тим паче, що навіть на Заході, де респонденти загалом рідко підтримують повернення до радянського минулого, все ще кожен третій вагався з відповіддю. У Південному ж регіоні апологети відновлення “союзу братніх радянських народів” разом із тими, кому “важко відповісти”, становили більшість – 64,4%.

- Попри всі внутрішні та зовнішні виклики громадська думка українців була зорієнтованою переважно на збереження цілісності держави. Ще 2014 року від 63 до 69% респондентів підтримували судження “Того, що об’єднує громадян України, значно більше, ніж того, що роз’єднує”. У 2018 році більшість опитаних також не вважала, що Україна занадто різна, і в одній державі нам не ужитися (56,2%). Щоправда, майже третина опитаних (29%) вагалася з відповіддю. У регіональному розрізі найбільше тих, хто не вірить у збереження цілісності держави, траплялося на Сході (кожен п’ятий мешканець) та Півдні (кожен четвертий).

- Тезу “Незважаючи ні на що, події в Україні розвиваються загалом у правильному напрямі” станом на 2018 р. поділяв лише один із п’яти учасників опитування, хоча у 2014–2015 рр. її прихильники становили третину. Не погодилися із цією тезою 48,5%, вагалися з відповіддю 30,3%. Особливо багато тих, хто не вважає розвиток подій в Україні правильним, було, знову ж таки, на Півдні та Сході (70,4% та 64,7%, відповідно). В інших регіонах таку думку поділяло значно менше опитаних: Захід – 34,7%, Центр – 38,3%.

3.2. Питання війни і миру, національної безпеки

На Донбасі Україна веде народну війну проти окупантів

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти	Не відповіли
Жовтень 2014 р.	52,3	26,8	20,9	–
Грудень 2014 р.	48,7	23,1	27,9	0,4
Грудень 2015 р.	44,7	25,2	29,9	0,2
Лютий 2017 р.	48,5	21,8	29,1	0,5
Лютий 2018 р.	34,9	28,5	36,3	0,3

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
Захід	45,3	21,1	33,6
Центр	35,6	24,9	39,5
Схід	26,2	37,6	36,2
Південь	34,8	32,6	32,6

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
18–29 років	36,6	23,7	39,7
30–55 років	34,1	29,8	36,2
56 років і більше	35,1	30,0	34,9

Нинішня українська влада розв'язала на Донбасі нікому не потрібну війну

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти	Не відповіли
Жовтень 2014 р.	30,7	49,1	20,2	–
Грудень 2014 р.	30,8	45,7	23,3	0,2
Грудень 2015 р.	36,1	39,0	24,1	0,7
Лютий 2017 р.	38,8	30,2	30,1	0,8
Лютий 2018 р.	45,9	22,7	30,4	1,0

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
Захід	35,5	32,4	32,1
Центр	38,4	25,3	36,2
Схід	58,5	14,3	27,2
Південь	64,2	17,9	17,9

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
18–29 років	37,3	31,4	31,4
30–55 років	48,0	19,9	32,1
56 років і більше	50,0	21,5	28,5

Як би важко нам не жилося, головне – повернути в Україну мир і спокій

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти	Не відповіли
Грудень 2014 р.	84,6	4,4	10,7	0,2
Грудень 2015 р.	73,9	10,0	15,9	0,1
Лютий 2017 р.	75,3	9,6	14,9	0,2
Лютий 2018 р.	73,7	11,0	15,1	0,2

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
Захід	66,2	10,9	22,9
Центр	66,4	15,2	18,4
Схід	84,5	7,0	8,5
Південь	87,4	7,4	5,2

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
18–29 років	68,8	12,9	18,4
30–55 років	73,2	10,7	16,1
56 років і більше	77,9	10,3	11,8

Україні потрібен мир, але не будь-якою ціною

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти	Не відповіли
Жовтень 2014 р.	66,5	17,6	15,9	–
Грудень 2014 р.	60,8	16,3	22,8	0,1
Грудень 2015 р.	74,6	8,4	17,0	0,0
Лютий 2017 р.	69,2	10,7	19,7	0,3
Лютий 2018 р.	70,5	11,3	17,8	0,4

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
Захід	71,8	6,0	22,2
Центр	77,1	6,5	16,3
Схід	56,9	22,7	20,4
Південь	83,0	8,9	8,1

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
18–29 років	73,5	9,3	17,1
30–55 років	72,1	11,3	16,6
56 років і більше	67,5	12,5	20,0

Мирний план президента Порошенка – надійна основа для припинення війни на Донбасі, відновлення територіальної цілісності держави

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти	Не відповіли
Грудень 2014 р.	34,3	21,7	43,8	0,2
Грудень 2015 р.	28,7	31,2	40,0	0,2
Лютий 2017 р.	17,2	43,0	39,6	0,2
Лютий 2018 р.	18,9	42,5	38,2	0,3

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
Захід	19,2	34,3	46,4
Центр	22,1	36,4	41,4
Схід	13,1	57,1	29,7
Південь	22,2	43,7	34,1

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
18–29 років	21,4	38,1	40,5
30–55 років	18,4	44,2	37,4
56 років і більше	18,1	43,6	38,3

Нас переконують, що конфлікт на сході України не має військового вирішення, насправді ж він не має іншого вирішення, крім військового

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти	Не відповіли
Грудень 2014 р.	26,9	33,4	39,7	0,1
Грудень 2015 р.	29,2	31,7	38,8	0,2
Лютий 2017 р.	26,8	33,3	39,7	0,2
Лютий 2018 р.	20,8	36,8	41,5	0,9

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
Захід	27,0	21,0	52,1
Центр	22,7	33,5	43,7
Схід	12,5	54,2	33,2
Південь	24,8	38,4	36,8

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
18–29 років	24,6	31,3	44,1
30–55 років	21,1	39,7	39,2
56 років і більше	18,6	37,6	43,9

Краще маленька ганьба, ніж велика війна

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти	Не відповіли
Жовтень 2014 р.	38,2	31,4	29,5	0,9
Грудень 2014 р.	47,0	20,8	32,1	0,2
Грудень 2015 р.	41,0	26,0	32,9	0,1
Лютий 2017 р.	37,7	23,6	38,5	0,2
Лютий 2018 р.	46,5	19,5	33,8	0,2

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
Захід	35,0	20,7	44,4
Центр	40,8	24,7	34,5
Схід	59,5	13,1	27,4
Південь	57,0	15,6	27,4

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
18–29 років	43,0	21,9	35,2
30–55 років	44,9	20,8	34,3
56 років і більше	51,1	16,4	32,5

Якби Путін увів війська в Україну, вона б зустріла їх з квітами

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти	Не відповіли
Грудень 2014 р.	6,0	71,1	22,5	0,4
Грудень 2015 р.	8,3	67,6	23,8	0,3
Лютий 2017 р.	6,2	72,3	21,3	0,2
Лютий 2018 р.	8,1	66,8	25,0	0,1

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
Захід	9,8	73,3	16,9
Центр	6,5	70,4	23,1
Схід	5,2	59,8	35,0
Південь	17,8	60,0	22,2

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
18–29 років	8,6	69,3	22,2
30–55 років	7,1	69,8	23,1
56 років і більше	9,1	61,6	29,3

Доводиться визнати: Європа і США залишили нас сам на сам з агресором

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти	Не відповіли
Грудень 2014 р.	39,8	28,9	31,0	0,3
Грудень 2015 р.	43,8	24,6	31,5	0,2
Лютий 2017 р.	45,0	19,6	34,8	0,6
Лютий 2018 р.	32,6	24,8	42,3	0,3

Довідково. У жовтні 2014 р. розподіл відповідей на запитання “Чи згодні Ви з тими, хто вважає, що Європа і США залишили нас сам на сам з агресором?” був таким (у %):

цілком згоден(-на)	18,1	43,6
скоріше згоден(-на)	25,5	
скоріше не згоден(-на)	22,7	31,9
зовсім не згоден(-на)	9,2	
важко відповісти	20,9	
мені це байдуже	3,6	

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
Захід	28,7	26,0	45,3
Центр	33,4	24,3	42,3
Схід	33,5	21,0	45,5
Південь	36,3	34,1	29,6

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
18–29 років	30,4	27,2	42,4
30–55 років	33,4	25,1	41,5
56 років і більше	33,3	22,9	43,7

Міжнародні гарантії не працюють, тому для забезпечення власного суверенітету і територіальної цілісності Україна має відновити свій ядерний потенціал

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти	Не відповіли
Грудень 2014 р.	42,0	26,5	31,4	0,1
Грудень 2015 р.	43,4	25,2	31,4	0,1
Лютий 2017 р.	42,3	23,6	34,0	0,2
Лютий 2018 р.	39,2	22,1	38,5	0,2

Довідково. Розподіл відповідей на запитання “Чи вважаєте Ви, що за ситуації, яка складається, Україна має відновити свій ядерний потенціал з метою забезпечення власного суверенітету і територіальної цілісності?” 2014 року був таким (у %):

	Березень 2014 р.	Жовтень 2014 р.
скоріше так	39,5	39,6
скоріше ні	32,9	34,3
інша думка	2,7	2,0
важко відповісти	24,9	24,1

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
Захід	40,1	16,9	43,1
Центр	41,4	17,4	41,2
Схід	30,3	31,5	38,2
Південь	53,3	25,2	21,5

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
18–29 років	41,4	23,4	35,2
30–55 років	40,1	21,7	38,2
56 років і більше	37,0	21,9	41,1

Коментар

● Ставлення громадян України до збройного протистояння на східних теренах відображає вибір одного з двох альтернативних за своїм політичним змістом суджень: “На Донбасі Україна веде народну війну проти окупантів” і “Нинішня українська влада розв’язала на Донбасі нікому не потрібну війну”. За роки воєнних дій частота вибору першого судження знизилася з 52,3% до 34,9%, частота вибору другого зросла з 30,7% до 45,9%. До такої переорієнтації громадської думки спричинилися як фактор втоми суспільства від війни, невдоволення діями влади в цілому, так і вплив пропаганди держави-агресора

та проросійських сил в Україні. Переорієнтація громадської думки відбулася найбільшою мірою на Сході та Півдні, де звинувачення української влади в розв'язанні “нікому не потрібної війни” сягнули відповідно 58,5% та 64,2%. Лише в Західному регіоні таку оцінку збройного протистояння на Донбасі на момент останнього заміру все ще переважувало його тлумачення як народної війни проти окупантів (45,3% проти 35,5%). У Центральному регіоні прихильники першого і другого судження поділилися практично навпіл (35,6% і 38,4%).

- Реальність війни спонукає українських громадян особливо цінувати мир. З огляду на це дещо несподіваним, на перший погляд, виглядає зменшення частки респондентів, котрі погоджувались із судженням “Як би важко нам не жилося, головне – повернути в Україну мир і спокій”. Частка згодних із цим судженням від 2014 р. зменшилась із 84,6% до 73,7%. Однак таке зменшення навряд чи було випадковим. Адже воно супроводжувалося зростанням кількості опитаних, що поділяли судження “Україні потрібен мир, але не будь-якою ціною”. Його практично однотайно підтримували мешканці і Західного, і Центрального регіонів (71,8% і 77,1%, відповідно), а найбільше, як не дивно, – Південного регіону (83%). Лише на Сході рівень його підтримки був відносно меншим (56,9%), але й відвертих противників цього судження траплялося порівняно небагато (22,7%). А в інших регіонах вони взагалі становили лише від 6 до 9%.

- Як бачимо, спокусити українців перспективою миру за будь-яку ціну вочевидь важко. Правда, з такою патріотичною позицією переважної більшості опитаних різко дисонує зростання частки тих, хто поділяє поразницьку тезу “Краще маленька ганьба, ніж велика війна”. Порівняно з 2014 р. “питома вага” її прихильників збільшилася на понад 8% і становила 46,5% (на Заході – 35%, у Центрі – 40,8%, на Сході – 59,5%, на Півдні – 57%). Отже, громадська думка населення щодо війни на Донбасі характеризувалася складністю й неоднозначністю, містила чимало суперечностей. Та помилився б той, хто припустив би, що це може зробити Україну легкою здобиччю російського агресора. Із судженням “Якби Путін увів війська в Україну, вона б зустріла їх квітами” не погоджувались 66,8% респондентів, а погоджувались лише 8,1%. При цьому незгодні переважали в усіх регіонах: Захід – 73,3%, Центр – 70,4%, Схід – 59,8%, Південь – 60%. Утім, і підстав для самозаспокоєння тут бути не може. Адже зрозуміло, що в разі – не дай Бог! – справдження припущень про широкомасштабне російське вторгнення і такої кількості ладних зустріти його квітами (а на Півдні їх, до речі, близько 18%!) цілком вистачило б московському телебаченню для відповідної “картинки”... Тож питання зміцнення патріотичного світогляду українського суспільства з порядку денного аж ніяк не знімається. Як і питання дієздатності влади, від якої суспільство чекає не лише патріотичної риторики.

- Що довше тривали бойові дії на Донеччині та Луганщині, то менше ставало громадян, схильних пов'язувати перспективу відновлення миру та

повернення втрачених територій з діяльністю владної команди на чолі з П. Порошенком. Гасло “Мирний план президента Порошенка – надійна основа для припинення війни на Донбасі, відновлення територіальної цілісності держави” на момент останнього опитування підтримали лише 18,9% респондентів, хоча 2014 року їх налічувалося 34,3%. Відповідно зросла кількість тих, хто не підтримував це гасло: з 21,7% до 42,5%. Частка тих, що не визначилися, протягом цього періоду залишилася на рівні приблизно 40%. Найбільше розчарованих щодо мирного плану президента виявилось серед мешканців Східного регіону (57,1%).

- У тому, що вирішити конфлікт на Донбасі у військовий спосіб неможливо, як і в попередні роки, був переконаний кожен третій респондент (36,8%). На підтримку вирішення цього конфлікту не інакше, як за допомогою зброї, висловилося 20,8% опитаних. Найбільше ж опитаних опинилося в категорії тих, кому “важко відповісти” (41,5%). У регіональному розрізі «найвойовничіше» були налаштовані мешканці Заходу – серед них не бачили іншого шляху вирішення конфлікту, крім військових дій, 27%. Не підтримувала силового розвитку подій більшість представників Сходу (54,2%).

- У 2018 р. тих, хто вважає, що Захід залишив Україну сам на сам із агресором, стало істотно менше, ніж у попередні роки. І все ж у громадській думці зберігалися значні сумніви щодо ефективності підтримки України державами західного світу. Згодних із тим, що ми залишилися сам на сам із агресором, налічувалося 32,6%, не згодних – 24,8%, не могли визначитися 42,3%. Найбільш оптимістично щодо підтримки України Західною Європою та США були налаштовані мешканці Півдня (34,1%), тоді як на Заході такі оптимісти становили 26%, у Центрі – 24,3%, на Сході – 21%.

- Не вважаючи дієвими міжнародні гарантії щодо забезпечення суверенітету та територіальної цілісності нашої держави, близько 40% опитаних погоджувалися з ідеєю відновлення Україною свого ядерного потенціалу. При цьому окреслилася тенденція до скорочення частки противників ядерного статусу України: якщо у 2014 р. не погоджувався з його відновленням кожен четвертий з опитаних, то у 2018 р. – вже лише кожен п’ятий. Найбільше підтримували відновлення ядерного потенціалу на Півдні (53,3%), трохи менше – у Центрі (41,4%) та на Заході (40,1%), найменше – на Сході (30,3%).

3.3. Питання економічної політики, здійснення реформ

Глибокі реформи в економіці, державному управлінні та інших сферах суспільного життя – це те, чого найбільше чекає і на що сподівається народ

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти	Не відповіли
Грудень 2014 р.	63,8	9,6	26,3	0,3
Грудень 2015 р.	68,4	8,1	23,3	0,2
Лютий 2017 р.	63,4	10,5	25,1	1,0
Лютий 2018 р.	56,5	11,2	31,5	0,7

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
Захід	60,5	4,2	35,4
Центр	53,6	9,4	37,0
Схід	55,3	17,5	27,2
Південь	65,9	15,6	18,5

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
18–29 років	57,5	9,4	33,1
30–55 років	56,5	11,7	31,8
56 років і більше	57,2	11,8	30,9

Проголошені владою реформи так і лишилися на папері, реальних змін не видно

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти	Не відповіли
Грудень 2014 р.	62,5	13,8	23,5	0,3
Грудень 2015 р.	63,4	16,4	19,9	0,3
Лютий 2017 р.	66,2	11,9	21,3	0,6
Лютий 2018 р.	65,8	12,7	21,1	0,4

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
Захід	50,8	18,6	30,7
Центр	61,0	11,7	27,3
Схід	83,4	9,3	7,3
Південь	69,6	13,3	17,0

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
18–29 років	56,9	19,2	23,9
30–55 років	68,2	10,9	20,9
56 років і більше	69,0	11,1	20,0

Україна вже втомилася від реформ, нам потрібні не зміни, а нормальне, стабільне життя

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти	Не відповіли
Грудень 2014 р.	56,6	23,5	19,7	0,3
Грудень 2015 р.	57,3	25,7	16,9	0,1
Лютий 2017 р.	57,8	22,1	20,0	0,2
Лютий 2018 р.	63,2	17,5	19,0	0,3

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
Захід	54,7	27,2	18,1
Центр	63,0	13,9	23,2
Схід	64,9	17,0	18,1
Південь	78,5	12,6	8,9

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
18–29 років	58,0	17,5	24,5
30–55 років	61,9	19,1	19,1
56 років і більше	68,8	15,6	15,6

Жодні реформи в економіці неприпустимі, якщо вони породжують безробіття

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти	Не відповіли
Грудень 2014 р.	57,8	15,2	26,9	0,2
Грудень 2015 р.	58,9	13,9	26,9	0,3
Лютий 2017 р.	57,0	13,5	29,1	0,5
Лютий 2018 р.	61,1	12,8	25,7	0,4

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
Захід	56,1	12,1	31,8
Центр	54,9	15,0	30,2
Схід	70,0	9,3	20,7
Південь	71,9	16,3	11,9

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
18–29 років	54,3	17,2	28,5
30–55 років	63,5	11,3	25,2
56 років і більше	62,9	12,3	24,8

Необхідно повсюди істотно підвищити рівень оплати праці й одночасно свідомо піти на зростання рівня безробіття

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти	Не відповіли
Грудень 2014 р.	28,0	37,6	34,2	0,3
Грудень 2015 р.	33,9	31,6	34,4	0,1
Лютий 2017 р.	25,6	35,9	38,2	0,2
Лютий 2018 р.	31,1	32,8	35,6	0,5

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
Захід	36,9	20,5	42,6
Центр	25,1	38,5	36,4
Схід	27,5	36,5	36,0
Південь	51,1	28,9	20,0

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
18–29 років	35,3	28,2	36,5
30–55 років	30,9	32,6	36,5
56 років і більше	29,3	36,3	34,4

Треба активніше розвивати фермерські господарства, а не намагатися зберегти під новими назвами ті ж колгоспи і радгоспи, які давно вже вичерпали себе

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти	Не відповіли
Грудень 2014 р.	55,9	12,0	31,9	0,1
Грудень 2015 р.	64,9	7,5	27,5	0,2
Лютий 2017 р.	60,9	9,2	29,4	0,5
Лютий 2018 р.	57,9	10,1	31,5	0,5

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
Захід	63,3	6,8	29,9
Центр	57,0	8,9	34,1
Схід	53,9	12,2	33,8
Південь	63,7	15,6	20,7

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
18–29 років	61,7	5,1	33,2
30–55 років	63,1	8,7	28,2
56 років і більше	49,9	15,2	34,9

Надалі треба підтримувати не фермерів, а передусім великі колективні господарства, бо тільки вони можуть прогодувати народ України

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти	Не відповіли
Грудень 2014 р.	18,8	41,2	39,8	0,2
Грудень 2015 р.	23,2	40,9	35,9	0,1
Лютий 2017 р.	18,4	44,0	37,4	0,2
Лютий 2018 р.	19,5	40,0	40,2	0,3

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
Захід	18,6	32,2	49,2
Центр	19,0	40,8	40,2
Схід	15,2	44,9	39,9
Південь	34,3	41,0	24,6

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
18–29 років	16,7	39,7	43,6
30–55 років	16,5	42,6	40,9
56 років і більше	25,1	37,2	37,7

Приватизація – це була казка для наївних, насправді ж одні захопили все, а інші стали рабами

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти	Не відповіли
Грудень 2014 р.	73,4	9,1	17,4	0,2
Грудень 2015 р.	67,2	9,2	23,6	0,0
Лютий 2017 р.	68,7	7,5	23,6	0,2
Лютий 2018 р.	68,9	9,3	21,6	0,2

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
Захід	62,1	6,4	31,4
Центр	60,9	14,0	25,1
Схід	84,5	3,8	11,7
Південь	71,1	12,6	16,3

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
18–29 років	57,6	13,2	29,2
30–55 років	69,8	8,1	22,1
56 років і більше	75,2	8,4	16,4

Дозвіл на продаж землі призведе до того, що її скуплять свої та іноземні багатії, а нам залишаться тільки тротуари

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти	Не відповіли
Грудень 2014 р.	67,1	11,0	21,7	0,2
Грудень 2015 р.	63,7	11,5	24,8	0,1
Лютий 2017 р.	70,9	9,6	19,4	0,2
Лютий 2018 р.	66,6	10,0	23,3	0,2

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
Захід	56,0	8,3	35,7
Центр	59,1	13,0	27,9
Схід	82,8	5,0	12,2
Південь	72,6	16,3	11,1

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
18–29 років	59,9	12,8	27,2
30–55 років	66,5	9,9	23,6
56 років і більше	71,1	8,4	20,5

Одне з найголовніших завдань влади – стимулювати людей до володіння приватною власністю, ефективно її захищати

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти	Не відповіли
Грудень 2014 р.	43,4	17,4	38,9	0,3
Грудень 2015 р.	49,3	15,2	35,4	0,2
Лютий 2017 р.	46,1	18,7	35,1	0,1
Лютий 2018 р.	40,3	15,9	43,4	0,4

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
Захід	35,5	16,6	47,9
Центр	35,2	14,8	50,0
Схід	47,5	15,7	36,7
Південь	50,4	19,3	30,4

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
18–29 років	39,2	14,1	46,7
30–55 років	44,4	14,8	40,8
56 років і більше	36,3	18,5	45,2

Потрібно не обмежувати доходи громадян, навіть найбагатших, а створювати такі умови, щоб усі могли заробляти

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти	Не відповіли
Грудень 2014 р.	65,1	14,7	19,8	0,4
Грудень 2015 р.	63,9	15,2	20,9	0,0
Лютий 2017 р.	58,5	16,0	25,1	0,4
Лютий 2018 р.	64,3	12,9	22,4	0,3

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
Захід	65,9	12,9	21,2
Центр	58,7	14,7	26,6
Схід	66,5	12,8	20,7
Південь	77,0	7,4	15,6

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
18–29 років	69,1	9,0	21,9
30–55 років	65,0	13,3	21,6
56 років і більше	61,1	14,9	24,0

Незважаючи на всі труднощі, “наїзди” податківців і рекетирів, краще самому бути власником і господарем, ніж працювати на державному або чьомусь приватному підприємстві

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти	Не відповіли
Грудень 2014 р.	37,1	17,9	44,9	0,1
Грудень 2015 р.	40,0	18,4	41,2	0,4
Лютий 2017 р.	32,8	20,2	46,5	0,4
Лютий 2018 р.	36,9	17,6	45,2	0,2

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
Захід	34,7	15,1	50,2
Центр	35,7	16,2	48,1
Схід	39,9	19,0	41,1
Південь	38,5	24,4	37,0

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
18–29 років	42,0	18,3	39,7
30–55 років	37,8	16,0	46,2
56 років і більше	32,9	19,5	47,6

Коментар

● Революція Гідності стала каталізатором зростання суспільного запиту на реформування економіки, державного управління та інших сфер суспільного життя. Однак обставини, з якими в повсякденні стикалися українці, їх вочевидь розчарувували і дезорієнтовували. Із тим, що український народ найбільше чекає і сподівається на глибокі реформи, на момент останнього опитування погоджувалося понад половину респондентів (56,5%). Проте частка згодних із таким судженням мала тенденцію до зменшення (2014 року вона становила 63,8%, а 2015-го – навіть 68,4%). Водночас простежувалася тенденція до зростання кількості тих, хто вважав: “Україна вже втомилася від реформ, нам потрібні не зміни, а нормальне, стабільне життя”. “Питома вага” прихильників цього судження зросла від 56,6% у 2014 р. до 63,2% у 2018 р. Тобто громадська думка щодо реформ була вельми суперечливою. Її суперечливість найочевидніше демонстрував Південний регіон, де виявилось найбільше і тих, хто покладав сподівання на реформи (65,9%), і тих, хто вважав, що Україна від них втомилася (78,5%). З-поміж чинників, що зумовлювали суперечливе ставлення громадян України до реформаторського курсу держави, негативну роль відігравав передусім реальний стан його здійснення. Для більшості опитаних “проголошені владою реформи так і залишилися на папері” (65,8%). Найчастіше про це заявляли мешканці Сходу (83,4%), найрідше – мешканці Заходу (50,8%).

● На економічному світогляді громадян, безперечно, позначається травматичний досвід 90-х років. Так, можна припустити, що саме під його впливом за неприпустимість жодних економічних реформ, які можуть потягти за собою безробіття, висловилися понад 60% опитаних, а на Сході та Півдні – ще більше (70% і 71,9%, відповідно). Проте нові життєві реалії все ж спричинюються до поступової зміни економічних поглядів населення. Близько третини респондентів погоджувалися з тим, що необхідно повсюди істотно підвищити рівень оплати праці, свідомо пішовши водночас на зростання рівня безробіття. І хоча частка прихильників цієї думки не була стабільною, але й кількість її противників не мала тенденції до збільшення. Причому готових лояльно ставитися до безробіття в обмін на значне підвищення оплати праці найбільше виявилось в Південному регіоні – понад 51% (на Заході – 36,9%, на Сході – 27,5%, в Центрі – 25,1%).

● Понад половину учасників опитування (57,9%) були згодні, що треба активніше розвивати фермерські господарства, а не намагатися зберегти під новими назвами ті ж колгоспи і радгоспи, які вже давно себе вичерпали. Частка прихильників розвитку фермерства залишалася фактично незмінною від 2014 р. і доволі рівномірно розподілялася в різних регіонах. Фактично незмінною залишалася й кількість респондентів (40%), не згодних з тим, що надалі треба підтримувати не фермерів, а передусім великі колективні господарства, бо, мовляв, тільки вони можуть прогодувати народ України. Частка не згодних із цим твердженням теж доволі рівномірно розподілялася в регіонах, за винятком Західного: тут їх усупереч очікуванням виявилось помітно менше – 32,2%. А на Півдні, навпаки, було виявлено в середньому вдвічі більше, ніж в інших регіонах, тих, хто висловлювався за підтримку передусім великих колективних господарств (34,3%). Але, незважаючи на ці, зрештою, не такі й істотні відмінності, загалом очевидно, що українці віддавали пріоритет розвитку фермерства. Однак з підтримкою фермерства дисонувало стабільно негативне ставлення більшості опитаних до запровадження ринку землі. Тезу антиреформатських сил “Дозвіл на продаж землі призведе до того, що її скуплять багатії, а нам залишаться тільки тротуари” поділяли понад дві третини респондентів (під час останнього опитування 66,6%). Найчастіше вона користувалася підтримкою у мешканців Сходу (82,8%) та людей старшого віку (71,1%).

● Травматичний досвід 90-х років особливо дається взнаки у ставленні громадян України до приватизації. Майже 70% респондентів вважали: “Приватизація – це була казка для наївних, насправді ж одні захопили все, а інші стали рабами”. Найчастіше така, сказати б екстремальна, думка побутувала на Сході (84,5%) та серед найстарших за віком осіб (75,2%). Утім, на тлі негативного ставлення до пережитих українським суспільством ексцесів приватизації у громадській думці окреслилися й інші тенденції. Понад 40% опитаних вбачали одне з найголовніших завдань влади у стимулюванні людей до володіння приватною власністю та ефективному її захисті. У Південному та Східному регіонах таку думку поділяв кожен другий респондент, у Західному і Центральному – кожен третій, а кількість тих, хто був з нею не згоден, у жодному з регіонів не сягала вище 20% (решті опитаних було важко визначитися щодо цього питання). Перевищила третину (36,9%) частка опитаних, які дотримуються думки, що, незважаючи на всі труднощі, “наїзди” податківців та рекетирів, краще самому бути власником і господарем, ніж працювати на державному або чиємусь приватному підприємстві. Не хотіли бути приватними підприємцями вдвічі менше респондентів (17,6%), лише на Півдні їх виявилось трохи більше (24,4%). При цьому привабливість приватного підприємництва зростала зі зменшенням віку опитаних.

● Прогресивну тенденцію відображає також позиція респондентів щодо судження “Потрібно не обмежувати доходи громадян, навіть найбагатших, а створювати такі умови, щоб усі могли заробляти”. Частка згодних із цим

судженням стабільно переважала частку незгодних від 2014 р. На момент останнього опитування їх співвідношення становило 64,3% і 12,9%, відповідно. Найбільше приваблювало згадане судження мешканців Південного регіону (77%) та молодь 18–29 років (69,1%).

- Не заперечуючи перелічених позитивних тенденцій, слід зауважити, однак, що протягом 2014–2018 рр. громадська думка з приводу більшості суджень економічного змісту не мала вираженої ні позитивної, ні негативної динаміки. На наш погляд, цей факт правомірно розглядати як опосередковане свідчення відсутності суттєвих зрушень у реалізації в державі економічних реформ.

3.4. Ставлення до влади та її дій, протестні настрої

Яких би економічних успіхів не досягла влада, я її нізащо не підтримуватиму, якщо вона діятиме недемократично

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти	Не відповіли
Грудень 2014 р.	50,8	12,6	36,4	0,2
Грудень 2015 р.	51,9	14,0	33,8	0,3
Лютий 2017 р.	38,8	19,9	41,1	0,2
Лютий 2018 р.	32,9	19,2	47,3	0,7

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
Захід	35,5	11,3	53,2
Центр	33,3	19,0	47,6
Схід	29,7	25,9	44,3
Південь	36,2	19,2	44,6

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
18–29 років	34,8	17,6	47,7
30–55 років	33,8	17,8	48,4
56 років і більше	31,1	22,4	46,5

Якщо в нашій країні утвердиться сильна й рішуча влада, яка наведе порядок нехай і ціною обмеження демократії, я її цілком підтримаю

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти	Не відповіли
Лютий 2017 р.	48,3	21,3	30,1	0,2
Лютий 2018 р.	49,0	15,6	35,2	0,2

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
Захід	39,8	14,3	45,9
Центр	48,8	15,0	36,2
Схід	50,1	17,2	32,7
Південь	65,9	16,3	17,8

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
18–29 років	45,3	17,6	37,1
30–55 років	45,0	17,4	37,5
56 років і більше	56,7	12,0	31,3

Відтоді, як президентом став Петро Порошенко, почала відновлюватися довіра народу до влади

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти	Не відповіли
Грудень 2014 р.	20,8	45,4	33,8	0,1
Грудень 2015 р.	13,0	61,4	25,6	0,1
Лютий 2017 р.	6,2	72,4	21,3	0,1
Лютий 2018 р.	7,1	69,9	22,8	0,2

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
Захід	7,9	62,3	29,8
Центр	9,5	62,6	27,9
Схід	2,6	83,4	14,0
Південь	8,9	76,3	14,8

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
18–29 років	8,6	62,3	29,2
30–55 років	6,8	73,0	20,3
56 років і більше	6,7	70,9	22,4

Не покаравши нікого із злочинців у погонах і без погонів, президент Порошенко тим самим узяв на себе всю відповідальність за поразки українського війська на Донбасі

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти	Не відповіли
Жовтень 2014 р.	58,2	14,6	26,7	0,4
Грудень 2014 р.	56,8	14,0	29,1	0,1
Грудень 2015 р.	60,5	10,5	28,9	0,1
Лютий 2017 р.	58,1	13,2	28,6	0,2
Лютий 2018 р.	54,6	10,5	34,6	0,3

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
Захід	56,9	9,0	34,1
Центр	48,5	13,3	38,3
Схід	61,1	5,3	33,6
Південь	55,6	17,8	26,7

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
18–29 років	47,3	13,3	39,5
30–55 років	55,6	10,5	33,9
56 років і більше	58,3	8,9	32,9

В Україні не знайшлося гідних керівників, здатних очолити державу і відстоювати її справжні інтереси

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти	Не відповіли
Грудень 2014 р.	44,0	26,8	29,0	0,3
Грудень 2015 р.	58,2	18,6	23,1	0,1
Лютий 2017 р.	65,9	15,6	18,4	0,2
Лютий 2018 р.	66,5	13,2	20,1	0,2

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
Захід	61,7	9,4	28,9
Центр	58,4	16,7	24,9
Схід	80,5	10,8	8,7
Південь	68,9	15,6	15,6

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
18–29 років	61,9	14,0	24,1
30–55 років	65,7	14,1	20,3
56 років і більше	70,7	11,8	17,5

Усім зрозуміло: чинна Верховна Рада недієздатна, отже, її слід невідкладно розпустити і провести дострокові парламентські вибори

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти	Не відповіли
Лютий 2017 р.	59,6	12,1	27,8	0,5
Лютий 2018 р.	57,9	12,5	28,9	0,7

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
Захід	47,5	17,4	35,1
Центр	47,9	16,0	36,1
Схід	75,5	4,1	20,4
Південь	71,1	13,3	15,6

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
18–29 років	46,9	18,5	34,6
30–55 років	60,6	10,4	29,1
56 років і більше	62,5	11,8	25,7

Залучаючи до роботи в державних структурах іноземців, влада визнає тим самим власне безсилля

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти	Не відповіли
Грудень 2014 р.	39,9	32,2	27,6	0,3
Грудень 2015 р.	50,8	27,8	21,3	0,1
Лютий 2017 р.	54,9	20,5	24,2	0,4
Лютий 2018 р.	56,1	18,9	24,8	0,2

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
Захід	37,2	22,6	40,2
Центр	46,6	24,3	29,1
Схід	79,6	9,3	11,1
Південь	67,4	17,8	14,8

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
18–29 років	45,1	25,7	29,2
30–55 років	57,4	18,6	24,0
56 років і більше	61,7	15,2	23,1

Сьогодні слід утримуватись від будь-яких виступів проти влади, адже вони послаблюють Україну перед лицем російського агресора

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти	Не відповіли
Грудень 2014 р.	35,4	33,5	30,8	0,3
Грудень 2015 р.	29,8	42,1	28,1	0,0
Лютий 2017 р.	19,7	44,1	35,6	0,6
Лютий 2018 р.	20,9	49,1	29,6	0,5

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
Захід	21,7	38,8	39,5
Центр	21,0	43,4	35,6
Схід	14,0	67,1	19,0
Південь	37,0	45,2	17,8

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
18–29 років	19,9	45,7	34,4
30–55 років	20,8	49,2	30,0
56 років і більше	21,9	51,7	26,4

Доведений до відчаю народ має сьогодні моральне право на будь-які акції протесту, ні в кого не питаючи на них дозволу

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти	Не відповіли
Грудень 2014 р.	61,4	13,0	25,4	0,1
Грудень 2015 р.	56,6	19,8	23,3	0,4
Лютий 2017 р.	60,2	14,2	25,1	0,5
Лютий 2018 р.	57,7	14,8	27,1	0,4

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
Захід	54,0	15,2	30,8
Центр	48,9	17,3	33,8
Схід	71,1	9,0	19,8
Південь	63,0	20,7	16,3

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
18–29 років	50,2	16,3	33,5
30–55 років	59,5	14,5	26,0
56 років і більше	60,7	14,5	24,8

Нині масові виступи протесту – це єдиний спосіб домогтися змін на краще

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти	Не відповіли
Грудень 2014 р.	40,4	25,1	34,2	0,3
Грудень 2015 р.	39,0	28,6	32,3	0,1
Лютий 2017 р.	36,2	24,0	39,5	0,3
Лютий 2018 р.	34,1	25,4	40,1	0,4

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
Захід	35,7	18,8	45,5
Центр	31,4	28,1	40,5
Схід	34,1	25,7	40,2
Південь	41,5	29,6	28,9

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
18–29 років	30,4	30,0	39,7
30–55 років	34,1	26,1	39,8
56 років і більше	36,8	22,0	41,2

**Давно настав час піднімати народ на боротьбу проти влади,
яка неспроможна керувати країною**

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти	Не відповіли
Грудень 2014 р.	33,6	29,3	37,0	0,2
Грудень 2015 р.	43,1	23,8	33,0	0,2
Лютий 2017 р.	38,3	23,1	38,4	0,2
Лютий 2018 р.	43,5	18,9	37,4	0,2

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
Захід	46,4	15,0	38,6
Центр	36,4	24,1	39,5
Схід	45,8	14,6	39,7
Південь	57,0	20,0	23,0

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
18–29 років	36,2	19,1	44,7
30–55 років	43,9	21,6	34,5
56 років і більше	47,8	15,4	36,8

**На жаль, ні перший Майдан, ні другий не досягли своїх цілей – потрібен
третій Майдан, який остаточно зруйнує корумповану систему влади**

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти	Не відповіли
Грудень 2014 р.	34,3	28,6	37,0	0,2
Грудень 2015 р.	32,4	30,5	36,7	0,4
Лютий 2017 р.	30,4	35,0	34,1	0,5
Лютий 2018 р.	26,2	39,5	34,1	0,2

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
Захід	28,3	29,4	42,3
Центр	24,2	34,2	41,6
Схід	25,9	46,6	27,4
Південь	29,6	60,0	10,4

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
18–29 років	25,3	43,2	31,5
30–55 років	25,0	38,7	36,3
56 років і більше	28,4	38,5	33,2

Масові виступи протесту не мають сенсу – їхніми плодами користуються лише політики та олігархи

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти	Не відповіли
Грудень 2014 р.	41,9	25,9	32,1	0,1
Грудень 2015 р.	48,6	24,4	27,0	0,0
Лютий 2017 р.	52,3	22,4	25,2	0,1
Лютий 2018 р.	49,9	21,2	28,5	0,4

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
Захід	47,9	15,5	36,6
Центр	47,8	20,0	32,2
Схід	51,9	25,9	22,2
Південь	57,8	25,2	17,0

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на)	Не згоден(-на)	Важко відповісти
18–29 років	49,4	21,0	29,6
30–55 років	50,2	21,8	28,0
56 років і більше	50,5	20,8	28,7

Коментар

• Одним з головних меседжів Революції Гідності була відданість демократичним цінностям, яку демонстрували українці в боротьбі проти злочинної влади. Тож природно, що у 2014–2015 рр. кількість респондентів, котрі погоджувалися із судженням “Яких би економічних успіхів не досягла влада, я її нізащо не підтримуватиму, якщо вона діятиме недемократично”, становила понад половину. Проте в подальшому частка його прихильників почала стрімко зменшуватися: 2017 р. – 38,8%, 2018 р. – 32,9%. Українське суспільство знову охопили характерні для посттоталітарної свідомості настрої ностальгії за “сильною рукою”. Ці настрої відбиває судження “Якщо в нашій країні утвердиться сильна й рішуча влада, яка наведе порядок нехай і ціною обмеження демократії, я її цілком підтримаю”. Із ним погоджувалася майже половина опитаних (49%); тих, хто категорично не сприймає недемократичні дії

влади, залишилося 15,6%; вагалися з відповіддю 35,2%. Прихильників сильної й рішучої влади, яка наведе порядок ціною обмеження демократії, було найбільше в Південному регіоні (65,9%), найменше – в Західному (39,8%). Більше їх, ніж по вибірці загалом, траплялося також серед респондентів віком 56 років і старше (56,7%).

- Притлумлення демократичних пріоритетів громадської думки відбувалося в міру розчарування суспільства діями керівництва держави, що прийшло до влади після Революції Гідності. У грудні 2014 р. кожен п'ятий з опитаних (20,8%) ще вважав, що відтоді, як президентом став Петро Порошенко, почала відновлюватися довіра народу до влади. Проте в лютому 2018 р. частка таких оптимістів зменшилася втричі (7,1%). Особливо обурювала громадян України безкарність високопосадовців. У цьому плані показовим є стабільно високий рівень згоди опитаних з тезою про те, що не покаравши нікого із злочинців у погонах і без погонів, президент Порошенко тим самим узяв на себе всю відповідальність за поразки українського війська на Донбасі. Протягом 2014–2018 рр. цю тезу поділяли понад 50, а інколи й понад 60% респондентів. Її прихильники домінували в усіх регіонах (Захід – 56,9%, Центр – 48,5%, Схід – 61,1%, Південь – 55,6%), а їхні опоненти становили абсолютну меншість (Захід – 9%, Центр – 13,3%, Схід – 5,3%, Південь – 17,8%). Як наслідок, громадська думка дедалі більше схилилася до висновку, що в Україні не знайшлося гідних керівників, здатних очолити державу і відстоювати її справжні інтереси. “Питома вага” переконаних у цьому зросла від 44% у 2014 р. до 66,5% у 2018 р. Найбільшого поширення таке переконання набуло у Східному регіоні (80,5%) та серед найстарших за віком респондентів (70,7%).

- Наростало в суспільстві також невдоволення обраним після Революції Гідності парламентом. Уже на початку 2017 р. переважна більшість опитаних (59,6%) вважала, що чинна Верховна Рада недієздатна, отже, її слід невідкладно розпустити і провести дострокові парламентські вибори. Не погоджувалися з таким вироком парламентові лише 12,1% респондентів. У подальшому це співвідношення прихильників і противників дострокових парламентських виборів істотно не змінювалося. Найчастіше заявляли про потребу дострокового розпуску Верховної Ради мешканці Півдня та Сходу (71,7% і 75,5%, відповідно).

- Як свідчення безсилля чинної влади сприймали громадяни, причому дедалі більше, залучення до роботи в державних структурах іноземців. Якщо у 2014 р. частка тих, хто вбачав у цьому безсилля влади, становила близько 40%, то у 2018 р. – понад 56%. Відповідно частка респондентів з прихильним ставленням до іноземців на державних посадах зменшилася з 32,2% до 18,9%. Найчастіше вбачалося безсилля влади у призначенні іноземців на державні посади на Півдні та Сході (67,4% і 79,6%, відповідно), рідше – у Центрі та на Заході (46,6% і 37,2%, відповідно). Але це не означає, що в Західному регіоні сформувалася позитивна громадська думка щодо іноземців, наділених

владними повноваженнями, адже тут на момент останнього опитування переважали невизначені відповіді (40,2%).

- Невдоволення громадян чинною владою спричинювалося до збереження в суспільстві протестних настроїв, укорінення протестної ідеології. Втрачало популярність мало не сакралізоване в інформаційному просторі гасло, згідно з яким у складних умовах війни, слід утримуватись від будь-яких виступів проти влади, оскільки вони послаблюють Україну перед лицем російського агресора. У 2014 р. тих, хто його підтримує і не підтримує, було приблизно порівну (35,4% і 33,5%, відповідно), у 2018 р. другі значно переважили перших (49,1% і 20,9%, відповідно). Найбільший спротив викликало це гасло на Сході (67,1%).

- Істотно не зменшувалося й тих, хто вважає: доведений до відчаю народ має моральне право на будь-які акції протесту, ні в кого не питаючи на них дозволу (на момент останнього опитування – 57,7%). Хвилеподібно зростала частка згодних із судженням “Давно настав час піднімати народ на боротьбу проти влади, яка неспроможна керувати країною”: 2014 р. – 33,6%; 2015 р. – 43,1%; 2017 р. – 38,3%; 2018 р. – 43,5%. Проте водночас посилювалося й розчарування пересічних українців у масових виступах проти влади. Якщо 2014 року в тому, що масові виступи протесту не мають сенсу, оскільки їхніми плодами користуються лише політикани та олігархи, були переконані 41,9% респондентів, то 2018 року кількість згодних із такою думкою зросла майже до 50%. Поменшало також переконаних у тому, що нині масові виступи протесту – це єдиний спосіб домогтися змін на краще: від 40,4% у 2014 р. до 34,1% у 2018 р. Тобто в означений період громадська думка стосовно доцільності протестних виступів проти влади розвивалася в протилежних напрямках, що суперечили один одному. Це яскраво простежується на прикладі окремих регіонів. Так, на Півдні понад 57% опитаних погоджувалися водночас із тим, що давно настав час піднімати народ на боротьбу проти влади, і з тим, що масові виступи протесту не мають сенсу. Майже однаковою виявилася кількість прихильників обох точок зору і в Західному регіоні (46,4% і 47,9%, відповідно). Така суперечливість громадської думки стала психологічним підґрунтям того квазілояльного ставлення громадян до чинної на той час влади, яке унеможливило масові виступи проти неї попри невдоволення її діями.

- На тлі різновекторності думок громадян щодо протестного способу реагування на дії непопулярної влади слід розглядати і, здавалось би, невмотивоване убунання в українському суспільстві рівня підтримки ідеї “третього Майдану”, котру деякі гарячі голови почали просувати ледь не відразу після того, як сформувалися постмайданні державні інститути. У грудні 2014 р. цю ідею, що була, безперечно, згубною для воюючої країни, підтримував кожен третій респондент (34,3%). У подальші роки спостерігалася слабо виражена тенденція зменшення частки її прихильників, нарешті у 2018 р. це зменшення досягло статистично достовірного рівня – 26,2%. Проти “третього Майдану” висловилися 39,5% опитаних, вагалися з відповіддю

34,1%. При цьому звертає на себе увагу той факт, що найбільше несприйняття ідея “третього Майдану” мала якраз у тих регіонах, мешканці яких найкритичніше ставилися до постмайданного керівництва держави. На Сході її заперечували 46,6% респондентів, на Півдні – 60%. Отже, пов’язувати тенденцію депопуляризації ідеї “третього Майдану” з гіпотетичним поліпшенням ставлення бодай якоїсь частини населення до тодішньої влади не випадає. Пояснення цієї метаморфози правомірно шукати радше в наближенні президентських виборів, що давали шанс на зміну персонального складу можновладців. Тож, напевно, мають слухність ті українські політики та медійники, котрі нарекли президентські вибори 2019 р. “електоральним Майданом”.

4. ДОВІРА УКРАЇНЦІВ ДО НАЙВАЖЛИВІШИХ ДЕРЖАВНИХ ТА СУСПІЛЬНИХ ІНСТИТУТІВ

Розподіл відповідей на запитання “*Чи довіряєте Ви переліченим нижче
владним структурам і суспільним інститутам?*” (у %)

Вересень 2018 р.	Цілком довіряю	Скоріше довіряю	Скоріше не довіряю	Зовсім не довіряю	Важко відповісти
Президент України	1,8	14,3	30,2	40,1	13,5
Верховна Рада України	0,5	8,7	33,3	47,7	9,9
Кабінет Міністрів (Уряд) України	0,7	12,4	30,6	43,7	12,7
Конституційний суд України	1,3	15,2	26,0	35,9	21,7
Верховний суд України	1,9	15,7	24,6	35,4	22,3
місцеві суди (обласні, міські, районні)	1,5	10,7	31,1	37,1	19,6
Генеральна прокуратура України	1,3	12,6	26,3	41,0	18,8
Рада національної безпеки і оборони України	2,5	22,3	20,3	28,8	26,1
Центральна виборча комісія	1,3	13,8	28,8	31,1	25,0
волонтерські об'єднання	16,3	44,6	11,3	8,3	19,6
вітчизняні засоби масової інформації	6,3	26,5	30,4	20,8	16,1
громадські організації (жіночі, молодіжні і т. ін.)	10,0	36,3	14,8	8,2	30,6
Збройні сили України	14,6	41,6	12,3	15,3	16,3
Національна поліція	5,6	30,1	25,9	19,8	18,5
Національне антикорупційне бюро України	3,0	13,2	21,1	34,5	28,3
місцеві органи влади	2,5	23,6	31,7	23,0	19,1
Національний банк України	2,1	16,6	24,7	38,7	17,8
політичні партії	0,8	5,3	30,5	45,5	17,9
профспілки	3,3	22,5	23,3	21,5	29,5
система освіти	7,6	39,6	17,6	11,6	23,6
Служба безпеки України	4,9	27,9	19,2	23,4	24,5
Спеціалізована антикорупційна прокуратура	4,3	11,8	20,9	30,9	32,1
церква	15,4	33,8	12,5	13,6	24,6

*Динаміка показників довіри/недовіри громадян до найважливіших
державних та суспільних інститутів*

	Показник довіри (цілком довіряю + скоріше довіряю), у %		Показник недовіри (скоріше не довіряю + зовсім не довіряю), у %		Підсумковий показник балансу довіри/недовіри	
	2015 р.	2018 р.	2015 р.	2018 р.	2015 р.	2018 р.
волонтерські об'єднання	66,0	60,9	19,5	19,6	+46,5	+41,3
Збройні сили України	60,3	56,2	26,1	27,6	+34,2	+28,6
громадські організації (жіночі, молодіжні і т. ін.)	49,9	46,3	22,5	23,0	+27,4	+23,3
церква	61,2	49,2	22,0	26,1	+39,2	+23,1
система освіти	48,0	47,2	31,6	29,2	+16,4	+18,0
Служба безпеки України	33,4	32,8	44,7	42,6	-11,3	-9,8
Національна поліція	41,5	35,7	25,6	45,7	+15,9	-10,0
вітчизняні засоби масової інформації	48,7	32,8	34,0	51,2	+14,7	-18,4
профспілки	28,7	25,8	43,6	44,8	-14,9	-19,0
Рада національної безпеки і оборони України	28,0	24,8	45,5	49,1	-17,5	-24,3
місцеві органи влади	28,8	26,1	57,8	54,7	-29,0	-28,6
Спеціалізована антикорупційна прокуратура	не було у списку	16,1	не було у списку	51,8	не було у списку	-35,7
Національне антикорупційне бюро України	не було у списку	16,2	не було у списку	55,6	не було у списку	-39,4
Верховний суд України	17,2	17,6	62,6	60,0	-45,4	-42,4
Національний банк України	17,3	18,7	61,2	63,4	-43,9	-44,7
Центральна виборча комісія	26,9	15,1	51,1	59,9	-24,2	-44,8
Конституційний суд України	19,3	16,5	61,1	61,9	-41,8	-45,4
Генеральна прокуратура України	15,5	13,9	68,4	67,3	-52,9	-53,4
Президент України	37,8	16,1	49,0	70,3	-11,2	-54,2
місцеві суди (обласні, міські, районні)	13,4	12,2	71,7	68,2	-58,3	-56,0
Кабінет Міністрів (Уряд) України	19,5	13,1	69,2	74,3	-49,7	-61,2
політичні партії	13,2	6,1	69,9	76,0	-56,7	-69,9
Верховна Рада України	19,1	9,2	71,2	81,0	-52,1	-71,8

Примітка. Підсумковий показник балансу довіри/недовіри обчислюється так:

$$C_p = D - N,$$

де D – громадяни, які цілком довіряють та скоріше довіряють певному інституту;
 N – громадяни, які зовсім не довіряють та скоріше не довіряють
певному інституту.

Показники довіри до найважливіших державних та суспільних інститутів у регіональному розрізі (сума відповідей “цілком довіряю” та “скоріше довіряю”, на момент останнього опитування, у %)

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
Президент України	22,0	18,9	9,2	12,6
Верховна Рада України	9,8	11,1	4,7	12,6
Кабінет Міністрів (Уряд) України	14,9	17,2	6,8	11,2
Конституційний суд України	17,5	20,3	11,3	14,2
Верховний суд України	20,0	22,0	10,4	18,5
місцеві суди (обласні, міські, районні)	20,2	13,3	5,6	9,0
Генеральна прокуратура України	16,5	16,8	8,6	12,6
Рада національної безпеки і оборони України	29,9	23,7	20,8	28,9
Центральна виборча комісія	17,3	18,5	8,0	16,5
волонтерські об'єднання	67,9	59,7	55,0	65,7
вітчизняні засоби масової інформації	38,6	36,1	25,4	28,4
громадські організації (жіночі, молодіжні і т. ін.)	55,8	51,2	34,2	41,8
Збройні сили України	61,9	57,5	46,8	64,5
Національна поліція	46,8	37,1	26,1	33,6
Національне антикорупційне бюро України	23,5	19,2	10,7	5,1
місцеві органи влади	30,7	21,8	24,9	34,8
Національний банк України	26,6	19,5	9,5	23,9
політичні партії	7,9	8,3	4,1	0,7
профспілки	29,6	26,4	22,2	24,4
система освіти	46,3	48,0	45,0	51,9
Служба безпеки України	40,0	33,2	27,9	29,6
Спеціалізована антикорупційна прокуратура	24,2	19,5	9,5	4,5
церква	61,5	50,2	42,3	38,2

Показники довіри до найважливіших державних та суспільних інститутів у віковому розрізі (сума відповідей “цілком довіряю” та “скоріше довіряю”, на момент останнього опитування, у %)

	Вікові когорти		
	18-29 років	30–55 років	56 років і більше
Президент України	18,1	15,8	15,4
Верховна Рада України	9,8	7,4	11,0
Кабінет Міністрів (Уряд) України	15,0	12,1	13,2
Конституційний суд України	22,9	14,5	14,9
Верховний суд України	26,4	15,5	15,2
місцеві суди (обласні, міські, районні)	17,7	10,8	10,6
Генеральна прокуратура України	20,5	10,9	13,7
Рада національної безпеки і оборони України	29,2	24,0	23,3
Центральна виборча комісія	19,7	14,8	12,5
волонтерські об'єднання	71,1	59,0	57,2
вітчизняні засоби масової інформації	30,3	31,1	36,4
громадські організації (жіночі, молодіжні і т. ін.)	54,1	46,9	41,0
Збройні сили України	60,9	55,3	54,5
Національна поліція	42,3	32,2	36,1
Національне антикорупційне бюро України	17,7	15,5	16,1
місцеві органи влади	25,3	24,1	29,3
Національний банк України	23,7	17,1	17,8
політичні партії	7,1	6,8	4,8
профспілки	25,9	23,0	28,9
система освіти	46,6	48,1	46,6
Служба безпеки України	41,1	30,8	30,5
Спеціалізована антикорупційна прокуратура	18,5	16,4	14,2
церква	43,3	47,5	54,9

Розподіл відповідей на запитання “*Чи довіряєте Ви переліченим нижче телеканалам?*” (у %)

Вересень 2018 р.	Цілком довіряю	Скоріше довіряю	Скоріше не довіряю	Зовсім не довіряю	Важко відповісти	Не маю можли- вості дивитися передачі цього каналу
UA: Перший	5,5	20,2	16,5	18,6	18,9	20,4
1 +1	13,2	34,2	17,4	16,1	12,0	7,1
Інтер	7,7	24,0	24,0	22,4	12,1	9,9
Україна	8,0	25,4	19,8	16,8	18,4	11,6
СТБ	7,4	33,5	15,6	15,8	16,2	11,6
ICTV	7,5	30,9	17,1	12,8	18,7	12,9
5-й канал	2,6	14,4	13,2	27,6	20,5	21,7
24 канал	3,4	17,1	11,9	12,9	23,9	30,8
112 Україна	4,0	21,5	13,1	13,7	18,4	29,2
ZIK	3,9	14,3	9,0	7,7	21,9	43,1
Прямий канал	1,3	11,0	9,0	9,4	24,8	44,6
NewsOne	2,7	14,6	9,2	11,2	20,2	42,0

*Динаміка показників довіри/недовіри громадян
до найбільш відомих в Україні телеканалів*

	Показник довіри (цілком довіряю + скоріше довіряю), у %		Показник недовіри (скоріше не довіряю + зовсім не довіряю), у %		Підсумковий показник балансу довіри/недовіри	
	2015 р.	2018 р.	2015 р.	2018 р.	2015 р.	2018 р.
1 +1	57,5	47,4	26,5	33,5	+29,7	+12,9
СТБ	50,2	40,9	24,0	31,4	+24,5	+8,4
ICTV	54,2	38,4	22,4	29,9	+29,3	+7,4
ZIK	не було у списку	18,2	не було у списку	16,7	не було у списку	+0,9
112 Україна	42,7	25,5	12,2	26,8	+21,1	-0,9
NewsOne	не було у списку	17,3	не було у списку	20,4	не було у списку	-1,8
Україна	43,5	33,4	30,1	36,6	+12,2	-2,8
24 канал	40,4	20,5	10,9	24,8	+20,6	-3,0
Прямий канал	не було у списку	12,3	не було у списку	18,4	не було у списку	-3,4
UA: Перший / УТ-1*	41,9	25,7	24,3	35,1	+15,2	-7,5
Інтер	47,5	31,7	34,2	46,4	+12,7	-13,2
5-й канал	39,8	17,0	30,5	40,8	+8,2	-18,6
НТВ (НТВ-Мир)	6,7	не було у списку	24,6	не було у списку	-7,2	не було у списку
РТР (РТР-Планета)	6,4	не було у списку	25,4	не було у списку	-7,5	не було у списку
Перший канал (російський)	5,3	не було у списку	28,8	не було у списку	-9,8	не було у списку

Примітка. Підсумковий показник балансу довіри–недовіри обчислюється так:

$$C_p = \frac{(D - N) \times Z}{100},$$

- де **D** – громадяни, які цілком довіряють та скоріше довіряють телеканалу;
N – громадяни, які зовсім не довіряють та скоріше не довіряють телеканалу;
Z – громадяни, які мають можливість дивитися передачі телеканалу.

* У 2015 р. – Перший національний (УТ-1).

*Показник довіри до найбільш відомих телеканалів
у регіональному розрізі (сума відповідей “цілком довіряю”
та “скоріше довіряю”, на момент останнього опитування, у %)*

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
UA:Перший	26,9	34,1	19,1	10,7
1 +1	54,5	57,1	31,7	39,9
Інтер	21,3	33,3	34,0	41,4
Україна	31,8	39,1	28,0	30,1
СТБ	46,7	45,5	29,0	43,3
ICTV	42,3	43,0	28,4	39,9
5-й канал	23,1	21,2	12,5	1,5
24 канал	27,2	23,5	17,3	4,6
112 Україна	24,6	24,6	30,7	18,0
ZIK	28,7	15,3	17,9	7,5
Прямий канал	8,2	15,1	13,1	9,1
NewsOne	9,7	16,4	23,5	19,5

*Показник довіри до найбільш відомих телеканалів
у віковому розрізі (сума відповідей “цілком довіряю” та “скоріше довіряю”,
на момент останнього опитування, у %)*

	Вікові когорти		
	18-29 років	30–55 років	56 років і більше
UA:Перший	18,4	22,3	34,3
1 +1	50,2	45,3	48,6
Інтер	27,9	23,7	44,2
Україна	33,1	28,3	39,8
СТБ	42,7	37,7	43,9
ICTV	45,5	36,1	37,1
5-й канал	16,3	15,9	18,8
24 канал	17,5	19,4	23,8
112 Україна	20,3	23,6	31,3
ZIK	15,9	17,6	20,3
Прямий канал	12,4	12,3	12,3
NewsOne	13,9	16,5	20,2

Коментар

● Найбільшою довірою в українському суспільстві на момент останнього опитування користувалися волонтерські об'єднання (баланс довіри/недовіри перебував на рівні +41,3), Збройні сили України (+28,6), громадські організації (+23,3), церква (+23,1) та система освіти (+18). При цьому порівняно з 2015 р. незначний приріст у балансі довіри/недовіри спостерігався тільки у вітчизняної системи освіти. Решта із топ-п'ятірки лідерів суспільної довіри протягом 2016–2018 рр. зазнали за підсумковим показником більших чи менших втрат. У церкві позитивний баланс довіри/недовіри погіршився на 16,1; у Збройних сил України – на 5,6; у волонтерських об'єднань – на 5,2; у громадських організацій – на 4,1. Інакше кажучи, цим інститутам громадяни стали дещо менше довіряти, і дещо більше не довіряти. Наприклад, якщо церкві у 2015 р. тією чи іншою мірою довіряли 61,2%, а не довіряли 22% опитаних, то через три роки кількість тих, хто їй тією чи іншою мірою довіряє, зменшилася до 49,2%, а тих, хто тією чи іншою мірою не довіряє, зростає до 26,1%.

● Позбулися лідерських позицій у рейтингу суспільної довіри вітчизняні засоби масової інформації. Їхній підсумковий показник балансу довіри/недовіри знизився від +14,7 до -18,4, тобто набув виразного від'ємного значення. Не втрималася на рівні позитивного показника балансу довіри/недовіри також Національна поліція України. Цей показник, який у 2015 р. становив +15,9, знизився до -10. Звичайно, від'ємний баланс довіри/недовіри до Національної поліції ще не був таким катастрофічним, як у колишньої української міліції (-41,4). Але його негативне значення не залишає сумніву в тому, що суспільство вже не покладає на неї тих надій, які покладало відразу по її створенні.

● Обвального падіння протягом 2016–2018 рр. зазнав рейтинг довіри Президента України. Порівняно з 2015 р. частка респондентів, котрі йому тією чи іншою мірою довіряли, зменшилася від 37,8% до 16,1%, тоді як частка тих, які тією чи іншою мірою не довіряли, зростає від 49% до понад 70%. Відповідно підсумковий показник балансу довіри/недовіри “обвалився” з відносно невисокого негативного рівня (-11,2) до одного з найвищих (-54,2), що зумовило місце чинного глави держави серед аутсайдерів народної довіри і стало своєрідною прелюдією нищівної поразки на виборах 2019 року. Гірші ніж Президент України показники балансу довіри/недовіри станом на вересень 2018 р. мали лише місцеві суди (-56), Кабінет Міністрів України (-61,2), політичні партії (-69,9) та Верховна Рада України (-71,8). Причому ці показники виявляли, як правило, тенденцію до подальшого зниження.

● Інші державні та суспільні інститути теж характеризувалися від'ємними показниками балансу довіри/недовіри, що істотно не змінювались або погіршувалися. Це стосується зокрема профспілок (-19), Ради національної

безпеки і оборони України (-24,3), Національного банку України (-44,7), Конституційного суду України (-45,4), Генеральної прокуратури України (-53,4). Не стали винятком і додані до списку у 2018 р. Спеціалізована антикорупційна прокуратура (-35,7) та Національне антикорупційне бюро України (-39,4). Істотно, мало не вдвічі, погіршився показник Центральної виборчої комісії (від -24,2 у 2015 р. до -44,8 у 2018 р.).

● Простежено певні регіональні та вікові відмінності в рівні довіри громадян до тих чи тих державних та суспільних інститутів. Мешканці Заходу більшою мірою, ніж мешканці Центру, Сходу і Півдня, були схильні довіряти Президентові України, волонтерським об'єднанням, церкві, громадським організаціям, Національній поліції, Службі безпеки України, вітчизняним ЗМІ, Раді національної безпеки і оборони України, Національному банку України, Спеціалізованій антикорупційній прокуратурі, Національному антикорупційному бюро, місцевим судам та профспілкам. У Центральному регіоні більшою довірою, ніж у західних, східних та південних областях, користувалися Верховний і Конституційний суди, Центральна виборча комісія, Кабінет Міністрів та політичні партії. На Півдні більше, ніж в інших регіонах, довіряли місцевим органам влади та Верховній Раді. Найменше були схильні довіряти чи не всім державним інститутам – зокрема Президентові України, Верховній Раді, Кабінету Міністрів, місцевим судам, ЦВК, Генпрокуратурі – мешканці Сходу. Молодь віком до 30 років порівняно з представниками старших вікових когорт загалом виявляла більше довіри до різних інститутів. Зі зменшенням віку респондентів істотно зростала довіра до волонтерських об'єднань, Збройних сил України, громадських організацій, РНБОУ, СБУ, Верховного та Конституційного судів, ЦВК, місцевих судів і навіть певною мірою – до політичних партій. Збільшення ж віку респондентів тягло за собою більшу довіру до церкви та вітчизняних ЗМІ. Проте ці регіональні та вікові відмінності загалом не змінювали доволі сумної картини зростання недовіри українців до державних та суспільних інститутів. Українське суспільство знову, як і до Революції Гідності, переживало системну кризу довіри.

● Аналізуючи динаміку довіри/недовіри громадян до провідних вітчизняних телевізійних каналів, слід мати на увазі, що практично всі вони намагалися об'єктивно висвітлювати події зими 2013–2014 рр. – на відміну від часів Помаранчевої революції, у початковий період якої єдиним телевізійним каналом, що доносив до глядача правду про неї, був, як відомо, “порошенківський” 5-й канал. Об'єктивне висвітлення телебаченням подій Революції Гідності піднесло авторитет вітчизняних засобів масової інформації в цілому. Як зазначалося вище, вони мали позитивний баланс довіри/недовіри, що зафіксувало опитування 2015 року. Природно, більш чи менш позитивними були й показники балансу довіри/недовіри в усіх вітчизняних телеканалів, насамперед у каналу 1+1 та ICTV. Від'ємні показники тоді отримали лише російські телеканали (Перший, НТВ та РТР), передачі яких ще транслювалися в Україні. Проте в наступні роки провідні вітчизняні телеканали почали помітно втрачати довіру громадян. До цього призвели найрізноманітніші чинники,

серед котрих як підривні дії російської пропагандистської машини вкупі з прихованою або й не дуже промосковською орієнтацією окремих вітчизняних каналів, так і їхня провладна або, навпаки, антивладна заангажованість, участь у внутрішньополітичних розбірках, продукування так званої джинси.

- Станом на вересень 2018 р. позитивний баланс довіри/недовіри з-поміж провідних вітчизняних телеканалів зберегли лише 1+1, ICTV та СТБ. Проте і їхні показники порівняно з 2015 р. істотно знизилися: 1+1 (з +29,7 до +12,9); ICTV (з +29,3 до +7,4); СТБ (з +24,5 до +8,4). Набув від'ємних значень баланс довіри/недовіри у каналів “Україна” (-2,8), 24-го (-3) та 112-го (-0,9). Абсолютними ж “чемпіонами” за рівнем недовіри співвітчизників стали Інтер та 5-й канал, підсумкові показники яких протягом 2015–2018 рр. знизилися відповідно з +12,7 до -13,2 та з +8,2 до -18,6. Негативний або близький до нульового баланс довіри/недовіри мали і вперше включені до списку 2018 року Прямий канал (-3,4), NewsOne (-1,8) та ZIK (+0,9), передачі яких на той час не мали змоги дивитися понад 40% опитаних. Наведені дані засвідчують, що на тлі загального падіння довіри до вітчизняних телеканалів у зоні суспільної недовіри передусім опинялися, з одного боку, ті з них, яких суспільство підозрювало, і не безпідставно, в поширенні стереотипів російської пропаганди, з другого – найбезпосередніше пов'язані з чинною владою.

- Як альтернативу політичній заангажованості ЗМІ, що перебувають у державній та приватній власності, прийнято розглядати Суспільне мовлення. Тому особливо прикорм є істотне падіння довіри українців до колишнього державного телеканалу УТ-1, який, набувши статусу суспільного мовника і відповідно нової назви – «UA:Перший», не лише не поліпшив, а й значно погіршив свій баланс довіри/недовіри. Підсумковий показник каналу порівняно з 2015 р. знизився з +15,2 до -7,5, що відповідає збільшенню частки респондентів, які йому не довіряють, з 24,3% до 35,1% і зменшенню кількості тих, хто довіряє, із 41,9% до 25,7%. Безперечно, причини негативної динаміки рівня довіри громадян до каналу UA:Перший потребують спеціального вивчення. Але неспростовним фактом є те, що наразі він іще не може скласти ні гідної конкуренції, ні альтернативи провідним телевізійним каналам, власники яких сповідують різні політичні погляди, – на жаль, не завжди сумісні з національними інтересами України. Отже, керівництву Суспільного мовлення, напевне, слід боротися не лише за належне бюджетне фінансування, а й передусім за довіру глядача.

- Певний інтерес становлять регіональний та віковий розподіли рівня довіри населення до вітчизняних телеканалів. Канали 1+1, ICTV та СТБ набагато більшою довірою користувалися в Західному та Центральному регіонах, ніж у Східному та Південному. Так само, але зі значно меншими частками тих, хто довіряє, розподілявся в регіональному розрізі й рівень довіри до каналу UA:Перший, 5-го та 24-го каналів. Інтерові найменше довіряли на Заході (21,3% опитаних), більше – в Центральному та Східному регіонах (33,3% і 34%, відповідно), найбільше – в Південному (41,4%). Проте й на Півдні про

беззастережне домінування Інтера говорити не доводиться, адже і тут він лише “наздоганяв” за рівнем довіри канали СТБ (43,3%) та ICTV (39,9%). Телеканалові “Україна” порівняно більше, ніж в інших регіонах, на момент останнього опитування довіряли у Центрі (39,1%), каналам 112 Україна та NewsOne – на Сході (30,7% та 23,5%, відповідно), каналаві ZIK – на Заході (28,7%). Цікаво також, що зі збільшенням віку респондентів спостережено зростання довіри до найрізноманітніших каналів нерозважального спрямування, серед котрих UA:Перший, 24-й, 112-й, ZIK та NewsOne. Молодь віком 18–29 років частіше від представників інших вікових когорт довіряла каналаві ICTV. Особи середнього віку (30–55 років) рідше, ніж молодь і ті, кому 56 років і більше, довіряли таким з найдоступніших телеканалів, як 1+1, Інтер та Україна.

5. ГРОМАДСЬКА ДУМКА ЩОДО РЕФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ОСВІТИ ЯК ОДНОГО З ПРІОРИТЕТНИХ НАПРЯМІВ ГУМАНІТАРНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

5.1. Загальна характеристика стану вітчизняної освіти та процесу її реформування. Найрезонансніші освітні нововведення

Розподіл відповідей на запитання “Як змінився за роки державної незалежності України загальний освітній рівень населення?” (у %)

	Вересень 2014 р.	Вересень 2016 р.	Вересень 2018 р.
підвищився	21,9	18,9	22,0
не зазнав суттєвих змін	31,7	29,1	33,9
знизився	29,4	37,2	28,6
важко відповісти	13,8	12,2	11,5
мені це байдуже	3,2	2,6	3,9

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Макрорегіони			
	Західний	Централь- ний	Східний	Південний
підвищився	21,6	28,3	18,4	10,4
не зазнав суттєвих змін	36,2	29,4	39,5	30,6
знизився	22,0	25,5	31,2	46,3
важко відповісти	16,8	13,1	5,9	9,7
мені це байдуже	3,4	3,7	5,0	3,0

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
підвищився	26,6	23,2	17,6
не зазнав суттєвих змін	27,7	34,0	37,7
знизився	23,8	30,0	29,9
важко відповісти	16,8	10,5	9,5
мені це байдуже	5,1	2,4	5,3

Розподіл відповідей на запитання “Як змінилася, на Вашу думку, за роки державної незалежності України вітчизняна система освіти?” (у %)

	Вересень 2014 р.	Вересень 2016 р.	Вересень 2018 р.
зазнала кардинальних змін на краще	17,7	15,1	15,1
не зазнала суттєвих змін	32,3	27,9	34,9
зазнала змін на гірше	27,5	35,7	26,7
важко відповісти	19,6	18,3	19,7
мені це байдуже	2,8	3,0	3,6

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Макрорегіони			
	Західний	Централь- ний	Східний	Південний
зазнала кардинальних змін на краще	16,9	19,0	11,5	7,5
не зазнала суттєвих змін	37,8	29,0	39,1	38,8
зазнала змін на гірше	23,6	25,1	28,7	33,6
важко відповісти	19,1	23,5	16,0	17,2
мені це байдуже	2,6	3,5	4,7	3,0

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
зазнала кардинальних змін на краще	22,7	14,7	10,8
не зазнала суттєвих змін	33,2	37,7	32,2
зазнала змін на гірше	20,7	27,8	29,1
важко відповісти	18,8	17,6	23,1
мені це байдуже	4,7	2,2	4,8

Розподіл відповідей на запитання “Як Ви оцінюєте якість освіти, яку забезпечує сучасна українська освітня система?” (у %)

	Вересень 2015 р.	Жовтень 2016 р.	Жовтень 2017 р.	Вересень 2018 р.
висока	10,3	8,9	8,6	8,3
середня	51,5	47,5	49,4	52,8
низька	22,5	30,5	26,3	25,3
важко відповісти	12,5	10,2	12,3	9,3
мене це не цікавить	3,2	2,9	3,4	4,3

Оцінка якості освіти, яку забезпечує сучасна українська освітня система, окремими категоріями респондентів:

Вересень 2017 р.	Батьки			Педагогічні працівники		
	загалом	батьки дошкільників і молодших школярів	батьки учнів основної і старшої школи	загалом	учителі початкових класів	адміністрація шкіл та вчителі 5–11 класів
висока	8,1	8,3	7,7	13,6	15,1	11,9
середня	54,0	55,0	50,2	64,5	62,0	67,0
низька	24,8	23,2	30,0	14,3	14,4	14,2
важко відповісти	12,4	12,6	11,6	7,5	8,3	6,9
мене це не цікавить	0,8	0,8	0,5	0,1	0,3	0,0

Вересень 2018 р.	Респонденти, в сім'ях яких є учні ЗНЗ	Респонденти, в сім'ях яких є студенти ВНЗ	Учні, студенти	Працівники освіти
висока	10,4	10,0	15,7	10,2
середня	57,3	49,6	51,0	61,0
низька	22,2	28,1	21,6	22,0
важко відповісти	7,7	9,6	8,8	6,8
мені це байдуже	2,4	2,6	2,9	0,0

Довідково. Розподіл відповідей на запитання “Чи маєте Ви дітей або онуків, які є учнями закладу середньої освіти?” у 2018 р. був таким (у %):

так, маю 36,7

ні, не маю 63,3

Розподіл відповідей на запитання “Чи маєте Ви дітей або онуків, які є студентами закладу вищої освіти?” у 2018 р. був таким (у %):

так, маю 26,8

ні, не маю 73,2

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці (на момент останнього опитування):

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
висока	10,8	11,3	2,7	7,5
середня	49,8	47,5	64,5	47,8
низька	23,8	25,1	22,5	35,8
важко відповісти	11,2	11,3	5,6	7,5
мене це не цікавить	4,5	4,8	4,7	1,5

У віковому розрізі по загальнонаціональній вибірці (на момент останнього опитування):

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
висока	12,5	7,7	6,5
середня	50,8	56,4	49,2
низька	23,4	25,8	25,6
важко відповісти	7,4	7,7	12,6
мені це не цікавить	5,9	2,4	6,0

Розподіл відповідей на запитання “*Чи вважаєте Ви, що наявна система освіти забезпечує достатній рівень підготовки школярів до проходження державної підсумкової атестації?*” (у %)

Жовтень 2016 р.	По Україні в цілому		Респонденти, в сім'ях яких є учні ЗНЗ		Працівники освіти		Учні старших класів	
цілком так	7,6	35,0	9,3	36,6	11,6	64,2	18,2	55,4
скоріше так	27,4		27,3		52,6		37,2	
скоріше ні	31,0	42,3	32,4	44,4	25,9	29,2	27,4	35,1
зовсім ні	11,3		12,0		3,3		7,7	
важко відповісти	20,6		18,2		6,5		8,2	
мені це байдуже	2,2		0,8		0,0		1,2	

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
так (цілком так + скоріше так)	31,2	33,1	41,3	33,2
ні (скоріше ні + зовсім ні)	41,8	42,2	37,6	55,3
важко відповісти	25,6	21,4	19,1	11,5
мені це байдуже	1,5	3,3	2,0	0,0

У віковому розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
так (цілком так + скоріше так)	35,7	36,0	32,9
ні (скоріше ні + зовсім ні)	49,4	42,5	36,7
важко відповісти	12,7	20,6	26,5
мені це байдуже	2,2	1,0	3,9

Розподіл відповідей на запитання “*Чи є доступною, на Вашу думку, для всіх громадян України якісна освіта?*” (у %)

	Вересень 2014 р.		Вересень 2016 р.		Вересень 2018 р.	
цілком так	6,1	33,3	9,5	31,7	5,8	31,3
скоріше так, ніж ні	27,2		22,2		25,5	
скоріше ні, ніж так	33,2	60,0	34,0	58,8	36,8	58,2
зовсім ні	26,8		24,8		21,4	
важко відповісти	5,9		8,1		8,5	
мені це байдуже	0,9		1,4		2,0	

Оцінка доступності якісної освіти окремими категоріями респондентів
(на момент останнього опитування):

	Респонденти, в сім'ях яких є учні ЗНЗ		Респонденти, в сім'ях яких є студенти ВНЗ		Учні, студенти		Працівники освіти	
цілком так	5,3	30,6	6,7	30,8	10,8	35,3	13,8	41,4
скоріше так, ніж ні	25,3		24,1		24,5		27,6	
скоріше ні, ніж так	41,2	61,7	36,7	60,0	39,2	51,9	37,9	55,1
зовсім ні	20,5		23,3		12,7		17,2	
важко відповісти	7,0		8,5		9,8		3,4	
мені це байдуже	0,7		0,7		2,9		0,0	

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці (на момент останнього опитування):

	Макрорегіони			
	Західний	Централь- ний	Східний	Південний
так (цілком так + скоріше так, ніж ні)	39,8	30,7	32,7	13,4
ні (скоріше ні, ніж так + зовсім ні)	45,0	58,8	58,2	82,1
важко відповісти	13,0	8,1	7,1	4,5
мені це байдуже	2,2	2,4	2,1	0,0

У віковому розрізі по загальнонаціональній вибірці (на момент останнього опитування):

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
так (цілком так + скоріше так, ніж ні)	35,2	29,6	31,4
ні (скоріше ні, ніж так + зовсім ні)	54,7	61,5	55,7
важко відповісти	7,8	8,3	9,3
мені це байдуже	2,3	0,7	3,5

Розподіл відповідей на запитання **“Чи вважаєте Ви, що вітчизняна система освіти розвивається у правильному напрямі?”** (у %)

	Вересень 2015 р.		Жовтень 2016 р.		Жовтень 2017 р.		Вересень 2018 р.	
цілком так	11,1	45,6	8,8	36,3	6,7	35,5	8,4	36,0
скоріше так	34,5		27,5		28,8		27,6	
скоріше ні	19,0	35,5	29,2	37,9	28,8	38,8	25,4	32,5
зовсім ні	16,5		8,7		10,0		7,1	
важко відповісти	17,6		22,7		23,2		28,1	
мене це не цікавить	1,3		3,1		2,5		3,4	

Оцінка напрямку розвитку освіти окремими категоріями респондентів:

Жовтень 2017 р.	Батьки				Педагогічні працівники							
	загалом		батьки дошкільників і молодших школярів		загалом		учителі початкових класів		адміністрація шкіл та вчителі 5–11 класів			
цілком так	6,2	39,6	6,8	41,3	4,4	34,0	12,5	54,2	11,4	54,5	13,0	53,4
скоріше так	33,4		34,5		29,6		41,7		43,1		40,4	
скоріше ні	28,5	37,5	28,5	36,0	28,6	42,7	23,6	27,4	21,6	26,7	26,1	28,7
зовсім ні	9,0		7,5		14,1		3,8		5,1		2,6	
важко відповісти	22,6		22,5		22,8		18,2		18,5		17,9	
мене це не цікавить	0,3		0,3		0,5		0,1		0,3		0,0	

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці (на момент останнього опитування):

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
так (цілком так + скоріше так)	43,5	39,6	29,3	24,8
ні (скоріше ні + зовсім ні)	30,1	35,7	23,5	49,7
важко відповісти	23,8	21,0	42,1	25,6
мене це не цікавить	2,6	3,7	5,0	0,0

У віковому розрізі по загальнонаціональній вибірці (на момент останнього опитування):

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
так (цілком так + скоріше так, ніж ні)	41,6	37,1	30,8
ні (скоріше ні, ніж так + зовсім ні)	28,7	34,9	31,7
важко відповісти	25,5	26,3	32,2
мені це байдуже	4,3	1,7	5,3

Розподіл відповідей на запитання “У вересні, як завжди, розпочався навчальний рік у закладах загальної середньої, професійно-технічної та вищої освіти. Як Ви оцінюєте стан їхньої готовності до нинішнього навчального року?” (у %)

	Вересень 2013 р.		Вересень 2014 р.		Вересень 2015 р.		Вересень 2016 р.		Вересень 2017 р.		Вересень 2018 р.	
цілком позитивно	7,3	37,8	15,4	57,4	15,2	59,7	13,4	56,1	15,3	55,5	9,7	51,5
скоріше позитивно	30,5		42,0		44,5		42,7		40,2		41,8	
скоріше негативно	14,3	18,0	10,3	14,9	13,2	16,3	15,6	19,6	14,4	17,7	17,6	21,2
зовсім негативно	3,7		4,6		3,1		4,0		3,3		3,6	
мені це байдуже	11,7		5,7		5,8		5,3		5,1		5,2	
важко відповісти	32,5		22,0		18,1		19,1		21,6		22,2	

Оцінка стану підготовки закладів освіти до навчального року окремими категоріями респондентів (на момент останнього опитування):

	Респонденти, в сім'ях яких є учні або студенти		Респонденти, в сім'ях яких немає учнів і студентів		Учні, студенти		Працівники освіти	
цілком позитивно	10,6	55,4	8,1	47,9	14,7	60,8	11,9	64,4
скоріше позитивно	44,8		39,8		46,1		52,5	
скоріше негативно	19,6	23,5	14,3	17,1	17,6	20,5	28,8	28,8
зовсім негативно	3,9		2,8		2,9		0,0	
мені це байдуже	2,9		7,9		2,9		0,0	
важко відповісти	18,2		27,1		15,7		6,8	

Довідково. Розподіл відповідей на запитання “Чи є у Вашій сім'ї (в сім'ях Ваших батьків чи дітей) учні та/або студенти?” був таким (у %):

	Вересень 2014 р.	Вересень 2015 р.	Вересень 2016 р.	Вересень 2017 р.	Вересень 2018 р.
так, є	60,3	59,6	55,3	53,6	49,3
ні, немає	34,3	38,4	44,7	46,4	50,7
я сам(-а) студент(-ка), учень(-иця)	5,4	не було у списку	не було у списку	не було у списку	не було у списку

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці (на момент останнього опитування):

	Позитивна оцінка (цілком позитивно + скоріше позитивно)	Негативна оцінка (скоріше негативно + цілком негативно)	Мені це байдуже	Важко відповісти
Захід	49,8	28,3	4,1	17,8
Центр	46,0	24,9	4,1	25,1
Схід	60,0	9,5	8,0	22,5
Південь	51,4	23,9	4,5	20,1

У віковому розрізі по загальнонаціональній вибірці (на момент останнього опитування):

	Позитивна оцінка (цілком позитивно + скоріше позитивно)	Негативна оцінка (скоріше негативно + цілком негативно)	Мені це байдуже	Важко відповісти
18–29 років	59,4	17,2	5,9	17,6
30–55 років	53,8	25,4	3,8	16,8
56 років і більше	43,0	17,9	6,8	32,4

Розподіл відповідей на запитання “Чи довіряєте Ви Міністерству освіти і науки України?” (у %)

	Жовтень 2016 р.		Жовтень 2017 р.		Вересень 2018 р.	
цілком довіряю	8,0	33,3	3,5	32,8	4,8	31,8
скоріше довіряю	25,3		29,3		27,0	
скоріше не довіряю	28,6	42,5	25,6	34,0	28,8	39,8
зовсім не довіряю	13,9		8,4		11,1	
важко відповісти	24,3		33,2		28,3	

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці (на момент останнього опитування):

	Макрорегіони			
	Західний	Централь- ний	Східний	Південний
довіряю (цілком довіряю + скоріше довіряю)	31,7	29,4	38,9	22,3
не довіряю (скоріше не довіряю + зовсім не довіряю)	39,6	43,3	33,5	44,8
важко відповісти	28,7	27,3	27,6	32,8

У віковому розрізі по загальнонаціональній вибірці (на момент останнього опитування):

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
довіряю (цілком довіряю + скоріше довіряю)	37,9	32,4	27,2
не довіряю (скоріше не довіряю + зовсім не довіряю)	38,2	41,9	38,0
важко відповісти	23,8	25,7	34,8

**Узагальнені показники довіри/недовіри до Міністерства освіти
і науки України**

	Показник довіри (цілком довіряю + скоріше довіряю), у %	Показник недовіри (скоріше не довіряю + зовсім не довіряю), у %	Підсумковий показник балансу довіри/недовіри
по загальнонаціональній вибірці			
<i>жовтень 2016 р.</i>	33,3	42,5	-9,2
<i>жовтень 2017 р.</i>	32,8	34,0	-1,2
<i>вересень 2018 р.</i>	31,8	39,8	-8,0
серед педагогічних працівників			
<i>жовтень 2016 р.</i>	58,3	27,5	+30,8
<i>жовтень 2017 р.</i>	59,6	23,0	+36,6
<i>вересень 2018 р.</i>	39,0	44,1	-5,1
серед батьків			
<i>жовтень 2017 р.</i>	38,8	31,8	+7,0
<i>вересень 2018 р.</i>	33,7	39,4	-5,7

Примітка. Підсумковий показник балансу довіри/недовіри обчислюється так:

$$C_p = D - N,$$

де *D* – громадяни, які цілком довіряють та скоріше довіряють владній структурі чи суспільному інституту;

N – громадяни, які зовсім не довіряють та скоріше не довіряють владній структурі чи суспільному інституту.

Розподіл відповідей на запитання *“Чи довіряєте Ви нинішньому міністру освіти і науки України?”* (у %)

	Вересень 2014 р.		Вересень 2015 р.		Жовтень 2016 р.		Жовтень 2017 р.		Вересень 2018 р.	
цілком довіряю	4,6	27,4	4,7	30,2	7,4	34,7	4,7	29,4	5,5	25,8
скоріше довіряю	22,8		25,5		27,3		24,7		20,3	
скоріше не довіряю	8,6	13,2	16,9	27,6	13,9	19,2	18,0	24,6	21,9	31,8
зовсім не довіряю	4,6		10,7		5,3		6,6		8,9	
важко відповісти	29,4		25,3		25,5		35,4		24,6	
не чув про такого (таку)	30,1		17,0		20,6		10,7		18,8	

Примітка. У 2014–2015 рр. у формулюванні запитання вказувалося прізвище С. Квіта, у 2016–2018 рр. – прізвище Л. Гриневич

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці (на момент останнього опитування):

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
довіряю (цілком довіряю + скоріше довіряю)	28,6	23,1	31,9	13,4
не довіряю (скоріше не довіряю + зовсім не довіряю)	31,2	33,8	28,7	25,4
важко відповісти	20,4	28,1	23,4	23,9
не чув про таку	19,7	15,0	16,0	37,3

У віковому розрізі по загальнонаціональній вибірці (на момент останнього опитування):

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
довіряю (цілком довіряю + скоріше довіряю)	32,4	26,0	21,1
не довіряю (скоріше не довіряю + зовсім не довіряю)	27,0	33,9	29,2
важко відповісти	19,9	26,7	24,6
не чув про таку	20,7	13,4	25,1

*Узагальнені показники довіри/недовіри до міністра освіти
і науки України*

	Показник довіри (цілком довіряю + скоріше довіряю), у %	Показник недовіри (скоріше не довіряю + зовсім не довіряю), у %	Ступінь відомості, у %	Підсумковий показник балансу довіри/недовіри
по загальнонаціональній вибірці				
<i>вересень 2014 р.</i>	27,4	13,2	69,9	+9,9
<i>вересень 2015 р.</i>	30,2	27,6	83,0	+2,2
<i>жовтень 2016 р.</i>	34,7	19,2	79,4	+12,3
<i>жовтень 2017 р.</i>	29,4	24,6	89,3	+4,3
<i>вересень 2018 р.</i>	25,8	31,8	81,2	-4,9
серед педагогічних працівників				
<i>вересень 2014 р.</i>	50,0	11,1	88,9	+34,6
<i>вересень 2015 р.</i>	28,0	44,0	94,0	-15,0
<i>жовтень 2016 р.</i>	62,1	17,0	99,7	+45,0
<i>жовтень 2017 р.</i>	56,9	21,6	100,0	+35,3
<i>вересень 2018 р.</i>	33,9	40,7	94,9	-6,5
серед батьків				
<i>вересень 2014 р.</i>	30,0	13,4	74,7	+12,4
<i>вересень 2015 р.</i>	32,8	26,6	84,0	+5,2
<i>жовтень 2017 р.</i>	35,3	21,4	91,1	+12,7
<i>вересень 2018 р.</i>	26,5	32,4	84,3	-5,0

Примітка. Підсумковий показник балансу довіри/недовіри обчислюється так:

$$C_p = \frac{(D - N) \times Z}{100},$$

де **D** – громадяни, які цілком довіряють та скоріше довіряють міністрові;
N – громадяни, які зовсім не довіряють та скоріше не довіряють міністрові;
Z – громадяни, які знають міністра.

Розподіл відповідей на запитання “*Чи вважаєте Ви, що вітчизняна освіта потребує реформування?*” (у %)

	Жовтень 2016 р.		Жовтень 2017 р.		Вересень 2018 р.	
цілком так	35,4	75,6	33,0	75,8	27,9	71,9
скоріше так	40,2		42,8		44,0	
скоріше ні	5,6	8,3	5,3	6,6	5,8	7,7
зовсім ні	2,7		1,3		1,9	
важко відповісти	13,3		13,0		17,5	
мені це байдуже	3,0		4,4		2,9	

Оцінка потреби реформування освіти окремими категоріями респондентів:

Жовтень 2017 р.	Батьки						Педагогічні працівники					
	загалом		батьки дошкільників і молодших школярів		батьки учнів основної і старшої школи		загалом		учителі початкових класів		адміністрація шкіл та вчителі 5–11 класів	
цілком так	34,4	81,4	35,6	82,2	30,4	78,7	39,7	90,5	37,7	89,0	41,3	91,9
скоріше так	47,0		46,6		48,3		50,8		51,3		50,6	
скоріше ні	5,6	6,7	5,6	7,0	5,8	5,8	3,8	4,8	4,8	6,1	2,8	3,6
зовсім ні	1,1		1,4		0,0		1,0		1,3		0,8	
важко відповісти	10,3		9,4		13,5		4,8		5,0		4,6	
мене це не цікавить	1,5		1,4		1,9		0,0		0,0		0,0	

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці (на момент останнього опитування):

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
так (цілком так + скоріше так, ніж ні)	84,0	65,8	69,2	75,4
ні (скоріше ні, ніж так + зовсім ні)	3,3	10,4	8,0	6,0
важко відповісти	10,8	20,3	19,2	17,2
мене це не цікавить	1,9	3,5	3,6	1,5

У віковому розрізі по загальнонаціональній вибірці (на момент останнього опитування):

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
так (цілком так + скоріше так, ніж ні)	76,2	76,2	63,3
ні (скоріше ні, ніж так + зовсім ні)	6,3	8,4	7,6
важко відповісти	13,7	13,8	25,1
мене це не цікавить	3,9	1,7	4,0

Розподіл відповідей на запитання “Якщо Ви вважаєте, що вітчизняна освіта потребує реформування, то що з переліченого нижче, на Вашу думку, слід змінювати в першу (другу, третю і т. д.) чергу?” (у % серед тих, хто вважає, що вітчизняна освіта потребує реформування)

Об’єкти реформування	По Україні в цілому		Працівники освіти	
	місце в рейтингу	середній бал (від 1 до 8)	місце в рейтингу	середній бал (від 1 до 8)
дошкільна освіта	4	4,6	6	4,1
середня освіта	1	5,6	1	5,2
професійно-технічна освіта	6	4,4	8	3,9
вища освіта	5	4,5	7	4,0
підходи до забезпечення якості освіти	2	5,0	2–3	5,1
способи взаємодії (комунікації) органів управління освітою з педагогічними працівниками, батьками, громадськістю	8	3,8	5	4,3
професійний рівень і суспільний статус учителя	3	4,7	4	5,0
освітня політика в цілому, порядок ухвалення стратегічних рішень	7	4,1	2–3	5,1

Розподіл відповідей на запитання “Як Ви оцінюєте хід реформування системи освіти в Україні?” (у %)

	Жовтень 2014 р.		Вересень 2015 р.		Вересень 2016 р.		Жовтень 2017 р.		Вересень 2018 р.	
цілком позитивно	6,9	34,4	8,2	37,1	9,0	35,1	4,4	26,3	5,8	31,6
скоріше позитивно	27,5		28,9		26,1		21,9		25,8	
скоріше негативно	16,6	22,2	22,8	32,0	25,6	32,7	26,2	34,3	23,3	28,9
зовсім негативно	5,6		9,2		7,1		8,1		5,6	
важко відповісти	35,8		24,9		28,1		35,8		34,3	
мені це байдуже	7,6		6,0		4,1		3,6		5,3	

Оцінка ходу реформування освіти окремими категоріями респондентів:

Жовтень 2017 р.	Батьки						Педагогічні працівники					
	загалом		батьки дошкільників і молодших школярів		батьки учнів основної і старшої школи		загалом		учителі початкових класів		адміністрація шкіл та вчителі 5-11 класів	
цілком позитивно	5,1	31,0	5,6	32,4	3,4	26,2	12,7	54,4	13,1	52,6	11,4	55,3
скоріше позитивно	25,9		26,8		22,8		41,7		39,5		43,9	
скоріше негативно	27,1	34,2	26,9	33,5	27,7	36,4	21,1	25,1	20,7	24,5	21,8	26,1
зовсім негативно	7,1		6,6		8,7		4,0		3,8		4,3	
важко відповісти	33,7		33,1		35,9		20,5		22,7		18,5	
мене це не цікавить	1,1		1,0		1,5		0,1		0,3		0,0	

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці (на момент останнього опитування):

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
позитивно (цілком позитивно + скоріше позитивно)	41,6	34,7	24,8	17,9
негативно (скоріше негативно + зовсім негативно)	22,3	30,8	26,8	41,1
важко відповісти	29,7	30,6	41,6	37,3
мені це байдуже	6,3	3,9	6,8	3,7

У віковому розрізі по загальнонаціональній вибірці (на момент останнього опитування):

	18-29 років	30-55 років	56 років і більше
позитивно (цілком позитивно + скоріше позитивно)	42,0	32,3	23,8
негативно (скоріше негативно + зовсім негативно)	24,9	31,8	27,7
важко відповісти	27,6	33,0	40,2
мені це байдуже	5,4	2,9	8,3

Розподіл відповідей на запитання *“Із яким із двох тверджень, що наводяться нижче, Ви згодні більшою мірою?”* (у %)

Жовтень 2016 р.	По Україні в цілому	Працівники освіти	Учні старших класів
головною й вирішальною умовою успішного реформування освіти є істотне підвищення заробітної плати вчителів і викладачів	28,5	39,1	24,6
саме по собі підвищення зарплат учителів та викладачів нічого не дасть – треба кардинально змінити цілі, зміст і технології навчання	57,8	53,0	57,1
важко відповісти	13,7	7,8	18,3

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
головною й вирішальною умовою успішного реформування освіти є істотне підвищення заробітної плати вчителів і викладачів	25,2	28,2	29,8	32,7
саме по собі підвищення зарплат учителів та викладачів нічого не дасть – треба кардинально змінити цілі, зміст і технології навчання	58,8	55,2	59,5	60,2
важко відповісти	15,9	16,6	10,7	7,1

У віковому розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
головною й вирішальною умовою успішного реформування освіти є істотне підвищення заробітної плати вчителів і викладачів	26,5	28,6	29,9
саме по собі підвищення зарплат учителів та викладачів нічого не дасть – треба кардинально змінити цілі, зміст і технології навчання	61,8	59,2	52,6
важко відповісти	11,6	12,2	17,5

Розподіл відповідей на запитання *«Чи згодні Ви з таким твердженням: “Успішне реформування освіти неможливе без інвестицій у наукові дослідження, створення нових підручників і навчальних програм”?»* (у %)

жовтень 2016 р.	По Україні в цілому	Працівники освіти
згоден(-на)	74,6	87,3
не згоден(-на)	7,8	6,5
важко відповісти	17,6	6,3

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Централь- ний	Східний	Південний
згоден(-на)	77,9	69,7	76,8	79,1
не згоден(-на)	4,6	10,8	6,4	7,1
важко відповісти	17,5	19,5	16,8	13,8

У віковому розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
згоден(-на)	83,2	75,7	66,6
не згоден(-на)	5,9	7,7	9,3
важко відповісти	10,9	16,6	24,2

Розподіл відповідей на запитання “*Чи вважаєте Ви себе достатньо поінформованим(-ою) про реформи, які плануються і здійснюються сьогодні в галузі освіти?*” (у %)

	Жовтень 2016 р.		Вересень 2018 р.	
цілком так	6,3	29,5	4,8	31,3
скоріше так	23,2		26,5	
скоріше ні	38,6	59,6	36,0	51,7
зовсім ні	21,0		15,7	
важко відповісти	7,9		10,7	
мене це не цікавить	3,0		6,4	

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Макрорегіони			
	Західний	Централь- ний	Східний	Південний
так (цілком так + скоріше так)	36,8	32,7	31,9	14,1
ні (скоріше ні + зовсім ні)	44,2	51,7	51,4	67,2
важко відповісти	10,4	11,5	9,1	11,9
мене це не цікавить	8,6	4,1	7,7	6,7

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
так (цілком так + скоріше так)	34,2	32,0	28,4
ні (скоріше ні + зовсім ні)	47,9	54,4	50,2
важко відповісти	9,7	9,9	12,3
мене це не цікавить	8,2	3,7	9,0

Розподіл відповідей на запитання *“Із яких джерел Ви дізнаєтесь, як правило, про освітні нововведення, рішення та ініціативи Міністерства освіти і науки України?”* (у %)

жовтень 2016 р.	По Україні в цілому	Працівники освіти	Учні старших класів
офіційний сайт МОН України	7,8	51,8	9,5
телебачення і радіомовлення	64,0	31,5	50,2
освітня преса (газети “Освіта”, “Освіта України”, “Педагогічна газета”, журнал “Директор школи” тощо)	4,7	28,8	–
масова друкована періодика (неспеціалізовані газети та журнали)	9,6	6,3	8,0
соціальні мережі, пошукові сервіси та інші джерела в інтернеті	30,5	31,5	60,7
інструктивні матеріали та рекомендації органів управління освітою (обласних, міських, районних)	2,8	32,0	–
повідомлення та роз’яснення адміністрації навчального закладу (підприємства, установи)	7,3	45,8	–
повідомлення та роз’яснення вчителів	–	–	52,2
розповіді батьків	–	–	23,9
розмови з колегами по роботі, друзями, знайомими	35,5	26,0	–
розмови з друзями, знайомими	–	–	25,1
спілкування з педагогічними працівниками (вчителями, викладачами)	18,8	–	–
засідання методичного об’єднання (обласного, районного)	–	17,8	–
інше	0,7	0,3	0,7
важко відповісти	4,8	0,0	2,7
мене це не цікавить	6,1	0,0	2,2

Примітки. 1. Сума перевищує 100%, оскільки респонденти мали можливість обирати кілька варіантів відповіді.
2. Списки альтернатив даного запитання в анкетах для різних категорій опитаних мали певні відмінності, зумовлені їхніми соціально-демографічними характеристиками.

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Централь- ний	Східний	Південний
офіційний сайт МОН України	4,8	8,8	7,1	11,9
телебачення і радіомовлення	73,3	69,1	48,1	67,7
освітня преса (газети “Освіта”, “Освіта України”, “Педагогічна газета”, журнал “Директор школи” тощо)	4,6	5,4	2,9	7,5
масова друкована періодика (неспеціалізовані газети та журнали)	10,6	10,5	9,3	5,3
соціальні мережі, пошукові сервіси та інші джерела в інтернеті	33,7	31,8	23,7	36,7
інструктивні матеріали та рекомендації органів управління освітою (обласних, міських, районних)	3,1	3,5	1,6	3,1
повідомлення та роз’яснення адміністрації навчального закладу (підприємства, установи)	7,5	7,2	5,9	11,1
розмови з колегами по роботі, друзями, знайомими	37,7	32,5	34,0	44,7
спілкування з педагогічними працівниками (вчителями, викладачами)	17,4	16,8	22,6	18,6
інше	0,2	1,2	0,5	0,4
важко відповісти	1,1	3,0	11,8	1,3
мене це не цікавить	6,2	5,8	6,2	6,6

У віковому розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
офіційний сайт МОН України	8,3	10,3	3,7
телебачення і радіомовлення	59,3	64,1	67,5
освітня преса (газети “Освіта”, “Освіта України”, “Педагогічна газета”, журнал “Директор школи” тощо)	6,1	4,2	4,5
масова друкована періодика (неспеціалізовані газети та журнали)	5,4	9,3	13,0
соціальні мережі, пошукові сервіси та інші джерела в інтернеті	54,0	31,8	11,3
інструктивні матеріали та рекомендації органів управління освітою (обласних, міських, районних)	3,1	3,6	1,6
повідомлення та роз’яснення адміністрації навчального закладу (підприємства, установи)	10,5	7,8	4,3
розмови з колегами по роботі, друзями, знайомими	38,1	36,9	31,4
спілкування з педагогічними працівниками (вчителями, викладачами)	18,1	22,3	14,0
інше	0,2	0,6	1,1
важко відповісти	3,7	4,0	6,9
мене це не цікавить	4,6	3,8	10,6

Розподіл відповідей на запитання *“Як Ви ставитеся до запровадження в Україні ЗНО – зовнішнього незалежного оцінювання знань випускників загальноосвітніх шкіл у формі тестування, результати якого є підставою для зарахування до закладів вищої освіти”* (у %)

вересень 2018 р.	По вибірці в цілому	Серед респондентів, чії члени родини проходили поточного року ЗНО
позитивно	56,6	60,7
негативно	17,8	19,1
важко відповісти	23,1	19,1
не чув(-ла) про таке	2,4	1,1

Динаміка відповідей на наведене вище запитання

	Вересень 2014 р.	Вересень 2016 р.	Вересень 2017 р.	Вересень 2018 р.
позитивно	56,7	55,6	60,3	56,6
негативно	12,9	19,2	20,0	17,8
важко відповісти	24,7	21,1	17,0	23,1
не чув(-ла) про таке	5,6	4,1	2,7	2,4

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці (на момент останнього опитування):

	Макрорегіони			
	Західний	Централь-ний	Східний	Південний
позитивно	55,6	59,3	62,2	35,3
негативно	14,6	18,4	15,3	28,6
важко відповісти	26,5	20,1	20,6	33,1
не чув(-ла) про таке	3,4	2,2	1,8	3,0

У віковому розрізі по загальнонаціональній вибірці (на момент останнього опитування):

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
позитивно	67,8	60,8	43,7
негативно	16,1	18,5	17,9
важко відповісти	13,7	19,8	33,8
не чув(-ла) про таке	2,4	0,9	4,5

Розподіл відповідей на запитання “*Як Ви ставитеся до профілізації старшої школи, що передбачає поділ учнів після дев'ятого класу для поглибленого вивчення окремих предметів або для набуття першої професії (поряд з отриманням повної загальної середньої освіти)?*” (у %)

вересень 2018 р.	По вибірці в цілому	Серед працівників освіти	Серед респондентів, у сім'ях яких є учні та/або студенти
позитивно	74,3	83,1	76,5
негативно	7,8	5,1	7,9
важко відповісти	13,1	10,2	12,2
не чув(-ла) про таке	4,8	1,7	3,4

Динаміка відповідей на наведене вище запитання

	Жовтень 2014 р.	Вересень 2015 р.	Вересень 2016 р.	Вересень 2018 р.
позитивно	55,1	55,2	66,5	74,3
негативно	14,4	28,4	15,4	7,8
важко відповісти	20,5	11,4	12,1	13,1
не чув(-ла) про таке	10,0	5,0	6,0	4,8

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці (на момент останнього опитування):

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
позитивно	72,9	70,8	85,3	60,9
негативно	7,4	10,0	2,4	15,0
важко відповісти	14,5	14,2	8,8	17,3
не чув(-ла) про таке	5,2	5,0	3,5	6,8

У віковому розрізі по загальнонаціональній вибірці (на момент останнього опитування):

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
позитивно	76,3	78,8	66,8
негативно	7,4	7,5	8,6
важко відповісти	11,7	10,4	17,6
не чув(-ла) про таке	4,7	3,3	7,1

Розподіл відповідей на запитання “Як Ви ставитеся до запровадження в закладах загальної середньої освіти 12-річного терміну навчання?” (у %)

вересень 2018 р.	По вибірці в цілому	Серед працівників освіти	Серед респондентів, у сім'ях яких є учні та/або студенти
позитивно	16,5	22,0	18,6
негативно	62,7	67,8	63,5
важко відповісти	17,7	10,2	16,1
не чув(-ла) про таке	3,1	0,0	1,9

Динаміка відповідей на наведене вище запитання

	Вересень 2015 р.	Вересень 2016 р.	Вересень 2017 р.	Вересень 2018 р.
позитивно	12,4	15,2	16,9	16,5
негативно	69,3	69,2	60,8	62,7
важко відповісти	13,9	12,4	18,5	17,7
не чув(-ла) про таке	4,4	3,3	3,8	3,1

Довідково. У 2001–2009 рр. розподіл відповідей на запитання “Як Ви ставитеся до запровадження у загальноосвітніх школах 12-річного терміну навчання?” був таким (у %):

	Вересень 2001 р.	Квітень 2002 р.	Жовтень 2002 р.	Квітень 2003 р.	Листопад 2003 р.	Травень 2004 р.	Травень 2005 р.	Вересень 2005 р.	Вересень 2006 р.	Травень 2007 р.	Вересень 2007 р.	Жовтень 2008 р.	Жовтень 2009 р.
позитивно	25,5	16,6	23,5	17,4	16,2	15,5	14,9	12,3	14,5	16,6	14,8	16,4	13,2
негативно	44,8	60,2	59,8	65,6	67,2	65,5	67,8	61,7	55,9	61,4	56,4	58,4	65,4
важко відповісти	23,6	20,0	14,2	14,6	13,4	15,4	15,2	22,2	24,7	18,9	22,6	21,7	18,8
не чув(-ла) про таке	6,0	3,2	2,4	2,4	3,2	3,6	2,1	3,8	4,9	3,1	6,2	3,5	2,6

Ставлення до 12-річного терміну навчання окремих категорій респондентів:

вересень 2016 р.	Респонденти, в сім'ях яких є учні ЗНЗ	Працівники освіти	Учні старших класів
позитивно	17,0	23,4	20,7
негативно	63,8	58,3	64,3
важко відповісти	17,0	17,6	12,2
мені це байдуже	2,1	0,8	2,7

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці (на момент останнього опитування):

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
позитивно	23,5	18,1	13,3	5,3
негативно	41,8	62,0	71,4	85,0
важко відповісти	28,0	17,7	13,3	8,3
не чув(-ла) про таке	6,7	2,2	2,1	1,5

У віковому розрізі по загальнонаціональній вибірці (на момент останнього опитування):

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
позитивно	19,5	17,1	13,9
негативно	57,2	65,9	61,9
важко відповісти	20,2	15,2	19,4
не чув(-ла) про таке	3,1	1,8	4,8

Розподіл відповідей на запитання “За яких умов, що перелічуються нижче, Ви могли б підтримати 12-річну середню освіту?” (у % серед тих, хто негативно ставиться до 12-річного терміну навчання)

вересень 2016 р.	По Україні в цілому	Респонденти, в сім'ях яких є учні ЗНЗ	Працівники освіти	Учні старших класів
підвищення шансів випускників на вступ до вищих навчальних закладів без репетиторів і додаткових занять	28,5	31,4	33,0	43,2
переорієнтація навчального процесу із заучування навчального матеріалу на практичне застосування знань	17,7	20,6	18,7	14,4
реальне зменшення навчального навантаження учнів	16,8	18,2	21,7	32,0
значно вища якість навчання та забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної освіти в сучасному світі	16,5	16,1	11,7	15,6
формування у школярів особистісних якостей та навичок, що допоможуть знайти своє місце в житті, стати успішними	16,5	16,6	19,6	26,0
можливість змістовного використання учнями вільного часу, широке залучення їх до занять спортом, художньої самодіяльності, гурткової роботи тощо	10,9	10,4	20,9	17,6
докорінне поліпшення матеріально-технічної бази школи	10,5	9,5	26,5	9,2

**Соціальна ситуація в Україні:
особливості відображення трансформаційних процесів у громадській думці (2014–2018)**

вересень 2016 р.	По Україні в цілому	Респонденти, в сім'ях яких є учні ЗНЗ	Працівники освіти	Учні старших класів
належна організація підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів відповідно до сучасних вимог	9,1	9,9	9,6	4,0
важко відповісти	4,7	4,2	2,2	8,0
за жодних умов переходу до 12-річки НЕ підтримаю	45,4	44,2	36,1	28,8

Примітка. Сума перевищує 100%, оскільки респонденти мали можливість обирати кілька варіантів відповіді.

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
підвищення шансів випускників на вступ до вищих навчальних закладів без репетиторів і додаткових занять	28,0	23,9	36,7	27,2
переорієнтація навчального процесу із заучування навчального матеріалу на практичне застосування знань	18,7	15,1	20,4	17,9
реальне зменшення навчального навантаження учнів	22,0	15,4	12,1	20,7
значно вища якість навчання та забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної освіти в сучасному світі	14,6	12,1	22,5	19,6
формування у школярів особистісних якостей та навичок, що допоможуть знайти своє місце в житті, стати успішними	24,0	14,4	11,1	19,6
можливість змістовного використання учнями вільного часу, широке залучення їх до занять спортом, художньої самодіяльності, гурткової роботи тощо	17,1	8,5	9,7	9,8
докорінне поліпшення матеріально-технічної бази школи	14,2	8,3	10,7	10,3
належна організація підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів відповідно до сучасних вимог	16,3	5,4	8,7	8,7
важко відповісти	3,7	4,7	5,5	4,9
за жодних умов переходу до 12-річки НЕ підтримаю	34,6	53,0	42,6	46,7

У віковому розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
підвищення шансів випускників на вступ до вищих навчальних закладів без репетиторів і додаткових занять	34,3	29,8	21,2
переорієнтація навчального процесу із заучування навчального матеріалу на практичне застосування знань	20,9	20,2	13,7
реальне зменшення навчального навантаження учнів	20,6	18,8	13,0
значно вища якість навчання та забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної освіти в сучасному світі	20,3	16,9	11,4
формування у школярів особистісних якостей та навичок, що допоможуть знайти своє місце в житті, стати успішними	19,1	18,2	14,6
можливість змістовного використання учнями вільного часу, широке залучення їх до занять спортом, художньої самодіяльності, гурткової роботи тощо	11,6	13,2	10,3
докорінне поліпшення матеріально-технічної бази школи	13,7	11,7	7,8
належна організація підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів відповідно до сучасних вимог	7,5	10,5	8,9
важко відповісти	8,1	10,5	11,6
за жодних умов переходу до 12-річки НЕ підтримаю	34,3	33,9	46,3

Розподіл відповідей на запитання *“Як Ви ставитесь до запровадження обов’язкового року передшкільного навчання для дошкільників 5-річного віку?”* (у %)

вересень 2018 р.	По вибірці в цілому	Серед працівників освіти
позитивно	27,8	41,4
негативно	43,6	46,6
важко відповісти	17,4	10,3
не чув(-ла) про таке	11,2	1,7

Динаміка відповідей на наведене вище запитання

	Жовтень 2014 р.	Вересень 2015 р.	Вересень 2016 р.	Вересень 2018 р.
позитивно	25,4	25,5	33,3	27,8
негативно	42,4	54,3	46,0	43,6
важко відповісти	16,5	13,8	13,1	17,4
не чув(-ла) про таке	15,6	6,3	7,6	11,2

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці (на момент останнього опитування):

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
позитивно	29,2	35,4	20,6	16,5
негативно	31,5	38,1	49,6	72,2
важко відповісти	24,3	18,2	15,0	6,8
не чув(-ла) про таке	15,0	8,3	14,7	4,5

У віковому розрізі по загальнонаціональній вибірці (на момент останнього опитування):

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
позитивно	32,3	31,8	19,2
негативно	35,4	43,2	49,6
важко відповісти	17,9	16,4	18,5
не чув(-ла) про таке	14,4	8,6	12,7

Розподіл відповідей на запитання “Як Ви ставитеся до діяльності недержавних закладів освіти та недержавних освітніх фондів?” (у %)

	Жовтень 2014 р.		Вересень 2018 р.	
цілком позитивно	6,6	34,5	8,2	34,4
скоріше позитивно	27,9		26,2	
скоріше негативно	18,3	28,6	20,5	27,8
зовсім негативно	10,3		7,3	
важко відповісти	25,9		29,2	
мені це байдуже	11,0		8,7	

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
позитивно (цілком позитивно + скоріше позитивно)	36,1	33,6	37,5	25,5
негативно (скоріше негативно + зовсім негативно)	30,8	26,9	19,5	45,9
важко відповісти	24,5	29,9	34,5	22,6
мені це байдуже	8,6	9,6	8,6	6,0

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
позитивно (цілком позитивно + скоріше позитивно)	45,9	35,7	25,0
негативно (скоріше негативно + зовсім негативно)	18,3	27,6	34,1
важко відповісти	26,8	29,9	29,8
мені це байдуже	8,9	6,8	11,1

Розподіл відповідей на запитання **“Чи вважаєте Ви необхідною інтеграцію вітчизняної освіти до європейського освітнього простору?”** (у %)

Вересень 2018 р.	По Україні в цілому	Працівники освіти
входження нашої освіти до європейського освітнього простору вважаю надзвичайно важливим і першочерговим завданням	26,3	31,0
на мою думку, це завдання в перспективі слід розв’язувати, але воно не є найважливішим та першочерговим	41,5	43,1
вважаю, що наша освіта краща, ніж на Заході, а тому інтегрувати її до європейського освітнього простору не потрібно і шкідливо	14,1	13,8
інша думка	0,6	0,0
важко відповісти	17,5	12,1

Динаміка відповідей на наведене вище запитання

	Вересень 2014 р.	Вересень 2016 р.	Вересень 2018 р.
входження нашої освіти до європейського освітнього простору вважаю надзвичайно важливим і першочерговим завданням	25,8	27,0	26,3
на мою думку, це завдання в перспективі слід розв’язувати, але воно не є найважливішим та першочерговим	40,8	44,2	41,5
вважаю, що наша освіта краща, ніж на Заході, а тому інтегрувати її до європейського освітнього простору не потрібно і шкідливо	14,6	13,7	14,1
інша думка	0,7	1,0	0,6
важко відповісти	18,0	14,1	17,5

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці (на момент останнього опитування):

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
входження нашої освіти до європейського освітнього простору вважаю надзвичайно важливим і першочерговим завданням	28,3	26,4	29,0	15,6
на мою думку, це завдання в перспективі слід розв’язувати, але воно не є найважливішим та першочерговим	45,0	39,1	46,2	31,1
вважаю, що наша освіта краща, ніж на Заході, а тому інтегрувати її до європейського освітнього простору не потрібно і шкідливо	5,9	15,9	13,3	25,9
інша думка	0,4	0,7	0,9	0,0
важко відповісти	20,4	17,9	10,7	27,4

У віковому розрізі по загальнонаціональній вибірці (на момент останнього опитування):

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
входження нашої освіти до європейського освітнього простору вважаю надзвичайно важливим і першочерговим завданням	36,6	26,2	19,8
на мою думку, це завдання в перспективі слід розв'язувати, але воно не є найважливішим та першочерговим	41,6	42,8	39,7
вважаю, що наша освіта краща, ніж на Заході, а тому інтегрувати її до європейського освітнього простору не потрібно і шкідливо	5,4	14,3	19,3
інша думка	0,8	0,2	1,0
важко відповісти	15,6	16,5	20,1

Коментар

- Довіряючи вітчизняній системі освіти (про порівняно високий рівень довіри до неї як суспільного інституту див. у розділі 4), українське суспільство водночас доволі стримано або й критично оцінювало стан справ в освітянській галузі і ті зміни, що відбуваються в рівні освіченості населення. Так, у 2018 р. частка опитаних, котрі вважали, що за роки державної незалежності України загальний освітній рівень населення підвищився, перебувала в межах 22%, тоді як частки респондентів, на чю думку за ці роки він не зазнав суттєвих змін або й знизився, становили відповідно 33,9% і 28,6% (не визначилися з відповіддю 11,5% учасників опитування). Схожим чином розподілилися й відповіді на запитання про те, як змінилася за роки державної незалежності України вітчизняна система освіти: зазнала кардинальних змін на краще – 15,1%; не зазнала суттєвих змін – 34,9%; зазнала змін на гірше – 26,7%; важко відповісти – 19,7%.

- Якість освіти, яку забезпечує сучасна українська освітня система, понад половину опитаних (52,8%) оцінили як середню, понад чверть (25,3%) – як низьку і лише 8,3% – як високу (не визначилися 9,3%). При цьому тільки трохи більше третини респондентів (35%) були тією чи іншою мірою впевнені бодай у тому, що наявна система освіти забезпечує достатній рівень підготовки школярів до проходження державної підсумкової атестації. Правда, серед працівників освіти та учнів старших класів “питома вага” такої впевненості виявилася значно вищою (64,2% і 55,4%, відповідно). Проте це навряд чи змінює загальну картину стурбованості всіх категорій респондентів з приводу якості вітчизняної освіти. У тому, що якісна освіта є доступною для всіх громадян України, тією чи іншою мірою переконаними були менше третини опитаних (31,3%), тоді як про її недоступність більш або менш упевнено заявляли понад половину (58,2%). Частки не впевнених у доступності якісної

освіти для всіх громадян України становили зокрема: серед працівників освіти – 55,1%; серед учнів та студентів – 51,9%; серед респондентів, у сім'ях яких є учні закладів загальної середньої освіти, – 61,7%; серед тих, у чийх сім'ях є студенти закладів вищої освіти, – 60%.

- Оцінки опитаних щодо правильності напрямку, в якому розвивається вітчизняна система освіти, у 2018 р. поділилися майже навпіл: тих, хто вважає цей напрям більш або менш правильним, було 36%; тих, які вважають його тією чи іншою мірою неправильним, – 32,5%. Мало не третини сягала й кількість тих, що не визначилися з відповіддю, – 28,1%. Лише серед педагогічних працівників за рік до того частка більш або менш переконаних у правильності напрямку розвитку вітчизняної освіти значно (удвічі) перевищувала частку тією чи іншою мірою переконаних у протилежному – 54,2% і 27,4%, відповідно. Не визначилися з оцінкою напрямку, в якому розвивається вітчизняна освіта, 18,2% її працівників.

- Громадська думка українців з усіх загаданих вище питань протягом 2014–2018 рр. істотних змін, як правило, не зазнавала. Траплялися лише окремі винятки, які не переростали в тенденцію. Так, у 2016 р. спостерігався “сплеск” негативних оцінок відразу за кількома параметрами: помітно збільшилася кількість респондентів, котрі вважали, що за роки державної незалежності України освітній рівень населення знизився, що вітчизняна система освіти змінилася на гірше і що якість освіти в Україні є низькою. Однак це, по-перше, не супроводжувалося статистично достовірним зменшенням позитивних оцінок за вказаними параметрами, а по-друге, негативних оцінок у подальшому знову поменшало – до рівня, який фіксувався у 2014 р. Не стало тенденцією також зафіксоване у 2015 р. істотне переважання опитаних, котрі оцінювали напрям розвитку вітчизняної освіти тією чи іншою мірою схвально (45,6%), над тими, хто його більш або менш категорично не схвалював (35,5%). У подальшому такої переваги не простежувалося.

- На розподіл відповідей респондентів суттєво впливав регіональний чинник: негативні та невизначені оцінки, зокрема щодо напрямку розвитку вітчизняної освіти, зосереджувалися більше на Сході та Півдні, ніж у Центрі та на Заході, тобто саме в тих регіонах, що демонстрували найбільш критичне ставлення до дій нової української влади в цілому. Це дає підстави говорити про певну упередженість громадської думки з питань освіти, про її політичну заангажованість. У віковому розрізі спостережено тенденцію деякого зростання кількості позитивних оцінок та убавання частоти негативних у міру зменшення віку опитаних, що теж може мати під собою політичне підґрунтя. Утім, можливим є й інше припущення: не виключено, що люди різного віку, оцінюючи, наприклад, освітній рівень населення чи зміни в системі освіти, користуються різними критеріями.

- Одним з індикаторів стану справ у галузі освіти слугує оцінка респондентами готовності освітніх закладів до нового навчального року. Частка опитаних, що оцінюють цю готовність тією чи іншою мірою позитивно, після

Революції Гідності вперше перевищила половину вибіркової сукупності і впродовж 2014–2017 рр. стабільно трималася на рівні понад 55%, тоді як загальна чисельність більш або менш негативних оцінок залишалася в межах 15–20%. Отже, напевне, можна стверджувати, що в цей непростий для країни період справи у вітчизняній освіті все ж таки пішли на краще. Лише у вересні 2018 р. частка респондентів, схильних позитивно оцінювати готовність освітніх закладів до нового навчального року, дещо зменшилася – до 51,5%, що було зумовлено радше за все мусуванням в українських ЗМІ та соціальних мережах сумнівів стосовно відповідності матеріально-технічної бази більшості закладів загальної середньої освіти амбітним вимогам та стандартам, задекларованим у концепції Нової української школи. Однак прикметно, що зменшення частки позитивних оцінок відбулося переважно за рахунок осіб, які не мають безпосереднього стосунку до освітнього процесу (у чийх сім'ях немає учнів та студентів). А серед суб'єктів цього процесу – працівників освіти, учнів і студентів та їхніх рідних – позитивні оцінки становили відповідно 64,4%, 60,8% та 55,4%, тобто вочевидь більше, ніж по вибірці загалом.

- Найбільше тих, хто схильний позитивно оцінювати готовність освітніх закладів до 1 вересня, виявилось на Сході (60%). На перший погляд, це суперечить порівняно дужче вираженому негативізму мешканців цього регіону щодо інших питань, які стосуються розвитку вітчизняної освіти. Проте суперечності тут, можливо, й немає, адже респондент може міркувати приблизно так: “Хоча київська влада негативно впливає на освіту, у нашому місті (селі, селищі) освітяни добре підготувалися до нового навчального року”. І знову ж таки, що молодшими були опитані, то більше серед них траплялося тих, які оцінювали готовність закладів освіти до 1 вересня тією чи іншою мірою позитивно. Однак негативні оцінки найчастіше давали не найстарші респонденти, як можна було б очікувати, а особи віком 30–55 років.

- Міністерству освіти і науки України впродовж усього періоду спостережень тією чи іншою мірою довіряли трохи більше або близько третини опитаних. Частка тих, хто міністерству зовсім або переважно не довіряв, у 2017 р. порівняно з попереднім роком скоротилася із 42,5% до 34%, але потім знову зросла майже до 40%. Таким чином, по Україні загалом показник балансу довіри/недовіри до профільного міністерства хоча й дещо змінювався, проте весь час не виходив за межі від'ємних значень. Набагато більше довіряли міністерству спочатку педагогічні працівники: в їхньому середовищі узагальнений показник довіри/недовіри до керівної ланки освітянської галузі у 2016 р. становив +30,8, наступного року зріс до +36,6. Однак через рік сталося його обвальне падіння – до -5,1. Так само втратив позитивний знак відповідний показник і серед батьків учнівської молоді. Найбільше тих, хто тією чи іншою мірою не довіряє МОН України, станом на 2018 р. було в Південному та Центральному регіонах (44,8% і 43,3%, відповідно), а також у віковій когорті від 30 до 55 років (41,9%). Тих, хто схильний довіряти міністерству, порівняно більше, ніж в інших регіонах, виявилось на Сході (38,9%). Зростала частка тих, хто довіряє, і в міру зменшення віку опитаних.

- У рік призначення на посаду Міністра освіти і науки України Сергій Квіт мав позитивний баланс довіри/недовіри, який серед усіх респондентів становив +9,9, а серед працівників освіти +34,6. Проте за рік узагальнений показник довіри/недовіри до нього знизився загалом до +2,2, а серед освітян до -15. Таку ж негативну динаміку мала довіра до нового Міністра – Лілії Гриневич. Наприклад, серед педагогічних працівників показник балансу довіри/недовіри до неї протягом 2016–2018 рр. “упав” від +45 до -6,5. На нашу думку, фактично однотипний сценарій падіння довіри до обох осіб, котрі, перебуваючи на посаді Міністра освіти і науки України після Революції Гідності, започаткували гучно розрекламовані реформи в тих чи тих ланках освіти, відображає певну закономірність. Ця сумна закономірність полягає в тому, що за нинішніх умов освітні реформи завжди нашоухуються в Україні на брак їх належного матеріально-технічного та фінансового забезпечення. Відтак у суспільстві зростає невдоволення розпочатими реформами і цей негатив перебирає на себе очільник галузі як їх ініціатор. Природно, невдоволення відчувають передусім ті, хто найдужче сподівався на реформи. Як певне підтвердження цього припущення можна розглядати зокрема той факт, що про недовіру Л. Гриневич у кінцевому підсумку частіше заявляли мешканці Заходу та Центру, тобто тих регіонів, де міністерка з огляду на її походження та чітку проукраїнську позицію мала б користуватися найбільшою підтримкою.

- Думку про те, що вітчизняна освіта потребує реформування, з року в рік поділяла тією чи іншою мірою абсолютна більшість опитаних – понад 70%, серед педагогічних працівників та батьків дошкільників і школярів – 90,5% і 81,4%, відповідно. Ті ж, хто більш чи менш категорично заперечував потребу реформування освіти, в усіх категоріях респондентів і в усіх регіонах, як правило, не перевищували 10%. При цьому опитані вважали, що реформування потребують у першу чергу середня освіта та підходи до забезпечення якості освіти. Інші ланки освіти – дошкільна, професійно-технічна та вища – у контексті реформування згадувалися порівняно рідше. Педагогічні працівники частіше, ніж вибіркова сукупність загалом, пов’язували реформування освіти з підвищенням професійного рівня і суспільного статусу вчителя, освітньою політикою в цілому, порядком ухвалення стратегічних рішень. Найменшою мірою всіма категоріями респондентів усвідомлювалася потреба перебудови способів комунікування органів управління освітою з педагогічними працівниками, батьками, громадськістю.

- Хід реформування системи освіти цілком або скоріше позитивно у 2014 р. оцінювали 34,4% опитаних, скоріше або зовсім негативно – 22,2%. У подальшому частка позитивних оцінок після деякого зростання мала тенденцію до зменшення. Частка негативних оцінок істотно зростала до 2017 р., потім дещо зменшилася. У підсумку істотного переважання тих, хто позитивно оцінює хід реформування освіти, так і не відбулося. Тільки серед педагогічних працівників вони вочевидь домінували над колегами, котрі оцінюють хід реформування освіти тією чи іншою мірою негативно (54,4% і 25,1%, відповідно). У регіональному розрізі частка позитивних оцінок була най-

більшою на Заході (41,6%), у віковому – серед молоді 18–29 років. Негативні оцінки зосереджувалися найбільшою мірою в Південному регіоні (41,1%).

- Незважаючи на постійне мусування в педагогічному середовищі і в суспільстві загалом питань незадовільного матеріального становища освітян, у громадській думці українців утверджувалося переконання, що саме по собі підвищення зарплат учителів та викладачів нічого не дасть для реформування освіти – треба кардинально змінити цілі, зміст і технології навчання. У 2016 р. цю тезу підтримали загалом 57,8% опитаних, зокрема серед працівників освіти – 53%, серед учнів старших класів – 57,1%. Протилежну тезу, згідно з якою головною й вирішальною умовою успішного реформування освіти є істотне підвищення заробітної плати вчителів та викладачів, поділяло значно менше респондентів – 28,5% (серед працівників освіти – 39,1%, серед старшокласників – 24,6%). Істотне переважання прихильників першої тези спостерігалось в усіх регіонах і в усіх вікових когортах. Водночас переважна більшість опитаних (74,6%, серед педагогічних працівників – 87,3%) погоджувалася із тим, що успішне реформування освіти неможливе без інвестицій у наукові дослідження, створення нових підручників і навчальних програм. Ступінь згоди із цим твердженням зростав у міру зменшення віку учасників опитування.

- Істотного зростання кількості респондентів, які з тією чи іншою мірою впевненості вважали себе достатньо поінформованими про реформи, що плануються і здійснюються в галузі освіти, не простежувалося (2016 р. – 29,5%, 2018 р. – 31,3%). Щоправда, істотно зменшилася частка осіб, котрі не вважали себе достатньо поінформованими (від 59,6% до 51,7%), проте це зменшення відбулося переважно за рахунок деякого збільшення кількості невизначених відповідей і респондентів, котрих такі питання не цікавлять. Найбільше недостатньо поінформованих щодо освітніх реформ зафіксовано в Південному регіоні (67,2%), найменше – на Заході, але й тут їх було більше, ніж достатньо поінформованих (44,2% і 36,8%, відповідно). Частка достатньо поінформованих убувала зі збільшенням віку респондентів, а показник непоінформованості був найвищим у віковій когорті від 30 до 55 років (54,4%).

- Про освітні нововведення, рішення та ініціативи МОН України пересічні громадяни дізнавалися переважно з передач телебачення і радіомовлення (64%), а також із розмов з колегами по роботі, друзями та знайомими (35,5%), соціальних мереж, пошукових сервісів та інших джерел в інтернеті (30,5%). Лише для педагогічних працівників основним джерелом інформації про освітні реформи слугував офіційний сайт МОН України (51,8%). Найвагомими джерелами інформації для них були також повідомлення та роз'яснення адміністрації закладу освіти (45,8%), інструктивні матеріали та рекомендації органів управління освітою (32%). У молодіжному середовищі провідну роль в інформуванні щодо освітніх нововведень відігравали соціальні мережі, пошукові сервіси та інші джерела в інтернеті (54%). Це ж стосується й учнів старших класів (60,7%). Спілкування з педагогічними працівниками

(вчителями, викладачами) в інформуванні населення з питань реформ у галузі освіти посідало порівняно незначне місце (18,8%). І зовсім мало пересічних українців зверталось до освітньої преси (4,7%); менше, ніж можна було б сподіватися, послуговувалося нею і педагогічних працівників (28,8%).

- Одним з найрезонансніших освітніх нововведень в останні роки було, як відомо, запровадження ЗНО – зовнішнього незалежного оцінювання знань випускників закладів загальної середньої освіти у формі тестування. Позитивне ставлення до цього нововведення стабільно засвідчували понад 56% опитаних, а серед представників родин, чиї діти у 2018 р. проходили ЗНО, кількість тих, хто до нього ставиться позитивно, сягнула 60,7%. Частка негативного ставлення до ЗНО зазвичай не перевищувала 20%, крім Південного регіону, де вона становила близько 30%. Відповідно на Півдні була найменшою частка позитивних оцінок (ледь за 35%), найбільше тут виявилось і тих, хто не визначився – понад 33% (загалом по Україні – 23,1%). Рівень підтримки ЗНО позитивно корелював зі зменшенням віку опитаних.

- Щодалі більшою популярністю користувалося в Україні й таке нововведення, як профілізація старшої школи. Порівняно з 2014 р. загальна кількість респондентів, котрі висловлюють позитивне ставлення до профілізації, на момент останнього опитування зросла від 55,1% до 74,3%, а частка тих, що ставляться до неї негативно, зменшилася від 14,4% до 7,8%. Прихильники профілізації становили абсолютну більшість в усіх регіонах і вікових когортах, особливо ж підтримували її працівники освіти (83,1%) і респонденти, в сім'ях яких є учні та/або студенти (76,5%). Проте популярність профілізації перебуває в кричущій суперечності з різко негативним ставленням усіх категорій опитаних до запровадження 12-річного терміну навчання в закладах середньої освіти, адже цей термін саме й потрібен зокрема для того, щоб належним чином здійснити профілізацію. Не усвідомлюючи цього, проти 12-річки виступають понад 60% респондентів, у тому числі 67,8% працівників освіти і 63,5% осіб, у сім'ях яких є учні та/або студенти. Порівняно з 2015 р. кількість таких негативістів загалом по Україні зменшилася майже на 7%, а частка тих, хто ставиться до переходу ЗЗСО на 12-річний термін навчання, зросла на 4%. Але ці позитивні зрушення, зрозуміло, є надто незначними, аби говорити про початок докорінної переорієнтації громадської думки з даного питання. Лише в Західному регіоні противники 12-річки становили менше половини (41,8%), але все одно значно переважали її прихильників (23,5%).

- Водночас опитування, проведене 2016 року, дає підстави стверджувати, що кількість громадян України, котрі виступають проти 12-річного терміну навчання, могла б скоротитися щонайменше у 2–3 рази, коли б їм було переконливо роз'яснено його переваги. Так, 12-річку могли би підтримати: за умови підвищення шансів випускників ЗЗСО на вступ до закладів вищої освіти без репетиторів і додаткових занять – 28,5% усіх її нинішніх противників, зокрема 33% працівників освіти, 43,2% старшокласників, 31,4% респондентів, у сім'ях яких є учні ЗЗСО; за умови

реального зменшення навчального навантаження учнів – відповідно 16,8%, 21,7%, 32% і 18,2%; за умови формування у школярів особистісних якостей та навичок, що допоможуть знайти своє місце в житті, стати успішними – відповідно 16,5%, 19,6%, 26% і 16,6%; за умови значно вищої якості навчання та забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної освіти в сучасному світі – відповідно 16,5%, 11,7%, 15,6% і 16,1%.

- На значний суспільний спротив наражається, як і 12-річка, проголошене ще у 2010 р. запровадження обов'язкового року передшкільного навчання для дітей п'ятирічного віку. Від 2014 р. співвідношення противників і прихильників цієї новації істотно не змінилося і під час останнього опитування становило відповідно 43,6% і 27,8%, зокрема серед працівників освіти 46,6% і 41,4%, відповідно. Тих, хто заперечує потребу обов'язкового передшкільного навчання для п'ятиліток, було найбільше на Півдні (72,2%), як і противників 12-річки (85%).

- Діяльність недержавних закладів освіти і недержавних освітніх фондів респонденти оцінювали тією чи іншою мірою позитивно дещо частіше, ніж тією чи іншою мірою негативно – 34,4% і 27,8%, відповідно. Це співвідношення позитивних і негативних оцінок залишалось напрочуд стабільним від 2014 р. і тяжіло до середньовибіркових показників в усіх регіонах, крім Південного. На Півдні воно мало протилежний вигляд: майже 46% тих, хто ставиться до недержавного сектору освіти скоріше та зовсім негативно, проти 25,5% тих, хто висловлюється тією чи іншою мірою на підтримку цього сектору.

- Не зазнав практично жодних змін і розподіл відповідей на запитання щодо інтеграції вітчизняної освіти до європейського освітнього простору. Найчастіше респонденти дотримувалися паліативної позиції – завдання євроінтеграції в перспективі слід розв'язувати, але вони не є найважливішими та першочерговими – 41,5% (серед педагогічних працівників – 43,1%). Частка опитаних, котрі вважали євроінтеграцію вітчизняної освіти надзвичайно важливим і першочерговим завданням, становила 26,3% (серед педагогічних працівників – 31%), частка її противників, які категорично заявляли, що наша освіта краща, ніж на Заході, а тому інтегрувати її до Європи непотрібно і навіть шкідливо, сягала 14,1% (серед педагогічних працівників – 13,8%). Найбільше противників європейського вектора розвитку освіти було на Півдні (25,9%) та в найстаршій віковій когорті (19,3%). А в міру зменшення віку респондентів помітно зростала кількість прихильників євроінтеграції вітчизняної освіти, як і “питома вага” тих, хто схильний позитивно оцінювати діяльність недержавних освітніх закладів та фондів.

5.2. Особливості розвитку та реформування різних ланок освіти

5.2.1. Дошкільна освіта

Розподіл відповідей на запитання «*Чи згодні Ви з таким твердженням: “Нині дуже не вистачає закладів дошкільної освіти, багато батьків не можуть влаштувати свою дитину в дитсадок”?*» (у %)

Жовтень 2016 р.	По Україні в цілому	Респонденти, в сім'ях яких є діти, що відвідують ДНЗ	Працівники освіти
згоден(-на)	72,6	77,2	82,0
не згоден(-на)	11,5	10,9	11,0
важко відповісти	15,9	11,9	7,0

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
згоден(-на)	80,1	69,1	71,8	71,2
не згоден(-на)	6,9	12,6	11,8	16,4
важко відповісти	13,1	18,3	16,4	12,4

У віковому розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
згоден(-на)	71,2	75,0	70,0
не згоден(-на)	13,1	11,2	10,8
важко відповісти	15,7	13,9	19,2

Розподіл відповідей на запитання «*Які завдання дошкільного дитячого закладу (дитсадка) особисто Ви вважаєте найголовнішими?*» (у %)

Жовтень 2016 р.	По Україні в цілому	Респонденти, в сім'ях яких є діти, що відвідують ДНЗ	Працівники освіти
догляд за дитиною (поки батьки працюють)	45,7	44,5	23,1
підготовка дітей до школи	36,5	34,6	33,1
різнобічний розвиток дитини	49,5	54,5	65,9
соціалізація дитини (формування цінностей, норм, навичок співжиття та взаємодії з однолітками і дорослими)	44,3	47,7	63,9
інше	1,9	2,4	0,8
важко відповісти	2,3	1,4	1,3
мені це байдуже	1,6	1,0	0,0

Примітка. Сума перевищує 100%, оскільки респонденти мали можливість обирати кілька варіантів відповіді.

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Централь- ний	Східний	Південний
догляд за дитиною (поки батьки працюють)	39,2	46,9	51,4	40,3
підготовка дітей до школи	37,4	35,4	37,0	36,7
різнобічний розвиток дитини	51,1	47,5	45,0	64,6
соціалізація дитини (формування цінностей, норм, навичок співжиття та взаємодії з однолітками і дорослими)	49,8	38,8	43,2	54,0
інше	0,9	3,5	0,7	0,9
важко відповісти	1,1	2,0	4,6	0,2
мені це байдуже	0,7	3,0	1,1	0,4

У віковому розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
догляд за дитиною (поки батьки працюють)	38,3	44,7	52,4
підготовка дітей до школи	34,8	35,1	39,7
різнобічний розвиток дитини	54,5	51,5	43,1
соціалізація дитини (формування цінностей, норм, навичок співжиття та взаємодії з однолітками і дорослими)	53,8	46,3	34,2
інше	1,1	2,1	2,1
важко відповісти	0,9	2,3	3,4
мені це байдуже	2,4	1,0	2,1

Розподіл відповідей на запитання «*Чи згодні Ви з таким твердженням: “Батьки потребують професійної педагогічної допомоги з питань розвитку дітей від народження до трьох років”?*» (у %)

Жовтень 2016 р.	По Україні в цілому	Респонденти, в сім'ях яких є діти, що відвідують ДНЗ	Працівники освіти
згоден(-на)	57,7	60,1	80,4
не згоден(-на)	18,8	19,3	8,5
важко відповісти	23,5	20,6	11,1

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Централь- ний	Східний	Південний
згоден(-на)	60,0	52,7	57,9	69,0
не згоден(-на)	14,8	20,4	19,6	19,5
важко відповісти	25,2	26,9	22,5	11,5

У віковому розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
згоден(-на)	62,5	58,8	52,3
не згоден(-на)	17,9	18,5	19,9
важко відповісти	19,6	22,6	27,8

5.2.2. Середня освіта

Розподіл відповідей на запитання “Які з перелічених нижче проблем середньої освіти турбують Вас особисто найбільшою мірою?” (у %)

Жовтень 2016 р.	По Україні в цілому	Респонденти, в сім'ях яких є учні ЗНЗ	Працівники освіти	Учні старших класів
незадовільний стан матеріально-технічного забезпечення шкіл (бракує комп'ютерів, лабораторного обладнання тощо)	38,2	42,4	70,2	45,9
постійні побори з батьків (так звані “благодійні внески” і т. ін.)	33,6	35,4	9,3	18,3
відсутність у педагогів належної мотивації роботи з дітьми та підвищення свого професійного рівня (через низькі зарплати, брак дієвих форм заохочення)	32,5	34,4	42,1	20,6
низька мотивація навчання у дітей	31,3	32,8	38,8	31,3
застарілі методики і форми навчання	26,8	27,6	18,0	32,6
здобуті в школі теоретичні знання діти не вміють застосовувати в повсякденному житті	24,9	26,3	31,6	36,8
немає якісних підручників, зокрема електронних та інтерактивних	18,5	19,6	29,6	25,1
застарілий, нецікавий зміст навчальних предметів	17,6	16,3	11,8	28,3
закриття сільських шкіл, проблеми з доставкою дітей до опорної школи	15,3	14,8	12,8	12,8
інше	2,6	3,5	2,0	4,3
важко відповісти	1,7	1,7	0,8	0,8
жодна з проблем середньої освіти мене особисто не турбує	6,6	3,3	0,0	2,8

Примітка. Сума перевищує 100%, оскільки респонденти мали можливість обирати кілька варіантів відповіді.

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Централь- ний	Східний	Південний
незадовільний стан матеріально-технічного забезпечення шкіл (бракує комп'ютерів, лабораторного обладнання тощо)	35,0	36,1	42,4	40,7
постійні побори з батьків (так звані “благодійні внески” і т. ін.)	25,8	30,5	42,8	37,2
відсутність у педагогів належної мотивації роботи з дітьми та підвищення свого професійного рівня (через низькі зарплати, брак дієвих форм заохочення)	32,4	28,6	37,8	32,3
низька мотивація навчання у дітей	37,0	27,2	29,2	38,9
застарілі методики і форми навчання	26,9	25,9	28,7	24,8
здобуті в школі теоретичні знання діти не вміють застосовувати в повсякденному житті	32,6	25,2	19,6	21,7
немає якісних підручників, зокрема електронних та інтерактивних	19,6	18,4	14,4	27,0
застарілий, нецікавий зміст навчальних предметів	21,8	14,5	17,3	20,8
закриття сільських шкіл, проблеми з доставкою дітей до опорної школи	13,9	16,8	13,5	17,7
інше	0,7	5,9	0,4	0,9
важко відповісти	1,5	2,5	0,7	1,8
жодна з проблем середньої освіти мене особисто не турбує	4,2	8,0	7,8	4,0

У віковому розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
незадовільний стан матеріально-технічного забезпечення шкіл (бракує комп'ютерів, лабораторного обладнання тощо)	41,0	43,5	28,2
постійні побори з батьків (так звані “благодійні внески” і т. ін.)	30,3	33,9	35,6
відсутність у педагогів належної мотивації роботи з дітьми та підвищення свого професійного рівня (через низькі зарплати, брак дієвих форм заохочення)	36,2	32,6	29,5
низька мотивація навчання у дітей	34,3	32,6	26,9
застарілі методики і форми навчання	32,5	28,6	19,8
здобуті в школі теоретичні знання діти не вміють застосовувати в повсякденному житті	26,4	25,7	22,7
немає якісних підручників, зокрема електронних та інтерактивних	18,1	20,0	16,7

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
застарілий, нецікавий зміст навчальних предметів	22,9	17,2	14,3
закриття сільських шкіл, проблеми з доставкою дітей до опорної школи	12,0	17,2	15,0
інше	1,7	2,7	3,1
важко відповісти	0,9	1,3	2,9
жодна з проблем середньої освіти мене особисто не турбує	4,8	3,6	12,6

Розподіл відповідей на запитання *“Які з перелічених нижче проблем середньої освіти турбують Вас особисто найбільше?”* (у %)

Жовтень 2017 р.	По загально-національній вибірці
втрата у дітей мотивації до навчання	47,0
проблеми батьків, яким доводиться витратити значні кошти на благодійні внески, додаткову освіту, репетиторів	46,2
брак якісних та цікавих підручників	30,5
брак сучасного обладнання (комп'ютерів, інтерактивних дошок, 3D принтерів тощо)	29,6
непрактичність і відірваність від життя знань, отриманих у школі	29,4
незахищеність дітей від насильства, знущань, цькування з боку однолітків	27,4
застарілі методики і форми викладання	26,2
скорочення мережі шкіл, закриття сільських шкіл	25,4
низькі зарплати і соціальний статус учителів	22,5
принизливе або зневажливе ставлення до дітей з боку окремих учителів	17,8
українізація освіти, витіснення зі школи мов національних меншин, зокрема російської	13,7
відсутність безкоштовних електронних підручників	10,1
занепад викладання математично-природничих дисциплін	9,8
інше	1,9
важко відповісти	1,8
жодна з проблем середньої освіти мене особисто не турбує	4,0

Примітка. Сума перевищує 100%, оскільки респонденти мали можливість обирати кілька варіантів відповіді.

Жовтень 2017 р.	Батьки		
	загалом	батьки дошкільників і молодших школярів	батьки учнів основної і старшої школи
проблеми батьків, яким доводиться витратити значні кошти на благодійні внески, додаткову освіту, репетиторів	51,2	52,1	48,3
втрата у дітей мотивації до навчання	46,8	45,9	49,8

**Соціальна ситуація в Україні:
особливості відображення трансформаційних процесів у громадській думці (2014–2018)**

Жовтень 2017 р.	Батьки		
	загалом	батьки дошкільників і молодших школярів	батьки учнів основної і старшої школи
брак сучасного обладнання (комп'ютерів, інтерактивних дошок, 3D принтерів тощо)	35,6	36,4	32,9
брак якісних та цікавих підручників	31,1	31,5	29,5
непрактичність і відірваність від життя знань, отриманих у школі	30,0	28,2	36,2
незахищеність дітей від насильства, знущань, цькування з боку однолітків	28,9	29,8	25,6
скорочення мережі шкіл, закриття сільських шкіл	25,2	25,2	25,1
застарілі методики і форми викладання	24,8	23,9	27,5
низькі зарплати і соціальний статус учителів	22,3	23,4	18,4
принизливе або зневажливе ставлення до дітей з боку окремих учителів	17,4	17,5	16,9
українізація освіти, витіснення зі школи мов національних меншин, зокрема російської	11,5	10,2	15,9
відсутність безкоштовних електронних підручників	10,9	10,9	10,6
занепад викладання математично-природничих дисциплін	8,7	7,1	14,0
інше	1,8	2,1	1,0
важко відповісти	1,3	1,7	0,0
жодна з проблем середньої освіти мене особисто не турбує	1,2	1,0	1,9

Жовтень 2017 р.	Педагогічні працівники		
	загалом	учителі початкових класів	адміністрація шкіл та вчителі 5–11 класів
втрата у дітей мотивації до навчання	71,2	68,8	73,7
брак сучасного обладнання (комп'ютерів, інтерактивних дошок, 3D принтерів тощо)	60,3	60,8	60,0
брак якісних та цікавих підручників	45,3	51,5	38,7
низькі зарплати і соціальний статус учителів	44,4	45,5	43,8
непрактичність і відірваність від життя знань, отриманих у школі	32,2	31,4	32,7
скорочення мережі шкіл, закриття сільських шкіл	23,8	24,9	22,5
застарілі методики і форми викладання	18,5	17,3	19,2
проблеми батьків, яким доводиться витратити значні кошти на благодійні внески, додаткову освіту, репетиторів	16,9	17,3	16,7

Жовтень 2017 р.	Педагогічні працівники		
	загалом	учителі початкових класів	адміністрація шкіл та вчителі 5–11 класів
відсутність безкоштовних електронних підручників	14,3	13,8	14,7
незахищеність дітей від насильства, знущань, цькування з боку однолітків	9,9	10,6	9,4
занепад викладання математично-природничих дисциплін	8,5	6,0	11,1
українізація освіти, витіснення зі школи мов національних меншин, зокрема російської	5,8	5,5	6,1
принизливе або зневажливе ставлення до дітей з боку окремих учителів	3,4	4,3	2,5
інше	3,0	1,8	4,3
важко відповісти	0,6	0,5	0,8
жодна з проблем середньої освіти мене особисто не турбує	0,0	0,0	0,0

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
втрата у дітей мотивації до навчання	60,3	52,1	26,7	53,7
проблеми батьків, яким доводиться витратити значні кошти на благодійні внески, додаткову освіту, репетиторів	40,8	41,4	53,4	55,2
брак якісних та цікавих підручників	34,8	29,5	28,5	30,6
брак сучасного обладнання (комп'ютерів, інтерактивних дошок, 3D принтерів тощо)	36,7	25,6	33,5	19,4
непрактичність і відірваність від життя знань, отриманих у школі	40,1	22,6	29,7	31,3
незахищеність дітей від насильства, знущань, цькування з боку однолітків	15,0	26,9	34,1	36,6
застарілі методики і форми викладання	37,5	25,2	17,8	28,4
скорочення мережі шкіл, закриття сільських шкіл	22,8	34,7	14,8	25,4
низькі зарплати і соціальний статус учителів	31,5	22,8	13,1	27,6
принизливе або зневажливе ставлення до дітей з боку окремих учителів	13,1	18,2	19,9	20,1

Соціальна ситуація в Україні:
особливості відображення трансформаційних процесів у громадській думці (2014–2018)

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
українізація освіти, витіснення зі школи мов національних меншин, зокрема російської	2,6	9,1	22,3	29,9
відсутність безкоштовних електронних підручників	10,9	9,1	12,8	5,2
занепад викладання математично-природничих дисциплін	8,6	9,5	11,0	10,4
інше	0,7	1,5	3,9	0,7
важко відповісти	1,5	2,6	1,8	0,0
жодна з проблем середньої освіти мене особисто не турбує	2,2	4,1	6,5	0,7

У віковому розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
втрата у дітей мотивації до навчання	49,0	49,8	41,6
проблеми батьків, яким доводиться витратити значні кошти на благодійні внески, додаткову освіту, репетиторів	36,4	50,0	47,2
брак якісних та цікавих підручників	30,0	34,5	25,1
брак сучасного обладнання (комп'ютерів, інтерактивних дошок, 3D принтерів тощо)	37,7	33,5	18,8
непрактичність і відірваність від життя знань, отриманих у школі	30,4	30,6	27,4
незахищеність дітей від насильства, знущань, цькування з боку однолітків	31,2	26,3	26,4
застарілі методики і форми викладання	38,9	26,1	18,3
скорочення мережі шкіл, закриття сільських шкіл	20,2	23,9	30,7
низькі зарплати і соціальний статус учителів	18,2	21,2	26,9
принизливе або зневажливе ставлення до дітей з боку окремих учителів	23,1	17,8	14,5
українізація освіти, витіснення зі школи мов національних меншин, зокрема російської	11,3	12,8	16,5
відсутність безкоштовних електронних підручників	13,4	10,6	7,4
занепад викладання математично-природничих дисциплін	6,5	10,6	10,7
інше	2,4	1,6	2,0
важко відповісти	0,8	1,3	3,3
жодна з проблем середньої освіти мене особисто не турбує	3,2	2,2	7,1

Розподіл відповідей на запитання **“Чи знаєте Ви про перелічені нижче події та ініціативи у сфері середньої освіти і, якщо знаєте, то як до них ставитеся”** (у %)

- **проект зі створення нового освітнього простору у 200 школах України (оновлення інтер'єру та зовнішнього вигляду, термо-модернізація тощо)**

жовтень 2017 р.	По загально-національній вибірці	Батьки			Педагогічні працівники		
		загалом	батьки дошкільників і молодших школярів	батьки учнів основної і старшої школи	загалом	учителі початкових класів	адміністрація шкіл та вчителі 5–11 класів
знаю, ставлюся позитивно	27,0	31,8	32,8	28,3	70,4	67,3	73,1
знаю, ставлюся негативно	3,3	2,8	3,1	2,0	4,9	5,0	4,8
вперше про це чую	58,7	55,1	53,3	61,5	13,2	13,3	13,2
важко відповісти	11,0	10,2	10,8	8,3	11,5	14,3	8,9

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
знаю, ставлюся позитивно	40,0	29,6	19,0	12,7
знаю, ставлюся негативно	2,3	4,6	2,1	3,7
вперше про це чую	47,5	50,5	72,7	73,1
важко відповісти	10,2	15,3	6,2	10,4

- **оновлення природничих кабінетів у профільних закладах і опорних школах**

жовтень 2017 р.	По загально-національній вибірці	Батьки			Педагогічні працівники		
		загалом	батьки дошкільників і молодших школярів	батьки учнів основної і старшої школи	загалом	учителі початкових класів	адміністрація шкіл та вчителі 5–11 класів
знаю, ставлюся позитивно	31,4	33,6	32,5	37,3	78,3	75,6	80,7
знаю, ставлюся негативно	2,3	2,0	2,4	0,5	2,6	2,5	2,8
вперше про це чую	55,7	54,7	55,4	52,5	11,4	12,6	10,4
важко відповісти	10,6	9,7	9,7	9,8	7,7	9,3	6,1

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
знаю, ставлюся позитивно	35,4	33,3	29,4	22,4
знаю, ставлюся негативно	1,1	4,1	0,9	2,2
вперше про це чую	49,4	51,6	63,2	62,7
важко відповісти	14,1	10,9	6,5	12,7

- **пілотне впровадження проекту нового державного стандарту початкової освіти у 100 школах України**

жовтень 2017 р.	По загальнонаціональній вибірці	Батьки			Педагогічні працівники		
		загалом	батьки дошкільників і молодших школярів	батьки учнів основної і старшої школи	загалом	учителі початкових класів	адміністрація шкіл та вчителі 5–11 класів
знаю, ставлюся позитивно	19,8	24,8	24,7	24,9	70,0	70,8	69,6
знаю, ставлюся негативно	5,2	6,1	6,2	5,9	6,9	8,8	5,1
вперше про це чую	59,6	53,8	53,2	55,6	8,5	7,3	9,9
важко відповісти	15,4	15,4	15,9	13,7	14,6	13,1	15,3

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
знаю, ставлюся позитивно	20,8	22,7	17,9	12,7
знаю, ставлюся негативно	4,9	6,3	4,8	3,0
вперше про це чую	54,9	52,7	68,8	69,4
важко відповісти	19,3	18,3	8,6	14,9

• **підвищення заробітної плати вчителів у середньому на 50%**

жовтень 2017 р.	По загально- національній вибірці	Батьки			Педагогічні працівники		
		зага- лом	батьки до- шкільни- ків і мо- лодших школярів	батьки учнів основної і старшої школи	зага- лом	учителі початко- вих класів	адмініст- рація шкіл та вчителі 5–11 класів
знаю, ставлюся ПОЗИТИВНО	58,2	59,7	59,8	59,5	88,7	88,1	89,4
знаю, ставлюся НЕГАТИВНО	4,1	5,1	4,5	7,3	1,5	1,5	1,5
вперше про це чую	26,8	24,9	25,2	23,9	5,0	4,8	5,1
важко відповісти	10,9	10,3	10,5	9,3	4,8	5,6	4,1

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Централь- ний	Східний	Південний
знаю, ставлюся позитивно	60,5	64,9	50,9	49,3
знаю, ставлюся негативно	5,3	3,1	5,1	3,0
вперше про це чую	25,5	17,6	36,9	35,1
важко відповісти	8,7	14,4	7,1	12,7

• **оновлення навчальних програм 5-9 класів**

жовтень 2017 р.	По загально- національній вибірці	Батьки			Педагогічні працівники		
		зага- лом	батьки до- шкільни- ків і мо- лодших школярів	батьки учнів основної і старшої школи	зага- лом	учителі початко- вих класів	адмініст- рація шкіл та вчителі 5–11 класів
знаю, ставлюся ПОЗИТИВНО	28,0	30,0	28,2	36,4	61,2	53,3	68,7
знаю, ставлюся НЕГАТИВНО	10,0	9,2	8,4	12,1	9,9	8,5	11,5
вперше про це чую	41,5	39,5	41,7	32,0	4,4	6,0	2,8
важко відповісти	20,4	21,2	21,7	19,4	24,5	32,2	17,0

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
знаю, ставлюся позитивно	31,1	29,1	23,8	29,1
знаю, ставлюся негативно	6,4	13,4	9,2	7,5
вперше про це чую	37,9	35,6	53,3	39,6
важко відповісти	24,6	21,9	13,7	23,9

- скасування звітності шкіл щодо проведення виховних, позаурочних, позашкільних заходів, а також відміна дублювання на паперовому носії документів, що вже складені в електронній формі

жовтень 2017 р.	По загальнонаціональній вибірці	Батьки			Педагогічні працівники		
		загалом	батьки дошкільників і молодших школярів	батьки учнів основної і старшої школи	загалом	учителі початкових класів	адміністрація шкіл та вчителі 5–11 класів
знаю, ставлюся позитивно	22,9	28,6	29,0	27,3	76,7	74,7	78,2
знаю, ставлюся негативно	10,5	8,4	8,3	8,8	3,3	3,0	3,5
вперше про це чую	49,6	47,7	47,5	48,3	14,4	16,7	12,4
важко відповісти	16,9	15,3	15,1	15,6	5,6	5,6	5,8

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
знаю, ставлюся позитивно	25,0	27,8	19,3	11,2
знаю, ставлюся негативно	7,6	12,8	8,6	13,4
вперше про це чую	45,1	43,7	58,8	56,0
важко відповісти	22,3	15,7	13,4	19,4

- надання вчителіві можливості самостійно формувати програми навчання, обирати методи і форми викладання

жовтень 2017 р.	По загальнонаціональній вибірці	Батьки			Педагогічні працівники		
		загалом	батьки дошкільників і молодших школярів	батьки учнів основної і старшої школи	загалом	учителі початкових класів	адміністрація шкіл та вчителі 5–11 класів
знаю, ставлюся позитивно	29,4	32,5	33,0	31,1	75,8	79,4	71,9
знаю, ставлюся негативно	11,6	12,0	11,1	15,0	7,4	4,8	10,1
вперше про це чую	40,4	36,9	37,2	35,9	5,6	5,3	6,1
важко відповісти	18,6	18,6	18,8	18,0	11,1	10,6	11,9

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
знаю, ставлюся позитивно	31,4	34,1	23,4	24,6
знаю, ставлюся негативно	5,7	12,8	14,2	12,7
вперше про це чую	38,6	32,8	49,0	48,5
важко відповісти	24,2	20,4	13,4	14,2

- відхід від проведення багатогодинних батьківських зборів на користь індивідуальних форм спілкування з батьками (індивідуальні бесіди, електронна пошта, смс-повідомлення, неформальні зустрічі за кавою тощо)

жовтень 2017 р.	По загальнонаціональній вибірці	Батьки			Педагогічні працівники		
		загалом	батьки дошкільників і молодших школярів	батьки учнів основної і старшої школи	загалом	учителі початкових класів	адміністрація шкіл та вчителі 5–11 класів
знаю, ставлюся позитивно	37,9	43,4	43,0	44,7	68,8	66,5	70,6
знаю, ставлюся негативно	11,5	11,7	11,9	10,7	12,9	12,3	13,7
вперше про це чую	36,6	32,4	31,9	34,0	7,3	8,1	6,6
важко відповісти	14,0	12,6	13,2	10,7	11,0	13,1	9,1

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
знаю, ставлюся позитивно	43,2	42,2	32,0	27,6
знаю, ставлюся негативно	6,8	13,9	13,4	8,2
вперше про це чую	34,5	27,6	43,9	53,0
важко відповісти	15,5	16,3	10,7	11,2

- **зміна принципів організації простору класної кімнати** (застосування мобільних меблів для організації групової роботи і творчості, використання стін і шаф, щоб демонструвати творчі роботи учнів)

жовтень 2017 р.	По загальнонаціональній вибірці	Батьки			Педагогічні працівники		
		загалом	батьки дошкільників і молодших школярів	батьки учнів основної і старшої школи	загалом	учителі початкових класів	адміністрація шкіл та вчителі 5–11 класів
знаю, ставлюся позитивно	36,7	40,2	41,4	35,9	73,6	75,3	71,5
знаю, ставлюся негативно	5,8	6,0	5,8	6,8	4,9	5,5	4,3
вперше про це чую	46,5	41,8	40,2	47,6	10,2	8,1	12,5
важко відповісти	11,1	12,0	12,6	9,7	11,3	11,1	11,7

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
знаю, ставлюся позитивно	39,0	47,0	23,7	29,3
знаю, ставлюся негативно	4,5	4,8	9,5	2,2
вперше про це чую	44,3	37,6	57,9	52,6
важко відповісти	12,1	10,7	8,9	15,8

● **заборона озвучувати отримані учнями оцінки на уроках та батьківських зборах**

жовтень 2017 р.	По загально- національній вибірці	Батьки			Педагогічні працівники		
		загалом	батьки до- шкільни- ків і мо- лодших школярів	батьки учнів основної і старшої школи	загалом	учителі початко- вих класів	адмініст- рація шкіл та вчителі 5–11 класів
знаю, ставлюся позитивно	37,3	46,3	47,1	43,7	55,0	59,7	49,7
знаю, ставлюся негативно	20,7	18,3	17,6	20,9	26,7	23,7	29,9
вперше про це чую	28,8	23,2	22,3	26,2	3,9	3,0	4,8
важко відповісти	13,3	12,2	13,1	9,2	14,4	13,6	15,5

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Централь- ний	Східний	Південний
знаю, ставлюся позитивно	42,8	39,7	32,0	31,3
знаю, ставлюся негативно	15,2	21,9	26,7	11,9
вперше про це чую	26,5	25,2	30,0	42,5
важко відповісти	15,5	13,2	11,3	14,2

● **застосування вчителями зеленої ручки замість червоної для зауважень у зошиті**

жовтень 2017 р.	По загально- національній вибірці	Батьки			Педагогічні працівники		
		загалом	батьки до- шкільни- ків і мо- лодших школярів	батьки учнів основної і старшої школи	загалом	учителі початко- вих класів	адмініст- рація шкіл та вчителі 5–11 класів
знаю, ставлюся позитивно	22,8	29,2	31,1	22,3	41,8	46,0	37,2
знаю, ставлюся негативно	24,7	26,1	25,9	26,7	37,6	36,1	39,2
вперше про це чую	34,1	27,2	25,2	34,0	4,4	4,3	4,6
важко відповісти	18,3	17,5	17,7	17,0	16,2	13,6	19,0

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
знаю, ставлюся позитивно	21,6	26,7	19,6	20,1
знаю, ставлюся негативно	22,7	23,2	29,4	22,4
вперше про це чую	34,1	30,8	35,3	42,5
важко відповісти	21,6	19,3	15,7	14,9

● **скасування обов’язкового проведення лінійок в школах 1 вересня**

жовтень 2017 р.	По загальнонаціональній вибірці	Батьки			Педагогічні працівники		
		загалом	батьки дошкільників і молодших школярів	батьки учнів основної і старшої школи	загалом	учителі початкових класів	адміністрація шкіл та вчителі 5–11 класів
знаю, ставлюся позитивно	12,9	15,9	16,9	12,6	25,2	26,7	23,0
знаю, ставлюся негативно	40,5	42,2	42,5	41,3	46,1	42,5	50,3
вперше про це чую	34,2	29,4	28,9	31,1	11,5	14,5	8,7
важко відповісти	12,4	12,4	11,7	15,0	17,2	16,3	18,1

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
знаю, ставлюся позитивно	14,8	13,7	12,5	7,5
знаю, ставлюся негативно	38,8	41,2	42,7	36,1
вперше про це чую	30,4	30,7	35,2	51,1
важко відповісти	16,0	14,4	9,6	5,3

Розподіл відповідей на запитання “*Чи підтримуєте Ви скасування шкільної форми?*” (у %)

жовтень 2017 р.	Батьки дошкільників і молодших школярів	Педагогічні працівники		
		загалом	учителі початкових класів	адміністрація шкіл та вчителі 5–11 класів
підтримую	39,0	27,4	29,7	24,7
не підтримую	43,8	58,8	58,4	59,5
важко відповісти	15,6	12,6	10,8	14,2
мені це байдуже	1,5	1,3	1,0	1,5

Розподіл відповідей серед педагогічних працівників на запитання **“Чи обладнано навчальний клас (класи), в якому (яких) Ви викладаєте, переліченими нижче технічними засобами?”** (у %)

жовтень 2017 р.	Педагогічні працівники		
	загалом	учителі початкових класів	адміністрація шкіл та вчителі 5–11 класів
комп’ютер учителя	45,6	41,6	49,5
проектор з екраном	33,2	26,2	40,4
широкополосний доступ до інтернету	17,1	13,9	19,8
інтерактивна дошка	15,1	9,6	20,6
інтерактивна панель	4,1	4,8	3,6
комплект планшетів або ноутбуків для учнів	2,3	1,0	3,3
3D принтер	2,3	2,3	2,3
інше	9,5	12,1	7,1
нічим з переліченого навчальний клас (класи) не обладнано	36,2	40,1	32,2

Примітка. Сума перевищує 100%, оскільки респонденти мали можливість обирати кілька варіантів відповіді.

Розподіл відповідей на запитання **“Чи скачуєте Ви електронні підручники або інші електронні навчальні матеріали для Вашої дитини?”** (у %)

жовтень 2017 р.	Батьки			Педагогічні працівники		
	загалом	батьки молодших школярів	батьки учнів основної і старшої школи	загалом	учителі початкових класів	адміністрація шкіл та вчителі 5–11 класів
так	40,3	39,4	41,8	79,0	75,6	82,2
ні	59,7	60,6	58,2	21,0	24,4	17,8

Примітка. Під час опитування педагогічних працівників запитання ставилось у такій редакції: **“Чи скачуєте Ви електронні підручники або інші електронні навчальні матеріали?”**.

Розподіл відповідей на запитання **“Чи використовує Ваша дитина планшет або смартфон для шкільного навчання?”** (у %)

жовтень 2017 р.	Батьки		
	загалом	батьки молодших школярів	батьки учнів основної і старшої школи
так, шукає інформацію в інтернеті, у Вікіпедії, на інших ресурсах	36,3	24,2	57,0
так, читає електронні підручники та інші навчальні матеріали	14,0	10,6	19,7
так, грає у розвивальні ігри, використовує навчальні програми	15,5	17,9	11,4
ні, використовує тільки для розваг	21,8	29,4	8,8
ні, не використовує, бо не має ні планшета, ні смартфона	18,2	21,5	12,4
інше	0,4	0,6	0,0
важко відповісти	3,8	2,7	5,7

Розподіл відповідей на запитання **“Чи згодні Ви з твердженнями, що активне використання планшета або смартфона (зокрема для читання) шкодить здоров'ю дитини?”** (у %)

жовтень 2017 р.	По загальнонаціональній вибірці	Батьки			Педагогічні працівники		
		загалом	батьки дошкільників і молодших школярів	батьки учнів основної і старшої школи	загалом	учителі початкових класів	адміністрація шкіл та вчителі 5–11 класів
так	60,9	65,6	67,7	58,4	66,3	70,2	62,4
ні	18,3	17,4	16,0	22,3	19,6	17,7	21,6
важко відповісти	20,7	17,0	16,3	19,3	14,1	12,1	16,0

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
так	58,6	58,3	62,9	70,2
ні	21,1	18,1	17,0	16,9
важко відповісти	20,3	23,6	20,1	12,9

У віковому розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
так	54,7	60,0	65,8
ні	30,1	20,5	8,3
важко відповісти	15,3	19,5	25,9

Розподіл відповідей на запитання «*Чи згодні Ви з таким твердженням: “Успішність реформ в освіті залежить насамперед від їх підтримки вчителями”?*» (у %)

жовтень 2016 р.	По Україні в цілому	Працівники освіти
згоден(-на)	63,0	74,0
не згоден(-на)	17,3	16,3
важко відповісти	19,7	9,8

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
згоден(-на)	52,0	56,4	77,5	71,6
не згоден(-на)	20,9	23,1	6,6	16,9
важко відповісти	27,1	20,5	15,9	11,6

У віковому розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
згоден(-на)	60,3	64,4	62,9
не згоден(-на)	20,1	16,8	16,0
важко відповісти	19,7	18,8	21,0

Розподіл відповідей на запитання «*Чи згодні Ви з таким твердженням: “Учителі сьогодні почувуються приниженими і безсилим бодай щось змінити”?*» (у %)

жовтень 2016 р.	По Україні в цілому	Працівники освіти
згоден(-на)	49,0	71,9
не згоден(-на)	29,4	18,0
важко відповісти	21,6	10,0

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
згоден(-на)	46,0	54,1	40,9	58,2
не згоден(-на)	28,9	25,1	34,8	31,6
важко відповісти	25,1	20,9	24,3	10,2

У віковому розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
згоден(-на)	47,1	49,0	50,6
не згоден(-на)	32,2	29,9	26,5
важко відповісти	20,7	21,1	22,9

Розподіл відповідей на запитання «*Чи згодні Ви з таким твердженням: “Становище в галузі середньої освіти докорінно зміниться на краще лише тоді, коли в школу прийде новий учитель або вдасться масово перенавчити тих, які працюють з дітьми сьогодні”?*» (у %)

жовтень 2016 р.	По Україні в цілому	Працівники освіти	Учні старших класів
згоден(-на)	42,0	41,8	39,3
не згоден(-на)	27,6	43,8	27,0
важко відповісти	30,3	14,4	33,8

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
згоден(-на)	35,1	38,8	55,3	34,1
не згоден(-на)	24,5	28,8	18,7	52,2
важко відповісти	40,4	32,5	26,0	13,7

У віковому розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
згоден(-на)	47,9	42,0	37,7
не згоден(-на)	27,2	26,6	29,4
важко відповісти	24,8	31,4	32,8

Розподіл відповідей на запитання «*Як Ви ставитеся до запровадження сертифікації вчителів (незалежного оцінювання їхньої кваліфікації, яке впливатиме на рівень зарплати)?*» (у %)

жовтень 2016 р.	По Україні в цілому	Працівники освіти
позитивно	61,1	48,7
негативно	10,1	30,4
важко відповісти	23,0	19,3
мені це байдуже	5,8	1,5

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
позитивно	55,9	61,2	61,0	72,0
негативно	8,6	10,0	12,1	8,0
важко відповісти	27,5	23,6	20,7	18,2
мені це байдуже	8,0	5,3	6,2	1,8

У віковому розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
позитивно	66,7	64,9	51,5
негативно	9,6	9,0	11,9
важко відповісти	17,5	22,9	27,3
мені це байдуже	6,1	3,1	9,4

5.2.3. Професійно-технічна освіта

Розподіл відповідей на запитання *“Із яких джерел, на Вашу думку, слід фінансувати професійно-технічну освіту, аби забезпечити її належний розвиток?”* (у %)

жовтень 2016 р.	По Україні в цілому	Респонденти, в сім'ях яких є ті, хто навчається в ПТНЗ	Працівники освіти
повністю з державного бюджету	35,9	38,3	40,6
тільки з обласного та місцевих бюджетів	5,1	7,1	3,3
з різних джерел: здобуття професій загальнодержавного значення – з державного бюджету, а тих, яких потребує регіональний ринок праці, – з обласного та місцевих бюджетів	42,3	41,1	46,6
інша думка	0,9	0,4	0,5
важко відповісти	13,0	10,7	8,5
мені це байдуже	2,7	2,4	0,5

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
повністю з державного бюджету	42,5	37,7	25,0	43,8
тільки з обласного та місцевих бюджетів	4,4	4,8	4,8	8,4
з різних джерел: здобуття професій загальнодержавного значення – з державного бюджету, а тих, яких потребує регіональний ринок праці, – з обласного та місцевих бюджетів	37,0	37,1	54,0	41,6
інша думка	0,4	1,8	0,2	0,4
важко відповісти	14,8	14,7	12,3	5,8
мені це байдуже	0,9	3,8	3,7	0,0

У віковому розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
повністю з державного бюджету	36,8	35,2	36,4
тільки з обласного та місцевих бюджетів	5,2	5,4	4,7
з різних джерел: здобуття професій загальнодержавного значення – з державного бюджету, а тих, яких потребує регіональний ринок праці, – з обласного та місцевих бюджетів	44,0	44,2	38,3
інша думка	1,1	1,0	0,6
важко відповісти	10,7	12,6	15,5
мені це байдуже	2,2	1,7	4,5

Розподіл відповідей на запитання «Чи згодні Ви з таким твердженням: «У професійно-технічних закладах навчатися непроститивно?»» (у %)

жовтень 2016 р.	По Україні в цілому	Респонденти, в сім'ях яких є ті, хто навчається в ПТНЗ	Працівники освіти	Учні старших класів
згоден(-на)	39,1	34,9	40,8	44,8
не згоден(-на)	44,2	49,6	48,1	39,8
важко відповісти	16,7	15,5	11,1	15,4

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
згоден(-на)	42,6	31,4	51,0	28,4
не згоден(-на)	38,8	47,8	37,2	60,0
важко відповісти	18,6	20,8	11,8	11,6

У віковому розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
згоден(-на)	45,3	40,0	33,1
не згоден(-на)	39,4	44,0	48,1
важко відповісти	15,3	16,0	18,8

Розподіл відповідей на запитання «Чи згодні Ви з таким твердженням: «Посилення зв'язків з ринком праці та роботодавцями – найважливіша умова успіху в реформуванні профтехосвіти?»» (у %)

жовтень 2016 р.	По Україні в цілому	Респонденти, в сім'ях яких є ті, хто навчається в ПТНЗ	Працівники освіти	Учні старших класів
згоден(-на)	72,9	73,1	85,5	64,4
не згоден(-на)	7,2	8,3	6,0	8,8
важко відповісти	19,9	18,6	8,5	26,8

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
згоден(-на)	75,2	59,5	84,3	85,4
не згоден(-на)	4,6	10,2	4,5	8,8
важко відповісти	20,1	30,2	11,2	5,8

У віковому розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
	згоден(-на)	75,2	73,3
не згоден(-на)	7,0	7,5	7,0
важко відповісти	17,9	19,2	22,3

Розподіл відповідей на запитання «*Чи згодні Ви з таким твердженням: “Випускники кращих із наших професійно-технічних навчальних закладів цілком готові перемагати в конкуренції на ринку праці”?*» (у %)

жовтень 2016 р.	По Україні в цілому	Респонденти, в сім'ях яких є ті, хто навчається в ПТНЗ	Працівники освіти
згоден(-на)	55,0	56,1	58,3
не згоден(-на)	15,4	13,8	20,0
важко відповісти	29,5	30,0	21,8

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
згоден(-на)	52,4	45,4	66,1	65,0
не згоден(-на)	14,3	18,2	12,9	15,0
важко відповісти	33,3	36,4	21,1	19,9

У віковому розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
	згоден(-на)	54,7	58,0
не згоден(-на)	17,9	16,1	12,6
важко відповісти	27,5	25,9	36,6

5.2.4. Вища освіта

Розподіл відповідей на запитання “Які з проблем вищої освіти турбують Вас особисто найбільшою мірою?” (у %)

жовтень 2016 р.	По Україні в цілому	Респонденти, в сім'ях яких є студенти ВНЗ
академічна недоброчесність (списування, плагіат, видавання чужих думок за власні)	11,4	16,1
брак базових знань в абітурієнтів	17,2	16,3
прояви хабарництва та корупції в діяльності вищих навчальних закладів, втягування в корупційні стосунки студентів	39,2	43,2
низький рівень мотивації до навчання у значної частини студентства	26,1	33,3
невідповідність фахової підготовки студентів сучасним вимогам	21,1	22,2
низький рівень оплати праці викладачів	13,4	16,1
недостатнє фінансування і технічне оснащення закладів вищої освіти	18,3	19,2
інше	2,0	2,7
важко відповісти	7,5	4,1
жодна з проблем вищої освіти мене особисто не турбує	12,6	5,0

Примітка. Сума перевищує 100%, оскільки респонденти мали можливість обирати кілька варіантів відповіді.

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
академічна недоброчесність (списування, плагіат, видавання чужих думок за власні)	8,6	13,8	9,6	13,3
брак базових знань в абітурієнтів	13,5	17,9	18,0	20,4
прояви хабарництва та корупції в діяльності вищих навчальних закладів, втягування в корупційні стосунки студентів	42,3	39,9	31,9	48,7
низький рівень мотивації до навчання у значної частини студентства	29,9	21,7	28,7	27,4
невідповідність фахової підготовки студентів сучасним вимогам	25,9	18,7	19,8	23,5
низький рівень оплати праці викладачів	18,1	11,2	11,1	17,7
недостатнє фінансування і технічне оснащення закладів вищої освіти	21,9	13,4	20,7	21,2
інше	0,9	3,3	1,6	0,4
важко відповісти	6,6	5,4	11,6	6,2
жодна з проблем вищої освіти мене особисто не турбує	9,1	15,9	13,4	7,1

У віковому розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
академічна недоброчесність (списування, плагіат, видавання чужих думок за власні)	16,1	10,8	8,7
брак базових знань в абітурієнтів	15,9	19,2	15,2
прояви хабарництва та корупції в діяльності вищих навчальних закладів, втягування в корупційні стосунки студентів	39,4	42,4	34,2
низький рівень мотивації до навчання у значної частини студентства	29,0	27,9	21,5
невідповідність фахової підготовки студентів сучасним вимогам	20,7	23,4	18,1
низький рівень оплати праці викладачів	13,5	13,4	13,4
недостатнє фінансування і технічне оснащення закладів вищої освіти	20,0	20,0	14,4
інше	1,1	2,0	2,6
важко відповісти	7,6	6,6	8,7
жодна з проблем вищої освіти мене особисто не турбує	8,3	9,3	20,8

Розподіл відповідей на запитання «*Чи підтримуєте Ви згадані нижче інновації, що запроваджуються згідно з новим Законом України “Про вищу освіту”?*» (у %)

- **автономія вищого навчального закладу – його самостійність, незалежність і відповідальність щодо організації освітнього процесу, наукових досліджень, внутрішнього управління, самостійного добору і розстановки кадрів, використання власних коштів, зокрема отриманих від надання платних послуг**

вересень 2014 р.	По Україні в цілому	Респонденти, в сім'ях яких є студенти ВНЗ
підтримую	43,4	49,1
не підтримую	10,7	11,4
не розумію, про що йдеться	17,0	14,3
важко відповісти	28,9	25,2

У регіональному розрізі:

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
підтримую	52,0	38,5	45,6	35,3
не підтримую	15,2	8,6	11,5	6,4
не розумію, про що йдеться	13,9	18,5	14,5	27,0
важко відповісти	18,9	34,4	28,3	31,4

- **академічна мобільність – надання учасникам освітнього процесу можливості навчатися, викладати, стажуватися чи проводити наукову діяльність в іншому вищому навчальному закладі (науковій установі) на території України чи поза її межами**

вересень 2014 р.	По Україні в цілому	Респонденти, в сім'ях яких є студенти ВНЗ
підтримую	54,7	62,3
не підтримую	4,2	3,5
не розумію, про що йдеться	16,9	12,2
важко відповісти	24,3	22,0

У регіональному розрізі:

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
підтримую	70,6	52,9	49,7	46,1
не підтримую	5,5	3,3	5,3	0,5
не розумію, про що йдеться	12,9	15,8	17,4	26,5
важко відповісти	10,9	27,9	27,6	27,0

- **участь роботодавців у розробленні освітніх програм**

жовтень 2016 р.	По Україні в цілому	Респонденти, в сім'ях яких є студенти ВНЗ
підтримую	60,4	62,2
не підтримую	9,1	10,3
важко відповісти	23,8	24,1
мені це байдуже	6,7	3,4

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
підтримую	60,2	53,3	68,5	64,4
не підтримую	5,1	11,2	8,4	11,9
важко відповісти	28,4	26,8	17,4	20,4
мені це байдуже	6,2	8,8	5,7	3,1

- **участь студентів в управлінні університетами**

жовтень 2016 р.	По Україні в цілому	Респонденти, в сім'ях яких є студенти ВНЗ
підтримую	57,6	65,0
не підтримую	13,7	12,6
важко відповісти	22,1	19,3
мені це байдуже	6,6	3,1

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Централь- ний	Східний	Південний
підтримую	55,6	57,2	57,3	63,5
не підтримую	10,2	13,8	14,9	17,6
важко відповісти	28,4	20,4	22,6	14,4
мені це байдуже	5,8	8,7	5,2	4,5

- створення системи забезпечення якості вищої освіти (незалежне зовнішнє оцінювання студентів, викладачів, діяльності університетів)

жовтень 2016 р.	По Україні в цілому	Респонденти, в сім'ях яких є студенти ВНЗ
підтримую	57,2	64,6
не підтримую	11,1	11,0
важко відповісти	26,1	22,3
мені це байдуже	5,7	2,2

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Централь- ний	Східний	Південний
підтримую	59,6	56,1	52,0	69,0
не підтримую	7,6	11,8	12,3	12,4
важко відповісти	26,9	25,0	30,9	15,9
мені це байдуже	6,0	7,1	4,8	2,7

Розподіл відповідей на запитання «*Чи згодні Ви з таким твердженням: “Заклади вищої освіти в Україні безнадійно програють за якістю підготовки фахівців закордонним університетам”?*» (у %)

жовтень 2016 р.	По Україні в цілому	Респонденти, в сім'ях яких є студенти ВНЗ	Працівники освіти	Учні старших класів
згоден(-на)	42,9	47,6	47,0	50,9
не згоден(-на)	35,5	34,8	37,7	33,2
важко відповісти	21,6	17,6	15,3	16,0

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Централь- ний	Східний	Південний
згоден(-на)	56,2	41,4	32,9	46,0
не згоден(-на)	16,6	32,5	53,3	39,4
важко відповісти	27,2	26,1	13,8	14,6

У віковому розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
згоден(-на)	52,5	42,6	36,2
не згоден(-на)	32,0	37,1	35,6
важко відповісти	15,5	20,3	28,2

Розподіл відповідей на запитання «Чи згодні Ви з таким твердженням: **“Найкращі університети України привабливі для іноземних студентів”?**» (у %)

жовтень 2016 р.	По Україні в цілому	Респонденти, в сім'ях яких є студенти ВНЗ	Працівники освіти
згоден(-на)	52,5	53,9	54,2
не згоден(-на)	16,3	15,9	19,9
важко відповісти	31,1	30,3	25,9

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
згоден(-на)	45,0	47,8	64,0	54,9
не згоден(-на)	17,1	18,5	12,3	17,7
важко відповісти	37,9	33,8	23,6	27,4

У віковому розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
згоден(-на)	57,6	53,3	47,5
не згоден(-на)	20,1	15,8	14,4
важко відповісти	22,3	30,9	38,1

Розподіл відповідей на запитання «Чи згодні Ви з таким твердженням: **“Викладач у вищому навчальному закладі перебуває в цілковитій залежності від свого керівництва”?**» (у %)

жовтень 2016 р.	По Україні в цілому	Респонденти, в сім'ях яких є студенти ВНЗ	Працівники освіти
згоден(-на)	47,4	48,2	53,1
не згоден(-на)	18,7	19,7	20,3
важко відповісти	33,9	32,1	26,6

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Централь- ний	Східний	Південний
згоден(-на)	49,7	38,3	52,7	60,6
не згоден(-на)	15,9	22,8	16,4	15,9
важко відповісти	34,4	38,9	30,9	23,5

У віковому розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
згоден(-на)	50,5	47,4	45,1
не згоден(-на)	20,9	20,2	14,7
важко відповісти	28,5	32,4	40,2

Коментар

- Переважна більшість респондентів станом на 2016 р. вважала наявну в країні кількість закладів дошкільної освіти недостатньою (72,6% – по Україні в цілому, 77,2% – серед членів сімей, у яких є діти, що відвідують дитсадок, і 82% – серед працівників освіти). Практично такою самою, як по Україні в цілому, бачили цю ситуацію в різних регіонах і вікових когортах. Дещо гостріше на неї реагували мешканці Західного регіону (80,1%) та особи віком від 30 до 55 років (75%). Частка не згодних з тим, що в країні не вистачає дитсадків, по вибірці загалом становила 11,5%. У Центральному і Південному регіонах цей показник був трохи вищим за середньоукраїнський (12,6% і 16,4%, відповідно), на Заході – помітно нижчим (6,9%), що вказує, знову ж таки, на дещо більшу гостроту проблеми в цьому регіоні.

- Найголовнішим завданням дошкільної освіти різні категорії опитаних (усе доросле населення України; респонденти, в сім'ях яких є діти, що відвідують дитсадок; працівники освіти) вважали різнобічний розвиток дитини, хоча частки респондентів, що дотримувалися такої думки, в кожній із зазначених категорій помітно різнилися (49,5%, 54,5% і 65,9%, відповідно). Друге місце з-поміж завдань ЗДО по Україні в цілому посів догляд за дитиною (поки батьки працюють) – 45,7%. Проте працівники освіти та респонденти, у сім'ях яких є діти, що відвідують дитсадок, вивели на друге місце соціалізувальну функцію дошкільної освіти – 63,9% і 47,7%, відповідно. По Україні в цілому соціалізувальна функція розмістилася на третій позиції (44,3%). Серед працівників освіти третє місце посіла підготовка дитини до школи (33,1%); серед членів сімей, де є діти-дитсадківці, – догляд за дитиною (44,5%). У категорії працівників освіти догляд за дитиною розглядали як найголовніше завдання ЗДО лише 23,1% опитаних – удвічі менше, ніж серед решти респондентів. Найвідчутніше думка освітян щодо важливості цього

завдання розійшлася з думкою решти респондентів у Східному регіоні, де воно виявилось на першому місці (51,4% опитаних). У Південному та Західному регіонах перші місця, як і по Україні загалом, залишилися за різнобічним розвитком дитини (64,6% і 51,1%, відповідно). Мешканці Центрального регіону вважали догляд за дитиною і її різнобічний розвиток фактично однаково важливими завданнями, поділивши між ними перше-друге місця (46,9% і 47,5%, відповідно). Уявлення про пріоритетність завдань дошкільної освіти істотно залежали од віку респондентів. У міру його збільшення зростала частота вибору догляду за дитиною та підготовки її до школи, у міру зменшення віку – частота вибору різнобічного розвитку і соціалізації дитини.

- Потребу в професійній педагогічній допомозі батькам з питань розвитку дітей від народження до трьох років по-різному оцінили працівники освіти та інші категорії респондентів. Серед працівників освіти необхідність у ній вбачали 80,4% опитаних, тоді як серед дорослого населення в цілому та серед членів сімей, у яких є діти, що відвідують дитсадок, прихильників такої думки налічувалося істотно менше – 57,7% і 60,1% відповідно. Це може свідчити, з одного боку, про недостатню відрефлексованість своїх потреб батьками, з другого – про відсутність (або недостатність) переконливої аргументації з боку освітян на користь професійної педагогічної допомоги. Таке припущення знаходить непряме підтвердження в наявності доволі великої частки тих, хто не зміг оцінити потребу батьків у професійній педагогічній допомозі з питань розвитку дітей від народження до трирічного віку (23,5% у цілому по Україні, 20,6% – серед членів сімей з дітьми, що ходять до дитсадка). У регіональному розрізі таку потребу найчастіше засвідчували мешканці Півдня (69%), найрідше – ті, хто мешкає в Центральному регіоні (52,7%). Усвідомлення цієї потреби зростало зі зменшенням віку опитаних.

- Під час опитування, проведеного в жовтні 2016 р., серед проблем загальної середньої освіти, які турбують їх особисто найбільше, респонденти назвали передусім незадовільний стан матеріально-технічного забезпечення шкіл (38,2 %), постійні побори з батьків у вигляді так званих благодійних внесків тощо (33,6 %), відсутність у педагогів належної мотивації роботи з дітьми та підвищення свого професійного рівня (32,5 %) і низьку мотивацію навчання у дітей (31,3 %). Рідше опитаних турбували застарілі методики і форми навчання (26,8 %); те, що діти не вміють застосовувати у повсякденному житті здобуті в школі теоретичні знання (24,9 %); ще рідше – нестача якісних підручників, зокрема електронних та інтерактивних (18,5 %), застарілий, нецікавий зміст навчальних предметів (17,6 %), закриття сільських шкіл та проблеми з доставкою дітей до опорної школи (15,3 %). Розглядаючи ці дані, слід звернути увагу на те, що на момент опитування незадовільний стан матеріально-технічного забезпечення шкіл уже не домінував у рейтингу проблем середньої освіти так беззастережно, як у 1990-х чи 2000-х рр. З великим відривом ця проблема посіла перше місце лише в підвибірці працівників освіти (70,2 %). Проте й вони слідом за цією проблемою висловили найбільшу стурбованість відсутністю належної мотивації навчальної діяльності

як у себе самих (42,1 %), так і в дітей (38,8 %). У підвибірці батьків та інших близьких родичів учнів середньої школи серед найбільш актуальних проблем теж було названо низьку мотивацію педагогів і дітей (34,4 % і 32,8 %, відповідно). Назвали низьку мотивацію навчання як одну з найактуальніших проблем і учні старших класів (31,3 %). Крім того, респонденти, в сім'ях яких є учні середньої школи, найчастіше нарікали не лише на погане матеріально-технічне забезпечення шкіл (42,4 %), а й на постійні побори з батьків (35,4 %), а старшокласники – на невміння учнів застосовувати набуті в школі теоретичні знання (36,8 %) та на застарілі методики і форми навчання (32,6 %).

● На жаль, через рік за наполяганням замовника список проблем загальної середньої освіти в анкеті було значно змінено, зокрема вилучено альтернативу, що стосувалася мотивації педагогічної діяльності освітян, додано низьку нових альтернатив та видозмінено формулювання тих, що були раніше. Це унеможливило коректне порівняння даних, отриманих у 2016 та 2017 роках. Проте деякі тенденції все ж простежуються – навіть більш виразно. Їх засвідчує насамперед те, що в загальнонаціональній вибірці на перші місця в рейтингу проблем, які найбільше турбують опитаних, упевнено вийшли втрата у дітей мотивації до навчання (47 %) і проблеми батьків, яким доводиться витрачати значні кошти на благодійні внески, додаткову освіту, репетиторів (46,2 %). Далі респонденти назвали брак якісних та цікавих підручників (30,5 %), сучасного обладнання – комп'ютерів, інтерактивних дошок, 3-D принтерів тощо (29,6 %), непрактичність і відірваність від життя знань, отриманих у школі (29,4 %), незахищеність дітей від насильства, знущань, цькування з боку однолітків (27,4 %), застарілі методики і форми викладання (26,2 %), скорочення мережі шкіл, закриття їх у сільській місцевості (25,4 %). Вочевидь рідше згадувалися такі проблеми, як низькі зарплати і соціальний статус учителів (22,5 %), принизливе або зневажливе ставлення до дітей з боку окремих педагогів (17,8 %), і найрідше – українізація освіти (13,7 %), відсутність безкоштовних електронних підручників (10,1 %), занепад викладання математично-природничих дисциплін (9,8 %). Причому прикметно, що й педагогічні працівники найактуальнішою проблемою вважали передусім втрату в дітей мотивації до навчання (71,2 %) і лише тому називали брак сучасного обладнання (60,3 %), якісних та цікавих підручників (45,3 %), низькі зарплати і соціальний статус учителів (44,4 %). Батьки школярів очікувано на перше місце поставили власні проблеми, пов'язані з витрачанням значних коштів на благодійні внески, додаткову освіту і репетиторів (51,2 %), на друге – втрату дітьми мотивації до навчання (46,8 %).

● Дані обох опитувань дозволяють також виокремити певні особливості реагування на проблеми середньої освіти мешканців різних регіонів України і представників різних вікових когорт. Так, на Сході та Півдні частіше, ніж в інших регіонах, людей турбують незадовільний стан матеріально-технічного забезпечення шкіл та постійні побори з батьків. Крім того, тут порівняно частіше нарікають на незахищеність дітей від насильства та витіснення зі школи мов національних меншин, зокрема російської (так звана українізація

освіти). На Заході більше, ніж будь-де, викликають стурбованість втрата у дітей мотивації до навчання та непрактичність отриманих ними в школі знань. Мешканці Центрального регіону виявляють найбільшу стурбованість скороченням мережі шкіл та закриттям їх у сільській місцевості. Зі збільшенням віку респондентів їх дедалі частіше турбує те ж саме скорочення мережі шкіл, а також українізація освіти, низькі зарплати і соціальний статус учителів. А в міру зменшення віку опитаних вони більше переймаються низькою мотивацією дітей до навчання, браком у школах сучасного обладнання, відсутністю безкоштовних електронних підручників, застарілими методиками і формами викладання, принизливим або зневажливим ставленням до дітей з боку окремих учителів, незахищеністю дітей від насильства, знущань, цькування з боку однолітків.

- Щодо перелічених в анкеті подій та ініціатив у сфері середньої освіти, з якими МОН України виступило у 2017 р., на момент опитування педагогічні працівники були обізнані значно краще, ніж населення країни в цілому і зокрема всі категорії батьків, що брали участь в опитуванні. Наприклад, про пілотне впровадження проекту нового державного стандарту в 100 школах України від інтерв'юерів уперше почули: серед батьків – 53,8%, а серед педагогічних працівників – лише 8,5%; про проект зі створення нового освітнього простору у 200 школах України – відповідно 55,1% і 13,2%; про оновлення природничих кабінетів у профільних закладах та опорних школах – відповідно 54,7% і 11,4%. Природно, внаслідок значної кількості осіб, які доти не чули про перелічені в анкеті події та ініціативи, частки схвального і несхвального ставлення до них серед населення в цілому і батьків зокрема виявилися значно меншими, ніж серед педагогічних працівників. Проте в усіх категоріях опитаних схвальне ставлення до цих подій та ініціатив, як правило, суттєво переважало несхвальне. Так, зміну принципів організації простору класної кімнати позитивно сприйняли 36,7% респондентів (батьки – 40,2%, педагогічні працівники – 73,6%), а негативно – лише 5,8% (батьки – 6%, педагогічні працівники – 4,9%). До оновлення природничих кабінетів у профільних закладах та опорних школах позитивно поставилися 31,4% опитаних (батьки – 33,6%, педагогічні працівники – 78,3%), негативно – 2,3% (батьки – 2%, педагогічні працівники – 2,6%). Щодо проекту зі створення нового освітнього простору у 200 школах України позитивне ставлення серед усіх респондентів висловили 27% (батьки – 31,8%, педагогічні працівники – 70,4%), негативно – лише 3,3% (батьки – 2,8%, педагогічні працівники – 4,9%).

- Одним із небагатьох винятків було скасування обов'язкового проведення лінійок у школах 1 вересня. До цієї ініціативи поставилися негативно загалом 40,5% опитаних (батьки – 42,2%, педагогічні працівники – 46,1%), тоді як позитивно – тільки 12,9% (батьки – 15,9%, педагогічні працівники – 25,2%). Звертає на себе увагу також значна кількість педагогів, котрих не влаштовувало застосування вчителями зеленої ручки замість червоної для зауважень у зошиті. Проти цієї ініціативи висловилися 37,6% педагогічних працівників, а підтримали її лише трохи більше – 41,8%.

Неоднозначно сприйняла певна частина респондентів і заборону озвучувати отримані учнями оцінки на уроках та батьківських зборах: негативно поставилися до неї загалом 20,7% опитаних (серед батьків – 18,3%, серед педагогічних працівників – 26,7%), хоча в цілому позитивне сприйняття такої ініціативи переважало. За регіональною ознакою простежувалася доволі чітка залежність між ставленням респондентів до тих подій та ініціатив, про які йшлося в анкеті, і рівнем обізнаності з ними. У Західному і Центральному регіонах, де рівень обізнаності щодо цих подій та ініціатив зазвичай був вищим, опитані, як правило, частіше виявляли до них і позитивне ставлення.

- Майже навпіл розділилися думки батьків дошкільників та молодших школярів, які відповідали на запитання “Чи підтримуєте Ви скасування шкільної форми?": 39% підтримали її скасування, 43,8% не підтримали (не визначилися з відповіддю 15,6%). Педагогічні працівники мали більш категоричну думку: понад половину з них (58,8%) висловилися проти скасування шкільної форми, а за її скасування – удвічі менше (27,4%). Не визначили свого ставлення з цього питання 12,6% педагогів.

- Отримані у 2017 р. дані засвідчили недостатню забезпеченість закладів загальної середньої освіти технічними засобами: 36,2% педагогічних працівників загалом і зокрема 40,1% вчителів початкової школи вказали, що навчальні класи не обладнано відповідною технікою. Решта педагогів серед наявних технічних засобів найчастіше називали комп'ютер учителя (45,6%), проектор з екраном (33,2%), широкополосний доступ до інтернету (17,1%) та інтерактивну дошку (15,1%). Учителі початкових класів порівняно з колегами, що викладають в основній і старшій школі, були значно гірше забезпечені інтерактивними дошками (9,6% і 20,6%, відповідно), проекторами з екраном (26,2% і 40,4%, відповідно), персональними комп'ютерами (41,6% і 49,5%, відповідно) та широкополосним доступом до інтернету (13,9% і 19,8%, відповідно). Лише за альтернативою “інше” вчителі початкової школи мали начебто більше технічних засобів (12,1%), ніж педагоги, які працюють з 5–11 класами (7,1%), проте, обираючи цей варіант відповіді, респонденти найчастіше згадували хіба що телевізор. Підручники та інші електронні навчальні матеріали скачувала переважна більшість педагогічних працівників (79%), тоді як серед батьків це робили менше половини (40,3%). Електронні навчальні публікації завантажували частіше педагоги та батьки учнів 5–11 класів (відповідно 82,2% і 41,8%), ніж учителі та батьки молодших школярів (відповідно 75,6% і 39,4%).

- Істотними можна вважати частки опитаних батьків, які зазначили, що планшетом чи смартфоном їхні діти користуються для пошуку інформації в інтернеті, Вікіпедії та на інших ресурсах (36,3%), для розвивальних ігор та навчальних програм (15,5%) і для читання електронних підручників та інших корисних матеріалів (14%). Однак досить багато дітей використовували гаджети для самих лише розваг, про що повідомили 21,8% батьків. При цьому батьки молодших школярів (29,4%) значно частіше, ніж батьки учнів

5–11 класів (8,8%), заявляли про використання дітьми планшетів і смартфонів із суто розважальною метою. Як і очікувалось, учні основної та старшої школи порівняно з молодшими школярами частіше шукали інформацію в мережі (відповідно 57% і 24,2%) і читали більше навчальних матеріалів (відповідно 19,7% і 10,6%). Цілком очікуваним є й те, що розвивальні ігри та інтерактивні навчальні програми були привабливіші для молодших школярів, ніж для учнів 5–11 класів (17,9% і 11,4%, відповідно). Нарешті варто зауважити, що серед дітей, які взагалі не мали гаджетів, переважали учні початкової школи (21,5% проти 12,4% учнів основної та старшої школи).

- Думку про шкідливість планшетів і смартфонів для здоров'я дитини в загальнонаціональній вибірці підтримали понад 60% опитаних. Решта респондентів розділилися майже порівну на тих, яким було важко визначитися, чи мають гаджети негативний вплив (20,7%), і тих, хто заперечував таку шкоду (18,3%). Схожі тенденції в розподілі відповідей спостерігалися зокрема й серед педагогічних працівників (66,3%, 14,1%, 19,6%, відповідно) та батьків (65,6%, 17%, 17,4%, відповідно). Найчастіше вважали планшети і смартфони шкідливими для здоров'я дитини мешканці Півдня (70,2%). Підтримка цієї думки зростала також у міру збільшення віку респондентів. А в міру його зменшення, навпаки, спостерігалось стрімке зростання часток тих, хто її заперечував (від 8,3% серед найстарших респондентів до 30,1% серед наймолодших).

- Майже три чверті опитаних працівників освітньої галузі (74%) і більшість респондентів по Україні загалом (63%) пов'язували успішність реформ в освіті передусім з їх підтримкою вчителями. Найчастіше переконаність у цьому висловлювали мешканці Східного та Південного регіонів – 77,5% і 71,6%, відповідно. Помітно менше згодних з такою думкою було в Центрі та на Заході (56,4% і 52%, відповідно). Водночас майже половина респондентів (49%) вважала, що вчителі сьогодні почувуються приниженими і безсилим бодай щось змінити. Серед опитаних працівників освіти частка тих, хто мав таку думку, становила ще більше (72%).

- Докорінне поліпшення становища в галузі середньої освіти значна частина респондентів (42%) вважала можливим лише за умови, якщо в школу прийде новий учитель або вдасться масово перенавчити тих, які працюють з дітьми нині. Цієї ж думки дотримувалися 41,8% працівників освіти і 39,3% учнів старших класів. Проте на відміну від респондентів усеукраїнської вибірки, де частка прихильників оновлення вчительського корпусу помітно переважала, серед освітян вона була меншою за частку тих, хто цю думку заперечував. Останні становили 43,8%. Превалювання прихильників думки про оновлення вчительського корпусу як умову докорінного поліпшення становища в галузі середньої освіти спостерігалось (хоч і в різному співвідношенні) у всіх регіонах України, крім Південного. До запровадження сертифікації вчителів позитивно поставилася переважна більшість опитаних – 61,1%, що майже у шість разів перевищило кількість тих, хто сприйняв сертифікацію негативно (10,1%).

Найбільше прихильників сертифікації вчителів доволі несподівано виявилось на Півдні (72%), найменше – на Заході (55,9%). Суттєво іншим, ніж по Україні загалом, було ставлення до сертифікації в середовищі самих освітян: позитивно її сприймали менше половини з них (48,7%), негативно – 30,4%, тобто втричі більше, ніж у загальнонаціональній вибірці.

- Поляризована громадська думка склалася станом на 2016 р. з такого дискусійного питання, як джерела фінансування професійно-технічної освіти. Для забезпечення належного розвитку профтехосвіти найбільш правильним підходом відносна більшість респондентів вважала розподілення витрат між бюджетами різних рівнів: здобуття професій загальнодержавного значення має фінансуватися з державного бюджету, а тих, яких потребує регіональний ринок праці, – з обласного та місцевих бюджетів. Ця позиція мала майже однакову кількість прихильників серед осіб, що репрезентували все доросле населення України і ту його частину, в чій сім'ях були учні ЗПТО (42,3% і 41,1%, відповідно), дещо більшу – серед опитаних працівників освіти (46,6%). Проте значною залишалася й частка тих, хто покладав обов'язок фінансування розвитку професійно-технічної освіти виключно на державний бюджет (35,9%, 38,3% і 40,6%, відповідно). Фінансування тільки з обласного та місцевих бюджетів вважала доцільним вельми незначна кількість опитаних – від 3,3% (працівники освіти) до 7,1% (респонденти, у чій сім'ях були учні ЗПТО). Суттєві відмінності щодо питання джерел фінансування профтехосвіти спостерігалися на регіональному рівні. Ідеться насамперед про Східний регіон, де комбінованому способу її фінансування надали перевагу понад половину опитаних (54%). У Західному та Південному регіонах значно більшими виявились частки тих, хто покладав надії лише на державний бюджет (42,5% і 43,8%, відповідно).

- Понад 39% опитаних по Україні в цілому мали думку, що навчатись у професійно-технічних закладах неprestижно. Цієї думки дотримувалася практично така ж кількість респондентів серед працівників освіти (40,8%). Дещо меншою була частка тих, хто вважав профтехнавчання неprestижним, серед опитаних з учнями ЗПТО в їхніх сім'ях (близько 35%). Але це, зрозуміло, істотно не змінювало доволі поширених уявлень про неprestижність профтехосвіти. Особливо ж поширеними, більше того – переважаючими, такі уявлення були серед старшокласників (44,8%), частина яких у недалекому майбутньому мала б стати учнями ЗПТО. Переважно неprestижною вважали профтехосвіту в Східному та Західному регіонах (51% і 42,6%, відповідно). У Центрі та на Півдні домінували ті, хто не згоден з думкою про неprestижність навчання в закладах профтехосвіти, – 47,8% і 60%, відповідно.

- Тезу про те, що найважливішою умовою успіху в реформуванні професійно-технічної освіти є посилення її зв'язків з ринком праці та роботодавцями, поділяли майже три чверті опитаних загалом по Україні та в групі респондентів, у сім'ях яких були учні ЗПТО (72,9% і 73,1%, відповідно). Ще більше прихильників цієї тези виявилось серед працівників освіти – 85,5%. Найбільшою популярністю думка про зв'язок з ринком праці як умову успішного

реформування профтехосвіти користувалась у Східному та Південному регіонах (84,3% і 85,4%, відповідно), найменшою – у Центральному регіоні (59,5%). Її підтримка зростала певною мірою зі зменшенням віку опитаних. Серед старшокласників ті, хто вбачали найважливішу умову успіху реформування профтехосвіти у її зв'язку з ринком праці, становили 64,4% опитаних, а частка незгодних була незначною – 8,8%. Тобто усвідомлення старшокласниками ключової ролі ринку праці хоча й набуло дещо меншого поширення порівняно із загальнонаціональною вибіркою, але окреслилося недостатньо виразно.

- Незважаючи на всі нарікання в Україні на стан професійно-технічної підготовки молоді, понад половину опитаних (55% загалом і 56,1% представників сімей з учнями ЗПТО) вважали випускників кращих вітчизняних закладів професійно-технічної освіти такими, що цілком готові перемагати в конкуренції на ринку праці. Так само і навіть трохи вище оцінили конкурентоздатність випускників кращих ЗПТО працівники освіти (58,3%), водночас вони були й більш критичні у своїх оцінках: не вважав випускників ЗПТО готовими перемагати в конкуренції на ринку праці кожен п'ятий освітянин. Помітні розбіжності в оцінці конкурентоздатності випускників ЗПТО спостерігалися в регіональному розрізі. Найбільше тих, хто позитивно оцінював їхню готовність конкурувати на ринку праці, траплялось у Східному та Південному регіонах (66,1% і 65%, відповідно), найменше – в Центральному (45,4%). У віковому розрізі простежувалася слабо виражена тенденція посилення скепсису щодо конкурентоздатності кращих випускників вітчизняної системи профтехосвіти в міру зменшення віку опитаних.

- Найбільшою проблемою вищої школи учасники опитування, проведеного у 2016 р., вважали прояви хабарництва та корупції в діяльності ЗВО (39,2%). Друге місце посів низький рівень мотивації до навчання у значної частини студентства (26,1%), третє – невідповідність фахової підготовки студентів сучасним вимогам (21,1%). Меншою мірою респондентів турбували такі проблеми, як недостатнє фінансування й технічне оснащення закладів вищої освіти (18,3%) та брак базових знань в абітурієнтів (17,2%), ще меншою – низький рівень оплати праці викладачів (13,4%) та академічна недобросовісність (11,4%). Так само бачили пріоритетність проблем вищої школи й опитані, в сім'ях яких були студенти ЗВО. Хабарництво і низька мотивація навчання в студентів згадувались як першопріоритетні проблеми незалежно від регіону, де мешкали опитані, та їхнього віку. Варіювали лише абсолютні величини цих показників. Так, проявами хабарництва та корупції в діяльності ЗВО найбільше переймалися мешканці Півдня (48,7%) і представники вікової когорти від 30 до 55 років (42,4%), в якій зі зрозумілих причин було найбільше батьків студентської молоді.

- Понад половину респондентів підтримали інновації, передбачені новим Законом України “Про вищу освіту”, а саме: академічну мобільність (по вибірці загалом – 54,7%, серед опитаних, у сім'ях яких були студенти ЗВО, – 62,3%); участь роботодавців у розробленні освітніх програм (60,4% і 62,2%,

відповідно); участь студентів в управлінні університетами (57,6% і 65%, відповідно); створення системи забезпечення якості вищої освіти, що передбачає незалежне зовнішнє оцінювання студентів, викладачів, діяльності університетів (57,2% і 64,6%, відповідно). Близькою до половини опитаних була й частка тих, хто підтримав автономію закладу вищої освіти (43,4% по вибірці загалом, 49,1% серед осіб, у сім'ях яких були студенти ЗВО). Академічну мобільність та автономію ЗВО найбільш схвально було сприйнято в Західному регіоні (70,6% і 52%, відповідно); учать роботодавців у розробленні освітніх програм – на Сході (68,5%); створення системи забезпечення якості вищої освіти та участь студентів в управлінні університетами – на Півдні (69% і 63,5%, відповідно).

• Із тим, що українські ЗВО безнадійно програють за якістю підготовки фахівців закордонним університетам, погодилися 42,9% респондентів. А серед учнів старших класів, які в найближчому майбутньому мали стати абітурієнтами, так вважала більшість (близько 51%). Низьку оцінку університетам України найчастіше висловлювали мешканці Західного регіону (56,2%), що, напевне, пояснюється його територіальною близькістю до європейських університетів, тоді як мешканці Сходу найменшою мірою вважали університети України гіршими, ніж закордонні (32,9%). Схильність негативно оцінювати вітчизняні ЗВО зростала й у міру зменшення віку респондентів. Дещо несподіваною на цьому тлі виглядає доволі велика частка згодних із твердженням “Найкращі університети України привабливі для іноземних студентів” – 52,5% (серед опитаних, що мали у своїх сім'ях студентів, – 53,9%, серед працівників освіти – 54,2%). При цьому не згодні з таким твердженням становили відповідно лише 16,3%, 15,9% і 19,9%. Отриманий розподіл відповідей можна пояснити впливом багатьох чинників (зокрема й патріотичними почуттями), але, думається, далеко не останню роль серед них відігравала та ж сама територіальна близькість/віддаленість від європейських університетів. Адже найбільше згодних з тим, що вітчизняні виші привабливі для іноземних студентів, виявилось на Сході (64%), а найменше – на Заході (45%).

• Громадська думка щодо становища викладача закладу вищої освіти була достоту такою ж, як і стосовно вчителя загальноосвітнього закладу. Із тим, що викладач ЗВО перебуває в цілковитій залежності від свого керівництва, погодилися 47,4% опитаних. Серед освітян цю думку підтримали більше половини (53,1%). Найчастіше про це заявляли мешканці Півдня (60,6%), найрідше – респонденти із Центрального регіону (38,3%). Частка тих, хто оцінював становище викладача ЗВО як безправне, зростала, знову ж таки, зі зменшенням віку учасників опитування.

5.3. Новий Закон України “Про освіту”, концепція “Нова українська школа”

Розподіл відповідей на запитання «*Якою мірою Ви ознайомлені з новим Законом України “Про освіту”, ухваленим Верховною Радою 5 вересня 2017 року?*» (у %)

жовтень 2017 р.	По загально- національній вибірці	Батьки			Педагогічні працівники		
		загалом	батьки до- шкільни- ків і мо- лодших школярів	батьки учнів основної і старшої школи	загалом	учителі початко- вих класів	адміністра- ція шкіл та вчителі 5–11 класів
ознайомле- ний(-а) детально (особисто читав (-ла) Закон)	4,8	5,5	5,9	4,4	37,8	28,1	46,8
маю загаль- не уявлення про цей Закон (з по- відомлень ЗМІ, розпо- відей колег, керівництва тощо)	30,4	36,1	37,1	32,5	56,3	65,1	48,1
лише знаю, що такий Закон є	44,8	42,3	40,8	47,6	4,9	5,0	4,8
вперше про це чую	14,4	11,0	10,8	11,7	0,1	0,3	0,0
важко відповісти	5,7	5,1	5,5	3,9	0,9	1,5	0,3

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Централь- ний	Східний	Південний
ознайомлений(-а) детально (особисто читав(-ла) Закон)	8,2	5,2	2,4	2,3
маю загальне уявлення про цей Закон (з повідомлень ЗМІ, розповідей колег, керівництва тощо)	27,7	37,7	24,3	25,6
лише знаю, що такий Закон є	45,7	36,2	54,9	47,4
вперше про це чую	12,7	15,0	14,5	15,0
важко відповісти	5,6	5,9	3,9	9,8

У віковому розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
ознайомлений(-а) детально (особисто читав(-ла) Закон)	6,1	5,2	3,0
маю загальне уявлення про цей Закон (з повідомлень ЗМІ, розповідей колег, керівництва тощо)	29,1	35,1	24,4
лише знаю, що такий Закон є	46,2	42,2	48,0
вперше про це чую	12,1	11,9	19,3
важко відповісти	6,5	5,6	5,3

Розподіл відповідей на запитання «*Якщо Ви тією чи іншою мірою ознайомлені з новим Законом України “Про освіту”, то схвалюєте чи не схвалюєте його?*» (у % серед респондентів, які тією чи іншою мірою ознайомлені із Законом)

жовтень 2017 р.	По загальнонаціональній вибірці	Батьки			Педагогічні працівники		
		загалом	батьки дошкільників і молодших школярів	батьки учнів основної і старшої школи	загалом	учителі початкових класів	адміністрація шкіл та вчителі 5–11 класів
скоріше схвалюю	38,2	38,1	38,4	36,8	52,0	50,3	53,2
скоріше не схвалюю	28,3	26,4	24,8	32,9	16,1	15,4	17,1
важко відповісти	32,3	34,5	35,8	28,9	31,9	34,3	29,7
мене це не цікавить	1,2	1,0	1,0	1,3	0,0	0,0	0,0

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
скоріше схвалюю	47,9	36,4	33,3	35,1
скоріше не схвалюю	21,9	26,3	38,9	29,7
важко відповісти	30,2	35,9	26,7	32,4
мене це не цікавить	0,0	1,5	1,1	2,7

У віковому розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
скоріше схвалюю	41,4	35,3	41,7
скоріше не схвалюю	26,4	27,7	31,5
важко відповісти	32,2	35,7	25,0
мене це не цікавить	0,0	1,3	1,9

Розподіл відповідей на запитання «*Чи підтримуєте Ви наведені нижче підходи до реформування середньої освіти, зафіксовані в новому Законі України “Про освіту”?*» (у %)

- **практична спрямованість змісту освіти** (школа має не лише давати учням теоретичні знання, а й навчити використовувати їх у повсякденному житті)

жовтень 2017 р.	По загальнонаціональній вибірці	Батьки			Педагогічні працівники		
		загалом	батьки дошкільників і молодших школярів	батьки учнів основної і старшої школи	загалом	учителі початкових класів	адміністрація шкіл та вчителі 5–11 класів
підтримую	83,0	87,0	86,6	88,4	92,7	90,4	94,9
не підтримую	3,7	2,7	2,8	2,4	2,8	3,0	2,5
важко відповісти	11,3	9,2	9,7	7,7	4,5	6,6	2,5
мені це байдуже	2,1	1,1	1,0	1,4	0,0	0,0	0,0

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
підтримую	84,6	74,8	88,2	94,8
не підтримую	1,9	5,2	4,4	0,0
важко відповісти	11,2	16,5	6,5	5,2
мені це байдуже	2,2	3,5	0,9	0,0

- **орієнтація на учня** (у навчальному процесі вчитель має орієнтуватися на зацікавлення, потреби, схильності кожного учня, формуючи для кожного індивідуальну траєкторію навчання)

жовтень 2017 р.	По загальнонаціональній вибірці	Батьки			Педагогічні працівники		
		загалом	батьки дошкільників і молодших школярів	батьки учнів основної і старшої школи	загалом	учителі початкових класів	адміністрація шкіл та вчителі 5–11 класів
підтримую	78,1	82,1	81,8	83,0	80,1	78,9	80,9
не підтримую	6,5	6,6	6,7	6,3	6,7	8,1	5,4
важко відповісти	13,3	10,7	11,0	9,7	13,3	12,9	13,8
мені це байдуже	2,2	0,5	0,4	1,0	0,0	0,0	0,0

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Централь- ний	Східний	Південний
підтримую	84,6	72,8	79,3	79,9
не підтримую	1,5	9,3	7,7	3,7
важко відповісти	12,4	14,8	10,9	15,7
мені це байдуже	1,5	3,0	2,1	0,7

- **урізноманітнення форм навчання, які визнає держава** (батьки можуть обрати для своєї дитини дистанційне, екстернатне, домашнє навчання, педагогічний патронаж)

жовтень 2017 р.	По загально- національній вибірці	Батьки			Педагогічні працівники		
		зага- лом	батьки до- шкільників і молодших школярів	батьки учнів основної і старшої школи	зага- лом	учителі початкових класів	адміністра- ція шкіл та вчителі 5–11 класів
підтримую	53,0	55,7	54,7	59,2	58,2	57,1	58,7
не підтримую	20,7	20,3	21,0	18,0	21,2	22,0	20,8
важко відповісти	23,0	22,6	22,9	21,4	20,6	21,0	20,5
мені це байдуже	3,3	1,4	1,4	1,5	0,0	0,0	0,0

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Централь- ний	Східний	Південний
підтримую	60,3	52,6	49,7	47,8
не підтримую	10,1	22,4	26,3	21,6
важко відповісти	27,7	20,2	21,0	28,4
мені це байдуже	1,9	4,8	3,0	2,2

- **наголос на вивченні математично-природничих дисциплін** (застосування сучасних навчальних ресурсів, які викликають інтерес до точних наук, оновлення лабораторного обладнання, впровадження курсів програмування, робототехніки, штучного інтелекту тощо)

жовтень 2017 р.	По загальнонаціональній вибірці	Батьки			Педагогічні працівники		
		загалом	батьки дошкільників і молодших школярів	батьки учнів основної і старшої школи	загалом	учителі початкових класів	адміністрація шкіл та вчителі 5–11 класів
підтримую	65,0	65,0	64,2	68,0	67,8	62,9	72,6
не підтримую	9,5	11,3	11,7	9,7	12,1	11,1	13,2
важко відповісти	22,2	22,4	23,1	19,9	19,8	25,8	14,0
мені це байдуже	3,3	1,3	1,0	2,4	0,3	0,3	0,3

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
підтримую	71,9	56,0	71,8	64,7
не підтримую	6,0	14,8	7,4	3,8
важко відповісти	19,5	25,3	17,5	29,3
мені це байдуже	2,6	3,9	3,3	2,3

- **педагогіка партнерства** (вчитель має будувати рівноправні стосунки з учнями та батьками, орієнтувати школяра у світі знань, а не домагатися від нього “сліпого” послуху та бездумного заучування навчального матеріалу)

жовтень 2017 р.	По загальнонаціональній вибірці	Батьки			Педагогічні працівники		
		загалом	батьки дошкільників і молодших школярів	батьки учнів основної і старшої школи	загалом	учителі початкових класів	адміністрація шкіл та вчителі 5–11 класів
підтримую	72,1	77,5	77,3	78,2	86,2	84,6	87,6
не підтримую	11,4	7,9	7,6	9,2	5,4	5,6	5,3
важко відповісти	14,0	13,6	14,3	11,2	8,4	9,8	7,1
мені це байдуже	2,4	1,0	0,8	1,5	0,0	0,0	0,0

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
підтримую	80,5	67,2	68,0	82,8
не підтримую	3,0	12,4	19,2	5,2
важко відповісти	14,6	17,0	10,7	11,2
мені це байдуже	1,9	3,5	2,1	0,7

- **надання вчителю більшої творчої свободи** (учитель матиме змогу самостійно створювати навчальні програми на основі державних стандартів, формуватиме власні підручники та інші навчальні ресурси, експериментуватиме з методами і формами навчального процесу)

жовтень 2017 р.	По загальнонаціональній вибірці	Батьки			Педагогічні працівники		
		загалом	батьки дошкільників і молодших школярів	батьки учнів основної і старшої школи	загалом	учителі початкових класів	адміністрація шкіл та вчителі 5–11 класів
підтримую	55,6	58,1	58,2	57,8	82,4	82,6	82,0
не підтримую	16,3	17,2	17,6	15,5	5,6	5,3	6,1
важко відповісти	25,1	23,5	23,2	24,3	11,9	12,1	11,9
мені це байдуже	2,9	1,3	1,0	2,4	0,0	0,0	0,0

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
підтримую	61,8	54,6	56,5	44,8
не підтримую	7,9	18,3	17,8	23,1
важко відповісти	27,0	23,5	23,7	30,6
мені це байдуже	3,4	3,7	2,1	1,5

- **мотивування вчителя до постійного професійного самовдосконалення** (підвищення вимог до кваліфікації вчителів, яку будуть оцінювати незалежні центри, що впливатиме на рівень заробітної плати)

жовтень 2017 р.	По загальнонаціональній вибірці	Батьки			Педагогічні працівники		
		загалом	батьки дошкільників і молодших школярів	батьки учнів основної і старшої школи	загалом	учителі початкових класів	адміністрація шкіл та вчителі 5–11 класів
підтримую	73,6	77,5	78,0	75,6	77,3	75,2	79,2
не підтримую	8,3	6,1	6,0	6,3	10,9	12,4	9,6
важко відповісти	16,0	15,6	15,3	16,6	11,8	12,4	11,1
мені це байдуже	2,1	0,9	0,7	1,5	0,0	0,0	0,0

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
підтримую	75,6	74,1	67,5	83,6
не підтримую	6,8	8,5	11,5	2,2
важко відповісти	16,2	14,8	18,9	12,7
мені це байдуже	1,5	2,6	2,1	1,5

- **підвищення рівня автономності навчальних закладів** (школа користується правом фінансової самостійності, у взаємодії з громадськістю сама розпоряджається наявними ресурсами; не чекаючи інструкцій і дозволів “згори”, ухвалює принципові рішення і бере за них на себе всю повноту відповідальності)

жовтень 2017 р.	По загальнонаціональній вибірці	Батьки			Педагогічні працівники		
		загалом	батьки дошкільників і молодших школярів	батьки учнів основної і старшої школи	загалом	учителі початкових класів	адміністрація шкіл та вчителі 5–11 класів
підтримую	51,5	56,8	56,2	58,7	75,6	72,5	78,5
не підтримую	16,2	13,6	13,4	14,1	6,6	6,8	6,6
важко відповісти	29,9	28,7	29,8	24,8	17,5	20,4	14,7
мені це байдуже	2,4	1,0	0,6	2,4	0,3	0,3	0,3

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Централь- ний	Східний	Південний
підтримую	52,8	50,2	53,0	50,0
не підтримую	11,2	17,6	22,2	6,0
важко відповісти	32,6	29,1	23,7	42,5
мені це байдуже	3,4	3,0	1,2	1,5

- **прозорість шкільних фінансів** (обов'язкова публікація на шкільних сайтах даних про надходження не лише державних коштів, а й отриманих з інших джерел фінансування, зокрема благодійних внесків)

жовтень 2017 р.	По загально- національній вибірці	Батьки			Педагогічні працівники		
		зага- лом	батьки до- шкільників і молодших школярів	батьки учнів основної і старшої школи	зага- лом	учителі початкових класів	адміністра- ція шкіл та вчителі 5–11 класів
підтримую	79,1	83,9	84,4	82,0	88,8	88,1	89,3
не підтримую	5,8	5,5	5,3	6,3	3,4	2,8	4,1
важко відповісти	12,4	9,7	9,7	9,7	7,8	9,1	6,6
мені це байдуже	2,7	0,9	0,6	1,9	0,0	0,0	0,0

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Централь- ний	Східний	Південний
підтримую	79,8	82,8	75,1	75,4
не підтримую	4,1	5,0	9,2	3,7
важко відповісти	12,4	9,3	13,6	19,4
мені це байдуже	3,7	2,8	2,1	1,5

- **принцип “гроші ходять за дитиною”** (бюджетне фінансування розподіляється на користь тих навчальних закладів будь-якої форми власності, які надають більш якісні освітні послуги і, отже, приваблюють більше учнів)

жовтень 2017 р.	По загально- національній вибірці	Батьки			Педагогічні працівники		
		загалом	батьки до- шкільників і молодших школярів	батьки учнів основної і старшої школи	загалом	учителі початкових класів	адміністра- ція шкіл та вчителі 5–11 класів
підтримую	41,5	42,9	42,2	45,6	51,3	46,7	55,2
не підтримую	20,4	22,2	23,0	19,4	24,4	26,1	23,0
важко відповісти	35,0	33,9	34,0	33,5	24,3	27,2	21,8
мені це байдуже	3,1	1,0	0,8	1,5	0,0	0,0	0,0

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Централь- ний	Східний	Південний
підтримую	39,3	37,5	50,1	38,1
не підтримую	13,1	27,2	18,4	16,4
важко відповісти	45,3	32,2	27,0	44,0
мені це байдуже	2,2	3,1	4,5	1,5

- **інклюзивна освіта** (навчання дітей з особливими потребами разом з іншими дітьми в одних і тих самих навчальних закладах)

жовтень 2017 р.	По загально- національній вибірці	Батьки			Педагогічні працівники		
		загалом	батьки до- шкільників і молодших школярів	батьки учнів основної і старшої школи	загалом	учителі початкових класів	адміністра- ція шкіл та вчителі 5–11 класів
підтримую	33,8	36,9	37,4	35,1	40,8	34,3	46,6
не підтримую	30,5	29,7	28,9	32,7	33,4	35,9	31,4
важко відповісти	33,0	32,5	32,9	31,2	25,8	29,8	22,0
мені це байдуже	2,8	0,9	0,8	1,0	0,0	0,0	0,0

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
підтримую	31,8	35,2	36,1	26,5
не підтримую	24,0	28,9	35,8	35,6
важко відповісти	41,2	32,8	25,1	37,1
мені це байдуже	3,0	3,0	3,0	0,8

Розподіл відповідей на запитання «*А як Ви ставитеся до окремих заходів, передбачених новим Законом України “Про освіту”?*» (жовтень 2017, у %)

- **поступове збільшення до 2023 року оплати праці вчителя до трьох мінімальних зарплат**

жовтень 2017 р.	По загальнонаціональній вибірці	Батьки			Педагогічні працівники		
		загалом	батьки дошкільників і молодших школярів	батьки учнів основної і старшої школи	загалом	учителі початкових класів	адміністрація шкіл та вчителі 5–11 класів
підтримую	70,6	75,2	77,2	68,4	94,5	93,7	95,4
не підтримую	8,8	7,2	6,6	9,2	2,0	2,0	2,0
важко відповісти	16,3	14,7	13,6	18,4	3,4	4,0	2,5
мені це байдуже	4,3	2,9	2,7	3,9	0,1	0,3	0,0

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
підтримую	72,7	71,7	67,5	70,1
не підтримую	6,7	7,4	10,9	11,9
важко відповісти	18,4	14,3	18,9	12,7
мені це байдуже	2,2	6,5	2,7	5,2

- надання можливості зараховувати у школі знання і вміння, отримані в позашкільній освіті (наприклад, спортивних секціях, художніх чи музичних школах)

жовтень 2017 р.	По загально- національній вибірці	Батьки			Педагогічні працівники		
		загалом	батьки до- шкільників і молодших школярів	батьки учнів основної і старшої школи	загалом	учителі початкових класів	адміністра- ція шкіл та вчителі 5–11 класів
підтримую	63,0	69,6	70,5	66,5	70,1	73,5	66,6
не підтримую	12,1	11,7	11,5	12,6	13,9	13,4	14,7
важко відповісти	22,4	17,4	16,5	20,4	15,9	13,1	18,7
мені це байдуже	2,5	1,3	1,5	0,5	0,0	0,0	0,0

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Централь- ний	Східний	Південний
підтримую	66,7	66,9	61,2	47,0
не підтримую	6,7	10,0	16,3	19,4
важко відповісти	24,3	20,3	19,8	32,1
мені це байдуже	2,2	2,8	2,7	1,5

- скасування шкіл з поглибленим вивченням предметів з першого класу

жовтень 2017 р.	По загально- національній вибірці	Батьки			Педагогічні працівники		
		загалом	батьки до- шкільників і молодших школярів	батьки учнів основної і старшої школи	загалом	учителі початкових класів	адміністра- ція шкіл та вчителі 5–11 класів
підтримую	28,5	27,9	27,1	30,6	32,2	31,9	32,2
не підтримую	41,5	44,6	46,4	38,3	42,5	43,5	41,8
важко відповісти	27,4	26,2	25,2	29,6	24,6	24,3	24,8
мені це байдуже	2,6	1,3	1,3	1,5	0,8	0,3	1,3

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Централь- ний	Східний	Південний
підтримую	28,1	25,9	32,0	29,9
не підтримую	36,3	46,5	45,3	25,4
важко відповісти	33,7	23,9	20,4	44,0
мені це байдуже	1,9	3,7	2,4	0,7

- створення в сільській місцевості мережі опорних шкіл з кращим рівнем матеріально-технічного забезпечення та підготовки вчителів, гарантованим підвезенням дітей із віддалених місцевостей

жовтень 2017 р.	По загально- національній вибірці	Батьки			Педагогічні працівники		
		зага- лом	батьки до- шкільників і молодших школярів	батьки учнів основної і старшої школи	зага- лом	учителі початкових класів	адміністра- ція шкіл та вчителі 5–11 класів
підтримую	66,8	65,7	65,7	65,5	63,8	62,1	65,0
не підтримую	16,3	16,7	17,1	15,5	17,2	17,4	17,3
важко відповісти	14,4	16,3	16,1	17,0	18,8	20,2	17,8
мені це байдуже	2,4	1,3	1,1	1,9	0,1	0,3	0,0

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Централь- ний	Східний	Південний
підтримую	76,0	66,1	58,3	72,4
не підтримую	7,5	17,4	23,4	12,7
важко відповісти	14,2	13,3	16,6	13,4
мені це байдуже	2,2	3,3	1,8	1,5

- **виборність директорів школи** (обиратиме конкурсна комісія, сформована з представників місцевої влади, педагогічного колективу, батьків)

жовтень 2017 р.	По загальнонаціональній вибірці	Батьки			Педагогічні працівники		
		загалом	батьки дошкільників і молодших школярів	батьки учнів основної і старшої школи	загалом	учителі початкових класів	адміністрація шкіл та вчителі 5–11 класів
підтримую	58,0	59,0	58,8	59,7	61,6	64,7	57,9
не підтримую	18,3	18,7	19,4	16,5	20,5	18,4	22,8
важко відповісти	19,9	20,1	20,3	19,4	17,9	16,9	19,3
мені це байдуже	3,8	2,2	1,5	4,4	0,0	0,0	0,0

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
підтримую	56,6	62,0	50,3	66,4
не підтримую	14,6	15,4	26,0	16,4
важко відповісти	22,1	20,2	19,8	14,9
мені це байдуже	6,7	2,4	3,8	2,2

- **проведення державної підсумкової атестації у формі ЗНО після завершення кожного із рівнів шкільної освіти – початкового, базового, повного середнього**

жовтень 2017 р.	По загальнонаціональній вибірці	Батьки			Педагогічні працівники		
		загалом	батьки дошкільників і молодших школярів	батьки учнів основної і старшої школи	загалом	учителі початкових класів	адміністрація шкіл та вчителі 5–11 класів
підтримую	28,5	25,5	25,4	25,7	47,6	41,6	53,4
не підтримую	43,6	50,5	51,3	47,6	36,1	39,5	32,9
важко відповісти	24,5	23,0	22,2	25,7	16,3	18,9	13,7
мені це байдуже	3,4	1,1	1,1	1,0	0,0	0,0	0,0

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
підтримую	22,2	24,6	36,1	35,1
не підтримую	40,2	52,2	42,9	22,4
важко відповісти	32,0	20,4	18,0	40,3
мені це байдуже	5,6	2,8	3,0	2,2

- скасування в школах безоплатного гарячого харчування, за винятком дітей-сиріт, дітей з особливими потребами та з малозабезпечених сімей

жовтень 2017 р.	По загальнонаціональній вибірці	Батьки			Педагогічні працівники		
		загалом	батьки дошкільників і молодших школярів	батьки учнів основної і старшої школи	загалом	учителі початкових класів	адміністрація шкіл та вчителі 5–11 класів
підтримую	17,3	17,8	17,8	18,0	13,8	14,2	13,4
не підтримую	70,0	72,6	73,2	70,4	77,4	78,0	76,7
важко відповісти	11,0	9,0	8,4	11,2	8,8	7,8	9,9
мені це байдуже	1,7	0,5	0,6	0,5	0,0	0,0	0,0

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
підтримую	16,5	14,6	24,6	9,7
не підтримую	66,7	70,1	68,6	79,9
важко відповісти	14,6	12,9	6,2	9,7
мені це байдуже	2,2	2,4	0,6	0,7

- обов'язкове розміщення в безкоштовному доступі електронних підручників

жовтень 2017 р.	По загальнонаціональній вибірці	Батьки			Педагогічні працівники		
		загалом	батьки дошкільників і молодших школярів	батьки учнів основної і старшої школи	загалом	учителі початкових класів	адміністрація шкіл та вчителі 5–11 класів
підтримую	70,8	79,3	78,9	80,9	90,1	89,4	90,9
не підтримую	12,1	10,3	9,5	13,2	3,9	4,6	3,3
важко відповісти	14,4	9,4	10,6	4,9	5,9	6,1	5,6
мені це байдуже	2,7	1,0	1,0	1,0	0,1	0,0	0,3

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
підтримую	74,8	75,4	68,5	53,0
не підтримую	5,6	9,6	17,9	19,4
важко відповісти	16,5	11,1	11,9	27,6
мені це байдуже	3,0	3,9	1,8	0,0

- запровадження у російськомовних школах та школах національних меншин обов'язкового викладання українською мовою з 5 класу (окремі предмети можна буде викладати англійською та іншими офіційними мовами Євросоюзу)

жовтень 2017 р.	По загальнонаціональній вибірці	Батьки			Педагогічні працівники		
		загалом	батьки дошкільників і молодших школярів	батьки учнів основної і старшої школи	загалом	учителі початкових класів	адміністрація шкіл та вчителі 5–11 класів
підтримую	52,3	59,7	61,1	54,9	70,5	70,9	69,9
не підтримую	26,0	20,6	18,3	28,6	13,1	12,9	13,5
важко відповісти	18,7	18,3	19,3	15,0	16,3	15,9	16,6
мені це байдуже	3,0	1,3	1,3	1,5	0,1	0,3	0,0

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
підтримую	73,8	57,6	37,6	28,4
не підтримую	6,7	18,0	44,4	45,5
важко відповісти	13,9	20,9	16,9	25,4
мені це байдуже	5,6	3,5	1,2	0,7

За національною належністю респондентів по загальнонаціональній вибірці:

	Українці	Росіяни	Представники інших національностей
підтримую	55,8	29,9	38,2
не підтримую	22,3	54,0	35,3
важко відповісти	19,0	13,1	23,5
мені це байдуже	3,0	2,9	2,9

За мовою спілкування респондентів по загальнонаціональній вибірці:

	Українська	Російська	Інша мова
підтримую	62,2	34,9	35,7
не підтримую	14,5	47,0	28,6
важко відповісти	19,1	17,1	35,7
мені це байдуже	4,3	1,0	0,0

Розподіл відповідей на запитання «Якою мірою Ви ознайомлені з розробленою Міністерством освіти і науки України концепцією реформування середньої освіти “Нова українська школа”?» (у %)

жовтень 2017 р.	Педагогічні працівники		
	загалом	учителі початкових класів	адміністрація шкіл та вчителі 5–11 класів
ознайомлений(-а) детально (особисто читав(-ла) текст концепції)	33,6	21,5	44,8
маю загальне уявлення про цю концепцію (з повідомлень ЗМІ, розповідей колег, керівництва тощо)	54,8	64,9	45,6
лише знаю, що така концепція є	9,5	11,4	7,8
вперше про це чую	1,0	1,0	1,0
важко відповісти	1,0	1,3	0,8

Довідково. У 2016 р. розподіл відповідей на запитання «Якою мірою Ви ознайомлені на сьогоднішній день з розробленим Міністерством освіти і науки України проектом концепції “Нова українська школа”, спрямованим на реформування середньої освіти?» був таким (у %):

	По Україні в цілому	Педагогічні працівники
ознайомлений(-а) детально (особисто читав(-ла) проект)	2,6	21,6
маю загальне уявлення про цей проект (з повідомлень ЗМІ, розповідей колег, керівництва тощо)	19,1	60,3
лише знаю, що такий проект є	29,1	12,8
вперше про це чую	43,0	3,8
важко відповісти	6,2	1,5

Розподіл відповідей на запитання «*Якщо Ви тією чи іншою мірою ознайомлені з концепцією реформування середньої освіти “Нова українська школа”, то схвалюєте чи не схвалюєте її?*» (у % серед респондентів, які тією чи іншою мірою ознайомлені із концепцією)

жовтень 2017 р.	Педагогічні працівники		
	загалом	учителі початкових класів	адміністрація шкіл та вчителі 5–11 класів
скоріше схвалюю	57,7	54,6	59,9
скоріше не схвалюю	13,5	12,9	14,3
важко відповісти	28,4	32,0	25,5
мене це не цікавить	0,4	0,6	0,3

Довідково. У 2016 р. розподіл відповідей на запитання «*Якщо Ви тією чи іншою мірою ознайомлені з проектом концепції “Нова українська школа”, то схвалюєте чи не схвалюєте його?*» був таким (у % серед респондентів, які тією чи іншою мірою ознайомлені з проектом):

	По Україні в цілому	Педагогічні працівники
скоріше схвалюю	55,5	51,5
скоріше не схвалюю	20,5	19,6
важко відповісти	23,3	28,5
мене це не цікавить	0,7	0,3

Розподіл відповідей на запитання «*Як Ви ставитеся до перелічених нижче нововведень у початковій школі?*» (у %)

- дозвіл першокласникам писати простим олівцем і користуватися гумкою, що дає право помітити і виправити свою помилку

жовтень 2017 р.	По загальнонаціональній вибірці	Батьки			Педагогічні працівники		
		загалом	батьки дошкільників і молодших школярів	батьки учнів основної і старшої школи	загалом	учителі початкових класів	адміністрація шкіл та вчителі 5–11 класів
позитивно	58,5	60,2	59,6	62,3	59,2	61,7	56,3
негативно	24,8	25,6	26,9	21,3	30,1	30,5	30,2
важко відповісти	14,1	13,0	12,4	15,0	7,3	5,8	8,9
мені це байдуже	2,6	1,2	1,1	1,4	3,4	2,0	4,6

Довідково. У 2016 р. частки респондентів, які висловлювали ставлення до нововведення «дозвіл першокласникам писати простим олівцем і користуватися гумкою, що дає право на помилку», розподілилися так (у %):

	По Україні в цілому	Респонденти, в сім'ях яких є діти, що відвідують ДНЗ	Респонденти, в сім'ях яких є учні ЗНЗ	Працівники освіти
позитивно	56,6	60,0	60,8	46,5
негативно	22,7	24,0	22,4	36,4
важко відповісти	16,7	13,6	14,7	16,6
мені це байдуже	3,9	2,4	2,1	0,5

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
позитивно	67,4	54,6	55,0	63,4
негативно	13,9	25,9	31,4	26,1
важко відповісти	15,4	16,5	11,5	9,7
мені це байдуже	3,4	3,0	2,1	0,7

- скасування вимог щодо письма на дошці крейдою, розташування зошита на парті, правил тримання ручки тощо

жовтень 2016 р.	По Україні в цілому	Респонденти, в сім'ях яких є діти, що відвідують ДНЗ	Респонденти, в сім'ях яких є учні ЗНЗ	Працівники освіти
позитивно	39,0	35,9	39,5	30,2
негативно	33,5	35,4	35,0	49,0
важко відповісти	23,0	25,4	22,7	19,6
мені це байдуже	4,4	3,2	2,8	1,3

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
позитивно	26,3	36,4	49,2	48,2
негативно	40,2	32,9	28,3	34,5
важко відповісти	30,5	23,7	19,1	15,9
мені це байдуже	3,1	7,0	3,4	1,3

- скасування нормативів на швидкість читання (учитель має натомість звертати увагу на виразність і правильність читання, розуміння прочитаного)

жовтень 2017 р.	По загальнонаціональній вибірці	Батьки			Педагогічні працівники		
		загалом	батьки дошкільників і молодших школярів	батьки учнів основної і старшої школи	загалом	учителі початкових класів	адміністрація шкіл та вчителі 5–11 класів
позитивно	58,5	63,9	64,6	61,4	59,4	62,4	56,1
негативно	24,8	23,3	23,2	23,7	29,4	26,3	33,0
важко відповісти	14,5	12,0	11,5	14,0	9,0	9,6	8,4
мені це байдуже	2,2	0,8	0,7	1,0	2,1	1,8	2,5

Довідково. У 2016 р. частки респондентів, які висловлювали ставлення до нововведення “відміна кількісного показника темпу читання”, розподілилися так (у %):

	По Україні в цілому	Респонденти, в сім'ях яких є діти, що відвідують ДНЗ	Респонденти, в сім'ях яких є учні ЗНЗ	Працівники освіти
позитивно	69,1	72,4	72,3	64,8
негативно	15,5	15,1	16,3	22,8
важко відповісти	12,2	10,7	10,0	12,2
мені це байдуже	3,2	1,7	1,4	0,3

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
позитивно	64,8	55,1	50,6	77,6
негативно	15,0	27,1	34,9	11,2
важко відповісти	17,6	14,3	13,6	11,2
мені це байдуже	2,6	3,5	0,9	0,0

● скасування оцінок у 1–2 класах

жовтень 2017 р.	По загальнонаціональній вибірці	Батьки			Педагогічні працівники		
		загалом	батьки дошкільників і молодших школярів	батьки учнів основної і старшої школи	загалом	учителі початкових класів	адміністрація шкіл та вчителі 5–11 класів
позитивно	45,0	53,2	55,3	45,9	57,4	62,8	51,4
негативно	30,2	27,4	27,2	28,0	28,8	24,8	33,3
важко відповісти	22,7	18,6	16,8	24,6	11,5	10,4	12,7
мені це байдуже	2,2	0,9	0,7	1,4	2,3	2,0	2,5

Довідково. У 2016 р. формулювання цієї одиниці запитання було ширшим: “скасування оцінок у 1–2 класах, заборона озвучувати результати навчальних досягнень учнів на уроках та батьківських зборах”. Відповіді респондентів розподілилися так (у %):

	По Україні в цілому	Респонденти, в сім'ях яких є діти, що відвідують ДНЗ	Респонденти, в сім'ях яких є учні ЗНЗ	Працівники освіти
позитивно	57,5	57,0	58,8	58,9
негативно	23,2	23,4	24,0	26,9
важко відповісти	16,0	17,7	15,5	14,0
мені це байдуже	3,3	1,9	1,7	0,3

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
позитивно	50,9	40,2	47,9	41,8
негативно	18,7	36,5	31,1	29,1
важко відповісти	28,5	19,8	19,8	28,4
мені це байдуже	1,9	3,5	1,2	0,7

- відстрочення до другого семестру 2 класу терміну, з якого від дітей можна вимагати знання напам'ять таблиці множення

жовтень 2017 р.	По загально- національній вибірці	Батьки			Педагогічні працівники		
		загалом	батьки до- шкільників і молодших школярів	батьки уч- нів основ- ної і стар- шої школи	загалом	учителі початкових класів	адміністра- ція шкіл та вчителі 5–11 класів
позитивно	48,2	56,7	57,7	53,1	54,2	58,7	49,2
негативно	24,7	22,7	22,7	22,7	31,2	28,1	34,5
важко відповісти	24,1	19,1	18,3	21,7	14,2	12,9	15,7
мені це байдуже	2,9	1,5	1,3	2,4	0,4	0,3	0,5

Довідково. У 2016 р. частки респондентів, які висловлювали ставлення до нововведення “відстрочення до другого семестру 2 класу терміну, з якого від дітей можна вимагати знання напам'ять таблиці множення”, розподілилися так (у %):

	По Україні в цілому	Респонденти, в сім'ях яких є діти, що відвідують ДНЗ	Респонденти, в сім'ях яких є учні ЗНЗ	Працівники освіти
позитивно	48,7	50,8	52,8	46,8
негативно	26,5	22,0	24,6	35,1
важко відповісти	21,7	24,9	20,8	18,1
мені це байдуже	3,2	2,4	1,8	0,0

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Централь- ний	Східний	Південний
позитивно	57,7	43,2	47,3	48,5
негативно	9,7	27,3	32,5	26,1
важко відповісти	29,6	24,9	18,3	25,4
мені це байдуже	3,0	4,6	1,8	0,0

- **заборона домашніх завдань у 1 класі та істотне їх обмеження в початковій школі загалом**

жовтень 2017 р.	По загально- національній вибірці	Батьки			Педагогічні працівники		
		загалом	батьки до- шкільників і молодших школярів	батьки уч- нів основ- ної і стар- шої школи	загалом	учителі початкових класів	адміністра- ція шкіл та вчителі 5–11 класів
позитивно	54,7	61,2	61,9	58,9	59,5	58,6	60,1
негативно	27,0	25,5	25,6	25,1	30,6	31,8	29,5
важко відповісти	16,3	12,3	11,5	15,0	9,8	9,3	10,4
мені це байдуже	1,9	1,0	1,0	1,0	0,1	0,3	0,0

Довідково. У 2016 р. частки респондентів, які висловлювали ставлення до нововведення “заборона домашніх завдань у 1 класі та істотне їх обмеження в початковій школі загалом”, розподілилися так (у %):

	По Україні в цілому	Респонденти, в сім'ях яких є діти, що відвідують ДНЗ	Респонденти, в сім'ях яких є учні ЗНЗ	Працівники освіти
позитивно	55,1	55,0	57,2	56,3
негативно	25,3	24,5	24,2	28,9
важко відповісти	17,0	18,2	16,9	14,8
мені це байдуже	2,7	2,2	1,7	0,0

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Централь- ний	Східний	Південний
позитивно	61,3	49,7	61,5	41,8
негативно	16,5	31,7	26,0	34,3
важко відповісти	19,2	16,1	11,8	23,1
мені це байдуже	3,0	2,6	0,6	0,7

- **перехід до інтегрованого навчання** (передбачає викладання в межах одного заняття різних предметів, об'єднаних навколо цікавої для дітей теми або захоплюючої діяльності)

жовтень 2017 р.	По загально- національній вибірці	Батьки			Педагогічні працівники		
		загалом	батьки до- шкільників і молодших школярів	батьки уч- нів основ- ної і стар- шої школи	загалом	учителі початкових класів	адміністра- ція шкіл та вчителі 5–11 класів
позитивно	47,0	53,5	53,8	52,2	62,0	64,7	59,1
негативно	18,2	16,7	16,5	17,4	20,6	18,4	23,1
важко відповісти	31,4	28,3	28,3	28,5	17,3	16,6	17,8
мені це байдуже	3,4	1,5	1,4	1,9	0,1	0,3	0,0

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
позитивно	67,4	37,7	48,5	34,3
негативно	4,5	22,8	21,6	20,9
важко відповісти	25,1	35,8	25,7	43,3
мені це байдуже	3,0	3,7	4,1	1,5

- виховання в учнів під час навчального процесу здатності працювати в колективі, розв'язувати конфлікти, усвідомлювати власні інтереси, формувати власну думку та аргументувати її

жовтень 2017 р.	По загальнонаціональній вибірці	Батьки			Педагогічні працівники		
		загалом	батьки дошкільників і молодших школярів	батьки учнів основної і старшої школи	загалом	учителі початкових класів	адміністрація шкіл та вчителі 5–11 класів
позитивно	83,4	88,1	88,8	85,5	94,5	95,2	93,9
негативно	4,5	3,3	3,1	3,9	1,4	0,5	2,0
важко відповісти	9,8	7,7	7,1	9,7	4,2	4,3	4,1
мені це байдуже	2,3	1,0	1,0	1,0	0,0	0,0	0,0

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
позитивно	84,3	79,8	84,6	91,0
негативно	2,2	5,6	6,5	0,0
важко відповісти	12,0	11,3	6,5	9,0
мені це байдуже	1,5	3,3	2,4	0,0

- запровадження ранкових зустрічей, під час яких учитель і учні спілкуються, обмінюються новинами, спільно планують день

жовтень 2017 р.	По загальнонаціональній вибірці	Батьки			Педагогічні працівники		
		загалом	батьки дошкільників і молодших школярів	батьки учнів основної і старшої школи	загалом	учителі початкових класів	адміністрація шкіл та вчителі 5–11 класів
позитивно	60,3	67,0	67,6	64,9	75,1	74,4	76,0
негативно	12,8	10,1	10,4	9,3	11,1	11,6	10,5
важко відповісти	22,5	20,6	20,3	21,5	13,6	13,9	13,3
мені це байдуже	4,4	2,3	1,7	4,4	0,1	0,0	0,3

У регіональному розрізі по загальнонаціональній вибірці:

	Макрорегіони			
	Західний	Централь- ний	Східний	Південний
позитивно	61,3	63,8	52,8	65,4
негативно	12,8	8,5	22,0	4,5
важко відповісти	22,2	22,1	21,4	27,8
мені це байдуже	3,8	5,7	3,9	2,3

Коментар

● Детально ознайомленими з новим Законом України “Про освіту” на момент опитування, яке проводилося приблизно через два місяці після ухвалення цього Закону, були 37,8% педагогічних працівників, котрі засвідчили, що особисто читали Закон. Мали про нього загальне уявлення (з повідомлень ЗМІ, розповідей колег, керівництва тощо) 56,3% педагогів, решта (близько 6%) тільки чули або й не чули, що такий Закон є. У загальнонаціональній вибірці і зокрема серед батьківської громадськості зовсім не ознайомлених з новим Законом України “Про освіту” виявилось набагато більше – понад половину, а детально ознайомлених було в межах 5–6%. Кількість тих, хто мав загальне уявлення про новий Закон, серед усіх опитаних становила 30,4%, серед батьків – 36,1%. Отже, очевидно, що обізнаність із новим Законом України “Про освіту” доволі значної частини педагогічних працівників не конвертувалася, принаймні на той час, у їхню роз’яснювальну роботу з батьками та іншими громадянами. Тією чи іншою мірою ознайомлених із цим державним актом траплялося істотно більше в Центральному та Західному регіонах (42,9% і 35,9%, відповідно), ніж на Півдні та Сході (27,9% і 26,7%, відповідно).

● Скоріше схвалювали новий Закон України “Про освіту” загалом 38,2% опитаних, котрі тією чи іншою мірою були з ним ознайомлені, скоріше не схвалювали – 28,3%, не визначилися з відповіддю 32,3%. Ті, що скоріше схвалювали Закон, серед педагогічних працівників становили 52%; ті, що скоріше не схвалювали, – 16,1%. Частки батьків, які його схвалювали і не схвалювали, перебували на рівні показників загальнонаціональної вибірки, тобто ставлення до нього з боку батьків у цілому фактично не відрізнялося від ставлення інших громадян, що не є суб’єктами освіти. До середньовибіркового показника тяжіли також частки батьків та педагогічних працівників, котрі натоді не визначили свого ставлення до нового Закону (34,5% і 31,9%, відповідно). У регіональному розрізі впадало в око домінування на Сході несхвального ставлення до нового Закону України “Про освіту”. В інших регіонах тією чи іншою мірою переважали респонденти, які його скоріше схвалювали. За віковою ознакою спостерігалася слабо виражена тенденція

убування несхвального ставлення до цього Закону зі зменшенням віку респондентів.

- Ставлення опитаних до окремих підходів і заходів з реформування середньої освіти, передбачених новим Законом України “Про освіту”, не піддається генералізованій оцінці. Одні із цих підходів і заходів сприймалися значно позитивніше, ніж Закон у цілому, інші ж, навпаки, викликали несприйняття в багатьох респондентів, кількість яких іноді перевищувала частку тих, хто не схвалює Закон у цілому. Отже, правомірно стверджувати, що неоднозначне ставлення громадян, зокрема й частини освітян, до нового Закону України “Про освіту” зумовлювалося несприйняттям його окремих положень, а не лише недостатньою поінформованістю.

- Найбільшою підтримкою всіх категорій опитаних користувалися такі підходи: практична спрямованість змісту освіти (83% респондентів загальнонаціональної вибірки, 92,7% працівників освіти і 87% батьків); прозорість шкільних фінансів (79,1%, 88,8% і 83,9%, відповідно); орієнтація на учня (78,1%, 80,1% і 82,1%, відповідно); мотивування вчителя до постійного професійного самовдосконалення (73,6%, 77,3% і 77,5%, відповідно); педагогіка партнерства (72,1%, 86,2% і 77,5%, відповідно); наголос на вивченні математично-природничих дисциплін (65%, 67,8% і 65%, відповідно). При цьому частки опитаних, які не підтримали таких підходів, рідко перевищували бодай 10–12% – як у загальнонаціональній вибірці, так і в різних регіонах. Статистично значущих відмінностей за регіональною ознакою, як правило, не простежувалося. Були лише окремі винятки, що не змінюють загальної картини позитивного ставлення до цих підходів. Так, педагогіка партнерства мала істотно більше прибічників на Заході та Півдні, ніж у Центральному та Східному регіонах. Наголос на вивченні математично-природничих дисциплін дістав порівняно меншу підтримку в Центральному регіоні.

- Понад половину всіх учасників опитування висловилися на підтримку і таких законодавчо закріплених підходів до реформування середньої освіти, як надання вчителю більшої творчої свободи (55,6%), урізноманітнення форм навчання, які визнає держава (53%), підвищення рівня автономності освітніх закладів (51,5%). Проте істотними були й частки респондентів, котрі не підтримали цих підходів. Наприклад, проти урізноманітнення форм навчання, які визнає держава, виступив кожен п'ятий з опитаних (20,7% загалом, 21,2% серед працівників освіти, 20,3% серед батьків). Надання вчителю більшої творчої свободи і підвищення рівня автономності освітніх закладів підтримували, можна сказати, одностайно педагогічні працівники (82,4% і 75,6%, відповідно), але значно рідше – батьки (58,1% і 56,8%, відповідно). Частки негативного ставлення до останніх двох підходів становили відповідно: серед батьків – 17,2% і 13,6%, а серед педагогічних працівників – лише 5,6% і 6,6%. У регіональному розрізі надання вчителю більшої творчої свободи найчастіше обстоювали на Заході, а висловлювались проти – на Півдні. “Питома вага” тих, хто схвально ставиться до різноманіття форм навчання, що

визнаються державою, теж знижувалася із Заходу на Південь. Принцип “гроші ходять за дитиною” підтримали менше половини опитаних (41,5%), хоча їх було все ж удвічі більше, ніж тих, хто його не підтримав (20,4%). У середовищі педагогічних працівників прихильники і противники цього принципу становили відповідно 51,3% і 24,4%, у середовищі батьків – 42,9% і 22,2%. Ті, кому він імпонує, найбільше переважали у Східному регіоні.

- Поляризованим виявилось ставлення респондентів до інклюзивної освіти: частки опитаних, які ратують за неї і заперечують її потребу, в загальнонаціональній вибірці були майже однаковими (33,8 % і 30,5 %, відповідно). Дещо виразніше прихильники інклюзії взяли гору над її противниками серед педагогічних працівників (40,8 % і 33,4 %, відповідно) та батьків (36,9 % і 29,7 %, відповідно). Респонденти, що висловилися проти інклюзивної освіти, переважали на Півдні, в інших регіонах тією чи іншою мірою (на Сході – неістотно) домінували ті, хто ставиться до неї позитивно. Доволі значною залишалася й кількість тих, хто не визначив своєї позиції щодо інклюзії – третина всіх респондентів і чверть педагогічних працівників.

- З-поміж передбачених новим освітнім законодавством окремих заходів, про які йшлося в анкеті, переважна більшість опитаних підтримала: обов’язкове розміщення в безкоштовному доступі електронних підручників (70,8% усіх респондентів, 90,1% педагогічних працівників і 79,3% батьків); поступове збільшення оплати праці вчителя до трьох мінімальних зарплат (70,6 %, 94,5 % і 75,2 %, відповідно); створення в сільській місцевості мережі опорних шкіл (66,8 %, 63,8 % і 65,7 %, відповідно); надання можливості зараховувати в школі знання і вміння, отримані в позашкільній освіті (63%, 70,1% і 69,6%, відповідно); виборність директорів шкіл (58%, 61,6% і 59%, відповідно). Підтримка обов’язкового розміщення в безкоштовному доступі електронних підручників найбільш виразно простежувалась у Західному та Центральному регіонах. Створення в сільській місцевості мережі опорних шкіл найбільшу підтримку дістало теж на Заході, а найменшу – на Сході. Тих, хто підтримав зарахування в школі знань і вмінь, отриманих у позашкільній освіті, виявилось найменше в Південному регіоні (їхня кількість не сягнула й половини опитаних). Зате на Півдні найбільш схвально оцінили виборність директорів шкіл, тоді як на Сході – найменш схвально. Істотних відмінностей щодо підтримки збільшення оплати праці вчителя за регіональною ознакою не спостерігалось.

- Абсолютна або відносна більшість опитаних не підтримала: скасування в школах безоплатного гарячого харчування для дітей, що належать до соціально вразливих категорій (70 % усіх респондентів, 77,4 % педагогічних працівників і 72,6 % батьків); ліквідацію шкіл з поглибленим вивченням предметів з першого класу (41,5 % усіх респондентів, 42,5 % педагогічних працівників і 44,6 % батьків); проведення державної підсумкової атестації у формі ЗНО після завершення кожного із рівнів шкільної освіти (43,6 % усіх респондентів і 50,5 % батьків). Тільки у педагогічних працівників

підтримка ЗНО після кожного з рівнів шкільної освіти переважала непідтримку – 47,6 % і 36,1 %, відповідно. Порівняно частіше підтримка відмови від безоплатного гарячого харчування для всіх дітей спостерігалася, як не дивно, на Сході (близько чверті опитаних), а непідтримка найбільшою мірою домінувала на Півдні. Прихильників поширення ЗНО на всі рівні шкільної освіти виявилось відносно більше, ніж противників, лише на Півдні. У решті регіонів переважали противники цього заходу. Тих, хто не підтримує скасування шкіл з поглибленим вивченням предметів з першого класу, було найбільше в Центральному та Східному регіонах.

- На окрему увагу заслуговує громадська думка щодо запровадження в російськомовних школах та школах національних меншин викладання українською мовою з п'ятого класу. Незважаючи на інспірований антиукраїнськими силами негативний міжнародний резонанс цього заходу, його підтримала більшість опитаних – 52,3 %, зокрема 70,5 % педагогічних працівників і 59,7 % батьків дітей дошкільного віку та школярів. Проти обов'язкового україномовного викладання навчальних дисциплін в основній і старшій школі висловилися загалом 26 % респондентів (13,1 % педагогічних працівників і 20,6 % батьків). Не змогли визначитися з відповіддю на це запитання 18,7 % учасників опитування (16,3 % освітян і 18,3 % батьків). Як і слід було очікувати, розподіл відповідей на користь і проти розширення сфери україномовного викладання виявився поляризованим за регіональною ознакою: прибічники цього заходу значно переважали його противників у Західному та Центральному регіонах (73,8 % проти 6,7 % і 57,6 % проти 18 %, відповідно), тоді як на Півдні та Сході противників було істотно більше, ніж прибічників (45,5 % проти 28,4 % і 44,4 % проти 37,6 %, відповідно). Очікуваним виявилось й переважання противників над прибічниками серед етнічних росіян (54 % проти 29,9 %) та осіб, що розмовляють у родині російською мовою (47 % проти 34,9 %). У середовищі представників інших національностей противники україномовного викладання в загальноосвітніх закладах не посіли панівних позицій і навіть дещо поступилися тим, хто підтримує україномовне викладання (35,3 % і 38,2 %, відповідно). Ще виразніше така тенденція простежувалася серед осіб, які розмовляють у родині іншими мовами: за україномовне викладання висловилися 35,7 % опитаних, проти – 28,6 % (не визначилися 35,7 %). Щоправда, з огляду на недостатнє наповнення вибіркової сукупності представників інших національностей та осіб, які розмовляють у родині іншими мовами, цю тенденцію не можна вважати цілком достовірно підтвердженою.

- У жовтні 2017 р. 33,6% педагогічних працівників підтвердили, що вони детально ознайомлені з концепцією реформування середньої освіти “Нова українська школа”, тобто особисто читали її текст. Мали загальне уявлення про концепцію НУШ 54,8%. Під час опитування 2016 року частка детально ознайомлених була значно меншою – 21,6%. Зростання частки детально ознайомлених відбулося за рахунок зменшення кількості тих, хто мав загальне уявлення про концепцію з повідомлень ЗМІ, розповідей колег тощо

на 5,5%), тих, хто лише знав, що така концепція є (на 3,3%), а також тих, хто вперше про це почув од інтерв'юера або утруднювався з відповіддю (на 3,3%). Більшою мірою детально ознайомленими з концепцією на момент останнього опитування були директори шкіл та їхні заступники і вчителі 5–11 класів (44,8%), меншою мірою – вчителі початкових класів (21,5%). За рік кількість працівників освіти, які скоріше схвалюють концепцію НУШ, зросла на 6,2%, і на стільки ж зменшилася кількість тих, які її скоріше не схвалюють. При цьому перших стало в чотири рази більше, ніж других (57,7% проти 13,5%). Водночас очевидну проблему становила висока стабільність частки тих, що не змогли визначитися, відповідаючи на запитання, схвалюють вони концепцію чи ні (понад 28%). А серед учителів початкових класів їх налічувалося ще більше – майже кожен третій респондент. Проблемою видається й те, що “питома вага” схвалення концепції педагогічними працівниками станом на жовтень 2017 р. фактично лише зрівнялася з часткою схвального ставлення до неї серед усіх респондентів за рік перед тим (55,5%). Тобто складається враження, що суспільство загалом випереджало педагогічну спільноту в підтриманні ідей чи принаймні бренду Нової української школи.

- Окремі нововведення, що запроваджуються в початковій школі згідно з концепцією НУШ, опитані оцінювали істотно більшою мірою в позитивному плані, ніж негативно. Причому позитивне ставлення до цих нововведень значно частіше спостерігалось серед осіб, які є суб'єктами освіти (педагогічних працівників та батьків), ніж серед решти респондентів. Отже, такі нововведення загалом позитивніше сприйнялися саме тими людьми, котрі безпосередньо мають з ними справу. Понад половину опитаних позитивно поставилися до посилення виховного потенціалу освітнього процесу (83,4% усіх респондентів, 94,5% педагогічних працівників і 88,1% батьків); запровадження ранкових зустрічей (60,3%, 75,1% і 67%, відповідно); дозволу першокласникам писати простим олівцем і користуватися гумкою (58,5%, 59,2% і 60,2%, відповідно); скасування нормативів на швидкість читання (58,5%, 59,4% і 63,9%, відповідно); заборони домашніх завдань у першому класі та істотного їх обмеження в початковій школі загалом (54,7%, 59,5% і 61,2%, відповідно). У загальнонаціональній вибірці порівняно меншими, однак такими, що значно переважають кількість негативних оцінок, були також частки позитивного ставлення до відстрочення терміну, з якого від дітей можна вимагати знання напам'ять таблиці множення (48,2%), переходу до інтегрованого навчання (47%) та скасування оцінок у 1–2 класах (45%). Проте серед педагогічних працівників та батьків рівень підтримки і цих нововведень становив понад 50%.

- Водночас чи не кожне із запроваджуваних у початковій школі нововведень мало й чимало опонентів, зокрема серед суб'єктів освіти. Так, близько третини опитаних педагогічних працівників і приблизно кожен четвертий–п'ятий з батьків негативно поставилися до відстрочення терміну, з якого від дітей можна вимагати знання напам'ять таблиці множення, заборони домашніх завдань у першому класі та істотного їх обмеження в початковій школі загалом, дозволу першокласникам писати простим олівцем та

користуватися гумкою, а також до скасування оцінок у 1–2 класах та нормативів на швидкість читання. Не викликало майже ні в кого заперечень лише посилення виховного потенціалу навчального процесу: негативне ставлення в цьому разі висловили лише 4,5% усіх респондентів, 1,4 % педагогічних працівників і 3,3% батьків. Помітно меншими були також частки негативного ставлення до запровадження ранкових зустрічей (12,8% усіх респондентів, 11,1% педагогічних працівників і 10,1% батьків) та переходу до інтегрованого навчання (18,2%, 20,6% та 16,7%, відповідно).

- Попри загалом позитивне ставлення респондентів до нововведень, які запроваджуються в початковій школі, порівняння даних, отриманих у 2016 і 2017 рр., засвідчує, що динаміка цього ставлення, передусім серед суб'єктів освіти, характеризується неоднозначними тенденціями. Так, рівень підтримки відстрочення терміну, з якого від дітей можна вимагати знання напам'ять таблиці множення, за рік підвищився із 46,8% до 54,2% у середовищі педагогічних працівників (зокрема серед учителів початкових класів – до 58,7%), а також із 50,8% до 57,7% – у середовищі батьків дошкільників та молодших школярів. Простежувалося зростання відповідних часток позитивного ставлення й до таких нововведень, як дозвіл першокласникам писати простим олівцем і заборона домашніх завдань у першому класі та істотне їх обмеження в початковій школі загалом. Однак разом з тим зростала кількість педагогічних працівників та батьків, які негативно ставляться до скасування оцінок у 1–2 класах і нормативів на швидкість читання. А “питома вага” позитивного ставлення до цих нововведень зменшилася. Наприклад, якщо у 2016 р. з-поміж педагогічних працівників скасування нормативів на швидкість читання негативно сприймали 22,8%, а позитивно – 64,8%, то через рік – відповідно 29,4% і 59,4%. Те ж саме спостерігалось серед різних категорій батьків, як, до речі, й решти респондентів.

- Найбільш позитивно майже всі запроваджені в початковій школі нововведення сприйняли мешканці Західного регіону: подеколи частки позитивних оцінок тут становили понад 60%, а негативних – рідко коли перевищували бодай 15%. Прояви негативізму щодо окремих нововведень найчастіше спостерігались у Східному регіоні, але інколи сягали свого піку і в Південному та Центральному регіонах. Так, близько третини або й понад третину респондентів висловили негативне ставлення: на Сході – до відстрочення терміну, з якого правомірно вимагати знання дітьми напам'ять таблиці множення (32,5%), дозволу першокласникам писати простим олівцем і користуватися гумкою (31,4%), скасування нормативів на швидкість читання (34,9%) та оцінок у 1–2 класах (31,1%); на Півдні – до заборони домашніх завдань у першому класі та істотного їх обмеження в початковій школі загалом (34,3%); у Центральному регіоні – до скасування оцінок у 1–2 класах (36,5%) та заборони тих же домашніх завдань (31,7%). На цьому тлі досить несподіваним виявився найвищий рівень підтримки мешканцями Півдня запроваджуваних ранкових зустрічей (65,4%) та посилення виховного потенціалу освітнього процесу (91%).

5.4. Перебіг вступних кампаній до вищої школи

Розподіл відповідей на запитання *“Чи вважаєте Ви, що під час нинішньої вступної кампанії було забезпечено справедливий доступ до вищої освіти для всіх абітурієнтів згідно з їхніми балами?”* (у %)

вересень 2017 р.	По вибірці в цілому		Серед тих, чий член родини вступали до ВНЗ	
цілком так	7,8	34,0	12,0	47,2
скоріше так	26,2		35,2	
скоріше ні	20,0	27,2	19,3	27,7
зовсім ні	7,2		8,4	
важко відповісти	33,2		22,6	
мені це байдуже	5,6		2,5	

У регіональному розрізі:

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
так (цілком так + скоріше так)	40,1	34,3	33,7	21,4
ні (скоріше ні + зовсім ні)	30,4	26,1	23,1	34,6
важко відповісти	23,7	34,1	36,4	41,3
мені це байдуже	5,8	5,5	6,8	2,7

У віковому розрізі:

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
так (цілком так + скоріше так)	43,5	33,3	28,7
ні (скоріше ні + зовсім ні)	24,7	30,6	24,1
важко відповісти	27,2	31,9	39,1
мені це байдуже	4,6	4,3	8,1

Розподіл відповідей на запитання *“Як Ви ставитеся до кожного з перелічених нижче нововведень, що запроваджені для випускників загальноосвітніх шкіл та абітурієнтів вищих навчальних закладів?”* (у %)

- часткове поєднання ЗНО з державною підсумковою атестацією (щоб отримати атестат про середню освіту, випускник загальноосвітньої школи обов'язково складає ЗНО з трьох предметів – української мови та математики або історії, третій предмет – на вибір)

	По вибірці в цілому			Серед тих, чий член родини вступали до ВНЗ		
	вересень 2015 р.	вересень 2016 р.	вересень 2017 р.	вересень 2015 р.	вересень 2016 р.	вересень 2017 р.
позитивно	44,3	45,6	56,9	59,7	50,1	67,5
негативно	12,2	21,2	14,0	16,9	23,2	13,6
важко відповісти	19,0	20,0	19,9	14,0	19,7	15,3
не чув(-ла) про таке	24,5	13,3	9,3	9,5	6,9	3,6

Примітки. 1. У вересні 2015 р. запитання формулювалося в так: *“Поєднання державної підсумкової атестації з української мови із зовнішнім незалежним оцінюванням”*.

2. У вересні 2016 р. формулювання було таким: *“Поєднання ЗНО з державною підсумковою атестацією (з української мови та математики або історії)”*.

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Макрорегіони			
	Західний	Централь- ний	Східний	Південний
позитивно	56,8	55,1	66,5	39,7
негативно	16,2	15,0	10,9	13,5
важко відповісти	19,7	19,8	14,0	34,9
не чув(-ла) про таке	7,3	10,2	8,6	11,8

- застосування критерію “склав/не склав” для визначення мінімального прохідного бала за результатами тестів ЗНО

	По вибірці в цілому			Серед тих, чії члени родини вступали до ВНЗ		
	вересень 2015 р.	вересень 2016 р.	вересень 2017 р.	вересень 2015 р.	вересень 2016 р.	вересень 2017 р.
позитивно	39,3	37,1	42,1	47,7	46,4	48,9
негативно	12,1	19,1	17,1	18,5	22,9	17,2
важко відповісти	20,3	23,1	27,8	18,1	19,1	26,4
не чув(-ла) про таке	28,4	20,6	13,0	15,6	11,7	7,5

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Макрорегіони			
	Західний	Централь- ний	Східний	Південний
позитивно	48,8	43,0	40,9	28,5
негативно	15,1	19,3	14,5	19,7
важко відповісти	28,4	27,4	25,1	35,1
не чув(-ла) про таке	7,8	10,3	19,5	16,7

- поновлення практики залучення до перевірки робіт ЗНО з української та іноземної мов і математики двох екзаменаторів, а в разі розходження їхніх оцінок – третього, який виставляє остаточну оцінку

вересень 2017 р.	По вибірці в цілому	Серед тих, чії члени родини вступали до ВНЗ
позитивно	51,3	52,1
негативно	10,7	10,0
важко відповісти	22,4	25,1
не чув(-ла) про таке	15,6	12,8

У регіональному розрізі:

	Макрорегіони			
	Західний	Централь- ний	Східний	Південний
позитивно	53,1	48,8	54,2	49,3
негативно	10,8	11,0	8,2	15,3
важко відповісти	26,3	25,2	14,8	23,6
не чув(-ла) про таке	9,7	15,0	22,7	11,8

- **визнання дійсними під час вступу до ВНЗ сертифікатів ЗНО не тільки поточного, а й двох попередніх років**

вересень 2017 р.	По вибірці в цілому	Серед тих, чий члени родини вступали до ВНЗ
позитивно	59,5	67,0
негативно	12,3	11,4
важко відповісти	20,4	16,3
не чув(-ла) про таке	7,7	5,3

Довідково. У вересні 2016 р. розподіл відповідей на запитання “Чи підтримуєте Ви ініціативу нового міністра освіти і науки України Лілії Гриневич щодо подовження до двох-трьох років терміну визнання сертифіката ЗНО, який нині визнається лише в рік його отримання?” був таким (у %):

- підтримую.....67,0
- не підтримую.....7,1
- важко відповісти.....17,8
- мені це байдуже.....8,1

У вересні 2015 р. відповіді респондентів на запитання “Як Ви ставитеся до обмеження терміну дії сертифіката ЗНО одним роком, відмови від практики використання сертифікатів минулих років” розподілилися так (у %):

	По вибірці в цілому	Серед тих, чий члени родини вступали до ВНЗ
позитивно	21,6	29,6
негативно	42,4	52,7
важко відповісти	14,0	11,1
не чув(-ла) про таке	22,0	6,6

У регіональному розрізі:

	Макрорегіони			
	Західний	Централь-ний	Східний	Південний
позитивно	54,3	60,7	70,1	40,1
негативно	14,1	12,7	9,0	15,4
важко відповісти	24,9	19,7	12,2	33,9
не чув(-ла) про таке	6,6	6,9	8,6	10,6

- **затвердження Міністерством освіти і науки України переліку більш широких, ніж було раніше, спеціальностей, за якими здійснюється прийом на перший курс ВНЗ**

	По вибірці в цілому		Серед тих, чий члени родини вступали до ВНЗ	
	вересень 2016 р.	вересень 2017 р.	вересень 2016 р.	вересень 2017 р.
позитивно	49,8	62,5	60,9	66,7
негативно	9,9	6,8	11,6	6,7
важко відповісти	22,6	21,5	17,4	20,6
не чув(-ла) про таке	17,7	9,2	10,2	6,1

Примітка. У вересні 2016 р. запитання формулювалося так: “Затвердження Міністерством освіти і науки України переліку більш широких, ніж було досі, напрямів підготовки і спеціальностей, за якими цього року здійснювався прийом на перший курс ВНЗ”.

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Макрорегіони			
	Західний	Централь- ний	Східний	Південний
позитивно	55,2	61,0	74,4	52,4
негативно	7,9	8,5	5,0	3,1
важко відповісти	25,2	23,3	11,6	32,6
не чув(-ла) про таке	11,7	7,2	8,9	11,9

- **“електронний вступ” на денне та заочне відділення для всіх абітурієнтів із загальною середньою освітою (крім учасників пільгового прийому та у випадках помилок у документах)**

	По вибірці в цілому		Серед тих, чії члени родини вступали до ВНЗ	
	вересень 2016 р.	вересень 2017 р.	вересень 2016 р.	вересень 2017 р.
позитивно	52,3	57,0	60,5	62,5
негативно	17,4	13,7	19,8	15,0
важко відповісти	17,7	21,8	15,3	18,1
не чув(-ла) про таке	12,6	7,5	4,4	4,4

Примітка. У вересні 2016 р. запитання формулювалося так: “Електронний вступ” (усі абітурієнти, крім пільговиків та вступників на молодшого спеціаліста, подають заяви на денну форму навчання тільки в електронному вигляді)”.

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Макрорегіони			
	Західний	Централь- ний	Східний	Південний
позитивно	60,5	51,4	64,1	51,8
негативно	10,2	17,9	12,2	10,1
важко відповісти	23,6	22,1	18,0	26,3
не чув(-ла) про таке	5,7	8,5	5,7	11,8

- **надання права на вступ до ВНЗ за співбесідою маломобільним особам з інвалідністю, чорнобильцям (деяких категорій), а на підставі іспитів – учасникам бойових дій, дітям-сиротам і дітям, які внаслідок захворювання не можуть пройти тестування**

вересень 2017 р.	По вибірці в цілому	Серед тих, чії члени родини вступали до ВНЗ
позитивно	67,3	69,4
негативно	7,7	9,7
важко відповісти	17,5	16,1
не чув(-ла) про таке	7,5	4,7

У регіональному розрізі:

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
позитивно	64,5	66,1	66,9	77,9
негативно	6,2	9,9	8,8	0,9
важко відповісти	21,6	19,6	13,2	12,8
не чув(-ла) про таке	7,7	4,4	11,1	8,4

- встановлення максимальної кількості заяв, які можуть подавати абітурієнти на місця державного замовлення (9 заяв на 4 спеціальності) без обмеження кількості ВНЗ, куди подаються ці заяви

вересень 2017 р.	По вибірці в цілому	Серед тих, чії члени родини вступали до ВНЗ
позитивно	47,1	59,6
негативно	10,5	9,5
важко відповісти	30,6	26,2
не чув(-ла) про таке	11,8	4,7

Довідково. У вересні 2016 р. запитання формулювалося так: “Надання права абітурієнтам подавати на місця державного замовлення до 15 заяв на 5 спеціальностей без обмеження кількості ВНЗ, до яких подаються ці заяви (замість формули “5 ВНЗ на 3 спеціальності”, що використовувалась у попередні роки)”. Розподіл відповідей був таким (у %):

	По вибірці в цілому	Серед тих, чії члени родини вступали до ВНЗ
позитивно	53,7	65,5
негативно	13,9	13,7
важко відповісти	18,1	15,9
не чув(-ла) про таке	14,3	4,9

У регіональному розрізі:

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
позитивно	50,0	49,0	42,0	47,8
негативно	9,3	10,5	14,5	3,1
важко відповісти	28,4	32,7	26,1	38,6
не чув(-ла) про таке	12,2	7,9	17,5	10,5

- **розрахунок конкурсного бала для вступу на перший курс вищого навчального закладу за формулою, що враховує (в межах 200 балів) як оцінки ЗНО або вступних іспитів, так і середній бал документа про загальну середню освіту, а також бал за успішне закінчення підготовчих курсів та передбачені умовами прийому до ВНЗ коефіцієнти**

вересень 2017 р.	По вибірці в цілому	Серед тих, чії члени родини вступали до ВНЗ
ПОЗИТИВНО	44,9	55,8
НЕГАТИВНО	10,2	8,6
важко відповісти	31,6	29,2
не чув(-ла) про таке	13,3	6,4

У регіональному розрізі:

	Макрорегіони			
	Західний	Централь-ний	Східний	Південний
ПОЗИТИВНО	51,2	45,6	41,5	38,2
НЕГАТИВНО	8,6	9,5	14,3	5,7
важко відповісти	30,5	33,2	24,5	46,1
не чув(-ла) про таке	9,7	11,7	19,7	10,1

- **надання вищим навчальним закладам права самостійно формувати перелік конкурсних предметів та визначати (у встановлених законом межах) ваговий коефіцієнт кожної складової конкурсного бала**

	По вибірці в цілому			Серед тих, чії члени родини вступали до ВНЗ		
	вересень 2015 р.	вересень 2016 р.	вересень 2017 р.	вересень 2015 р.	вересень 2016 р.	вересень 2017 р.
ПОЗИТИВНО	40,8	36,5	48,4	51,0	41,8	53,6
НЕГАТИВНО	11,2	18,7	15,6	17,7	21,3	16,1
важко відповісти	19,5	24,3	27,1	17,3	22,7	25,6
не чув(-ла) про таке	28,5	20,5	8,9	14,0	14,3	4,7

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Макрорегіони			
	Західний	Централь-ний	Східний	Південний
ПОЗИТИВНО	42,6	49,2	51,2	50,2
НЕГАТИВНО	12,8	16,5	18,3	11,4
важко відповісти	35,5	25,8	20,8	30,1
не чув(-ла) про таке	9,1	8,5	9,7	8,3

- застосування для розрахунку конкурсного бала регіональних, галузевих і сільських коефіцієнтів з метою стимулювання молоді навчатися державним коштом за місцем проживання, за інженерно-технічними і природничо-математичними спеціальностями та сприяння отриманню вищої освіти вступниками до ВНЗ, які закінчили сільську школу і проживають у сільській місцевості

вересень 2017 р.	По вибірці в цілому	Серед тих, чий члени родини вступали до ВНЗ
позитивно	57,7	59,0
негативно	9,8	11,9
важко відповісти	20,3	21,1
не чув(-ла) про таке	12,2	8,0

У регіональному розрізі:

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
позитивно	57,8	51,0	61,4	70,3
негативно	11,0	13,9	6,1	2,6
важко відповісти	23,0	22,8	15,2	19,7
не чув(-ла) про таке	8,2	12,2	17,3	7,4

- принцип пріоритетності обраних вступником спеціальностей і ВНЗ (якщо конкурсний бал дозволяє зарахування за найвищим із пріоритетів, решта заяв автоматично не бере участі в конкурсі)

	По вибірці в цілому			Серед тих, чий члени родини вступали до ВНЗ		
	вересень 2015 р.	вересень 2016 р.	вересень 2017 р.	вересень 2015 р.	вересень 2016 р.	вересень 2017 р.
позитивно	37,8	31,5	42,3	45,7	37,0	41,9
негативно	14,3	21,4	14,2	24,3	27,0	19,3
важко відповісти	20,9	25,5	31,0	17,3	24,9	30,7
не чув(-ла) про таке	27,1	21,5	12,4	12,8	11,1	8,1

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
позитивно	40,7	39,2	50,1	37,0
негативно	16,8	16,9	9,8	11,0
важко відповісти	31,2	32,6	24,0	42,7
не чув(-ла) про таке	11,3	11,3	16,1	9,3

- розподіл місць державного замовлення між вищими навчальними закладами залежно від кількості заяв, поданих абітурієнтами, які на конкурсних засадах отримали право навчатися за кошти державного бюджету

	По вибірці в цілому			Серед тих, чиї члени родини вступали до ВНЗ		
	вересень 2015 р.	вересень 2016 р.	вересень 2017 р.	вересень 2015 р.	вересень 2016 р.	вересень 2017 р.
позитивно	42,0	36,0	55,3	50,6	42,6	52,6
негативно	15,2	16,8	10,1	23,0	17,8	13,9
важко відповісти	18,6	24,6	24,6	13,2	28,7	27,1
не чув(-ла) про таке	24,3	22,6	10,1	13,2	10,9	6,4

Примітки. 1. У вересні 2015 р. запитання формулювалося так: “Новий механізм розподілу місць державного замовлення, згідно з яким більшу кількість місць державного замовлення мають отримати ВНЗ, що користуються найбільшою популярністю серед абітурієнтів”.

2. У вересні 2016 р. формулювання було таким: “Розподіл місць державного замовлення між вищими навчальними закладами за принципом “місце йде за абітурієнтом”(бюджетне місце надається вищому навчальному закладу для конкретного вступника, який за результатами конкурсу отримав право вступу саме до цього закладу згідно з визначеним пріоритетом)”.

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Макрорегіони			
	Західний	Централь-ний	Східний	Південний
позитивно	53,8	50,8	63,6	53,5
негативно	8,2	14,6	7,5	4,8
важко відповісти	29,4	25,9	15,7	32,0
не чув(-ла) про таке	8,6	8,7	13,2	9,6

- першочергове зарахування на місця державного замовлення педагогічних та медичних спеціальностей тих абітурієнтів, що підписують зобов'язання відпрацювати в сільській місцевості три роки після закінчення ВНЗ

вересень 2017 р.	По вибірці в цілому	Серед тих, чиї члени родини вступали до ВНЗ
позитивно	58,7	52,8
негативно	17,5	23,9
важко відповісти	17,0	18,6
не чув(-ла) про таке	6,8	4,7

У регіональному розрізі:

	Макрорегіони			
	Західний	Централь-ний	Східний	Південний
позитивно	49,8	53,8	66,8	72,8
негативно	19,0	21,4	16,8	3,5
важко відповісти	24,3	19,9	7,7	15,4
не чув(-ла) про таке	6,9	4,9	8,7	8,3

- **заміна позаконкурсного вступу і цільового зарахування до ВНЗ квотами та особливими умовами прийому для осіб, що потребують додаткової підтримки держави (тих, хто не може скласти ЗНО внаслідок захворювання, сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, а також учасників АТО, які стали інвалідами, звільнених з військової служби учасників бойових дій, абітурієнтів з окупованих територій тощо)**

	По вибірці в цілому		Серед тих, чії члени родини вступали до ВНЗ	
	вересень 2016 р.	вересень 2017 р.	вересень 2016 р.	вересень 2017 р.
позитивно	40,6	53,3	49,2	55,3
негативно	14,6	11,2	15,9	13,6
важко відповісти	26,0	26,5	28,6	23,6
не чув(-ла) про таке	18,7	9,1	6,2	7,5

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
позитивно	58,2	52,6	49,2	55,9
негативно	8,6	12,5	13,4	6,1
важко відповісти	25,4	29,5	22,5	27,9
не чув(-ла) про таке	7,7	5,4	14,8	10,0

- **надання пільговим категоріям вступників до ВНЗ (дітям загиблих воїнів АТО і героїв Небесної сотні, учасникам бойових дій та їхнім дітям) вакантних місць державного замовлення, які утворилися після того, як особи, що отримали рекомендацію до зарахування, відмовилися від цих місць або не подали вчасно оригінали потрібних документів**

вересень 2017 р.	По вибірці в цілому	Серед тих, чії члени родини вступали до ВНЗ
позитивно	59,1	61,8
негативно	12,0	14,1
важко відповісти	20,7	18,3
не чув(-ла) про таке	8,2	5,8

У регіональному розрізі:

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
позитивно	66,2	62,6	47,7	61,4
негативно	7,7	11,8	15,9	11,8
важко відповісти	20,3	21,2	20,7	19,3
не чув(-ла) про таке	5,7	4,3	15,7	7,5

- **спрямування вільних місць державного та регіонального замовлення на спеціальності, що є найбільш дефіцитними на ринку праці** (після завершення прийому всіх категорій пільговиків на ці місця можуть претендувати абітурієнти, які вступали на технічні та природничі спеціальності, але не пройшли на бюджет)

вересень 2017 р.	По вибірці в цілому	Серед тих, чії члени родини вступали до ВНЗ
позитивно	65,0	64,4
негативно	5,7	5,3
важко відповісти	19,9	23,1
не чув(-ла) про таке	9,4	7,2

У регіональному розрізі:

	Макрорегіони			
	Західний	Централь-ний	Східний	Південний
позитивно	57,7	70,5	62,7	66,2
негативно	7,1	5,0	6,8	2,6
важко відповісти	26,5	18,6	15,2	22,8
не чув(-ла) про таке	8,6	5,9	15,4	8,3

- **можливість так званого перехресного вступу для випускників бакалаврату за винятком медичних та юридичних спеціальностей** (абітурієнт може вступати до магістратури не за тією спеціальністю, яку він отримав у бакалавраті, якщо це не медична чи юридична спеціальність)

	По вибірці в цілому		Серед тих, чії члени родини вступали до ВНЗ	
	вересень 2016 р.	вересень 2017 р.	вересень 2016 р.	вересень 2017 р.
позитивно	45,8	50,2	53,3	57,5
негативно	13,3	11,3	13,0	9,8
важко відповісти	17,9	25,2	18,8	24,6
не чув(-ла) про таке	23,0	13,3	14,9	8,1

Примітка. У вересні 2016 р. запитання формулювалося так: “Можливість так званого перехресного вступу для випускників бакалаврату (абітурієнт може вступати на спеціаліста або магістра не за тією спеціальністю, яку він отримав у бакалавраті)”.

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Макрорегіони			
	Західний	Централь-ний	Східний	Південний
позитивно	44,6	50,5	58,6	40,1
негативно	12,4	12,9	7,9	11,9
важко відповісти	32,4	25,7	13,6	37,4
не чув(-ла) про таке	10,6	11,0	19,9	10,6

● запровадження ЗНО при вступі до магістратури за спеціальністю “Право”

	По вибірці в цілому		Серед тих, чий члени родини вступали до ВНЗ	
	вересень 2016 р.	вересень 2017 р.	вересень 2016 р.	вересень 2017 р.
позитивно	24,4	32,5	25,8	36,8
негативно	20,8	19,4	24,6	22,5
важко відповісти	23,5	28,9	26,5	24,7
не чув(-ла) про таке	31,3	19,2	23,1	16,0

Примітка. У вересні 2016 р. запитання формулювалося так: «Спроба запровадження ЗНО при вступі до магістратури (в межах пілотного проекту зі спеціальності “Право”)».

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
позитивно	28,6	28,7	38,2	40,1
негативно	30,2	19,3	12,8	13,5
важко відповісти	29,9	33,2	20,2	32,9
не чув(-ла) про таке	11,3	18,8	28,8	13,5

Розподіл відповідей на запитання “Нині, як відомо, багато ВНЗ незалежно від своєї назви навчають студентів найрізноманітніших спеціальностей (технічні – юристів, педагогічні – політологів і т. ін.). Чи вважаєте Ви доцільним запровадження з наступного року принципу профільності вищих навчальних закладів, який передбачає обмеження в наданні місць державного замовлення на ті напрями підготовки, які не відповідають профілю того чи іншого ВНЗ?” (вересень 2016, у %)

- так, принцип профільності потрібен 54,2
- ні, профільність недоцільна 14,2
- важко відповісти 25,5
- мені це байдуже..... 6,2

У регіональному розрізі:

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
так, принцип профільності потрібен	59,8	49,1	55,4	57,4
ні, профільність недоцільна	11,6	11,8	23,1	4,8
важко відповісти	25,3	31,1	16,1	30,1
мені це байдуже	3,2	8,0	5,4	7,7

У віковому розрізі:

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
так, принцип профільності потрібен	57,1	54,1	54,4
ні, профільність недоцільна	17,3	16,4	10,3
важко відповісти	21,2	24,1	27,2
мені це байдуже	4,3	5,4	8,1

Коментар

• Громадська думка щодо такої соціально гострої проблеми, як забезпечення справедливого зарахування абітурієнтів до закладів вищої освіти, залишалася невизначеною. Згідно з даними, отриманими восени 2017 р., тією чи іншою мірою впевненими в тому, що під час нещодавно завершеної вступної кампанії всі абітурієнти зараховувалися до ЗВО справедливо, тобто відповідно до отриманих ними балів, були ледь більше третини опитаних (34%). Майже скільки ж вагалися з відповіддю (33,2%). А 27,2% з тією чи іншою мірою впевненості заперечували справедливі підсумки вступної кампанії.

• У порівняно кращому світлі бачили вступну кампанію найбільш обізнані респонденти – ті, члени родин яких того року вступали до ЗВО. Близько половини з них (47,2%) були тією чи іншою мірою впевненими у справедливому зарахуванні всіх абітурієнтів. Проте й серед них частка осіб, які більш або менш упевнено ставили під сумнів справедливість вступної кампанії, сягала 27,7%, а тих, хто вагався з відповіддю, – 22,6%. У регіональному розрізі найчастіше схилилися до думки про справедливе зарахування всіх абітурієнтів мешканці Заходу (40,1%), найрідше – респонденти з Південного регіону (21,4%). На Півдні ж виявилось найбільше і тих, хто ставив під сумнів справедливість зарахування вступників до ЗВО. У решті регіонів позитивна думка про вступну кампанію більш або менш помітно переважала негативну. “Питома вага” впевнених у справедливості вступної кампанії зростала і в міру зменшення віку опитаних. Проте відповідного зменшення частки тих, хто сумнівався в її справедливості, за віковою ознакою не спостерігалось. Найбільшою ця частка (30,6%) була у віковій когорті від 30 до 55 років, яка репрезентує, так би мовити, покоління батьків.

• Незважаючи на сумніви щодо справедливості перебігу вступних кампаній до закладів вищої освіти, а, може, й саме з огляду на такі сумніви українці здебільшого позитивно сприймали нововведення, які протягом 2015–2017 рр. запроваджувало МОН України для випускників загальноосвітніх шкіл та абітурієнтів вишів. Мало позитивну динаміку і станом на вересень 2017 р. поділялося понад половиною опитаних схвальне ставлення передусім до таких нововведень, як часткове поєднання ЗНО з державною підсумковою атестацією

в загальноосвітніх школах (56,9%), затвердження переліку більш широких, ніж було раніше, спеціальностей, за якими здійснюється прийом до ЗВО (62,5%), “електронний вступ” на денні та заочні відділення для всіх абітурієнтів із загальною середньою освітою (57%), заміна позаконкурсного вступу і цільового зарахування до ЗВО квотами та особливими умовами прийому для осіб, що потребують додаткової підтримки держави (53,3%), розподіл місць державного замовлення між закладами вищої освіти залежно від кількості заяв, поданих абітурієнтами, які на конкурсних засадах отримали право навчатися за кошти державного бюджету (55,3%), можливість так званого перехресного вступу до магістратури для випускників бакалаврату – за винятком медичних та юридичних спеціальностей (50,2%).

- Хоча й поділялося на момент останнього опитування поки що менш як половиною респондентів, але теж мало виразну позитивну динаміку схвального ставлення до: застосування критерію “склав / не склав” для визначення мінімального прохідного бала за результатами тестів ЗНО (42,1%), надання закладам вищої освіти права самостійно формувати перелік конкурсних предметів та визначати ваговий коефіцієнт кожної складової конкурсного бала (48,4%), принципу пріоритетності обраних вступником спеціальностей і закладів вищої освіти (42,3%), запровадження ЗНО при вступі до магістратури за спеціальністю “Право” (32,5%).

- Отримали підтримку понад половини опитаних також ті нововведення, які Міністерство освіти і науки України вперше запровадило саме 2017 року, коли проводилось останнє опитування з цієї проблематики. До цих нововведень належали: визнання дійсними під час вступу до закладів вищої освіти сертифікатів ЗНО не тільки поточного, а й попередніх двох років (підтримали 59,5% респондентів), надання права на вступ за співбесідою маломобільним особам з інвалідністю, чорнобильцям деяких категорій, а на підставі іспитів – учасникам бойових дій, дітям-сиротам і дітям, які внаслідок захворювання не можуть пройти тестування (підтримали 67,3%), застосування для розрахунку конкурсного бала регіональних, галузевих і сільських коефіцієнтів (підтримали 57,7%), першочергове зарахування на місця державного замовлення педагогічних та медичних спеціальностей тих абітурієнтів, що підписують зобов’язання відпрацювати в сільській місцевості три роки після закінчення ЗВО (підтримали 58,7%), надання пільговим категоріям вступників вакантних місць державного замовлення, які утворюються після відмови від них осіб, що здобули право на зарахування (підтримали 59,1%), спрямування вільних місць державного та регіонального замовлення на спеціальності, що є найбільш дефіцитними на ринку праці (підтримали 65% респондентів). Понад половину опитаних схвально зустріли й поновлення практики залучення до перевірки робіт ЗНО з української та іноземних мов і математики двох екзаменаторів, а в разі розходження їхніх оцінок – третього, який виставляє остаточну оцінку (51,3%). Наближалися до половини вибіркової сукупності також частки тих, хто позитивно ставився до таких тодішніх нововведень, як встановлення максимальної кількості заяв, які можуть подавати абітурієнти на місця

державного замовлення, без обмеження кількості закладів, куди подаються ці заяви (47,1%), та розрахунок конкурсного бала для вступників за формулою, що враховує як оцінки ЗНО або вступних іспитів, так і середній бал шкільного атестата, бал за успішне закінчення підготовчих курсів та передбачені умовами прийому коефіцієнти (44,9%).

- Нічого дивного немає в тому, що значною була кількість опитаних, які не могли визначити свого ставлення до згаданих вище нововведень. Адже навіть і тим особам, котрі про ці нововведення дещо чули, нелегко було до пуття в них розібратися, а часто-густо й не було такої потреби. Наприклад, зрозуміло, що запровадження ЗНО при вступі до магістратури за спеціальністю “Право” апіорі могло зацікавити небагатьох, тож природно, що не визначили свого ставлення до нього близько 29% учасників опитування, а понад 19% нічого про це не знали. Однак ті респонденти, які вважали себе спроможними оцінити запроваджені МОН України нововведення, оцінювали їх набагато частіше позитивно, ніж негативно: частки позитивних оцінок істотно, нерідко в кілька разів, переважали негативні оцінки. При цьому “питома вага” тих, хто позитивно оцінював нововведення, як правило, була більшою, ніж по вибірці загалом, серед найобізнаніших щодо перебігу вступних кампаній респондентів – тих, чії діти або онуки вступали до закладу вищої освіти.

- Істотно домінувало позитивне ставлення до запроваджуваних нововведень над негативним ставленням до них зазвичай і в усіх регіонах. Спостерігався лише дещо, а іноді й значно вищий рівень підтримки того чи того нововведення у тому чи тому регіоні. Це стосується передусім Східного регіону. На Сході було вочевидь більше, ніж у загальнонаціональній вибірці, тих, хто позитивно поставився до часткового поєднання ЗНО з державною підсумковою атестацією в загальноосвітніх школах (66,5%), затвердження переліку більш широких спеціальностей, за якими здійснюється прийом до ЗВО (74,4%), розподілу місць державного замовлення між закладами вищої освіти залежно від кількості заяв, поданих абітурієнтами, які отримали право навчатися за кошти державного бюджету (63,6%), визнання дійсними сертифікатів ЗНО не тільки поточного, а й попередніх років (70,1%), можливості перехресного вступу до магістратури випускників бакалаврату (58,6%) тощо. Певні пріоритети надавалися тим чи тим нововведенням і в інших регіонах. Так, на Півдні більшу підтримку, порівняно із загальнонаціональною вибіркою, отримали надання права на вступ за співбесідою та вступними іспитами окремим категоріям абітурієнтів (77,9%) та застосування для розрахунку конкурсного бала регіональних, галузевих і сільських коефіцієнтів (70,3%); на Заході – надання пільговим категоріям вступників вакантних місць державного замовлення після відмови від них осіб, що мають рекомендації до зарахування (66,2%), та нова формула розрахунку конкурсного бала для вступників (51,2%); у Центральному регіоні – спрямування вільних місць державного та регіонального замовлення на спеціальності, що є найбільш дефіцитними на ринку праці (70,5%).

● Певний інтерес становить громадська думка щодо забезпечення так званої профільності закладів вищої освіти, що передбачає обмеження в наданні тому чи тому ЗВО місць державного замовлення на ті спеціальності, які не відповідають його профілю (наприклад, на гуманітарні спеціальності в технічному університеті чи на правові – у педагогічному). За дотримання принципу профільності висловились 54,2% опитаних, вважали профільність недоцільною 14,2%, не визначилися – 25,5%. Найбільше підтримали профільність у Західному регіоні (59,8%) та у віковій когорті 18-29 років (57,1%). Водночас зі зменшенням віку респондентів окреслилась і протилежна тенденція – деякого збільшення чисельності осіб з негативним ставленням до профільності ЗВО. Істотно більше, ніж в інших регіонах, виявилось їх також на Сході (23,1%).

5.5. Питання протидії корупції у сфері освіти

Розподіл відповідей на запитання “*Пригадайте, будь ласка, яким з перелічених нижче категорій працівників протягом періоду з _____ до _____ Ви змушені були давати хабарі*” (у %)

	Вересень 2006 р.	Вересень 2007 р.	Жовтень 2008 р.	Жовтень 2009 р.	Грудень 2010 р.	Грудень 2011 р.	Жовтень 2012 р.	Грудень 2013 р.	Вересень 2015 р.	Вересень 2018 р.
лікарям	35,9	30,9	36,8	27,8	26,6	34,6	34,3	33,3	29,3	22,5
учителям, викладачам	16,4	16,9	16,4	12,4	10,3	14,1	12,3	10,3	10,4	5,6
працівникам ДАІ / патрульної поліції	12,5	13,1	15,0	13,6	12,5	15,2	12,8	12,5	9,5	4,7
працівникам ЖЕКУ	6,2	5,2	6,1	4,5	5,0	4,9	4,8	4,8	4,0	3,3
працівникам органів державної влади та управління	8,9	6,3	7,7	5,4	4,9	6,0	6,5	5,7	2,1	3,1
міліціонерам/поліціантам (крім ДАІ/патрульної поліції)	7,5	5,3	7,0	4,6	5,1	5,7	4,5	4,4	3,1	1,9
митникам	3,7	1,9	1,9	1,5	1,5	1,4	1,3	2,0	0,8	1,8
податківцям	5,1	2,7	3,4	2,5	2,9	3,3	3,7	3,5	1,7	1,3
суддям	2,5	2,8	1,9	1,5	1,9	1,9	1,0	2,0	1,0	1,3
пожежникам	3,6	1,7	1,2	1,4	1,4	1,4	2,1	2,1	0,8	0,5
іншим	0,6	0,8	1,3	1,2	0,9	0,8	0,9	1,0	0,8	0,5
нікому хабарів не давав(-ла)	49,8	53,1	46,6	53,4	57,0	47,8	54,3	53,2	60,2	70,7

Примітки. 1. У формулюванні запитання щоразу вказувався період тривалістю у 12 місяців.
2. Сума перевищує 100%, тому що кількість варіантів відповіді, які міг обирати респондент, не обмежувалася.

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
лікарям	28,3	24,6	18,7	13,3
учителям, викладачам	10,4	4,8	4,5	1,5
працівникам ДАІ	2,6	7,9	2,4	3,7
працівникам ЖЕКу	3,0	4,6	2,4	1,5
працівникам органів державної влади та управління	2,6	4,2	1,8	3,7
міліціонерам/поліціантам (крім ДАІ/патрульної поліції)	3,3	1,5	0,6	3,7
митникам	3,3	2,2	0,3	0,7
податківцям	1,9	1,8	0,6	0,7
суддям	0,7	2,4	0,3	1,5
пожежникам	0,0	1,1	0,3	0,0
іншим	0,4	0,4	0,0	2,2
нікому хабарів не давав(-ла)	64,7	65,1	77,7	83,7

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
лікарям	18,3	24,6	22,2
учителям, викладачам	5,8	6,6	4,0
працівникам ДАІ	4,3	5,3	4,0
працівникам ЖЕКу	2,7	3,5	3,3
працівникам органів державної влади та управління	2,7	3,9	2,3
міліціонерам/поліціантам (крім ДАІ/патрульної поліції)	2,3	2,0	1,5
митникам	1,9	2,4	0,8
податківцям	0,4	2,2	0,8
суддям	1,2	1,8	0,8
пожежникам	0,0	1,1	0,0
іншим	0,4	0,9	0,0
нікому хабарів не давав(-ла)	75,1	66,9	73,0

Розподіл відповідей на запитання “Чи є у Вашій сім’ї (в сім’ях Ваших батьків чи дітей) хлопець або дівчина, які цього року вступали до вищих навчальних закладів (ВНЗ)?” (у %)

	Вересень 2014 р.	Вересень 2015 р.	Вересень 2016 р.	Вересень 2017 р.	Вересень 2018 р.
так, є діти, які вступали до ВНЗ	16,3	20,4	17,9	18,1	21,0
ні, дітей, які хотіли вступати, немає	83,7	78,2	80,7	80,2	77,8
хотів(-ла) вступати, але не склав(-ла) ЗНО	не було у списку	1,4	1,4	1,7	1,2

Розподіл відповідей на запитання **“Чи пощастило йому (їй) вступити до ВНЗ?”** (у % до кількості респондентів, у сім'ях яких були поточного року абітурієнти)

	Вересень 2014 р.	Вересень 2015 р.	Вересень 2016 р.	Вересень 2017 р.	Вересень 2018 р.
так, вступив(-ла), куди й хотів(-ла), на бюджетну форму навчання	35,1	48,8	37,4	41,1	43,5
так, вступив(-ла) на бюджетну форму навчання, але не зовсім туди, куди хотів(-ла)	20,8	16,9	18,5	19,4	17,7
так, вступив(-ла), куди хотів(-ла), але за контрактом (платитиме за навчання)	30,4	22,7	26,6	28,1	30,2
так, вступив(-ла), але не зовсім туди, куди хотів(-ла), і вчитиметься за контрактом (платитиме за навчання)	6,8	7,0	14,1	8,6	6,5
ні, вступити до ВНЗ не вдалося	6,8	4,5	3,4	2,8	2,0

Розподіл відповідей на запитання **“Чи довелося заради його (її) вступу Вам (Вашим батькам або дітям) вдаватися до якихось неофіційних дій – як на етапі отримання атестата про закінчення школи, інших необхідних документів, так і під час проходження ЗНО та зарахування до вищого навчального закладу?”** (у % до кількості респондентів, у сім'ях яких були поточного року абітурієнти)

	Вересень 2014 р.	Вересень 2015 р.	Вересень 2016 р.	Вересень 2017 р.	Вересень 2018 р.
так, довелося викласти потрібним людям чималу суму грошей	7,9	3,3	2,8	3,7	2,0
так, розраховалися послугою, яка варта великих грошей	2,8	2,1	2,5	1,7	2,0
хабарів як таких давати не довелося, але допомогли зв'язки із впливовими людьми	9,1	11,6	8,6	7,1	8,5
ні, обійшлося без грошей і сторонньої допомоги	60,9	69,7	67,8	69,5	78,2
інше	2,2	1,2	3,0	0,6	0,8
важко відповісти, мені про це нічого не відомо	17,0	12,0	15,3	17,5	8,5

Розподіл відповідей на запитання “*За що саме довелося платити або вдаватися до інших неофіційних дій, перелічених у попередньому запитанні?*” (у % до кількості респондентів, які вдавалися до неофіційних дій)

	Вересень 2014 р.	Вересень 2015 р.	Вересень 2016 р.	Вересень 2017 р.	Вересень 2018 р.
за шкільний атестат з кращим середнім балом	15,0	16,7	26,2	38,1	25,0
за поліпшення балів у сертифікаті ЗНО	20,0	3,3	0,0	7,1	4,2
за довідку, яка давала право на вступ до ВНЗ на пільгових умовах	11,7	10,0	5,2	11,9	20,8
за додаткові бали, що нараховувалися переможцям олімпіад, конкурсів Малої академії наук, слухачам підготовчих курсів університетів тощо	1,7	13,3	33,8	11,9	16,7
безпосередньо за саме зарахування до вищого навчального закладу (крім внесення офіційної плати за контрактом)	33,3	40,0	23,9	26,2	20,8
за інше	0,0	6,7	2,7	2,4	0,0
важко відповісти, точно не знаю	23,3	13,3	23,8	14,3	20,8

Примітка. Сума перевищує 100%, тому що кількість варіантів відповіді, які міг обирати респондент, не обмежувалася.

Розподіл відповідей на запитання “*Чи згодні Ви з тим, що завдяки заходам, які вживалися державою, нинішній рік став роком без корупції на вступних іспитах до вищих навчальних закладів?*” (у %)

	Вересень 2014 р.		Вересень 2015 р.		Вересень 2016 р.		Вересень 2017 р.		Вересень 2018 р.	
цілком згоден(-на)	3,8	23,4	6,1	21,9	5,7	25,2	5,1	24,7	5,1	23,7
скоріше згоден(-на)	19,6		15,8		19,5		19,6		18,6	
скоріше не згоден(-на)	21,7	36,4	29,5	46,4	27,0	46,0	24,6	40,0	21,1	40,5
зовсім не згоден(-на)	14,7		16,9		19,0		15,4		19,4	
мені це байдуже	4,0		5,0		4,1		3,9		4,3	
важко відповісти	36,2		26,8		24,6		31,5		31,5	

Серед окремих категорій респондентів (на момент останнього опитування):

	Респонденти, в сім'ях яких були молоді люди, що по- точного року всту- пали до ВНЗ і стали студентами		Респонденти, в сім'ях яких були молоді люди, що поточного року вступали до ВНЗ і не вступили		Респонденти, в сім'ях яких не було молодих людей, що поточного року вступали до ВНЗ	
цілком згоден(-на)	12,4	41,3	0,0	0,0	3,2	19,4
скоріше згоден(-на)	28,9		0,0		16,2	
скоріше не згоден(-на)	17,8	40,5	20,0	80,0	21,7	39,7
зовсім не згоден(-на)	22,7		60,0		18,0	
мені це байдуже	2,2		0,0		5,1	
важко відповісти	16,0		20,0		35,7	

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на) (цілком згоден (-на) + скоріше згоден(-на))	Не згоден(-на) (скоріше не зго- ден(-на) + зовсім не згоден(-на))	Мені це байдуже	Важко відповісти
Захід	26,8	49,8	3,7	19,7
Центр	25,7	42,4	4,4	27,5
Схід	23,9	19,5	6,2	50,4
Південь	9,8	68,4	0,8	21,1

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	Згоден(-на) (цілком згоден (-на) + скоріше згоден(-на))	Не згоден(-на) (скоріше не зго- ден(-на) + зовсім не згоден(-на))	Мені це байдуже	Важко відповісти
18–29 років	22,7	39,6	6,3	31,4
30–55 років	26,3	43,2	2,2	28,3
56 років і більше	20,7	37,2	6,0	36,0

Розподіл відповідей на запитання “Як відомо, під час вступної кампанії до ВНЗ Генпрокурор України зробив гучну заяву про тяжкі службові зловживання з боку керівництва Українського центру оцінювання якості освіти – відомства, яке відповідає за проведення ЗНО. Чи вважаєте Ви, що такі зловживання справді мали місце, – іншими словами, чи могло брати керівництво центру хабарі?” (вересень 2015, у %)

цілком так	15,2	47,7
скоріше так	32,5	
скоріше ні	10,1	12,9
зовсім ні	2,8	
важко відповісти	32,1	
мені це байдуже	7,3	

У регіональному розрізі:

	Макрорегіони			
	Західний	Централь- ний	Східний	Південний
так (цілком так + скоріше так)	36,7	50,7	53,4	44,5
ні (скоріше ні + зовсім ні)	21,0	10,9	10,4	10,4
важко відповісти	34,8	28,9	32,7	36,3
мені це байдуже	7,5	9,6	3,5	8,9

У віковому розрізі:

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
так (цілком так + скоріше так)	52,4	48,4	43,9
ні (скоріше ні + зовсім ні)	14,1	13,9	10,9
важко відповісти	24,6	32,2	36,5
мені це байдуже	8,9	5,6	8,6

Розподіл відповідей на запитання **“Як Ви думаєте, що більше завважає подолати хабарництво та корупцію в системі освіти – відсутність політичної волі в керівників освітньої галузі чи небажання самих людей відмовитися від давання хабарів?”** (у %)

	Вересень 2015 р.	Вересень 2018 р.
відсутність політичної волі в керівників освітньої галузі	16,3	21,0
небажання самих людей відмовитися від давання хабарів	22,2	20,2
однаковою мірою і те, й те	51,7	49,2
ні те, ні те, бо хабарництва та корупції в українській освіті немає	1,1	1,4
важко відповісти	8,7	8,2

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
відсутність політичної волі в керівників освітньої галузі	19,8	18,8	21,3	29,6
небажання самих людей відмовитися від давання хабарів	21,6	27,3	8,8	21,5
однаковою мірою і те, й те	46,6	42,1	64,3	40,7
ні те, ні те, бо хабарництва та корупції в українській освіті немає	1,1	2,9	0,3	0,0
важко відповісти	10,8	8,9	5,2	8,1

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
відсутність політичної волі в керівників освітньої галузі	19,3	20,7	22,5
небажання самих людей відмовитися від давання хабарів	22,4	21,6	16,9
однаковою мірою і те, й те	47,6	48,4	51,2
ні те, ні те, бо хабарництва та корупції в українській освіті немає	2,0	0,7	2,0
важко відповісти	8,7	8,6	7,7

Розподіл відповідей на запитання **“Як би Ви вчинили, коли б хтось із працівників освіти запропонував Вам за певну винагороду допомогти із вступом до вищого навчального закладу або з одержанням бажаної оцінки?”** (у %)

	Вересень 2015 р.	Вересень 2018 р.
скористався(-лася) б цією пропозицією	12,8	13,4
сам(-а) би не скористався(-лася), але поінформував(-ла) би про цю пропозицію знайомих, які в ній зацікавлені	13,0	7,3
сам(-а) не скористався(-лася) б і нікому не порадив(-ла) би цього робити	28,3	31,6
не лише не скористався(-лася) б, але й повідомив(-ла) би про це громадські чи правоохоронні органи	10,0	13,2
інша думка	2,0	0,5
важко відповісти	33,9	34,0

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Макрорегіони			
	Західний	Централь- ний	Східний	Південний
скористався(-лася) б цією пропозицією	13,8	14,7	11,3	13,3
сам(-а) би не скористався(-лася), але поінформував(-ла) би про цю пропозицію знайомих, які в ній зацікавлені	11,2	6,4	3,0	13,3
сам(-а) не скористався(-лася) б і нікому не порадив(-ла) би цього робити	41,0	31,2	28,5	22,2
не лише не скористався(-лася) б, але й повідомив(-ла) би про це громадські чи правоохоронні органи	13,4	17,1	10,1	7,4
інша думка	0,4	0,2	0,6	1,5
важко відповісти	20,1	30,3	46,6	42,2

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
скористався(-лася) б цією пропозицією	15,2	14,7	10,4
сам(-а) би не скористався(-лася), але поінформував(-ла) би про цю пропозицію знайомих, які в ній зацікавлені	10,5	7,9	4,3
сам(-а) не скористався(-лася) б і нікому не порадив(-ла) би цього робити	33,9	29,2	33,5
не лише не скористався(-лася) б, але й повідомив(-ла) би про це громадські чи правоохоронні органи	12,5	12,1	15,2
інша думка	0,8	0,6	0,3
важко відповісти	27,2	35,5	36,3

Коментар

● Не торкаючись наболілого і вельми складного питання про нібито тотальну корумпованість української влади, зокрема її верхніх ешелонів, у розкриття якого соціологічні дослідження навряд чи можуть зробити істотний внесок, слід зазначити, однак, що всупереч поширеній думці рівень побутової корупції в Україні знижувався. Про це свідчать наведені вище дані опитувань, що проводились Інститутом соціальної та політичної психології НАПН України після Помаранчевої революції і тривали після Революції Гідності. Частка респондентів, котрі давали хабарі, у 2018 р. зменшилася до 29,3% – від понад 50% порівняно з 2006 р., майже 47% порівняно з 2013 р. і майже 40% порівняно з 2015 р.

- Найбільш корумпованою, точніше охопленою побутовою корупцією, впродовж усіх років спостережень була сфера охорони здоров'я. Непочесне друге або третє місце за рівнем корумпованості посідала сфера освіти. Проте й у цих сферах простежувалася виразна тенденція до зниження рівня корумпованості. У 2018 р. частка респондентів, що давали хабарі вчителям та викладачам, зменшилася до 5,6% – від 16,4% порівняно з 2006 р. і понад 10% порівняно з 2013 та 2015 роками. При цьому зниження рівня корумпованості у сфері освіти відбувалося швидшими темпами, ніж у найбільш корумпованій сфері охорони здоров'я. Якщо у 2006 р. опитані давали хабарі вчителям та викладачам приблизно вдвічі рідше, ніж лікарям, то у 2018 р. – уже рідше в чотири рази. Істотно частіше, ніж в інших регіонах, обдаровували освітян хабарями мешканці Заходу (10,4%). Найінтенсивніше користувалися корупційними послугами працівників освіти (як, утім, і медиків, патрульних поліціантів, податківців, митників тощо) представники найактивнішої у соціальному плані вікової когорти – особи віком від 30 до 55 років.

- На тлі зниження рівня побутової корупції в українському суспільстві загалом і зокрема у сфері освіти спостережено виразну тенденцію до зменшення корупційної складової в таких потенційно корупціогенних процесах, як випуск молоді із закладів середньої освіти та її вступ до закладів вищої освіти. За свідченням респондентів, чий діти чи онуки у 2018 р. вступали до ЗВО, 78,2% із них стали студентами без хабарів та блату, що на 17,3% більше, ніж у 2014 р. Проте слід застерегти від надміру оптимістичних, переможних реляцій із цього приводу, до яких полюбляли вдаватися колишні керманічі освітньої галузі, заявляючи, що для корупції на вступних іспитах, мовляв, не лишилося жодної шпаринки. З такими твердженнями впродовж 2014–2018 рр. не погоджувалися загалом від 36,4% до 46,4% опитаних, а були тією чи іншою мірою згодні з тим, що поточний рік став роком без корупції на вступних іспитах, щонайбільше 25%. Звісно, тут давалася ознака певна інертність громадської думки. Адже серед найобізнаніших респондентів – тих, чий діти вступали до ЗВО і стали студентами, частка тією чи іншою мірою згодних із твердженням про некорумпованість вступу була вагомішою, ніж по вибірці загалом, – 41,3%. Однак усталені в суспільстві протилежні уявлення, безперечно, теж мали під собою об'єктивні підстави.

- Не випадає абстрагуватися від того факту, що, як зізналися близькі родичі недавніх абітурієнтів, ще й у 2018 р. принаймні кожен восьмий із них здобув студентський квиток за допомогою тих чи тих корупційних схем. Зрозуміло, зважаючи на недостатнє наповнення вибіркових сукупностей респондентів, котрі скористалися такими схемами, отримані в процесі їх опитування дані не можна вважати статистично достовірними. Проте вони все ж дають певне уявлення про корупційну навантаженість окремих елементів вступних кампаній, до яких можна віднести й отримання документа про середню освіту. Станом на 2018 р. найбільша частка корупційних діянь припадала на шкільний атестат із кращим середнім балом (25%), трохи менші частки – на довідки, що давали право вступати до закладу вищої освіти на

пільгових умовах, та сам процес зарахування до ЗВО (по 20,8%), а також на додаткові бали, які нараховувалися переможцям олімпіад, слухачам підготовчих курсів тощо (16,7%). Під час попередніх опитувань свого корупційного “піку” сягнули: у 2015 р. – сам процес зарахування (40%); у 2016 р. – додаткові бали (33,8%); у 2017 р. – шкільний атестат (38,1%).

- Найменше корупційне навантаження починаючи з 2015 р. мали сертифікати ЗНО (3–7%). Проте за рік до того цей показник становив 20%. Тому природною видається (особливо з урахуванням кумулятивного характеру формування громадської думки) реакція суспільства на зроблену 2015 р. гучну заяву Генерального прокурора України про тяжкі службові зловживання з боку керівництва Українського центру оцінювання якості освіти – відомства, яке відповідає за проведення ЗНО. Попри те, що на захист керівників УЦОЯО тоді стало багато засобів масової інформації, 47,7% опитаних тією чи іншою мірою поділяли переконання, що такі зловживання справді мали місце, а тією чи іншою мірою заперечували їх наявність лише 12,9%. Найбільше переконаних у зловживаннях щодо ЗНО було у Східному та Центральному регіонах (53,4% і 50,7% відповідно), найменше – в Західному, де поділяли думку про зловживання 36,7% респондентів. Але й серед мешканців Заходу не поділяло її значно менше – 21%.

- Хоч як це прикро, корупційні схеми часто-густо влаштовують не лише тих, хто отримує, а й тих, хто дає хабарі. Промовистим є із цього погляду розподіл відповідей на запитання про те, що найбільше заважає подолати хабарництво та корупцію в системі освіти: 21% – відсутність політичної волі в керівників освітньої галузі; 20,2% – небажання самих людей відмовитися від давання хабарів; 49,2% – однаковою мірою і те й те. Альтернативу “ні те, ні те, бо хабарництва та корупції в українській освіті немає” обрало лише півтора відсотка опитаних, не визначилися з відповіддю 8,2%. Цей розподіл, отриманий під час останнього опитування, майже не змінився порівняно з 2015 р. На відсутності політичної волі у керівництва галузі частіше, ніж в інших регіонах, робили акцент мешканці Півдня (29,6%), на небажанні самих людей відмовитися від давання хабарів – респонденти із Центрального регіону (27,3%), на тому й тому – мешканці Сходу (64,3%). У міру зменшення віку опитаних зростала частка тих, хто наголошував на небажанні самих людей відмовитися від хабарів, а в міру збільшення віку – частота вибору двох інших альтернатив.

- Істотних змін не зазнав здебільшого й розподіл відповідей на прогностичне запитання – про те, як би вчинили респонденти, коли б хтось із працівників освіти запропонував їм за певну винагороду допомогти із вступом до ЗВО чи одержанням бажаної оцінки. Частка тих, що скористались би такою пропозицією, становить 13,4%; тих, що не скористались б самі і нікому не порадили цього робити, – 31,6%; тих, що не лише не скористались б, але й повідомили про це громадські чи правоохоронні органи, – 13,2%; тих, що не визначилися з відповіддю, – 34%. Незначні зміни цих часток, порівняно з

2015 р., перебували в межах статистичної похибки. Достовірно змінилася в бік зменшення – від 13% до 7,3% – лише кількість опитаних, котрі, самі не скориставшись сумнівною пропозицією працівників освіти, поінформували би про неї знайомих, які в ній зацікавлені. Отже, осіб, схильних до підтримання корупційної поведінки освітян, стало менше. Проте особливо тішитися з цього не випадає. Адже ті, хто поінформував би знайомих, разом з тими, що скористались би корупційною пропозицією самі, становлять понад 20%. Тобто кожен п'ятий респондент психологічно готовий до співучасті в корупційних діяннях, а ще ж залишається понад третину опитаних, чия поведінка в корупціогенних ситуаціях є непрогнозованою (ті, хто не визначився з відповіддю). При цьому готовність до співучасті в корупційних діяннях, на жаль, збільшується зі зменшенням віку респондентів.

6. ДУМКИ ГРОМАДЯН З ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ (УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКІ ВІДНОСИНИ, ЄВРОПЕЙСЬКА ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНА ІНТЕГРАЦІЯ)

Розподіл відповідей на запитання “*Яке з наведених нижче слів, на Вашу думку, найточніше визначає спрямованість зовнішньої політики України?*” (у %)

	Жовтень 2015 р.	Вересень 2018 р.
багатовекторна	10,5	12,1
проамериканська	11,0	14,0
прозахідна	12,4	13,7
проєвропейська	26,0	21,1
проукраїнська	8,7	9,9
проросійська	1,6	1,9
інша	2,6	1,3
важко відповісти	27,2	26,0

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
багатовекторна	13,4	17,2	6,8	5,2
проамериканська	5,6	7,0	30,0	14,9
прозахідна	5,6	9,0	26,1	14,9
проєвропейська	20,4	26,2	15,4	19,4
проукраїнська	21,6	7,2	3,6	11,9
проросійська	2,6	3,3	0,0	0,7
інша	0,7	1,1	2,4	0,0
важко відповісти	30,1	29,0	15,7	32,8

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
багатовекторна	10,5	15,4	8,6
проамериканська	5,9	14,7	18,4
прозахідна	14,1	13,2	14,1
проєвропейська	29,3	20,9	16,1
проукраїнська	13,3	9,0	9,1
проросійська	2,3	1,8	1,8
інша	0,8	1,5	1,3
важко відповісти	23,8	23,5	30,7

Розподіл відповідей на запитання “Якими з наведених нижче слів Ви б охарактеризували своє особисте ставлення сьогодні до Росії?” (у %)

	Травень 2014 р.	Жовтень 2015 р.	Вересень 2018 р.
агресор	47,8	54,9	53,1
сусід	42,1	31,5	36,5
ворог	26,9	35,2	29,1
інтегратор пострадянських держав	10,6	7,8	8,5
конкурент	6,8	7,6	7,8
партнер	18,9	4,3	4,8
старший брат	5,7	2,8	3,4
союзник	15,7	2,3	2,6
друг	11,3	2,8	2,2
приклад для наслідування	4,5	0,9	1,0
батьківщина-мати	3,4	0,8	0,7
інше	2,0	0,8	1,2
важко відповісти	5,1	6,1	9,6

Примітка. Сума перевищує 100%, оскільки респонденти мали можливість обирати кілька варіантів відповіді.

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
агресор	64,3	58,4	49,9	20,9
сусід	36,4	29,4	38,6	55,2
ворог	46,9	31,4	20,1	9,0
інтегратор пострадянських держав	6,7	7,0	12,1	8,2
конкурент	13,0	7,0	3,2	11,9
партнер	1,9	2,6	7,1	12,7
старший брат	1,5	3,5	4,7	3,7
союзник	1,9	2,4	2,1	6,0
друг	1,9	2,4	2,1	2,2
приклад для наслідування	0,7	1,3	0,9	0,7
батьківщина-мати	0,7	1,1	0,0	0,7
інше	2,2	0,7	0,9	1,5
важко відповісти	3,0	8,5	12,4	19,4

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
агресор	56,0	54,6	49,2
сусід	31,9	36,8	38,9
ворог	33,1	28,0	28,1
інтегратор пострадянських держав	9,7	8,2	8,0
конкурент	7,8	8,1	7,5
партнер	3,1	4,9	5,8

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
старший брат	3,1	3,3	3,8
союзник	3,1	2,4	2,5
друг	2,3	2,2	2,0
приклад для наслідування	1,2	0,7	1,3
батьківщина-мати	0,0	0,9	0,8
інше	1,6	1,1	1,0
важко відповісти	9,3	9,3	10,1

Розподіл відповідей на запитання “Як Ви в цілому ставитеся нині до Росії?” (у %)

	Травень 2014 р.		Жовтень 2015 р.		Вересень 2018 р.	
дуже добре	8,7	32,9	2,3	18,7	1,5	20,3
в основному добре	24,2		16,4		18,8	
в основному погано	26,9	48,8	32,2	62,3	33,8	51,1
дуже погано	21,9		30,1		17,3	
важко відповісти	18,4		19,0		28,6	

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Добре (дуже добре + в основному добре)	Погано (в основному погано + дуже погано)	Важко відповісти
Захід	17,9	59,7	22,4
Центр	14,4	54,3	31,4
Схід	20,7	50,9	28,4
Південь	44,0	23,9	32,1

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	Добре (дуже добре + в основному добре)	Погано (в основному погано + дуже погано)	Важко відповісти
18–29 років	18,4	54,1	27,5
30–55 років	20,0	51,6	28,4
56 років і більше	21,9	48,5	29,6

Розподіл відповідей на запитання **“Якими мотивами, на Ваш погляд, керується Росія, втручаючись у події на сході України?”** (у %)

	Травень 2014 р.	Вересень 2018 р.
перетворення Донбасу, як і Криму, на ще один суб'єкт Російської Федерації	39,3	46,0
відновлення Російської імперії в її колишніх кордонах	27,7	36,8
підтримка тих, хто прагне федералізації України	21,6	11,6
захист прав та інтересів російськомовного населення Східної України, зокрема щодо статусу російської мови	16,1	9,6
провокування заворушень з метою зриву президентських виборів у Східному регіоні (аби потім заявити, що новообраний президент не є президентом усієї України)	37,9	не було у списку
інше	4,8	3,3
важко відповісти	7,4	15,4

Примітка. Сума перевищує 100%, оскільки респонденти мали можливість обирати кілька варіантів відповіді.

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Макрорегіони			
	Західний	Централь- ний	Східний	Південний
перетворення Донбасу, як і Криму, на ще один суб'єкт Російської Федерації	55,2	50,3	40,4	26,9
відновлення Російської імперії в її колишніх кордонах	51,5	38,8	29,8	17,9
підтримка тих, хто прагне федералізації України	13,8	11,3	10,3	11,2
захист прав та інтересів російськомовного населення Східної України, зокрема щодо статусу російської мови	6,3	8,3	10,0	19,4
інше	3,4	2,6	5,3	0,0
важко відповісти	5,2	10,9	24,2	29,1

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
перетворення Донбасу, як і Криму, на ще один суб'єкт Російської Федерації	52,7	44,9	43,2
відновлення Російської імперії в її колишніх кордонах	35,2	36,4	38,2
підтримка тих, хто прагне федералізації України	14,1	11,0	10,8
захист прав та інтересів російськомовного населення Східної України, зокрема щодо статусу російської мови	8,2	9,7	10,3
інше	2,7	4,2	2,3
важко відповісти	13,7	15,0	17,1

Розподіл відповідей на запитання “**Як Ви оцінюєте підписану нашою державою Угоду про асоціацію з Європейським Союзом?**”
(вересень 2018 р., у %)

цілком позитивно	23,2	59,1
скоріше позитивно	35,9	
скоріше негативно	8,8	13,7
зовсім негативно	4,9	
важко відповісти	21,4	
мені це байдуже	5,7	

Довідково. У березні 2014 р. розподіл відповідей на запитання “**Чи вважаєте Ви, що Україна має підписати угоду про асоціацію з Європейським Союзом?**” був таким (у %):

- так, це слід зробити невідкладно.....**32,7**
  - так, угоду про асоціацію слід підписати, але не тепер,
а згодом – за сприятливіших умов **19,1**
  - ні, така угода Україні не потрібна взагалі **27,8**
  - мені це байдуже **5,0**
  - важко відповісти **15,4**
- } **51,8**

У регіональному розрізі:

	Позитивно (цілком позитивно + скоріше позитивно)	Негативно (скоріше негативно + зовсім негативно)	Важко відповісти	Мені це байдуже
Захід	73,2	2,6	19,3	4,8
Центр	63,9	13,1	18,3	4,6
Схід	41,1	22,8	30,2	5,9
Південь	59,7	15,7	14,2	10,4

У віковому розрізі:

	Позитивно (цілком позитивно + скоріше позитивно)	Негативно (скоріше негативно + зовсім негативно)	Важко відповісти	Мені це байдуже
18–29 років	73,5	4,3	17,6	4,7
30–55 років	63,2	13,2	19,0	4,6
56 років і більше	44,3	20,7	27,2	7,8

Розподіл відповідей на запитання **“Як Ви оцінюєте запровадження для громадян України безвізового режиму з понад 100 країнами Європи і світу?”** (вересень 2018 р., у %)

цілком позитивно	42,7	75,5
скоріше позитивно	32,8	
скоріше негативно	2,3	3,6
зовсім негативно	1,3	
важко відповісти	8,8	
мені це байдуже	12,0	

У регіональному розрізі:

	Позитивно (цілком позитивно + скоріше позитивно)	Негативно (скоріше негативно + зовсім негативно)	Важко відповісти	Мені це байдуже
Захід	86,3	1,1	7,4	5,2
Центр	77,7	3,9	9,2	9,2
Схід	66,5	4,5	11,9	17,2
Південь	69,4	5,2	3,0	22,4

У віковому розрізі:

	Позитивно (цілком позитивно + скоріше позитивно)	Негативно (скоріше негативно + зовсім негативно)	Важко відповісти	Мені це байдуже
18–29 років	89,8	1,2	3,5	5,5
30–55 років	78,4	3,7	9,3	8,6
56 років і більше	62,5	5,1	11,6	20,9

Розподіл відповідей на запитання **“Як би Ви проголосували, коли б найближчої неділі проходив референдум з приводу вступу України до Європейського Союзу?”** (у %)

	По вибірці в цілому		Серед тих, хто взяв би участь у референдумі	
	Травень 2014 р.	Вересень 2018 р.	Травень 2014 р.	Вересень 2018 р.
за вступ до Євросоюзу	58,9	57,2	67,0	74,0
проти вступу до Євросоюзу	29,0	20,1	33,0	26,0
не пішов(-ла) би голосувати	12,2	22,7	–	–

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	За вступ до Євросоюзу	Проти вступу до Євросоюзу	Не пішов(-ла) би голосувати
Захід	63,2	11,5	25,3
Центр	68,8	13,5	17,7
Схід	38,8	33,1	28,1
Південь	52,2	26,9	20,9

У віковому розрізі:

		За вступ до Євросоюзу	Проти вступу до Євросоюзу	Не пішов(-ла) би голосувати
18–29 років				
	Травень 2014 р.	69,7	20,3	10,0
	Вересень 2018 р.	71,5	7,1	21,3
30–55 років				
	Травень 2014 р.	58,9	29,6	11,5
	Вересень 2018 р.	58,8	21,7	19,5
56 років і більше				
	Травень 2014 р.	52,4	33,3	14,3
	Вересень 2018 р.	45,8	26,2	28,0

Розподіл відповідей на запитання **“Як би Ви проголосували, коли б наступної неділі проходив референдум з приводу вступу України до НАТО?”**
(у %)

	По вибірці в цілому		Серед тих, хто взяв би участь у референдумі	
	Травень 2014 р.	Вересень 2018 р.	Травень 2014 р.	Вересень 2018 р.
за вступ до НАТО	39,7	44,3	47,6	61,8
проти вступу до НАТО	43,7	27,3	52,4	38,2
не пішов(-ла) би голосувати	16,6	28,4	–	–

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	За вступ до НАТО	Проти вступу до НАТО	Не пішов(-ла) би голосувати
Захід	58,1	4,5	37,4
Центр	47,4	25,8	26,9
Схід	36,5	38,0	25,4
Південь	25,6	51,1	23,3

У віковому розрізі:

		За вступ до НАТО	Проти вступу до НАТО	Не пішов(-ла) би голосувати
18–29 років				
	Травень 2014 р.	46,3	36,3	17,4
	Вересень 2018 р.	57,4	13,3	29,3
30–55 років				
	Травень 2014 р.	41,3	44,2	14,5
	Вересень 2018 р.	44,8	27,3	27,9
56 років і більше				
	Травень 2014 р.	33,7	47,4	18,9
	Вересень 2018 р.	35,2	36,2	28,6

Розподіл відповідей на запитання “Які з наведених нижче визначень найбільшою мірою відповідають Вашим уявленням про НАТО?” (у %)

	Травень 2014 р.	Вересень 2018 р.
найпотужніша та найвпливовіша військово-політична структура сучасності	27,1	30,9
оборонний союз	13,4	21,3
структура, що забезпечує мир та стабільність у Європі і світі	13,2	16,6
організація, здатна ефективно здійснювати рятувальні та гуманітарні операції, ліквідовувати наслідки надзвичайних ситуацій, екологічних катастроф тощо	14,7	16,1
миротворча організація	10,7	14,0
світовий жандарм, що стоїть на сторожі інтересів найбагатших країн Заходу	19,5	13,6
агресивний військово-політичний блок	25,5	12,8
дієвий засіб боротьби з тероризмом	16,5	12,4
військово-політичний союз, що перебуває на грані розпаду	6,0	8,2
пережиток часів “холодної війни”	6,1	5,5
інше	0,6	0,6
важко відповісти	16,7	16,1

Примітка. Сума перевищує 100%, оскільки респонденти мали можливість обирати кілька варіантів відповіді.

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
найпотужніша та найвпливовіша військово-політична структура сучасності	31,8	27,1	39,9	19,4
оборонний союз	22,8	24,9	18,6	12,7
структура, що забезпечує мир та стабільність у Європі і світі	23,2	18,2	13,9	3,7
організація, здатна ефективно здійснювати рятувальні та гуманітарні операції, ліквідовувати наслідки надзвичайних ситуацій, екологічних катастроф тощо	22,1	10,9	20,1	11,2
миротворча організація	17,6	14,7	9,2	17,2
світовий жандарм, що стоїть на сторожі інтересів найбагатших країн Заходу	7,5	8,8	23,1	18,7
агресивний військово-політичний блок	3,7	10,1	19,8	22,4
дієвий засіб боротьби з тероризмом	16,9	16,2	5,6	7,5
військово-політичний союз, що перебуває на грані розпаду	10,1	8,8	5,3	9,7
пережиток часів "холодної війни"	4,1	5,7	5,3	8,2
інше	0,7	0,7	0,6	0,0
важко відповісти	18,0	17,7	8,9	24,6

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
найпотужніша та найвпливовіша військово-політична структура сучасності	33,7	30,1	30,3
оборонний союз	26,3	22,4	16,7
структура, що забезпечує мир та стабільність у Європі і світі	23,5	15,4	13,4
організація, здатна ефективно здійснювати рятувальні та гуманітарні операції, ліквідувати наслідки надзвичайних ситуацій, екологічних катастроф тощо	18,4	15,4	15,4
миротворча організація	18,8	13,6	11,6
світовий жандарм, що стоїть на сторожі інтересів найбагатших країн Заходу	11,0	11,7	17,9
агресивний військово-політичний блок	9,4	13,6	13,9
дієвий засіб боротьби з тероризмом	16,1	11,6	11,1
військово-політичний союз, що перебуває на грані розпаду	7,8	9,2	7,1
пережиток часів "холодної війни"	4,3	5,0	7,1
інше	0,4	0,9	0,3
важко відповісти	16,9	16,5	14,9

Розподіл відповідей на запитання **“Чи отримуєте Ви, на Вашу думку, достатньо інформації про діяльність НАТО, про структуру цієї організації, її завдання?”** (у %)

	Травень 2014 р.	Вересень 2018 р.
так	17,0	22,9
ні	59,0	53,0
ця інформація мене не цікавить	24,0	24,1

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Так	Ні	Ця інформація мене не цікавить
Захід	26,9	41,0	32,1
Центр	21,6	56,4	22,0
Схід	25,7	56,2	18,0
Південь	12,7	56,7	30,6

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	Так	Ні	Ця інформація мене не цікавить
18–29 років	26,2	49,6	24,2
30–55 років	23,4	53,8	22,7
56 років і більше	20,2	53,9	25,9

Розподіл відповідей на запитання **“Чи хотіли б Ви отримувати значно більше інформації про діяльність НАТО та про все, що пов’язано з НАТО?”** (у %)

	Травень 2014 р.	Вересень 2018 р.
так	44,3	47,3
ні	23,7	22,9
ця інформація мене не цікавить	32,1	29,8

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Так	Ні	Ця інформація мене не цікавить
Захід	44,6	13,8	41,6
Центр	51,0	25,7	23,3
Схід	45,6	26,9	27,5
Південь	44,0	21,6	34,3

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	Так	Ні	Ця інформація мене не цікавить
18–29 років	55,9	15,6	28,5
30–55 років	45,6	26,9	27,5
56 років і більше	44,0	22,1	33,9

Розподіл відповідей на запитання **“Як Ви вважаєте, чи повинні ЄС та США допомагати Україні більш активно?”** (у %)

	Травень 2014 р.		Жовтень 2014 р.		Вересень 2018 р.	
цілком так	32,7	59,5	32,6	63,4	26,3	56,7
скоріше так	26,8		30,8		30,4	
скоріше ні	7,6	21,6	9,6	18,6	7,8	15,1
зовсім ні	14,0		9,0		7,3	
важко відповісти	13,2		14,9		23,9	
мені це байдуже	5,7		3,0		4,3	

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Макрорегіони			
	Західний	Централь- ний	Східний	Південний
так (цілком так + скоріше так)	72,5	63,5	43,5	34,3
ні (скоріше ні + зовсім ні)	10,4	15,3	15,1	24,7
важко відповісти	14,5	16,6	36,1	37,3
мені це байдуже	2,6	4,6	5,3	3,7

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
так (цілком так + скоріше так)	64,7	57,5	50,3
ні (скоріше ні + зовсім ні)	11,8	16,3	15,8
важко відповісти	19,2	22,7	28,6
мені це байдуже	4,3	3,5	5,3

Коментар

● Неодноразові зміни напрямку зовнішньої політики держави від часу проголошення незалежності України спричинилися до недостатньої сформованості громадської думки із цього питання. Незважаючи на, здавалось би, однозначне переважання протягом останніх років проєвропейської риторики українських високопосадовців, багатьом громадянам все ж було важко розібратись, якою є насправді здійснювана владою зовнішня політика і, головне, чи відображає вона належною мірою інтереси України та її народу. Залишалася певна частка респондентів, котрі, як і за часів президентства Л. Кучми, для характеристики зовнішньої політики нашої держави, обирали сумнозвісний термін “багатовекторна”: такої думки у 2015 р. дотримувався кожен десятий з опитаних, у 2018 р. – кожен восьмий. “Питома вага” респондентів, які вважали зовнішню політику України проєвропейською, протягом цих років не лише не зростала, а й навіть дещо зменшилася: від 26% до 21,1%. Можна припустити, що це відбулося внаслідок незначного (від 11 до 14%) збільшення частки тих, хто характеризував наш зовнішньополітичний курс як проамериканський. Але попри такі нюанси найбільш маловісним видається те, що проукраїнською зовнішню політику держави вважали менше 10% громадян і їхня кількість істотно не збільшувалася. Навряд чи прийнятним в аспекті політичної обізнаності населення було й те, що на стабільно високому рівні (понад чверть опитаних) трималася кількість осіб, які взагалі не мали визначеної думки щодо зовнішньої політики України (не могли обрати жодного із запропонованих варіантів відповіді).

● На поглядах респондентів щодо спрямованості зовнішньої політики держави позначалася регіональна специфіка. У найбільш збалансованому вигляді вони склалися в Західному регіоні, де зовнішню політику України найчастіше вважали проукраїнською (21,6% опитаних) і водночас проєвропейською (20,4%). У Центральному регіоні теж домінували уявлення про зовнішню політику як проєвропейську (26,2%), але не як проукраїнську (лише 7,2%). На Сході зовнішню політику України найчастіше характеризували як проамериканську (30%) та прозахідну (26,1%), рідше – як проєвропейську (15,4%) і майже ніколи – як проукраїнську (3,6%). Найбільш строкатими уявлення щодо зовнішньої політики були на Півдні, де її з доволі високою частотою ідентифікували і як проєвропейську (19,4%), і як проамериканську та

прозахідну (приблизно по 15%), і навіть як проукраїнську (майже 12%). Зі зменшенням віку респондентів зростала кількість тих, хто вважає, що Україна йде проєвропейським шляхом (серед молоді віком до 30 років такої думки дотримувалися понад 29%), зі збільшенням віку опитаних підвищувалася “питома вага” уявлень про зовнішню політику України як проамериканську (у найстаршій віковій когорті так вважали понад 18%). Крім того, молодь порівняно частіше, ніж представники інших вікових когорт, характеризувала зовнішню політику держави як проукраїнську (понад 13%).

- Воєнні дії на Донбасі докорінно змінили образ Російської Федерації в уявленнях українських громадян. Основною тенденцією, що характеризує динаміку її сприйняття, було істотне, у кілька разів, зменшення протягом 2014–2018 рр. частоти вибору українцями таких слів з позитивним емоційним забарвленням, як партнер, союзник, друг, приклад для наслідування, батьківщина-мати. Російську Федерацію стали сприймати в Україні переважно як агресора (53,1%) і ворога (29,1%). Водночас понад третину опитаних (36,5%) воліли використовувати для її характеристики емоційно нейтральне слово “сусід”. Найчастіше просто сусідом, а також партнером і навіть союзником вважали Росію на Півдні (55,2%, 12,7% і 6%, відповідно). Тут же найрідше вона поставала в образі агресора та ворога (20,9% і 9%, відповідно). Тоді як у Західному та Центральному регіонах переважали саме ці характеристики Російської Федерації: агресор – 64,3% і 58,4%, відповідно; ворог – 46,9% і 31,4%, відповідно. На Сході теж найчастіше сприймали Росію як агресора (близько 50%), рідше ніж на Заході та в Центрі – як ворога (20,1%).

- Станом на вересень 2018 р. понад половину респондентів (51,1%) ставилися до Росії в цілому тією чи іншою мірою негативно (визначали своє ставлення до неї як “дуже погане” та “в основному погане”). Частка опитаних з більш або менш вираженим негативним ставленням до держави-агресора від 2014 р. не була стабільною, проте під час усіх опитувань істотно – у півтора, два з половиною, а то й у понад три рази – перевищувала частку осіб, які ставилися до Російської Федерації тією чи іншою мірою позитивно (“дуже добре” та “в основному добре”). Водночас спостерігалася тенденція зростання кількості респондентів з невизначеним ставленням (від 18,4% у 2014 р. до 28,6% у 2018 р.). Ті, хто ставиться до Росії тією чи іншою мірою негативно, домінували в Західному, Центральному та Східному регіонах (59,7%, 54,3% і 50,9%, відповідно). Діаметрально протилежне ставлення до держави-агресора склалося на момент останнього опитування на Півдні, де частка респондентів, котрі ставляться до неї тією чи іншою мірою позитивно (44%), мало не вдвічі переважила частку тих, хто ставиться більш або менш негативно, що й не дивно з огляду на сприйняття Росії в Південному регіоні здебільшого як просто сусіда чи й партнера та союзника. Лояльне ставлення до Росії зростало також зі збільшенням віку респондентів.

- У громадській думці спостерігалася дедалі виразніше артикулювання корисливих намірів Російської Федерації стосовно України. Основними

мотивами, якими керується Росія, втручаючись у події на українському сході, опитані вважали перетворення Донбасу, як і Криму, на ще один суб'єкт Російської Федерації (2014 р. – 39,3%, 2018 р. – 46%), відновлення Російської імперії в її колишніх кордонах (2014 р. – 27,7%, 2018 р. – 36,8%). Майже вдвічі скоротилася частота вибору таких мотивів, як підтримка тих, хто прагне федералізації України (2014 р. – 21,6%, 2018 р. – 11,6%), і захист прав та інтересів російськомовного населення Східної України (2014 р. – 16,1%, 2018 р. – 9,6%). Лише в Південному регіоні майже кожен п'ятий респондент продовжував вірити, що Росія прагне захистити в Україні права російськомовного населення.

- Широкої підтримки набуло в Україні підписання нашою державою Угоди про асоціацію з Європейським Союзом. Тією чи іншою мірою позитивно оцінили її підписання понад 59% опитаних. При цьому варто зауважити, що з підписанням Угоди помітно зменшилася кількість її противників: якщо у 2014 р., тобто до підписання Угоди, вони становили 27,8% респондентів, то у 2018 р. тих, хто ставиться до підписання Угоди тією чи іншою мірою негативно, лишилося 13,7%. Прихильники Угоди про асоціацію з ЄС становили понад половину населення в більшості регіонів: Захід – 73,2%; Центр – 63,9%; Південь – 59,7%. Менше половини їх виявилось лише на Сході (41,1%), проте й тут вони значно переважали частку противників Угоди (22,8%). Ще одностайніше схвалення отримало в Україні запровадження безвізового режиму з понад 100 країнами Європи і світу. Тією чи іншою мірою позитивно оцінили його 75,5% респондентів, тією чи іншою мірою негативно – лише 3,6%. Майже однаково незначною була кількість негативних оцінок в усіх без винятку регіонах – у жодному з них істотно не відрізнялася від середньоукраїнського показника. Незначними були й частки негативних оцінок безвізового режиму в усіх вікових когортах. Проте все ж підтримка його запровадження, як і позитивне ставлення до Угоди про асоціацію з ЄС, істотно зростали в міру зменшення віку опитаних. Найчастіше на користь відкритості України до Європи і світу висловлювалася молодь віком до 30 років.

- Агресія з боку Російської Федерації посилила орієнтацію громадян України на вступ до Європейського Союзу та НАТО. Помітні зрушення, що відбулись у громадській думці з цього приводу, не викликають сумніву, хоча вона й не набула моністичного характеру (не стала одностайною) і в останні роки не мала чітко вираженої позитивної динаміки. Якби у вересні 2018 р. проходив референдум з приводу вступу до Євросоюзу, на ньому позитивно проголосували б майже три чверті (74%) респондентів, які на той час висловили готовність узяти участь у референдумі. Такий результат голосування за вступ до Євросоюзу був би на 7% кращим, ніж міг бути в травні 2014 р. Але слід мати на увазі, що це покращення відбулося вочевидь не за рахунок зростання загальної чисельності прихильників членства України в Євросоюзі (їхня чисельність залишалася протягом цих років практично незмінною), а радше внаслідок зменшення частки негативно налаштованих щодо ЄС респондентів та збільшення кількості тих, хто проігнорував би референдум.

Прихильників вступу до Євросоюзу було значно більше, ніж противників, на Заході (63,2% і 11,5%, відповідно), в Центрі (68,8% і 13,5%, відповідно) та на Півдні (52,2% і 26,9%, відповідно). Набагато меншою мірою прихильники вступу до ЄС переважали противників у Східному регіоні (38,8% і 33,1%, відповідно).

- Не без труднощів формується громадська думка українців стосовно вступу до НАТО. У разі проведення референдуму з цього приводу на момент останнього опитування позитивно проголосували б майже 62% респондентів, схильних до участі в голосуванні. Це на 14,2% більше, ніж могло бути у 2014 р. Але збільшення відбулося, знову ж таки, не стільки за рахунок зростання загальної чисельності прихильників НАТО, скільки внаслідок зменшення частки його противників та збільшення кількості осіб, які не пішли б голосувати. До того ж зберігалася чітко виражена поляризація позиції респондентів щодо Північноатлантичного альянсу за регіональною ознакою. Прихильники вступу до НАТО однозначно домінували над противниками на Заході (58,1% і 4,5%, відповідно) та меншою мірою – в Центральному регіоні (47,4% і 25,8%, відповідно). На Півдні, навпаки, противники Альянсу взяли гору над прихильниками (51,1% і 25,6%, відповідно), а на Сході його прихильників і противників було практично порівну (36,5% і 38%, відповідно). Утім, не слід переоцінювати ступінь підтримки вступу до НАТО й у Західному регіоні, де виявилось найбільше тих, хто – важко сказати, з якої причини – заявив про свою неучасть у гіпотетичному референдумі (37,4%). Неприхильне ставлення до Альянсу та Європейського Союзу частіше спостерігалось зі збільшенням, а прихильне – зі зменшенням віку опитаних.

- У період після Революції Гідності в Україні утверджувалося сприйняття Північноатлантичного альянсу як найпотужнішої та найвпливовішої військово-політичної структури сучасності (30,9% опитаних), оборонного союзу (21,3%), структури, що забезпечує мир та стабільність у Європі і світі (16,6%), організації, здатної ефективно здійснювати рятувальні та гуманітарні операції (16,1%), миротворчої організації (14%). Частота вибору всіх перелічених ознак, що мають позитивне забарвлення, демонструвала більш чи менш виражену тенденцію до зростання – передусім у міру зменшення віку респондентів. Водночас відходили в минуле негативні стереотипи щодо НАТО, насаджувані радянською пропагандою. Усе менше громадян сприймали Альянс як світового жандарма, що стоїть на сторожі інтересів найбагатших країн Заходу (2014 р. – 19,5%, 2018 р. – 13,6%) та агресивний військово-політичний блок (2014 р. – 25,5%, 2018 р. – 12,8%). Частота вибору цих ознак знижувалася теж у міру зменшення віку опитаних. У регіональному розрізі позитивні характеристики приписували Альянсові загалом частіше мешканці Заходу та Центру. Натомість на Сході та Півдні порівняно частіше характеризували його як світового жандарма та агресивний військово-політичний блок. Проте такі характеристики не домінували неподільно. Наприклад, на Сході було виявлено водночас найбільше тих, хто вважав Альянс найпотужнішою та найвпливовішою військово-політичною структурою сучасності (близько 40%).

Отже, про принципово несумісний образ НАТО в різних регіонах України говорити навряд чи варто. Радше слід вести мову про те, що цей образ іще лише формується в регіональній та загальнонаціональній свідомості.

- Громадяни України постійно відчували брак інформації про діяльність Північноатлантичного альянсу, його структуру та завдання. Щоправда, протягом останніх п'яти років кількість опитаних, котрі на це вказували, дещо зменшилася (від 59% до 53%), а частка тих, які, на їхню думку, отримують про НАТО достатньо інформації, дещо збільшилася (від 17% до майже 23%). Проте таке зменшення і відповідно збільшення вочевидь відставало від суспільних потреб. Адже протягом цього ж періоду спостерігалось подальше зростання (від 44,3% до 47,3%) кількості тих респондентів, що хотіли б отримувати значно більше інформації про Північноатлантичний альянс та про все з ним пов'язане; а частка осіб, котрі не відчували потреби в цій інформації, не перевищувала чверті опитаних і залишалася фактично незмінною (приблизно 23%). Потребу в отриманні інформації про НАТО респонденти засвідчували тим частіше, що молодшими вони були за віком. У регіональному розрізі найбільше її потребували мешканці Центру (51%), а тих, кого вона не цікавить, усупереч очікуванням найбільше виявилось на Заході (41,6%). Дещо більше, ніж в інших регіонах, їх було також на Півдні (34,3%).

- На думку більшості опитаних, Європейський Союз та США мають активніше допомагати Україні. Порівняно з 2014 р. тією чи іншою мірою переконаних у цьому респондентів на момент останнього опитування трохи поменшало (на 7,6%), але все одно вони становили понад половину (56,7%), тоді як тих, хто висловився проти активнішої допомоги з боку ЄС та США, налічувалось лише 15,1% (решта не визначилися з відповіддю). На активну підтримку західних демократій значно частіше сподівалися в Західному та Центральному регіонах (72,5% і 63,5%, відповідно), ніж у Східному та Південному (43,5% і 34,3%, відповідно). Проте ні на Сході, ні на Півдні частка тих, хто висловився проти активнішої допомоги Україні з боку ЄС та США, не становила бодай відносної більшості (15,1% і 24,7%, відповідно), істотнішими в цих регіонах були частки тих, хто не визначився з відповіддю (36,1% і 37,3%, відповідно). Простежувалось також зростання кількості негативних та невизначених відповідей у міру збільшення віку респондентів, а в міру його зменшення частішали сподівання на підтримку західних демократій.

7. ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА АКТИВНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ

7.1. Обізнаність щодо розбудови громадянського суспільства та взаємодії з державою

Розподіл відповідей на запитання *“Чи достатньо Ви обізнані з питаннями, що стосуються розвитку громадянського суспільства?”* (у %)

	Жовтень 2015 р.	Вересень 2018 р.
так, обізнаний(-а) достатньо	12,1	8,3
загалом обізнаний(-а), але недостатньо	42,6	44,3
ні, практично нічого про це не знаю	28,6	32,9
мене це не цікавить	9,6	8,9
важко відповісти	7,1	5,5

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Макрорегіони			
	Західний	Централь- ний	Східний	Південний
так, обізнаний(-а) достатньо	7,5	8,3	7,7	11,9
загалом обізнаний(-а), але недостатньо	43,3	47,6	37,5	52,6
ні, практично нічого про це не знаю	32,5	28,7	44,5	19,3
мене це не цікавить	10,1	9,6	7,1	8,9
важко відповісти	6,7	5,9	3,2	7,4

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
так, обізнаний(-а) достатньо	7,1	9,0	8,2
загалом обізнаний(-а), але недостатньо	49,2	45,2	40,2
ні, практично нічого про це не знаю	31,9	31,3	35,7
мене це не цікавить	8,7	8,1	10,1
важко відповісти	3,1	6,4	5,8

Розподіл відповідей на запитання *“Чи згодні Ви з наведеними нижче судженнями?”* (у %)

- **Я досить добре уявляю, що нині відбувається в політиці та в поточних державних справах**

	Жовтень 2015 р.	Вересень 2018 р.
скоріше згоден(-на)	39,4	34,0
скоріше не згоден(-на)	44,1	50,5
важко відповісти	16,5	15,5

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Макрорегіони			
	Західний	Централь- ний	Східний	Південний
скоріше згоден(-на)	33,2	35,6	28,8	43,3
скоріше не згоден(-на)	51,9	45,9	57,9	44,8
важко відповісти	14,9	18,6	13,2	11,9

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
скоріше згоден(-на)	32,7	35,2	33,3
скоріше не згоден(-на)	53,5	49,9	49,4
важко відповісти	13,8	14,9	17,3

- **Такі люди, як я, не мають можливості впливати на дії влади**

	Жовтень 2015 р.	Вересень 2018 р.
скоріше згоден(-на)	64,9	62,6
скоріше не згоден(-на)	24,6	22,9
важко відповісти	10,6	14,5

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Макрорегіони			
	Західний	Централь- ний	Східний	Південний
скоріше згоден(-на)	50,7	62,5	73,5	58,6
скоріше не згоден(-на)	26,1	24,1	17,1	27,1
важко відповісти	23,1	13,4	9,4	14,3

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
скоріше згоден(-на)	60,9	60,8	65,9
скоріше не згоден(-на)	27,3	24,2	18,6
важко відповісти	11,9	15,1	15,5

- **Люди повинні більше брати участь у політичному житті та поточних державних справах**

	Жовтень 2015 р.	Вересень 2018 р.
скоріше згоден(-на)	62,4	60,0
скоріше не згоден(-на)	19,6	15,4
важко відповісти	18,0	24,6

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Макрорегіони			
	Західний	Централь- ний	Східний	Південний
скоріше згоден(-на)	65,7	62,1	48,1	71,1
скоріше не згоден(-на)	13,8	15,7	18,0	11,1
важко відповісти	20,5	22,2	33,9	17,8

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
скоріше згоден(-на)	63,8	60,0	57,6
скоріше не згоден(-на)	16,5	16,5	13,3
важко відповісти	19,7	23,5	29,2

- Я знаю, що робити, аби мій голос був почутий, коли йдеться про важливі державні проблеми**

	Жовтень 2015 р.	Вересень 2018 р.
скоріше згоден(-на)	21,3	17,8
скоріше не згоден(-на)	52,3	55,0
важко відповісти	26,4	27,1

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Макрорегіони			
	Західний	Централь- ний	Східний	Південний
скоріше згоден(-на)	22,4	20,7	12,5	12,7
скоріше не згоден(-на)	44,8	55,2	64,4	51,5
важко відповісти	32,8	24,2	23,1	35,8

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
скоріше згоден(-на)	15,9	20,2	16,0
скоріше не згоден(-на)	56,7	51,6	58,4
важко відповісти	27,4	28,2	25,7

Розподіл відповідей на запитання **“Як Ви вважаєте, чи існує сьогодні потреба в розробці додаткових механізмів проведення органами виконавчої влади консультацій з громадськістю?”** (у %)

	Жовтень 2015 р.	Вересень 2018 р.
так, потреба в цьому існує	47,1	44,0
ні, бо такі механізми вже є, треба їх лише активно впроваджувати	13,3	13,0
ні, бо від цього за нинішніх умов не може бути жодної користі	13,6	16,6
інша думка	0,6	0,6
мені це байдуже	8,3	10,3
важко відповісти	17,2	15,5

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Макрорегіони			
	Західний	Централь- ний	Східний	Південний
так, потреба в цьому існує	44,8	42,6	47,9	37,0
ні, бо такі механізми вже є, треба їх лише активно впроваджувати	11,9	17,4	6,5	16,3
ні, бо від цього за нинішніх умов не може бути жодної користі	12,3	17,8	17,9	17,8
інша думка	0,4	0,4	1,2	0,0
мені це байдуже	13,1	10,2	6,8	14,1
важко відповісти	17,5	11,5	19,7	14,8

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
так, потреба в цьому існує	51,2	45,0	38,2
ні, бо такі механізми вже є, треба їх лише активно впроваджувати	11,0	14,8	11,8
ні, бо від цього за нинішніх умов не може бути жодної користі	14,6	17,3	17,1
інша думка	0,4	1,1	0,0
мені це байдуже	10,2	8,6	12,5
важко відповісти	12,6	13,1	20,4

Коментар

● Революція Гідності стала відправною точкою формування в Україні прошарку громадського суспільства, окреслення його світоглядних пріоритетів. Проте в подальші роки відсутність реального запиту з боку органів влади на участь громадськості в державних справах не сприяла зростанню обізнаності українців щодо розбудови громадянського суспільства та взаємодії з державою. Усупереч очікуванням протягом останніх трьох років не лише не збільшилась, а й дещо зменшилась частка респондентів, переконаних, що знають достатньо про громадянське суспільство (2015 р. –

12,1%, 2018 р. – 8,3%). Натомість стало більше опитаних, які зізнаються, що обізнані недостатньо (2015 р. – 42,6%, 2018 р. – 44,3%) та практично нічого про це не знають (2015 р. – 28,6%, 2018 р. – 32,9%). Зменшилася також від 39,4% до 34% кількість респондентів, котрі, за їхньою самооцінкою, досить добре уявляють, що відбувається в політиці та в поточних державних справах, і побільшало – від 44,1% до 50,5% – тих, хто не має відповідних уявлень. Так само поменшало – від 21,3% до 17,8% – тих, які знають, що робити, аби їхній голос було почуто, коли йдеться про важливі державні проблеми, і побільшало – від 52,3% до 55% – тих, хто цього не знає.

- Означені зсуви в самооцінках, які давали опитані, здебільшого не досягають статистично достовірного рівня, проте є односпрямованими, взаємоузгодженими і тому мають братися до уваги. Вони можуть свідчити як про певне погіршення реального стану громадянської обізнаності населення, так і про застосування респондентами жорсткіших (більш адекватних) критеріїв її оцінювання. На цю думку наводить наприклад те, що наявну, але недостатню обізнаність із питань, які стосуються розвитку громадянського суспільства (варіант відповіді “обізнаний(-а), але недостатньо”), респонденти частіше констатували в міру зменшення їхнього віку. Тобто свій рівень громадянської обізнаності критично оцінювали передусім представники соціально активних вікових когорт. А тих, хто практично нічого не знає про громадянське суспільство, було найбільше серед осіб віком 56 років і старше (35,7%). Більше, ніж у решті регіонів, траплялося їх також на Сході (44,5%). Тут же виявилось найбільше й тих, хто до пуття не уявляє, що відбувається в політиці та в поточних державних справах (57,9%), і тих, хто не знає, що робити, аби його голос було почуто, коли йдеться про важливі державні проблеми (64,4%).

- Думки громадян щодо участі в державно-політичному житті характеризувалися тенденціями суперечливості, дезорієнтованості та стагнації. Із тим, що люди повинні більше брати участь у політичному житті та поточних державних справах, були згодні 60% опитаних, проте водночас 62,6% погоджувалися з тим, що “такі люди, як я, не мають можливості впливати на дії влади”. При цьому частки згодних з обома твердженнями протягом останніх років залишалися фактично незмінними (з незначною тенденцією до зменшення). Найчастіше твердження щодо неможливості впливати на дії влади поділяли мешканці Сходу (73,5%), вони ж найрідше вважали, що люди повинні розширювати свою участь у політичному житті та поточних державних справах (48,1%). У цьому плані їм протистоїть позиція мешканців Півдня, де за розширення участі в державно-політичному житті висловився понад 71% опитаних (найбільше порівняно з іншими регіонами). Чітких залежностей рівня підтримки обох тверджень од віку респондентів не простежувалося.

- Потребу в розробленні додаткових механізмів проведення органами виконавчої влади консультацій з громадськістю на момент останнього заміру вбачали 44% опитаних (на 3% менше, ніж у 2015 р.). Були переконані, що такі механізми вже є, треба їх лише активно впроваджувати, 13% (стільки ж, як і

три роки перед тим). Дотримувалися думки, що розробляти нові механізми консультування з громадськістю не потрібно, бо від цього за наявних умов не може бути жодної користі, 16,6% (на ті ж 3% більше, ніж у 2015 р.). Решта респондентів вагалися з відповіддю або стверджували, що це їм байдуже. Усвідомлення потреби в розробленні органами виконавчої влади додаткових механізмів консультацій з громадськістю зростало в міру зменшення віку респондентів, що видається цілком логічним з огляду на ширший діапазон соціальної активності молодших вікових когорт. Важче пояснити, чому – на відміну від інших регіональних розподілів даних – найбільше тих, хто усвідомлював цю потребу, виявилось у Східному регіоні, а найменше – в Південному (47,9% і 37%, відповідно). Напевне, переконливу відповідь на це запитання могло б дати лише спеціальне дослідження.

7.2. Залученість до роботи громадських організацій. Волонтерський рух

Розподіл відповідей на запитання “*Чи берете Ви нині участь у роботі громадських організацій?*” (у %)

	Жовтень 2015 р.	Вересень 2018 р.
так, беру	6,4	4,7
ні, не беру, але хотів(-ла) би брати в майбутньому	37,7	38,0
не беру і не збираюся брати в майбутньому	55,9	57,3

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Макрорегіони			
	Західний	Централь- ний	Східний	Південний
так, беру	3,0	6,3	5,3	1,5
ні, не беру, але хотів(-ла) би брати в майбутньому	44,0	39,0	27,7	48,1
не беру і не збираюся брати в майбутньому	53,0	54,7	67,0	50,4

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
так, беру	5,9	5,1	3,6
ні, не беру, але хотів(-ла) би брати в майбутньому	45,3	41,9	28,4
не беру і не збираюся брати в майбутньому	48,8	53,0	68,0

Розподіл відповідей на запитання “*Чи вважаєте Ви себе готовим(-ою) до участі в роботі тих громадських організацій, напрями діяльності яких збігаються з Вашими інтересами?*” (у %)

	Серед усіх, хто не бере участі у роботі громадських організацій		Серед тих, хто хотів би брати	
	Жовтень 2015 р.	Вересень 2018 р.	Жовтень 2015 р.	Вересень 2018 р.
так, вважаю себе готовим(-ою)	7,7	9,5	14,4	20,9
так, вважаю себе готовим(-ою), але мені бракує інформації про громадські організації, що діють в Україні	20,5	22,1	55,6	49,0
ні, готовим(-ою) до участі в роботі громадських організацій себе поки що не вважаю	33,7	33,2	23,1	20,7
мене це не цікавить	24,4	24,3	2,0	3,3
інша думка	1,6	1,3	0,0	0,2
важко відповісти	12,0	9,7	4,9	5,9

Розподіл відповідей на запитання “*Чи є, на Вашу думку, необхідність у скороченні державного апарату за рахунок делегування адміністративних функцій органів виконавчої влади громадським організаціям?*” (у %)

	Жовтень 2015 р.	Вересень 2018 р.
так, державний апарат необхідно скоротити, делегувавши його функції громадським організаціям	50,8	48,5
ні, такої необхідності немає, це може потягти за собою численні непорозуміння	18,7	19,1
інша думка	1,5	2,1
важко відповісти	29,0	30,3

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Макрорегіони			
	Західний	Централь- ний	Східний	Південний
так, державний апарат необхідно скоротити, делегувавши його функції громадським організаціям	51,1	49,9	38,3	63,7
ні, такої необхідності немає, це може потягти за собою численні непорозуміння	15,8	19,3	24,5	11,9
інша думка	0,8	1,5	4,1	1,5
важко відповісти	32,3	29,3	33,0	23,0

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
так, державний апарат необхідно скоротити, делегувавши його функції громадським організаціям	48,8	50,4	45,8
ні, такої необхідності немає, це може потягти за собою численні непорозуміння	18,9	19,4	18,9
інша думка	0,8	2,3	2,7
важко відповісти	31,5	27,9	32,7

Розподіл відповідей на запитання “*Якщо Ви вважаєте за потрібне здійснити перерозподіл адміністративних функцій на користь громадянського суспільства, то як думаєте, чи готові до цього вже сьогодні органи виконавчої влади, самі громадські організації і суспільна свідомість?*” (у % до числа тих, хто вважає, що державний апарат необхідно скоротити)

- **органи виконавчої влади?**

	Жовтень 2015 р.	Вересень 2018 р.
так	19,4	18,4
ні	65,5	60,1
важко відповісти	15,1	21,5

• **самі громадські організації?**

	Жовтень 2015 р.	Вересень 2018 р.
так	46,4	37,4
ні	29,8	31,0
важко відповісти	23,8	31,7

• **суспільна свідомість?**

	Жовтень 2015 р.	Вересень 2018 р.
так	47,9	41,2
ні	26,8	28,9
важко відповісти	25,3	29,9

Розподіл відповідей на запитання **“Чи підтримуєте Ви децентралізацію, що здійснюється сьогодні в Україні?”** (у %)

	Вересень 2015 р.	Вересень 2018 р.
підтримую	31,4	31,2
частково підтримую, частково ні	35,5	33,3
не підтримую	12,7	10,4
інше	0,5	0,5
важко відповісти	13,2	17,1
мені це байдуже	6,7	7,5

Примітка. У 2015 р. запитання формулювалося так: **“Чи підтримуєте Ви ідею децентралізації влади в Україні?”**.

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
підтримую	22,4	32,8	38,2	25,2
частково підтримую, частково ні	35,8	31,3	32,1	38,5
не підтримую	11,9	11,7	5,6	14,8
інше	0,4	0,4	0,6	0,7
важко відповісти	19,4	15,4	17,9	16,3
мені це байдуже	10,1	8,3	5,6	4,4

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
підтримую	29,5	34,9	27,4
частково підтримую, частково ні	33,5	31,1	36,1
не підтримую	11,0	11,8	8,2
інше	0,8	0,2	0,7
важко відповісти	18,5	15,9	17,8
мені це байдуже	6,7	6,0	9,9

Розподіл відповідей на запитання **“Чи берете Ви участь у діяльності волонтерських організацій та рухів, що допомагають українській армії, жертвам воєнного конфлікту на сході України?”** (у %)

	Грудень 2014 р.	Грудень 2015 р.	Лютий 2017 р.	Лютий 2018 р.
так, здійснюю збір коштів (речей, харчів, ліків), особисто перевозжу зібране в зону бойових дій, доглядаю поранених і хворих, ремонтую техніку тощо	11,0	7,9	6,2	5,2
в організованих формах волонтерської діяльності участі не беру, але допомагаю як можу (перераховую гроші, роблю інші пожертвування, надаю житло, здаю кров тощо)	51,9	51,7	50,7	25,2
інше	3,0	3,3	2,9	2,2
нічого із зазначеного вище не роблю	31,9	36,5	39,6	67,0
не відповіли	2,2	0,6	0,6	0,4

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Макрорегіони			
	Західний	Централь- ний	Східний	Південний
так, здійснюю збір коштів (речей, харчів, ліків), особисто перевозжу зібране в зону бойових дій, доглядаю поранених і хворих, ремонтую техніку тощо	3,4	8,2	4,4	0,7
в організованих формах волонтерської діяльності участі не беру, але допомагаю як можу (перераховую гроші, роблю інші пожертвування, надаю житло, здаю кров тощо)	36,5	29,9	15,5	12,6
інше	3,0	1,3	1,2	5,9
нічого із зазначеного вище не роблю	57,1	60,5	78,9	80,7

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
так, здійснюю збір коштів (речей, харчів, ліків), особисто перевозжу зібране в зону бойових дій, доглядаю поранених і хворих, ремонтую техніку тощо	6,3	5,6	4,1
в організованих формах волонтерської діяльності участі не беру, але допомагаю як можу (перераховую гроші, роблю інші пожертвування, надаю житло, здаю кров тощо)	28,9	27,5	20,4
інше	2,7	2,3	1,7
нічого із зазначеного вище не роблю	62,1	64,6	73,8

Розподіл відповідей на запитання **“Якщо Ви не берете участі у волонтерській діяльності, то чому?”** (у % до кількості респондентів, які НЕ беруть участь у волонтерській діяльності)

	Лютий 2018 р.
вважаю, що це повинна робити держава	36,1
не маю змоги	31,9
не бачу в цьому сенсу	16,9
не знаю, як допомогти	4,1
інше	2,0
важко відповісти	8,7
не відповіли	0,4

У регіональному розрізі:

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
вважаю, що це повинна робити держава	35,3	32,4	33,5	54,1
не маю змоги	39,3	35,3	30,9	16,5
не бачу в цьому сенсу	6,7	15,1	23,0	21,1
не знаю, як допомогти	4,7	5,8	3,0	1,8
інше	3,3	2,2	0,7	2,8
важко відповісти	10,7	9,4	8,9	3,7

У віковому розрізі:

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
	вважаю, що це повинна робити держава	35,2	40,6
не маю змоги	25,2	25,0	43,3
не бачу в цьому сенсу	17,0	20,6	13,0
не знаю, як допомогти	3,8	2,6	5,9
інше	3,1	2,4	1,0
важко відповісти	15,7	8,8	4,9

Коментар

● Незважаючи на зростання після Революції Гідності довіри українців до громадських організацій (див. розділ 4), частка опитаних, що беруть участь у їхній роботі, була незначною (5–6%) і достовірно не змінювалася. Не зазнавала істотних змін і кількість тих, хто не бере участі в цій роботі, але хотів би брати в майбутньому (38%), а також тих, хто не бере в ній участі і не збирається брати (понад 57%). Показники як реальної участі в роботі громадських організацій, так і наміру долучитися до неї в майбутньому зростали зі зменшенням віку респондентів, а з його збільшенням, навпаки, зростала частка негативних відповідей (“не беру і не збираюся брати в майбутньому”). Були й певні

відмінності між регіонами. Так, на Сході траплялося найменше тих, хто планував брати участь у громадській роботі (27,7%), а в Південному регіоні – її реальних учасників (лише 1,5%), що ніби компенсувалося найвищим показником наміру долучитися до неї в майбутньому (48,1%).

- Під час останнього опитування серед респондентів, що хотіли б долучитись у майбутньому до участі в роботі громадських організацій, вважав себе вже готовим до цього кожен п'ятий. “Питома вага” таких відповідей мала тенденцію до зростання: 2015 р. – 14,4%; 2018 р. – 20,9%. Відповідно дещо знижувалася (але залишалася високою) частота вибору інших альтернатив. Вважав себе готовим, однак не міг вибрати бажану громадську організацію – через брак належної інформації – мало не кожен другий із тих, хто хотів би це зробити (49%). Не вважали себе поки що готовими теж досить багато, але значно менше опитаних – 20,7%. Отже, навіть якщо припустити, що респонденти подеколи переоцінювали ступінь своєї готовності до громадської роботи, потенціал розширення лав громадських організацій в Україні, безперечно, існує. Інша річ – наскільки дієздатні ці організації і якою мірою вони спроможні задовольнити запити своїх потенційних членів.

- Приблизно половина опитаних стабільно висловлювалася за те, щоб скоротити державний апарат, делегувавши його функції громадським організаціям. Ті, хто не погоджувався із цією думкою, перебували в очевидній меншості. Їхня частка теж стабільно трималася протягом останніх років на рівні близько 20%, як і частка тих, кому було важко визначити своє ставлення до такого кроку (приблизно 30%). Найменше опитаних, які виступали за делегування функцій державного апарату громадським організаціям, виявилось у Східному регіоні (38,3%), найбільше – в Південному (63,7%). Проти делегування цих функцій громадським організаціям також найактивніше висловлювалися мешканці Сходу (24%). Порівняно з іншими регіонами невизначені відповіді дещо частіше траплялися як на Сході (33%), так і на Заході (32,3%).

- Своєрідним парадоксом можна вважати те, що серед осіб, котрі обстоювали потребу перерозподілу адміністративних функцій на користь громадянського суспільства, ставало все менше впевнених у тому, що до такого перерозподілу готові як самі громадські організації (2015 р. – 46,4%, 2018 р. – 37,4%), так і суспільна свідомість загалом (2015 р. – 47,9%, 2018 р. – 41,2%). І навпаки, менше ставало не впевнених у готовності до цього органів виконавчої влади (2015 р. – 65,5%, 2018 р. – 60,1%). Правда, й частка впевнених при цьому не збільшувалася (2015 р. – 19,4%, 2018 р. – 18,4%).

- Децентралізацію, що здійснюється в Україні, станом на 2018 р. підтримували 31,2% респондентів; частково підтримували, частково ні – 33,3%; не підтримували – 10,4%. Решта мали іншу думку (0,5%), вагалися з відповіддю (17,1%) або заявляли, що це їм байдуже (7,5%). Такий розподіл відповідей істотно не відрізняється від того, який стосовно децентралізації було отримано у 2015 р., коли ще лише планувалося її здійснення. Як бачимо, громадська

думка щодо однієї з найважливіших реформ, котру ставила собі в заслугу постмайданна влада, характеризувалася значним ступенем невизначеності і не мала виразної ні позитивної, ні негативної динаміки. Порівняно більше тих, хто беззастережно підтримував децентралізацію, було у Східному та Центральному регіонах (38,2% і 32,8%, відповідно), порівняно менше – в Південному та Західному (25,2% і 22,4%, відповідно). У віковому розрізі її частіше повністю підтримували ті, кому 30–55 років (34,9%), ніж молодь 18–29 років (29,5%) та найстарші респонденти (27,4%).

- Один з переконливих виявів залученості українців до становлення громадянського суспільства – їхня участь у волонтерському русі. Наприкінці 2014 р. кількість причетних до нього респондентів загалом сягнула близько 63%: на постійній основі брали участь у діяльності волонтерських організацій та рухів 11% і ще близько 52% долучалися до волонтерської діяльності епізодично (перераховувати гроші, робили інші пожертвування, надавали житло, здавали кров тощо). У наступні роки частка постійних учасників волонтерської діяльності серед опитаних поступово скорочувалась, проте кількість респондентів, що долучалися до неї епізодично, протягом тривалого часу майже не змінювалася. Лише на рубежі 2017–2018 рр. сталося її істотне зменшення – до 25,2%. Таке зменшення можна пояснити, з одного боку, тим, що держава почала краще виконувати свої функції в забезпеченні обороноздатності країни, матеріальній та моральній підтримці жертв воєнного конфлікту і це закономірно знизило гостроту потреби у волонтерській допомозі, з другого – певною втомою українського суспільства від затяжної війни, емоційним вигоранням волонтерів. Однак слід наголосити, що попри згадане зменшення показників волонтерської діяльності частка причетних до неї осіб усе одно залишалася вельми вагомою, адже в ній станом на початок 2018 р. так чи інакше брав участь майже кожен третій українець. Цілком очевидно, що небагато країн світу можуть похвалитися таким рівнем громадянської активності.

- Волонтерський рух набув найбільшого поширення в Західному та Центральному регіонах (до нього на момент останнього опитування були причетні відповідно 39,9% і 38,1% опитаних). Помітно менше його учасників було на Сході (19,9%) та особливо на Півдні (13,3%). Респонденти, котрі жодним чином не долучалися до волонтерської діяльності, виправдовували це насамперед тим, що, на їхню думку, питання, якими опікуються волонтери, має вирішувати держава (36,1%) та відсутністю можливостей для особистої участі в цій діяльності – через малу зарплату чи пенсію, незадовільний стан здоров'я тощо (31,9%). Не бачили сенсу у волонтерстві 16,9% тих, хто не брав у ньому участі. Думку про відсутність сенсу у волонтерській діяльності найчастіше висловлювали мешканці Східного та Південного регіонів (23% і 21,1%, відповідно). Окрім того, серед непричетних до волонтерства мешканців Півдня було найбільше переконаних, що такі питання має вирішувати держава (54,1%).

7.3. Участь у масових акціях

Розподіл відповідей на запитання *“Чи брали участь особисто Ви в масових протестних акціях, що відбувалися в Україні наприкінці минулого – на початку нинішнього року?”* (у %)

	Грудень 2013 р.	Березень 2014 р.	Грудень 2014 р.
так, брав (-ла)	17,0	21,6	21,1
ні, не брав (-ла)	82,7	78,3	78,7
не відповіли	0,3	0,1	0,2

Примітки. 1. У грудні 2013 р. запитання формулювалося так: *“Чи брали участь особисто Ви в акціях протесту останніми днями?”*.

2. У березні 2014 р. запитання мало такий вигляд: *“Чи брали участь особисто Ви в масових акціях, що відбувалися в Україні протягом останніх місяців?”*.

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Макрорегіони			
	Західний	Централь- ний	Східний	Південний
так, брав (-ла)	48,2	20,9	10,7	4,9
ні, не брав (-ла)	51,8	79,1	89,3	95,1

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
так, брав (-ла)	30,0	22,4	14,2
ні, не брав (-ла)	70,0	77,6	85,8

Розподіл відповідей на запитання *“Якщо у вашій місцевості розпочнуться масові акції протесту, цілі яких Ви поділяєте, чи будете Ви брати в них участь?”* (у %)

	Грудень 2012 р.	Грудень 2013 р.	Березень 2014 р.	Грудень 2014 р.	Грудень 2015 р.	Лютий 2017 р.	Лютий 2018 р.
обов'язково буду	10,0	12,0	14,9	12,8	10,9	8,1	7,0
мабуть, буду	18,0	18,5	21,3	23,0	25,2	22,7	22,1
мабуть, не буду	28,0	24,1	25,1	21,4	24,5	25,8	28,0
у жодному разі не буду	25,5	30,0	17,9	15,5	14,8	16,5	13,7
важко відповісти	18,2	15,3	20,7	26,7	24,6	26,1	28,9
не відповіли	0,4	0,2	0,2	0,6	0,1	0,8	0,4

Примітки. 1. До березня 2014 р. запитання формулювалося так: *“Якщо у вашій місцевості спалахнуть масові виступи протесту, чи будете Ви особисто брати в них участь?”*.

2. У березні 2014 р. запитання мало таке формулювання: *“Якщо у вашій місцевості триватимуть (розпочнуться знову) масові акції, цілі яких Ви поділяєте, чи будете Ви брати в них участь?”*.

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
буду (обов'язково буду + мабуть, буду)	37,2	33,6	19,3	23,3
не буду (мабуть, не буду + у жодному разі не буду)	41,0	38,2	44,6	48,9
важко відповісти	21,8	28,2	36,2	27,8

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
буду (обов'язково буду + мабуть, буду)	35,3	30,8	23,3
не буду (мабуть, не буду + у жодному разі не буду)	38,9	38,0	48,4
важко відповісти	25,9	31,1	28,2

Розподіл відповідей на запитання “У яких саме акціях протесту Ви особисто погодилися б узяти участь?” (у % до кількості респондентів, які відповіли на запитання)

	Грудень 2014 р.	Грудень 2015 р.	Лютий 2017 р.	Лютий 2018 р.
збір підписів під колективними зверненнями	46,3	52,0	56,1	57,5
мітинги	48,6	45,4	41,7	40,4
демонстрації	30,7	25,7	26,0	23,5
страйки	19,5	20,9	16,8	14,6
пікетування місцевих органів влади	15,3	14,8	9,5	12,6
пікетування органів державної влади в Києві	10,0	11,6	6,8	11,8
блокування шляхів сполучення	8,9	7,8	6,8	9,8
масові бунти	3,1	4,8	2,4	2,3
захоплення приміщень органів влади	4,3	1,4	2,3	2,1
збройні виступи	2,4	3,6	3,2	2,1
голодування	2,0	2,1	0,6	0,7
терористичні акти	0,2	1,2	0,5	0,4

Примітка. Сума перевищує 100%, оскільки респонденти мали можливість обирати кілька варіантів відповіді.

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
збір підписів під колективними зверненнями	48,7	58,5	50,8	88,4
мітинги	51,7	44,6	34,2	19,8
демонстрації	27,3	24,5	22,4	15,7
страйки	16,4	21,6	7,0	6,6
пікетування місцевих органів влади	11,3	11,0	20,1	0,8
пікетування органів державної влади в Києві	11,3	13,7	13,7	1,7
блокування шляхів сполучення	11,3	12,0	8,0	4,1
захоплення приміщень органів влади	2,1	3,4	0,6	1,7
масові бунти	4,6	2,9	0,6	0,0
збройні виступи	0,8	2,2	3,2	1,7
голодування	0,8	0,7	0,6	0,8
терористичні акти	0,0	0,2	0,3	1,7

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
збір підписів під колективними зверненнями	56,9	57,0	58,4
мітинги	47,0	39,7	37,3
демонстрації	21,6	26,2	21,2
страйки	18,5	17,1	8,8
пікетування місцевих органів влади	12,1	12,6	12,9
пікетування органів державної влади в Києві	11,6	13,4	9,9
блокування шляхів сполучення	10,3	10,3	8,8
захоплення приміщень органів влади	2,2	1,7	2,7
масові бунти	3,0	1,7	2,7
збройні виступи	2,6	2,9	0,8
голодування	0,4	0,4	1,3
терористичні акти	0,9	0,0	0,5

Розподіл відповідей на запитання **“Чи готові Ви особисто до застосування сили, а якщо буде така потреба, то й зброї у разі виникнення масових заворушень під час проведення мітингів, демонстрацій?”** (у %)

	Травень 2014 р.		Вересень 2018 р.	
однозначно так	10,4	29,2	4,9	17,4
скоріше так	18,8		12,5	
скоріше ні	27,7	57,8	24,3	64,4
однозначно ні	30,1		40,1	
важко відповісти	13,0		18,3	

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
так (однозначно так + скоріше так)	19,9	23,9	10,0	8,4
ні (скоріше ні + однозначно ні)	63,1	56,8	68,1	83,3
важко відповісти	16,9	19,3	21,9	8,3

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
так (однозначно так + скоріше так)	25,8	17,9	11,4
ні (скоріше ні + однозначно ні)	53,9	62,8	72,9
важко відповісти	20,2	19,2	15,7

Розподіл відповідей на запитання “Які основні причини можуть спонукати Вас до участі в акціях протесту?” (у % до кількості респондентів, які відповіли на запитання)

	Грудень 2014 р.	Грудень 2015 р.	Лютий 2017 р.	Лютий 2018 р.
невиплата зарплати, пенсії, стипендії	51,1	49,9	47,8	43,0
дальше підвищення плати за житло й транспорт, припинення водо-, тепло- та енергопостачання	35,3	38,2	44,3	41,8
стрімке зростання цін	34,5	38,8	38,8	37,3
порушення прав людини	21,9	28,8	22,6	25,9
невиконання антикорупційного законодавства, відсутність реальної протидії корупції в органах державної влади	22,9	20,3	17,3	23,0
зрада владою національних інтересів України, ігнорування потреб армії, втрата нових територій	27,8	27,5	27,4	21,9
погіршення умов пенсійного забезпечення громадян, дальше підвищення віку виходу на пенсію	20,4	17,3	16,6	20,9
інфляція, знецінення заощаджень	19,9	22,7	27,4	20,4
зловживання владою з боку місцевого керівництва	16,9	19,3	14,2	17,8
збагачення небагатьох та зубожіння більшості	16,4	16,2	16,1	17,8
ескалація воєнних дій, перехід до відкритої війни з Росією	11,5	11,6	9,5	14,0
зростання злочинності	9,5	11,7	10,1	12,2
звільнення з роботи	17,1	15,2	13,2	11,7
призупинення євроінтеграційних процесів, політичні поступки Росії	10,9	10,5	9,0	9,6
бездіяльність правоохоронців у розслідуванні злочинів проти народу, вчинених режимом Януковича	20,4	15,5	8,2	8,1
політичні репресії проти представників опозиції	5,5	6,6	4,9	5,0
усунення від влади нинішнього керівництва держави в незаконний спосіб	2,4	2,1	2,1	3,4

Примітки. 1. Сума перевищує 100%, оскільки респонденти мали можливість обирати кілька варіантів відповіді.

2. До лютого 2018 р. альтернатива “невиконання антикорупційного законодавства, відсутність реальної протидії корупції в органах державної влади” наводилася в такій редакції: “невиконання чиновниками закону про люстрацію, збереження корупції в органах державної влади”.

У регіональному розрізі (на момент останнього опитування):

	Макрорегіони			
	Західний	Центральний	Східний	Південний
невиплата зарплати, пенсії, стипендії	30,8	39,3	59,1	38,8
дальше підвищення плати за житло й транспорт, припинення водо-, тепло- та енергопостачання	29,2	38,9	59,9	30,6
стрімке зростання цін	36,5	40,7	31,5	41,8
зрада владою національних інтересів України, ігнорування потреб армії, втрата нових територій	36,2	23,3	13,1	11,9
невиконання антикорупційного законодавства, відсутність реальної протидії корупції в органах державної влади	32,7	22,0	19,6	16,4
порушення прав людини	31,5	29,6	15,1	29,9
погіршення умов пенсійного забезпечення громадян, дальше підвищення віку виходу на пенсію	23,1	18,2	22,0	23,1
бездіяльність правоохоронців у розслідуванні злочинів проти народу, вчинених режимом Януковича	9,2	10,4	2,1	13,4
інфляція, знецінення заощаджень	18,1	23,1	19,6	17,9
звільнення з роботи	6,9	11,8	12,8	17,9
зловживання владою з боку місцевого керівництва	19,2	17,8	18,4	13,4
збагачення небагатьох та зубожіння більшості	18,5	19,1	12,8	24,6
ескалація воєнних дій, перехід до відкритої війни з Росією	16,2	14,0	12,8	12,7
призупинення євроінтеграційних процесів, політичні поступки Росії	16,9	11,8	2,1	6,7
зростання злочинності	12,7	14,0	7,4	17,2
політичні репресії проти представників опозиції	4,6	4,9	4,7	6,7
усунення від влади нинішнього керівництва держави в незаконний спосіб	2,7	3,3	0,9	11,2
інше	3,1	1,6	6,2	6,7

Примітка. Сума перевищує 100%, оскільки респонденти мали можливість обирати кілька варіантів відповіді.

У віковому розрізі (на момент останнього опитування):

	18–29 років	30–55 років	56 років і більше
невиплата зарплати, пенсії, стипендії	40,0	38,9	50,1
дальше підвищення плати за житло й транспорт, припинення водо-, тепло- та енергопостачання	30,4	42,9	47,4
стрімке зростання цін	34,0	36,4	40,3
зрада владою національних інтересів України, ігнорування потреб армії, втрата нових територій	28,4	21,1	19,1
невиконання антикорупційного законодавства, відсутність реальної протидії корупції в органах державної влади	26,8	23,6	20,0
порушення прав людини	38,4	26,4	17,6
погіршення умов пенсійного забезпечення громадян, дальше підвищення віку виходу на пенсію	11,2	16,5	32,5
бездіяльність правоохоронців у розслідуванні злочинів проти народу, вчинених режимом Януковича	10,0	8,2	6,8
інфляція, знецінення заощаджень	15,6	23,9	18,8
звільнення з роботи	13,6	14,0	7,6
зловживання владою з боку місцевого керівництва	18,4	18,6	16,4
збагачення небагатих та зубожіння більшості	20,4	17,0	17,1
ескалація воєнних дій, перехід до відкритої війни з Росією	14,8	11,5	16,4
призупинення євроінтеграційних процесів, політичні поступки Росії	11,6	10,7	6,8
зростання злочинності	15,2	11,1	11,7
політичні репресії проти представників опозиції	5,2	5,2	4,6
усунення від влади нинішнього керівництва держави в незаконний спосіб	2,4	4,0	3,2
інше	3,2	3,6	4,4

Примітка. Сума перевищує 100%, оскільки респонденти мали можливість обирати кілька варіантів відповіді.

Коментар

- У 2014 р. кожен п'ятий з опитаних (понад 21%) мав досвід участі в масових акціях протесту, що привели до повалення режиму В. Януковича. Тоді ж приблизно 36% респондентів більш або менш упевнено заявляли, що візьмуть участь в аналогічних акціях, якщо вони розпочнуться в їхній місцевості і відповідатимуть їхнім цілям. У 2018 р. загальна кількість тією чи іншою мірою схильних до участі в акціях протесту скоротилася до 29,1%. Ще виразніше виявила себе тенденція до зменшення частки найрадикальніше налаштованих респондентів – однозначно впевнених, що приєднаються до учасників масового протесту. Ця частка скоротилась удвічі – від 13-15% до семи.

- Найбільше людей з досвідом участі в акціях протесту траплялося на Заході – 48,2%, що у 2,3 разу перевищувало їхню кількість серед мешканців Центрального регіону, у 4,5 разу – на Сході і майже в 10 разів – на Півдні. Тому, мабуть, природно, що й на момент останнього опитування на Заході залишилося найбільше тією чи іншою мірою схильних до активних дій протестного плану – 37,2%. Однак конфігурація регіонального розподілу ймовірних учасників масових акцій протесту виявилась дещо інакшою, ніж конфігурація розподілу людей з досвідом протестної поведінки. У Центральному регіоні схильність до участі в акціях протесту більш чи менш упевнено засвідчили 33,6% опитаних, у Південному – 23,3%, у Східному – 19,3%. Істотно впливав на рівень протестної мобілізації населення віковий чинник: зі збільшенням віку респондентів спостерігалось зменшення часток як реальних, так і потенційних учасників масових акцій.

- З-поміж різних форм протесту опитані дедалі більше віддавали перевагу зборові підписів під колективними зверненнями. Порівняно з 2014 р. частота вибору цієї чи не “найлюбяльшої” форми зросла від 46,3% до 57,5%. Водночас знизилася частота вибору мітингів (від 48,6% до 40,4%), демонстрацій (від 30,7% до 23,5%), страйків (від 19,5% до 14,6%). Дещо менше стало також схильних пікетувати місцеві органи влади, захоплювати їхні приміщення, оголошувати голодування тощо. Щоправда, не зменшилася кількість опитаних, котрі погоджувалися пікетувати органи державної влади в Києві (11,8%) та блокувати шляхи сполучення (9,8%). Проте очевидно, що попри значне поширення в суспільстві протестних настроїв (див. підрозділ 3.4), ступінь радикалізації протестної поведінки громадян в останні роки загалом знижувався. Ця тенденція простежувалася, зокрема, і за віковим та регіональним розподілами даних. В усіх вікових когортах і в усіх регіонах, крім Західного, понад половину респондентів найприйнятнішою формою протесту вважали підписи під колективними зверненнями. Лише на Заході більше половини опитаних віддавали перевагу мітингам. Помітно більше, ніж інші вікові когорти, схилилася до участі в мітингах і молодь до 30 років. Але все одно менше, як до збору підписів.

- Про тенденцію до зниження ступеня радикалізації протестної поведінки населення свідчить також зменшення від 29,2% у 2014 р. до 17,4% у 2018 р. частки опитаних, що тією чи іншою мірою були готові до застосування сили або й зброї у разі виникнення масових заворушень під час проведення мітингів та демонстрацій. Найменшою ця частка виявилась на Сході та Півдні (10% і 8,4%, відповідно). Як і слід було очікувати, готовність до застосування сили та зброї убувала в міру збільшення віку респондентів.

- Певні зміни протягом 2014–2018 рр. відбулися в мотивах протестної поведінки українців. Від 51,1% до 43% зменшилася кількість респондентів, які заявляли, що до участі в акціях протесту їх може спонукати невивплата зарплати, пенсії чи стипендії. Ще менше, ніж у 2014 р., стало схильних протестувати проти звільнення з роботи (17,1% і 11,7%, відповідно). Натомість збільшилися частки опитаних, ладних брати участь в акціях протесту проти дальшого підвищення плати за житло й транспорт, припинення водо-, тепло- та енергопостачання (від 35,3% до 41,8%), стрімкого зростання цін (від 34,5% до 37,3%), порушення прав людини (від 21,9% до 25,9%), зростання злочинності (від 9,5% до 12,2%). Не зазнала практично жодних змін частота згадування респондентами таких мотивів імовірної протестної поведінки, як невиконання владою антикорупційного законодавства, відсутність реальної протидії корупції (23%), погіршення умов пенсійного забезпечення, дальше підвищення віку виходу на пенсію (20,9%), інфляція та знецінення заощаджень (20,4%), зловживання владою з боку місцевого керівництва (17,8%).

- Співвідношення мотивів імовірної протестної активності громадян засвідчує, що попри згадані часткові зміни в останні роки переважали спонуки соціально-економічного змісту, котрі в Україні самі по собі зазвичай не спричинюються до масштабних акцій громадянської непокори. А “питома вага” політично забарвлених мотивів, що значно більшою мірою здатні генерувати протестну поведінку населення, помітно знижувалась. Так, ставало все менше респондентів, які заявляли, що до участі в акціях протесту їх можуть спонукати зрада владою національних інтересів України, ігнорування потреб армії, втрата нових територій (2014 р. – 27,8%, 2018 р. – 21,9%) та бездіяльність правоохоронців у розслідуванні злочинів проти народу, вчинених режимом Януковича (2014 р. – 20,4%, 2018 р. – 8,1%). Порівняно невеликою (приблизно 10%) лишилася частка схильних протестувати проти призупинення євроінтеграційних процесів, політичних поступок Росії (це, до речі, дає підстави припустити, що й під час Революції Гідності відмова влади від євроінтеграційного курсу була радше приводом, ніж причиною масових протестів). Таким, що суперечить загальній тенденції послаблення політичного забарвлених мотивів протестної поведінки, можна вважати, напевно, лише деяке збільшення частки опитаних, котрі припускали, що протестуватимуть проти “ескалації воєнних дій, переходу до відкритої війни з Росією” (2014 р. – 11,5%, 2018 р. – 14%). Не обговорюючи докладно цього винятку із загальної тенденції, слід зауважити, однак, що він засвідчив наявні ганджі в морально-психологічному стані воюючої країни.

● У Східному регіоні переважна більшість опитаних (близько 60%) була ладна протестувати передусім проти невиплати заробітної платні (пенсій, стипендій) та дальшого підвищення плати за житло й транспорт, припинення водо-, тепло- та енергопостачання. У Центральному і Південному регіонах найбільшими були частки респондентів, налаштованих висловлювати протест проти стрімкого зростання цін (40,7% і 41,8%, відповідно), окрім того, на Півдні найчастіше згадували зростання злочинності (17,2%). Найвищим ступенем політизованості характеризувалась мотивація протестної поведінки в Західному регіоні. Тут залишалось найбільше тих, хто серед мотивів імовірної участі в акціях протесту називав зраду владою національних інтересів України (36,2%), невиконання нею антикорупційного законодавства (32,7%), порушення прав людини (31,5%), зловживання владою з боку місцевого керівництва (19,2%), призупинення євроінтеграційних процесів з політичними поступками Росії (16,9%), але водночас і ескалацію воєнних дій, перехід до відкритої війни з Росією (16,2%). У міру збільшення віку опитаних зростала частота вибору ними таких мотивів протестної активності, як стрімке зростання цін, дальше підвищення плати за комунальні послуги тощо, а зі зменшенням віку респондентів зростала “питома вага” осіб, зорієнтованих на публічне виявлення протесту щодо зради можновладцями національних інтересів України, невиконання антикорупційного законодавства, порушення прав людини, призупинення євроінтеграційних процесів та проти бездіяльності правоохоронців у розслідуванні злочинів режиму Януковича. Отже, можна зробити висновок, що молодші за віком люди пов’язували свою ймовірну протестну активність не так із власним соціально-економічним становищем, як із громадянською позицією, світоглядними орієнтирами.

Довідкове видання

Микола Миколайович Слюсаревський
Ольга Ігорівна Гуменюк
Марина Сергіївна Дворник
Людмила Петрівна Черниш

**СОЦІАЛЬНА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ: ОСОБЛИВОСТІ
ВІДОБРАЖЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ
У ГРОМАДСЬКІЙ ДУМЦІ
(2014–2018)**

Довідник

Літературне редагування *Т. А. Кузьменко*

Фото для обкладинки взято з відкритих електронних джерел

Адреса Інституту: 04070, м. Київ, вул. Андріївська, 15

Підписано до друку 17.10.2019 р. Формат 64x90/8.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 11,3.
Наклад 300 прим. Замовлення № 999.

Видавець і виготовлювач ТОВ “Талком”
93115, м. Київ, вул. Львівська, 23, тел./факс (044)424-40-69, 424-56-26
E-mail: ukraine.vdk@email.ua
Свідоцтво суб’єкта видавничої справи ДК № 4538 від 17.05.2013 р.
